

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANASANAT DALI
MÜZECİLİK PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MÜZELERDE KÜLTÜRLERARASI
DİYALOG YAKLAŞIMI:
İSTANBULDAKİ MÜZELERE DAİR
BİR İNCELEME**

**SERAY BEGÜM KART
147140003**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. KEREM KARAOSMANOĞLU**

**İSTANBUL
2019**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANASANAT DALI
MÜZECİLİK PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MÜZELERDE KÜLTÜRLERARASI
DİYALOG YAKLAŞIMI:
İSTANBULDAKİ MÜZELERE DAİR
BİR İNCELEME**

**SERAY BEGÜM KART
147140003**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. KEREM KARAOSMANOĞLU**

**İSTANBUL
2019**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANASANAT DALI
MÜZECİLİK PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜZELERDE KÜLTÜRLERARASI
DİYALOG YAKLAŞIMI:
İSTANBULDAKİ MÜZELERE DAİR BİR
İNCELEME

SERAY BEGÜM KART
14714003

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih: 05.07.2019

Tez Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Kerem Karaosmanoğlu	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Kerem Karaosmanoğlu	
	: Doç. Dr. Kadriye T. Akmehtmet	
	: Dr. Öğr. Üyesi Nezahat Hanzade Uralman	

İSTANBUL
MAYIS 2019

ÖZ

MÜZELERDE KÜLTÜRLERARASI DİYALOG YAKLAŞIMI: İSTANBULDAKİ MÜZELERE DAİR BİR İNCELEME Seray Begüm Kart Temmuz, 2019

Günümüzde göç hareketliliği, küreselleşme ve kentleşme olgusu neredeyse her toplumu çok-kültürlü hale getirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte yeni kimlikler, kültürler, dinler, diller ve yaşam tarzları önem kazanmış ve bir arada yaşamı mümkün hale getirebilecek kültür politikaları tartışmaya açılmıştır. Müze bilimi de tartışmaların başladığı yıllardan itibaren çok-kültürcülük politikaları hakkında kendine özgü politikalar üretmeye başlamıştır. Müzelerin demokratikleşme süreci olarak da nitelendirebileceğimiz bu süreçte kapsayıcı müzecilik anlayışı önem kazanmıştır. Özellikle son 10 yılda farklı geçmişlerden gelen gruplar arasındaki tartışmaların sonlandırılması ve gruplar arasında sosyal bir hafıza oluşturması amacıyla üretilen politikalarda kültürlerarası diyalog yaklaşımı önemli bir araç olarak kabul görmüştür. Günümüzde değişime cevap veren müzeler bu yeni bakış açısı ile kendilerini çevreleyen tüm grupları dikkate alarak kültür politikalarını ve faaliyetlerini yeniden düzenlemekte ve kendilerini birer kültürlerarası diyalog mekânı olarak yeniden kurgulamaktadır. Bununla birlikte yeni yaklaşımları dikkate alan kent müzeleri, topluluk müzeleri, göç müzeleri insan hakları müzeleri, kadın müzeleri ve hafıza merkezleri gibi yeni müze türleri de ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın amacı dünya genelinde müzecilik bağlamında kültürlerarası diyalog yaklaşımı hakkında ortaya çıkan görüşleri, ölçütleri ve pilot çalışmaları paylaşmak, müzelerin kültürlerarası diyalog mekanları olarak öneminin anlaşılmasına ve yaygınlaşmasına katkı sunmaktır. Saha çalışması kapsamında yüzyıllardır farklı etnik, dinsel ve kültürel grubun göç ettiği ve göçtüğü İstanbul ili değerlendirilmiştir. Araştırmadan çıkan bulgular; İstanbul'da farklı etnik, dinsel ve kültürel grupları temsil eden ve bu gruplar ile geniş toplum arasında bağ kurmaya çalışan az sayıda müzenin yer aldığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ulusal müzelerde kapsayıcı müzecilik anlayışının ve kültürlerarası diyalog yaklaşımının öneminin yeteri kadar anlaşılmadığı ve uygulamalarının yaygınlaşmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Müzeler, Kültürlerarası Diyalog, Kapsayıcı Müzecilik, Kültürlerarasılık, Çok-kültürcülük, Kültür Politikaları

ABSTRACT

INTERCULTURAL DIALOGUE APPROACH AT MUSEUMS: AN INVESTIGATION ON MUSEUMS IN ISTANBUL

Seray Begüm Kart

July, 2019

Globalization, international migration and urbanization have made almost every nation multicultural. Consequently new identities, cultures, religions, languages and lifestyles have gained prominence; today's societies have in turn begun to debate new cultural policies that will permit their constituents to live together in harmony. Museology also adopted new policies related to multicultural policies since the discussions started. During this period which we can describe as democratisation of museums inclusive museology gained momentum. Especially in the past decade, intercultural dialogue approach was accepted as a significant means which aims to construct a collective memory and prevent the conflicts between groups from different backgrounds. Nowadays museums that respond to change use this new approach and taking into consideration all relevant groups, revise their activities and cultural policies and reorganize themselves as intercultural dialogue spaces. This transformation has also produced a multitude of museums that focus on themes such as cities, diaspora, migration, human rights, women and site of memory. The purpose of this study is to share the views, criteria and effective examples of the intercultural dialogue approach in the context of museology and to make a contribution to recognizing the importance of museums as intercultural dialogue centers around the world. The field work for this study was done in Istanbul, a metropolis that housed a plethora of different ethnic, religious and cultural groups for centuries. The outcome of this research is that there are a limited number of museums that establish a bond between the dominant society and different ethnic, religious and cultural groups in Istanbul. Another finding is that the importance of inclusive museology and intercultural dialog approach is not understood and widespread in national museums.

Key Words: Museums, Intercultural Dialogue, Inclusive Museum, Interculturalism, Multiculturalism, Cultural Politics

ÖN SÖZ

Yıldız Teknik Üniversitesi'nde müzecilik eğitimine başladığım dönemlerde müzelerin toplumla ilişkisini araştırmak hep aklımın bir köşesinde yer almıştı. Eğitim sürecimde ise hocalarımla yönlendirmeleri ile ulaştığım kaynaklar müzelerin demokratikleşmesinin halklar için ne derece önemi olduğunu düşünmemi sağladı. Müzeler günümüzde kültürlerin sadece aktarıldığı yerler değil, kültürlerin yeniden üretildiği ve en önemlisi kültürlerarası çatışmaların sonlandığı ve yeni kültürel bağların kurulduğu ilham verici kamusal alanlar olarak anlam kazanıyor. Bu süreci izlemek ve aktarmak bu sebeple benim için oldukça anlamlı olmuştur. Özellikle içinde yaşadığım ve saha çalışmamda araştırdığım yüzyıllardır farklı etnik, dinsel ve kültürel grubun evi olan İstanbul ilindeki gelişmelerin ve tezimde zaman ve mekân kısıtlaması nedeniyle bahsedemediğim Türkiye müzelerinde yaşanan diğer gelişmelerin uluslararası literatüre ilham verecek çalışmalar olduğunu düşünmekteyim. Ülkemizin daha fazla demokratik ve çağdaş müzeye kavuşması dileğiyle...

Tez yazım sürecinde karşılaştığım tüm zorluklarda değerli yönlendirmeleri ile beni sonuca ulaştıran Doç. Dr. Kerem Karaosmanoğlu'na, eğitim sürecimin verimli geçmesini sağlayan hocalarımla Doç. Dr. Kadriye Tezcan Akmehmet'e, Dr. Öğretim Üyesi Hale Özkasım'a, Doç. Dr. Seza Sinanlar Uslu'ya, Dr. Öğretim Üyesi Emine Önel'e, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Uğuryol'a, Prof. Dr. Leyla Dokuzer'e ve Öğr. Gör. Nevin Çakmakoğlu'na, eğitim sürecimi keyifli hale getiren sınıf arkadaşlarım Aybike Sevüktekin'e, İlyas Gültaş'a ve Enes Üstübaşı'ya, müzecilik alanında edindiğim bilgileri Beşiktaş JK Müzesi projesinde pratiğe geçirmeme olanak sağlayan Burçak Madran'a, Canan Cürgen'e ve Zeynep Toy'a, Ruhi Su Kültür ve Sanat Vakfı'nın Sanal Müze projesinde birlikte çalıştığım ve bana deneyimlerini aktarmaktan çekinmeyen Betül Altıntaş'a, Cihan Çolak'a ve Afşin Altaylı'ya, Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği'nde birlikte görev aldığım tüm meslektaşlarıma, tüm bu süreçte yanımda olan aileme ve motivasyonumu canlı tutan arkadaşlarıma, özellikle Murat Cimşit'e, Birsen Birdir'e ve Ece Başakçı'ya sonsuz teşekkürler.

İstanbul; Temmuz, 2019

Seray Begüm Kart

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. ÇOK-KÜLTÜRCÜLÜK FİKİRLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ	11
2.1. Çok-kültürlülük Olgusu	11
2.2. Çok-kültürcülük Eleştirileri	18
2.3. Çok-kültürcülük Tartışmaları.....	23
2.3.1. Bireysel Haklar ve Grup Hakları.....	23
2.3.2. Bütünleşmenin 4 Tarzı	25
2.3.3. Liberal Olmayan Topluluklar Meselesi	32
2.3.4. Toplumsallık Kültürü ve Özcülük Tartışmaları	36
2.3.5. Kültürlerarası Diyalog Yaklaşımı	41
3. MÜZELERİN TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜ	46
3.1. Geleneksel Müze: Evrensel, Ulusal ve Modern.....	46
3.1.1. Eğitim Kurumu Olarak Müze	48
3.1.2. Kültür Kurumu Olarak Müze	52
3.1.3. Müzelerin Varlıklarının Sorgulanma Süreci	55
3.1.3.1. Avrupa-merkezci (Kolonyal) Müzeler.....	55
3.1.3.2. Formalistler ve Sosyal Realistler	57
3.2. Çağdaş Müze: İletişim Odaklı, Demokratik ve Post-Modern.....	62

3.2.1. Toplum Odaklı Müze	62
3.2.2. Kapsayıcı Müze: Eşit Erişim ve Katılım.....	67
3.2.3. Kültürlerarası Diyalog Mekânı Olarak Müzeler	75
3.3. Değişime Cevap Veren Müzeler	87
3.3.1. Avrupa-merkezci (Kolonyal) Müzelerin Dönüşümü	87
3.3.2. Yeni Müze Türleri.....	90
3.3.3. Pilot Çalışmalar	98
3.3.3.1. Topluluklarla Birlikte Çalışmak.....	98
3.3.3.2. Ortak Bir Dil Bulmak.....	107
3.3.3.3. Diyalog Başlatmak	112
3.4. Türkiye'nin Müzecilik Tarihi ve Kültür Politikaları.....	113
3.4.1. Türkiye'nin Yeni Müze Türleri.....	120
3.4.2. İstanbul'a ve Müzelerine Genel Bir Bakış	123
4. İSTANBULDAKİ MÜZELERE DAİR BİR İNCELEME.....	126
4.1. Amaç	126
4.2. Kapsam ve Sınırlılıklar	127
4.3. Yöntem.....	128
4.4. Bulgular ve Tartışma.....	129
4.4.1. Bir Kent Müzesi: Adalar Müzesi	129
4.4.1.1. Adalar Müzesi ve Kapsayıcı Müzecilik	129
4.4.1.2. Adalar Müzesi ve Topluluklarla İlişkiler	130
4.4.1.3. Kentli Hakları ve Dayanışma	133
4.4.2. Bir Toplum Müzesi: 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi	135
4.4.2.1. Musevilerin Göç Hikayesi ve Geniş Toplum Katkıları.....	135
4.4.2.2. Sosyal Bir Hafıza Oluşturma	139
4.4.3. Bir Kadın Müzesi: İstanbul Kadın Müzesi.....	144

4.4.3.1. Kadın Varlığını Meşrulaştırmak ve Kapsayıcı Olmak.....	144
4.4.3.2. Kùltürlerarası ve Uluslararası Diyalođu Güçlendirme.....	147
4.4.4. Bir Göç Müzesi: Çatalca Mübadele Müzesi	149
4.4.5. Diğer İstanbul Müzeleri	152
5. SONUÇ.....	156
KAYNAKÇA	164
ÖZ GEÇMİŞ.....	179

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Bütünleşmenin 4 Tarzı.....	26
Tablo 2: AB-Türkiye Kültürlerarası Diyalog-Müzeler Hibe Programları	117
Tablo 3: ICOM Uluslararası Müzeler Günü Temaları	128
Tablo 4: İstanbul Müzelerinde Kültürlerarası Diyalog Girişimleri.....	152
Tablo 5: İstanbul Müzelerinde Uluslararası Diyalog Girişimleri.....	153
Tablo 6: İstanbul ve Anadolu'nun Çok-kültürlüğüne Odaklanan Sergiler	155

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Öğrenmenin Bağlamsal Modeli.....	51
Şekil 2: Adalar Müzesi Göç Bağlantıları Sergisi Afiş.....	133
Şekil 3: 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi Etkileşim Bölümü Pano.....	136
Şekil 4: İstanbul Kadın Müzesi Tanıtım Kitabı Grafik	146
Şekil 5: Çatalca Mübadele Müzesi Aile Öyküsü Pano.....	151

KISALTMALAR

AAM	:Amerika Müzeler Birliği
AB	:Avrupa Birliği
AK	:Avrupa Konseyi
CCTF	:(ICOM) Karşılaştırmalı Kültürel Çalışma Kolu
DES	:Birleşik Krallık Eğitim ve Bilim Dairesi
DÖSİMM	:Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü
FIHRM	:Uluslararası İnsan Hakları Müzeleri Federasyonu
ICOM	:Uluslararası Müzeler Konseyi
INTERCOM	:(ICOM) Müze Yönetimi Uluslararası Komitesi
IOM	:Uluslararası Göçmen Organizasyonu
İstanbul AKB	:İstanbul Avrupa Kültür Başkenti
MAP for ID	:Kültürlerarası Diyalogun Mekanı Olarak Müzeler
MGML	:Slovenya Lubliana Müzeler ve Galeriler
MOMA	:New York Modern Sanat Müzesi
MCP	:Çok-kültürlü Siyasalar İndeksi
NEMO	:Avrupa Müze Organizasyonları Ağı
NIMC	:Doğu İrlanda Müzeler Birliği
PYA	:Genç Stajyerler Kültürel Üretim Programı
UNESCO	:Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
WGCCI	:(ICOM) Karşılaştırmalı Kültürel Konular Çalışma Grubu

1. GİRİŞ

Savaş sonrası dönemde¹ dünya genelinde yaşanan göç hareketliliği, küreselleşme ve kentleşme nedeniyle neredeyse her toplum çok-kültürlü hale gelmiş ve yeni kimlikler, yeni kültürler, yeni dinler, yeni diller ve yeni yaşam tarzları önem kazanmıştır. Modern toplum anlayışının ve dolayısıyla onunla özdeşleşen ulus-devlet anlayışının çözülme süreci² olarak da nitelendirebileceğimiz bu süreçte, yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Modern toplum anlayışının yerine post-modern toplum anlayışı, homojen toplum anlayışının yerine renk körü toplum anlayışı, tek-kültürcü bakış açısının yerine çok-kültürcü bakış açısı önerileri getirilmiştir. “Bu değişimin ışığında çok-kültürcülük politikaları; farklılıklardan korkmayan, türdeşliği bir erdem olarak görmeyen, kimlik temelli oluşumları ulusal güvenliğe karşı bir tehdit olarak algılamayan, bu oluşumların ilgili grupların hak ve adalet arayışlarının göstergesi olabileceği ihtimalini göz önünde bulunduran yeni bir politika ve bir toplumsal yaşam söylemi olarak değer kazanmıştır³”.

Dünya genelinde yaşanan bu sosyal, ekonomik ve kültürel değişim; günümüzde devletleri bir arada yaşamı mümkün hale getirebilecek kültür politikaları geliştirmeleri konusunda zorlamıştır. Çeşitliliği artan ve çok-kültürlü olduklarını kabul eden devletler, geniş toplum ile hak talep eden (azınlık/ azınlıklaştırılmış) topluluklar arasında uzlaşma yolları arayan yeni bütünleşme politikaları geliştirme sürecine girmiştir. Üretilen politikalar coğrafya ve demografik yapılar özelinde her ülke için farklılık göstermiştir. Buna rağmen benzer demografik yapılara sahip coğrafyalarda benzer politikalar ortaya çıktığı görülmüştür. Bu noktada Uzak Batı’da daha çok çok-kültürcülük paradigmasının, Avrupa’da ise daha çok kültürlerarasılık paradigmasının benimsendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte geniş toplumu temsil eden teorisyenlerin daha çok kültürlerarasılık paradigmasını, hak

¹ 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrasında bahsedilmektedir.

² Ozan Türk, “Küreselleşme ve Çok-kültürlülük”, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, 79.

³ Kaya, Ayhan. “Sosyal Demokrasi, Farklılıklar ve Avrupa Birliği Tartışmaları”. **İktisat Dergisi** s. 487 (2007):48.

talep eden azınlıklaştırılmış toplulukları temsil eden teorisyenlerin ise daha çok çok-kültürcülük paradigmasını benimsedikleri görülmektedir.

Kültürlerarasılık ve çok-kültürcülük paradigmalarının birbirlerini besleyen ve yenileyen iki hak temelli politika olduğu söylenebilir. Politikalar arasındaki ayrımlara bakıldığında, çok-kültürcülük paradigmasını savunanların kültürlerarasılık paradigmasını savunanlara karşı iddiası bu iki paradigma arasında çok büyük farklılıklar olmadığıdır. Bununla birlikte bu teorisyenlere göre çok-kültürcülük paradigması ile kültürlerarasılık paradigması arasındaki farklar “kültürlerarasılık paradigmasının bir arada var olmaktan daha çok etkileşime, senteze ve diyaloga ağırlık vermesi ve daha az grupçu olmasıdır⁴”. Kültürlerarasılık paradigmasını savunanlara göre ise çok-kültürcülük paradigması ahlaki göreceliliğe ve etnik-merkezciliğe daha çok yer bırakmaktadır ve kültürleri ayrı/kapalı alanlara hapsetmektedir⁵. İki paradigma arasında karşılıklı devam eden tartışmalar günümüzde bütünleşme politikalarının gelişmesine ve iyileşmesine olanak sağlamıştır. Kültürlerarasılık paradigmasını savunan teorisyenlerden Baumann ve Kymlicka'nın toplumsallık kültürü ve özcülük teorileri, Young'ın özel ve kamusal alan teorisi, çok-kültürcülük paradigmasını savunan teorisyenlerden; Taylor'ın tanınma politikası, Parekh'in kültürlerarası diyalog teorisi ve Modood'ın grup inşası teorisi politikaların gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Her iki paradigmanın da uzlaşmaya vardığı temel noktalar ise;

- Tüm kültürlerin eşit saygıyı ve değeri hak ettiği ve doğru tanınma hakkına sahip olduğu,
- Çeşitliliğin kabul edilmesi ve benimsenmesi gereken bir gerçeklik olduğu,

⁴ Meer ve Modood, 2012a'dan aktaran Filiz Göktuna Yaylacı, “Süper-çeşitlilik Çağında Çok-kültürcülük”, **Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 10 (2017): 345-364.

⁵ Ayhan Kaya, “Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çok-kültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Bir Arada Yaşama Siyaseti”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları**. ed. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı. İstanbul: Tesev Yayınları,2005: 17.; Will Kymlicka, **Çok-kültürlü yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, 2. bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları,2015), 51; Gerd Baumann, **Çok-kültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek**, çev: Işıl Demirakin, (Ankara: Dost Kitabevi),2006; Barry, 2001'den aktaran Seda Kundakçı, “İnsan Hakları Kuramı: Çok-kültürlülük Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Liberal Düşünce** c. 14. s.56 (2009): 173-195; Will Kymlicka, “Çok-kültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek”, çev. Fatih Öztürk, **İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası**, c. LXX, s. 2. (2012): 301.

- Farklı ve çatışmalı topluluklar arasındaki tansiyonun düşürülmesi için destekleyici ve güvenli diyalog ortamlarının sağlanmasının ve herkesin kabul edebileceği ortaklıklar amaç, aidiyet vb. inşa edilmesinin gerekliliği,
- Farklı ve çatışmalı topluluklar arasındaki olumsuz etiketlerin önyargı, kalıp-yargı vb. red edilmesinin teşvik edilmesi ve olumsuz siyasetlerin olumlu siyasetlere dönüştürülmesi sürecinde topluluklarla birlikte çalışılması gerekliliğidir.

Her iki paradigma tarafından da kabul gören ve benimsenen bu temel noktalar günümüzde kültürlerarası diyalog yaklaşımı olarak ifade edilmekte ve farklılıkların doğallaştırılması ve toplulukların birbirine yakınlaştırılması noktasında önemli bir araç olarak görülmektedir. Günümüz müzebilimi de tartışmaların başladığı tarihten itibaren çok-kültürcü politikalar hakkında düşünmeye ve kendine özgü politikalar üretmeye başlamıştır. Bu süreçte başta Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) olmak üzere Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi vb uluslararası sivil toplum örgütlerinin rolü büyüktür. Örgütlerin ortaya koyduğu sözleşme, bildiri, tavsiye kararı ve raporlar, müzelerin kendi ülkelerinde kendi kültür politikalarını ve bununla birlikte çok-kültürcülük politikalarını geliştirmelerine ve daha kapsayıcı kamusal alanlar olarak kendilerini yenilemelerine katkı sağlamıştır.

Müzelerin demokratikleşme süreci olarak da ifade edilebilecek bu süreci 1970'lerden başlayarak 3 aşamada ele alırsak, ilk süreç müzelerin toplumsallaşmaya başladıkları süreçtir. Bu süreçte müze biliminin sosyal değişimler hakkında düşünmeye başladığı görülmektedir. 1972 yılında ICOM işbirliği ile düzenlenen UNESCO Genel Konferansı'na bakıldığında, müzelerin faaliyetlerini planlarken onları çevreleyen toplulukların ihtiyaçlarını, sosyal değişimini ve toplumsal sorunlarını dikkate alması gerektiği görüşü paylaşıldığı görülmektedir. Aynı yıl UNESCO tarafından hazırlanan "Kültürel ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesinde" yaşayan kültürlerin korunması yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım 1974'de ICOM'un müze tanımını değiştirmiş ve müze tanımına, "müzeler, toplumun ve toplumun gelişiminin hizmetinde olan kuruluşlardır" ifadesi olarak yansımıştır. Bu süreç ile birlikte müzelerin geleneksel müzecilik olarak ifade edilen; nesne odaklı, ulusal, evrensel ve modern özelliklerini terk edip, yerine çağdaş müzecilik olarak ifade edilen; toplum odaklı, demokratik ve postmodern özellikler kazanma yolunda önemli adımlar attığı görülmektedir. Nesne

odaklı müzecilik anlayışından toplum odaklı nesne anlayışına geçiş olarak da ifade edilebilecek bu süreçte, nesneye gösterilen saygının yerini insana gösterilen saygı almaya başlamıştır. Müzeler toplumun kültürlenmesi rolünü üstlenmiş ve toplumla doğrudan iletişim kurmaya önem gösteren kurumlar olarak kendilerini yeniden değerlendirmeye başlamıştır⁶. 1997-1998’de “İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları İlanı Programları” başlatılması ile birlikte somut olmayan miras konusu gündeme gelmiştir. 2000’li yıllar özellikle müzelerde somut olmayan mirasın nasıl ele alınacağı ve kültürel ifadelerin nasıl korunabileceği, iletilebileceği ve üretebileceği üzerine önemli derecede görüş, ölçüt ve pilot çalışmaların ortaya çıktığı bir süreçtir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları oluşturdukları kaynaklar ile bu sürece katkı sunmuşlardır. 2001’de UNESCO ‘Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesinde” kültürel çeşitliliğin anlaşılması ve takdir edilmesi için bir öneri oluşturmuştur. Bu öneride, barışın garantilenmesi için uluslararası işbirliklerinin teşvik edilmesi gerektiği dile getirilmiş; barış ve refah için farklı kültürlerin tanınması ve kabul edilmesinin önemi vurgulanmıştır. 2003’te UNESCO tarafından “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması” sözleşmesi oluşturulmuştur. Bu sözleşme ile birlikte kültürün somut olmayan ürünlerinin de koruma altına alınması gerekliliği önem kazanmıştır⁷. 2004’te ICOM Genel Konferansı’nda müze tanımı yeniden değişmiş ve müze tanımına “insanlığın ve etrafındakilerin somut ve somut olmayan mirasını toplayan kuruluş” ifadesi eklenmiştir. 2005’te UNESCO tarafından oluşturulan “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesinde” ise kültürün ulusal ve uluslararası kalkınma politikalarında stratejik bir öneme sahip olduğu ve sosyal uyum için gerekli olduğu belirtilmiştir⁸. Sözleşmede ayrıca kültürel ifadelerin yok olma veya ciddi düzeyde değer kaybetme tehdidiyle karşı karşıya olduğu bildirilmiş ve değer görmeleri, korunmaları ve geliştirilmeleri konusunda çağrı yapılmıştır⁹.

İkinci aşama 1990 yılından itibaren başlayan demokratikleşme sürecidir. Müzebilimi bu süreçte kültürel çeşitlilik hakkında düşünmeye ve kapsayıcı müzecilik anlayışını

⁶ Hale Özkasım, “Müze ve Müzecilik”, **Müzecilik ve Sergileme**, ed. Erol Altınsapan ve Nurdan Küçükhasaköylü (Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını,2013): 2-21,3.

⁷ UNESCO Milli Komite, **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği: Türkiye Deneyimi**, (Ankara,2013), 83.

⁸ Elizabeth Crooke, **Museums and Commity: Ideas, Issues and Challenges**, (Canada and USA: Routledge,2007), 82-85.

⁹ “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”, UNESCO Milli Komite, <http://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/> [09.01.2018].

benimsemeye başlamıştır. 1992’de ICOM’un Genel Konferansı’nda “müzeler, kültürlerarası eşitsizliği yok edebilecek alanlar” olarak işaret edilmiştir. 1995’te ICOM Yürütme Kurulu’nun yayınladığı “Kültür ve Yönetimi Dünya Komisyonu” raporunda kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunabileceği görüşü paylaşılmış ve bu doğrultuda “Karşılaştırmalı Kültürel Konular Çalışma Grubu” (WGCCI) kurulmuştur. 1997’de WGCCI, “Müze ve Kültürel Çeşitlilik Raporunu” yayınlamıştır. Rapor, müzelerin kültürel çeşitlilik hakkında nasıl düşünceleri gerektiği konusunda önemli görüşler ortaya koymuştur¹⁰. Raporda, “müzelerin kültürel çeşitliliğin barışı, harmoniyi ve kültürel sürdürülebilirliği bir araya getirebilen bir güç” olduğu ifade edilmiş ve “azınlıkların artan kültürel ihtiyaçlarının farkında olan, kendini yeni nesile ve hükümet sorunlarıyla ilişkilendiren, kapsayıcı müzecilik yaklaşımının benimseyen müze yönetim çalışmalarının hedeflenmesi gerekliliği” paylaşılmıştır¹¹. Göç, yeni kimlikler, çoklu-kimlikler, kültürel çeşitlilik, kültürlerarası etkileşim temaları müzelerin yeni gündemleri haline gelmiştir. 2000’li yıllardan itibaren müzebiliminin daha önce temsil edilmeyen toplulukları gündemine alarak, insan hakları ve eşitlik konuları hakkında düşünmeye başladığı görülmektedir. 2004’te gerçekleşen ICOM Genel Konferansı’nda, “Müzecilik İçin Mesleki Etik Kodlarının” (*Code of Professional Ethics*) ilkeleri son şeklini almıştır¹². Bu ilke hizmet verilen topluluklara saygı gösterilmesi konusuyula ilgili önemli açılımlar getirmiştir. İlke ile “müzelerin farklı etnik, dinsel ya da kültürel topluluklara ait koleksiyonlarını, topluluk üyelerinin çıkar ve inançları dikkate alınarak ve insanlık onuruna dair bütün halkların ortak hislerine karşı büyük bir ölçülülük ve saygı ile yaklaşarak sergilenmesi gerekliliği” belirtilmiştir. Ayrıca “çağdaş topluluklara ait koleksiyonların toplum, kültür ve dil açılarından çoğulcu anlatımı savunması, insanların esenliğini, toplumsal gelişimini ve hoşgörüyü ve saygıyı teşvik etmek için kullanılması gerektiği” bildirilmiştir¹³. Bu süreçte ICOM-Müze Yönetimi Uluslararası Komitesi’nin (INTERCOM) gündeme getirdiği konular müzelerin daha demokratik yerler olmasını teşvik etmiştir. 2009’da INTERCOM yıllık toplantısında müzelerin sosyal sorumluluklarını gündeme getirmiştir. Komite,

¹⁰ “Museums and Cultural Diversity: Policy Statement - Report of the Working Group on Cross Cultural Issues of the International Council of Museums”, ICOM, <http://archives.icom.museum/diversity.html> [11.02.2018].

¹¹ Crooke,2007,81-3.

¹² Afşin Şakir Altaylı, “Müzenin Kentsel Planlama ve Toplumsal Dönüşümdeki Rolü”, **29. Müzeler Haftası Kültür Mirası ve Müzeler Öğrenci Konferansı, 1-10 Mayıs 2011** (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi,2014): 1-10, 2.

¹³ ICOM Müzecilik Etik Yasası, ICOM Türkiye, [13.02.2018].

toplantıda “İnsan Haklarının Teşvik Edilmesinde Müzelerin Sorumluluğu Bildirisini (Torreon Bildirisi)” yayınlamış ve insan hakları ve çeşitliliğin teşvik edilmesinde müzelerin aktif çalışmasına yönelik güçlü ve önemli bir söylem oluşturmuştur¹⁴. INTERCOM’un 2010’daki yıllık toplantısında ise “Müzelerin Değişen Roller: Sosyal Sorumluluk ve Yaratıcı Yönetim” konusuna odaklanılmıştır. Bu toplantıda müzelerin hassas tarihleri sergilemeleri ve müze yönetiminde eşitlik ve çeşitlilik üzerine çalışmalar yapmaları önerilmiştir¹⁵. INTERCOM’un 2013’teki yıllık toplantısında ise “Müze ve İnsan Hakları” konusuna odaklanılmıştır. Uluslararası İnsan Hakları Müzeleri Federasyonu (FIHRM) ile birlikte gerçekleştirilen konferansta, “müzelerin politik konulara açık olması ve tartışmaların merkezinde yer alması gerektiği” görüşü paylaşılmış ve “müzelerin anlaşmazlıklara neden olan ve zor konularda tavrını aktif bir şekilde ortaya koyması” gerektiği dile getirmiştir¹⁶.

Üçüncü aşama müzelerin birer kültürlerarası diyalog, birer forum ve süreç alanı olarak yeniden düşünülmesi sürecidir. Müzeler sadece kültürün sergilendiği yerler değil, kültürün üretildiği v kültürlerarası diyalogun kurulduğu yerler olarak benimsenmeye başlamıştır. 2008’te Avrupa Parlamentosu ile Konseyi’nin, Avrupa’da 2008 yılını “Kültürlerarası Diyalog Yılı” ilan etmesi ile birlikte müzecilik alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Avrupa Konseyi 2009’da “Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap: Eşit Bireyler Olarak Onurlu Biçimde Bir Arada Yaşamak” adlı bir rapor yayınlamış ve kültürlerarası diyalogun gelişmesi ve güçlenmesi için önemli bir yol haritası oluşturmuştur. Bu rapor ile müzeler farklı geçmişlerden gelen birey ve gruplar arasındaki anlaşmazlıkların tartışılmasında, çatışmaların sonlandırılmasında, yeni bir hafıza inşa edilmesinde, yerel, ulusal ve uluslararası sorunlara değinerek kentsel diyalogun başlatılmasında önemli bir role sahip kamusal alanlar olarak işaret edilmiştir¹⁷. 2013’te Avrupa Konseyi tarafından desteklenen The Learning Museum (LEM) 5 Çalışma Grubu “Müzeler ve Kültürlerarası Diyalog” raporunu ortaya koymuştur. Raporda, müzeler kentsel diyalogu başlatan ve

¹⁴ “Museums Working in Partnership Torreon”, INTERCOM, <http://intercom.museum/mexico2009.html> [21.04.2018].

¹⁵ “Changing roles of museums: social responsibility and creative management”, INTERCOM <http://intercom.museum/shanghai2010.html> [17.04.2018].

¹⁶ “Museums and Human Rights”, INTERCOM, <http://intercom.museum/RiodeJaneiro.html> [18.04.2018].

¹⁷ “Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap: Eşit Bireyler Olarak Onurlu Biçimde Bir Arada Yaşamak”, Avrupa Konseyi, https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/WhitePaper_ID_Turkish.pdf, [09.05.2018].

destekleyen yerler olarak tanımlanmıştır. Rapora göre “müzelerin kentsel konuların çoklu açılarını ve onları çevreleyen soruları araştırmak için odak noktası olabileceğinden, genellikle sessiz kalan veya dışlanan sesleri bir araya getirebileceğinden, düşünme ve tartışma olanağı sağlayan güvenli ve destekleyici alanlar sunabileceğinden” bahsedilmiştir¹⁸. 2015 yılında UNESCO’nun “Müze ve Koleksiyonların Çeşitlilikleri ve Toplumdaki Görevlerinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararı”, müzeleri kültürlerarası iletişimin kurulduğu ve tartışıldığı alanlar olarak işaret etmiştir. Aynı kararda ayrıca toplulukların kültürel haklarına değinilmiş ve sosyal kalkınma için müzelerin sosyal uyumu teşvik eden yerler olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir¹⁹.

Müze biliminde bu tartışmalar devam ederken değişime cevap veren Avrupa-merkezci müzelerin kalıcı koleksiyonlarını değiştirdikleri, koleksiyonlarını yeniden yorumladıkları ve kendilerini toplum, dünya ve dünya kültürleri müzeleri olarak yeniden adlandırdıkları görülmektedir. Bununla birlikte farklı toplulukları odağına alan yeni müze türlerinin de ortaya çıktığı görülmektedir. Kentin süregelen değişimini ve gelişimini yansıtan ve kent kimliği oluşturulmasında güçlü bir araç oluşturan Kent Müzeleri, azınlıkları ya da azınlıklaştırılmış grupların tarihine ve kültürüne odaklanan ve sosyal bir hafıza oluşturmayı amaçlayan Topluluk (Azınlık, Diaspora) Müzeleri, göçmenlere etno-kültürel bir bakış açısı ile yaklaşan ve geniş toplumla göçmenler arasında bir bağ oluşturmayı amaçlayan Göç Müzeleri, soykırım, kölelik vb. insan hakları ihlalleri ile mücadele etmeyi amaçlayan İnsan Hakları Müzeleri, topluluklar için dönüm noktası oluşturan tarihsel olayları simgeleştiren ve yaşanan acıların unutulmamasını sağlamak amacıyla sergilenen Anıt Müzeleri, Hafıza Merkezleri ve Cezaevi Müzeleri, toplumda görmezden gelinen ya da unutulmuş kadın varlığını meşrulaştıran Kadın Müzeleri bu müze türleri arasındadır. Ulusal müzelerde görünür olmayan veya geleneksel olarak temsil edilmeyen toplulukların tarihine ve kültürüne odaklanan ve ulusal müzelere bir alternatif oluşturan bu müzeler, toplulukların hikayelerini onların dilinden anlatan ve

¹⁸ Christina Kreps, “The Power of Words and Vocabularies”, **Museums and Intercultural Dialogue, The Learning Museum Network Project Report Nr. 4**, ed. Ineta Zelča Simansone, Lifelong Learning Programme of the European Union, 2013: 15-6.

¹⁹ “Müze ve Koleksiyonların Çeşitlilikleri ve Toplumdaki Görevlerinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararı”, UNESCO Milli Komite. <http://www.unesco.org.tr/Pages/159/176/> [09.02.2018].

onlarla işbirliği içinde faaliyetlerini oluşturan müzeler olarak etno-kültürel bir anlam kazanmıştır.

Günümüzde müze biliminde müzelerin kültürlerarası diyalog mekanı olarak yeniden kurgulanması üzerine önemli derecede görüş, ölçüt ve pilot çalışmalar ortaya çıkmıştır. Uygulanan pilot çalışmaların katkı ve stratejileri değerlendirilmiş ve iyi örnekler kılavuzları oluşturulmuştur. Türkiye müzelerinde de özellikle son on yıllık süreçte bir farkındalık oluşmaya başladığı görülmektedir. Buna karşın Türkiye müzecilik literatüründe kültürlerarası diyalog yaklaşımı ile ilgili yeterli kaynak bulunmadığı, az sayıda iyi örnek ortaya çıktığı ya da iyi örneklerin kültürlerarası diyalog yaklaşımı ile ilişkilendirilmediği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı müze biliminde kültürlerarası diyalog yaklaşımı hakkındaki görüş, ölçüt ve etkili örneklerle yer vermek ve müzelerin kültürlerarası diyalog mekanı olarak öneminin anlaşılmasına ve yaygınlaşmasına katkı sağlamaktır.

Saha araştırması kapsamında Türkiye'nin en büyük metropolü olan ve yüzyıllardır farklı etnik, dinsel ve kültürel grupların göç ettiği ve göçtüğü İstanbul ilinde yer alan müzeler hakkında bir durum tespiti ortaya koyulmuştur. Etkili örnek oluşturan dört müzenin iletişim işlevlerinin katkı ve stratejileri nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Çalışmadan çıkan bulgular; İstanbul'da özellikle son on yılda farklı etnik, dinsel ve kültürel toplulukları temsil eden müzelerin açılmaya başladığıdır. Adalar Müzesi (Kent Müzesi), 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi (Topluluk/Azınlık/Diaspora Müzesi), Çatalca Mübadele Müzesi (Göç Müzesi) ve İstanbul Kadın Müzesi (Kadın Müzesi) bu müzelere örnek oluşturmaktadır. Bu müzeler son on yılda yaptıkları çalışmalarla, kültürlerarası diyalogun gelişmesine ve güçlenmesine katkı sağlayan stratejiler ve katkılar ortaya koymuştur. Buna karşın; devlet/ulusal müzelerinin çoğunlukla 19. yüzyılın geleneksel müzecilik bakış açısını yansıtan ulusal ve taraflı bir tavır sergilendiği, Türkiye ile dostluk ilişkileri bulunan ve ya bulunması istenen ülkelerle uluslararası diyalogu geliştirmeyi ve güçlendirmeye yönelik çalışmalara yer verildiği, bu çalışmaların da özellikle 2014 yılından itibaren AB uyum sürecinin sekteye uğraması ile birlikte git gide azaldığı, fakat İstanbul'da yaşayan farklı etnik, dinsel ve kültürel gruplara yönelik çalışmalara yok denecek kadar az sayıda yer verildiği görülmüştür.

İlk bölümde öncelikle çok-kültürlülük olgusu tanımlanmış ve çok-kültürcülük politikalarının fitilini ateşleyen 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl bütünleşme politikaları

değerlendirilmiştir. Fransız Devrimi, ulus-devlet, asimilasyon, liberalizm, sömürgecilik, Avrupa-merkezcilik, Darwinizm, tarihselcilik, vatandaşlık, sosyal devlet ve kültürel haklar vb kavramlar tartışmaya açılmıştır. İkinci olarak çok-kültürcülük ile ilişkili kavramlar tanımlanmış ve 20. yüzyılda şekillenen ve günümüzde hala tartışılan çok-kültürcülük politikaları; kültürlerarasılık ve çok-kültürcülük paradigması bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca bütünleşme politikalarını zora sokan meselelere yer verilmiştir. Bireysel haklar/ grup hakları, liberal olmayan topluluklar meselesi, toplumsallık kültürü, özcülük tartışmaları ve kültürlerarası diyalog yaklaşımı kavramları ele alınmıştır.

İkinci bölümde müzelerin kamusallaşma süreci ele alınmıştır. İlk olarak ilk kuşak müzelerin ortaya çıkışı anlatılmış ve “ulusal”, “evrensel” ve “modern” müzenin tanımı yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca müzenin eğitim ve kültür kurumu olarak stratejileri, katkıları ve toplumla kurduğu ilişki değerlendirilmiştir. 19. yüzyıl bakış açısını yansıtan müzelerin neden olduğu insan hakları ihlallerine değinilmiş ve müzelerin savaş sonrası dönemden nasıl etkilendiği, formalizm ve sosyal realizm yaklaşımlarının ortaya çıkışı ile birlikte varlık nedenlerinin ve amaçlarının nasıl bir değişime uğradığı aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde müzelerin demokratikleşme süreci ele alınmıştır. İlk olarak 20. yüzyılın son çeyreğinde müze biliminin edindiği çağdaş rollere değinilmiştir. Müzelerin toplumsallaşma süreci olarak da ifade edilebilecek bu süreçte müze biliminin nesne odaklı anlayış yerine toplum odaklı anlayış geliştirme süreci aktarılmıştır. Müzebiliminin çok-kültürcü politikalar hakkında nasıl düşündüğü ve ne tür politikalar ürettiği ele alınmıştır. Kapsayıcı müzecilik, eşit erişim, katılım, kültürlerarası diyalog kavramları tartışmaya açılmıştır. Bu bölümde ayrıca Avrupa kökenli uluslararası sivil toplum örgütlerinin kapsayıcı müzecilik anlayışının gelişmesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Müzelerin bir arada yaşamı desteklemedeki rolü stratejileri ve katkıları tartışılmıştır. Müzelerin birer kültürlerarası diyalog mekanı, süreç ve forum alanı olarak nasıl işlev görebileceği çeşitli görüşler ve ölçütler ile aktarılmıştır. Bu bölümde ayrıca değişime cevap veren müzelerin çalışmaları ele alınmıştır. İlk olarak dünya genelinde müzelerde uygulanan kültürlerarası diyalog girişimleri ele alınmıştır. Bu girişimlerin stratejileri ve katkıları “Topluluklarla birlikte çalışma ve Koleksiyonları yeniden değerlendirme”, “Ortak bir dil bulma” ve “Diyalog başlatma” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Daha sonra

Avrupa-merkezci müzelerin dönüşümü değerlendirilmiş ve farklı topluluklara odaklanan müze türleri aktarılmıştır. Kent Müzeleri, Topluluk Müzeleri (Azınlık, Diaspora) Müzeleri, Göç Müzeleri, İnsan Hakları Müzeleri, Anıt Müzeler, Hafıza Merkezleri, Cezaevi Müzeleri ve Kadın Müzelerinin varlık nedenleri ele alınmıştır. Son olarak Türkiye müzecilik tarihi hakkında kısa bir özet sunulmuş, kültür politikaları değerlendirilmiş ve İstanbul müzelerine genel bir bakış sunulmuştur.

Beşinci bölüm araştırma bölümüdür. Bu bölümde saha çalışmasının amaç, kapsam, sınırlılık ve yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. Müzelerde bir arada yaşamı desteklemede kültürlerarası diyalogun rolünün öneminin anlaşılmasını ve yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla İstanbul müzelerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırma İstanbul'da etkili örnekler ortaya koyan 4 müzenin (Adalar Müzesi, 500. Yıl Türk Musevileri Müzesi, Çatalca Mübadele Müzesi ve İstanbul Kadın Müzesi) iletişim çalışmaları nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği ile değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Adalar Müzesi, 500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, Çatalca Mübadele Müzesi ve İstanbul Kadın Müzesi kültürlerarası diyalogu geliştirmeye ve güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmakta mıdır? Kapsayıcı müzecilik hakkında nasıl düşünmekte ve davranmaktadır?

- a. Müzeler programlarını oluştururken topluluklarla işbirliği yapmakta mıdır? Müzeler kendilerini çevreleyen toplulukları dikkate alarak koleksiyonlarını yeniden değerlendirmekte midir?
- b. Müzeler kendilerini çevreleyen topluluklar arasında önyargı ve kalıpyargıları red etmeye, ortak bir dil ve sosyal bir hafıza oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmakta mıdır?
- c. Müzeler yerel, ulusal ve uluslararası sorunlara değinmekte midir? Kentsel diyalogu başlatmaya yönelik bir söylem oluşturmakta mıdır?

Türkiye'de müzelerin kültürlerarası diyalog girişimlerini değerlendiren kapsamlı bir kaynak bulunmamaktadır. Türkiye müzelerin birer kültürlerarası diyalog mekanı olarak yeniden değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmadan araştırmacılar, kamusal alanlarda kültürlerarası diyalog yaklaşımı üzerine çalışmalar yürüten öğrenciler, kurumlar, kuruluşlar, kişiler ve paydaşları faydalanabilirler.

2. ÇOK-KÜLTÜRCÜLÜK FİKİRLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

2.1. Çok-kültürlülük Olgusu

Modernizmin insanı getirdiği nokta; dünya savaşları, insanlık dışı suçlar, ulusal ve küresel bağlamda zengin ve fakir arasındaki uçurumların büyümesi, popüler kültürün önüne geçilemez yükselişi, doğanın şiddetli tahribi, yapay ve çıkarıcı bir kültür endüstrisinin ortaya çıkması ve kamusal insanın yok olmasıdır-
Larrain

Çok-kültürlülük (*multiculturalness*)²⁰ olgusu insanoğlunun varoluşundan itibaren söz konusu olmuştur fakat bir politik öğreti, bir ideoloji, bir felsefi kuram ya da bir dünya görüşü olarak tartışılmaya başlanması 20. yüzyılda gerçekleşmiştir²¹. Tartışma 1910'lu yıllarda özellikle İngilizce konuşulan dünyada, toplumsal bütünleşmenin iyileştirilmesi amacıyla çoğulculuk (*pluralism*)²² ve kültürel çoğulculuk (*cultural pluralism*) kavramlarının gündeme gelmesiyle başlamıştır. “Çok-kültürcülük (*multiculturalism*) kavramı ise ilk kez 1941 yılında İngilizcede, eski milliyetçiliklerin bir anlam ifade etmediğini vurgulamak, önyargısız ve bağısız bireylerden oluşan kozmopolit bir toplumu ifade etmek için kullanılmıştır²³”. Çok-kültürcülüğün tanımlarına baktığımızda farklı coğrafyalarda farklı anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Avrupa’da genel olarak çok-kültürcülük kavramı “asimilasyoncu idealin karşıtı olarak nitelendirilmekte ve beyaz olmayan herkesi işaret eden bir politika²⁴” olarak tartışılmaktadır. Amerika Birleşik Devleti’nde ise çoğunluk kültüründen dışlanmış etnik, dinsel grupların haricinde etnik olmayan (geyler, lezbiyenler, kadınlar, işçi sınıfı, ateistler ve komünistler gibi) çok çeşitli kültürel grupları da içine alan tüm dezavantajlı grupların tarihsel dışlanışını tersine çevirme

²⁰ Çok-kültürlülük kavramı iki ya da daha çok sayıda kültürel topluluğu içinde barındıran toplumu nitelendirmek için kullanılmaktadır. Bhikhu Parekh, **Çok-kültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori**, çev: Bilge Tanrıseven (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002), 7.

²¹ Parekh, 2002, 430-2.

²² Çoğulculuk kavramı çeşitliliğe değer veren ancak ille de siyasi bir düzene dahil etmeyen ve özünde demokratik bir ideoloji olarak nitelendirilmektedir. Milena Doytcheva, **Çokkültürlülük**, 3. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 17.

²³ Lacorne, 1967’den aktaran Doytcheva, 2016, 15.

²⁴ Marshall, 1999, 127’den aktaran İmran Özhan, “Farklılaşmanın Özel Görünümleri Olarak Çok-kültürlülük ve Çok-kültürcülük” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 36.

gayret olarak ifade edilmektedir.²⁵”. Günümüzde “çok-kültürcülük politikası, önceki çoğulcu politikalardan farklı olarak sadece tarihsel toplulukların değil, kökeni ne olursa olsun bütün bireylerin kültürel olarak tanınma politikası olarak ifade edilmektedir²⁶”.

Çok-kültürcülüğün bir çözümden öte, bir gereklilik olduğunu daha iyi anlayabilmek için 18., 19. ve 20. yüzyılın genel havasına bakmak gerekmektedir. 18. yüzyıl Avrupasında 1789 Fransız Devrimi ile birlikte reformlara bağlı olarak önemli gelişmeler yaşamış, Aydınlanma düşüncesi ile akıl, ampirizm, bilim, ilerleme, evrensellik, bireycilik, hoşgörü, özgürlük, insan doğasının birliği (aynılığı) ve laiklik gibi kavramlar toplum hayatında önem kazanmış ve Avrupa toplumsal ve siyasi bir dönüşüm geçirmiştir²⁷. Önce Amerika Birleşik Devletleri’nde sonra Fransa’da “insan” ve “vatandaşlık” hakları bildireleri yayınlanmış, eşitlik, yurttaşlıkla ilgili ve siyasi bir terim olarak anlaşılmış ve bütün vatandaşların hukuki statü bakımından eşit olduğu ifade edilmiştir²⁸. “Akıl Çağı olarak adlandırılan bu yüzyılda araştırma ve incelemeleri destekleyen önemli kurumlar oluşturulmuştur. Akademiler çeşitlenmiş; sistematik bir yaklaşım sunan ansiklopedilerle bilimsel araştırmalar moda olmuştur²⁹”. Bu bakış açısıyla modern devlet; bilimsel, akılcı, deneysel ve evrensel olana ilgi göstermiş, bunların zıddı olan eski ve geleneksel olandan uzaklaşma çabası içine girmiştir.

Sömürgecilik yüzyılı olarak da nitelendirilen 19. yüzyıl ise, “sömürgeci Avrupa ile sömürgeleştirilen kıtalar arasında ilk büyük boyutlu kültürel etkileşimin yaşandığı, Avrupalı olan ile olmayan kültürleri birbirinden ayrı tutan setlerin yavaş yavaş yıkılmaya başladığı bir yüzyıl olarak dikkat çekmiştir³⁰”. Bu süreçte “tarihi coğrafyadan önde tutan, düz ve evrimsel ilerleyen bir sistem olarak gösteren

²⁵ Kymlicka,2015,51; Crooke, 2007, 82.

²⁶ Osmanlı İmparatorluğundan örnek vermek gerekirse, fethedilen topraklarda yaşayan otokton halklar kendi yasaları ve kurumları olan yerel cemaatler (milletler) olarak örgütlenmiştir. Ancak bu toplumlarda grubun dışında bir birey hiçbir şeydir. Kişilerin aidiyetlerini seçme hakları ya da değiştirme olasılıkları yoktur Doytcheva,2016,17.

²⁷ Nurdan Küçükhasköylü, **Dünyada Müzeciliğin Tarihsel Gelişimi**, Müzecilik ve Sergileme. ed. Erol Altınsapan ve Nurdan Küçükhasköylü (Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını: 22-70, 2013), 29; Sosyolojinin Doğuşunda Etkili Olan Gelişmeler: Aydınlanma Düşüncesi, Sosyolojisi.com, <http://sosyolojisi.com/sosyolojinin-dogusunda-etkili-olan-gelistmeler-aydinlanma-dusuncesi/394.html> [09.01.2018].

²⁸ Doytcheva,2016,21.

²⁹ Küçükhasköylü,2013,29.

³⁰ Özhan,2006,33.

tarihselcilik yaklaşımı³¹ ile, “insanları, doğayı ve kültürleri evrimsel bir hiyerarşi içine sokan Darwinci evrim kuramı³²” 19. yüzyılın yeni modern kurumlarını şekillendirmiştir. “Batı Avrupa kendisini estetik, ahlaki ve hukuki mecrada bir referans-medeniyet konumuna yerleştirmiş³³” ve “dünyanın geleceği için Avrupalılaşmanın tek alternatif olduğunu ileri sürmüştür³⁴”. “Batılılaştırma, kültür emperyalizmi ya da Avrupa merkezilik olarak da tanımlanabilen bu uygarlaştırma durumu³⁵”, “Avrupalı olmayan toplulukları; geri kalmış, tarihleri olmayan, uygarlaşmaları gereken topluluklar olarak görme eğilimi göstermiştir³⁶”. 19. yüzyılın bu bakış açısı ulus-devletler içinde yer alan ulusal azınlıkları da etkilemiştir. Avrupa Konseyine göre 1870-1945 yılları arasında Avrupalı ulus devletler, bir devletin sınırları dahilinde yaşayan herkesin birbirini takip eden nesiller içinde sosyalleşmesi ve asimile olması gerektiği düşüncesini benimsemiştir³⁷. Doytcheva, modern rejimin eşitliği benzerlik üzerinden yorumladığını ifade etmiştir.³⁸ Kaya’ya göre de modern rejim, “ortaklıkları yücelten, homojenliği arzulayan, ulusallığı simgeleyen, ulusları ortak bir etnik kimlik, ortak bir dil, ortak bir din, ortak bir marş, ortak bir toprak, ortak bir geçmiş, ortak bir ekonomi ve ortak bir bayrak altında birleştiren bir toplumsal yaşam söylemini meşrulaştırmıştır³⁹”. Kymlicka, 19. yüzyıl liberallerinin ve tek-kültürcü Avrupalı ulus-devletlerinin küçük ulusları milli güvenlik ve sosyal istikrar tehlikesi olarak algıladıklarını ve bu nedenle bu toplulukların varlıklarına karşı geldiklerini ve onları asimilasyona zorladıklarını dile getirmiştir⁴⁰.

Uzak Batı’da da durum farklı olmamıştır. Amerika Birleşik Devleti ulusal azınlıkların ayrı uluslar olduklarını inkar etme eğilimi göstermiş⁴¹, kültür politikalarında “eritme potası modelini” benimseyerek kendi bünyesinde yer alan

³¹ Bilge, 2001,79-80’den aktaran Kerem Karaosmanoğlu, Defne Karaosmanoğlu, “Avrupa-merkezciliği Eleştirmek: Çıkmazlar ve Alternatif bakışlar”, **İnsan ve Toplum**, c.3 s.6.: 49-68 (2013): 57.

³² Ali Artun, **Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri 1: Müze ve Eleştirel Düşünce**, (İstanbul. İletişim Yayınları), 201.

³³ Bilge, 2001,79-80’den aktaran Karaosmanoğlu & Karaosmanoğlu,2013,51.

³⁴ McLennan, 2000,277’den aktaran Karaosmanoğlu, Karaosmanoğlu,2013,51.

³⁵ Wimmer,2009,43’den aktaran Salim Küçük, “Kültürlerarası Öğrenme Üzerine Bir Kavram-Model Denemesi ve Türkçe Ders Kitapları” **TÜBAR** s.29.: 227-260 (2011): 230.

³⁶ Bu yaklaşım 20. yüzyılda tek bir doğru anlayışını savunan monist bir yaklaşım olması açısından eleştirilmiştir. Mill,1964’den aktaran Parekh,2002,58-9.

³⁷ Avrupa Konseyi, [09.05.2018].

³⁸ Renaut ve Mesure’e göre bu bakış açısı antik toplumlardaki Barbar, sömürge toplumlarındaki otokon halkların bakış açısını yansıtmaktadır: Ötekinin kendinden aşağıda olduğu, ilişkide yukarıdan bakmanın hakim olduğu rejim (Doytcheva,2016,22).

³⁹ Smith,1986’den aktaran Kaya,2005, 22.

⁴⁰ Kymlicka,2015,16,105-106.

⁴¹ Kymlicka,2015,16.

farklı kültürleri bir “Amerikan kültürü” altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Parekh, toplulukları tamamen ya da kısmen baskın kültürün içinde asimile etmeye çalışan böyle bir eğilimin tek-kültürcü bir eğilim olduğunu dile getirmiştir⁴². Barın da bu modelin alt kültürlerin yok olma tehlikesini görmezden gelmesi sebebiyle asimilasyoncu dolayısıyla tek-kültürcü bir eğilim olduğunu belirtmiştir⁴³. Kanada da kültür politikaları benzer bir yaklaşım sergilenmiş fakat bu model, “etnik mozaik” ve “salata kasesi” olarak adlandırılmıştır⁴⁴. Kültür politikalarının adaletsizliği ulusal azınlıklar kadar göçmenler için de asimilasyoncu olmuştur. Özellikle büyük göç alan ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Kanada’ya kendi rızaları ile gelen göçmenler, asimile edilmeyi baştan kabul eden topluluklar olarak görülmüştür⁴⁵. Bunun yanı sıra bu süreçte göç politikalarında “yalnızca beyazlar ilkesi” ile Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da “asimile edilemez” olarak görülen bazı grupların (Asyalılar vb) ülkeye girişlerine kısıtlama getirildiği görülmüştür⁴⁶.

19. yüzyılın genel havasına bakıldığında, çoğunlukla kültür politikalarında farklılıklara karşı siyasetsiz olmanın ötesinde, farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik bir siyaset oluşturulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise çok-kültürcülük politikalarının fitilini ateşleyen tartışmalar, MacIntyre’in deyimiyile “dışarıda bırakılanların hak arayışları⁴⁷” ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Amerika kıtasında 20. yüzyılın ilk yarısında Anglo-Uyum modeline karşıt bir sürü görüş oluşmuştur. 1915 yılında ilk kez “kültürel çoğulculuktan” bahseden Kallen, farklı kültürlerin ayırt edici özelliklerinin yok olmasına karşı çıkmıştır. Amerika Birleşik Devleti’ni bir orkestraya benzeten Kallen, farklılıkların birlikteliğinin önemine vurgu yapmıştır. Kallen, “insanların kıyafetlerini, siyasetlerini, eşlerini, dinlerini, felsefelerini değiştirebileceklerini, ancak Yahudi, Polonyalı ya da Anglo-Sakson olmaktan vazgeçebilmek için, büyükbabalarını değiştiremeyeceklerini” dile getirmiştir⁴⁸. “Kallen’in bu yaklaşımlarından sonra çok

⁴² Parekh, 2000,7.

⁴³ Parekh, 2000,7.

⁴⁴ Taylan Barın, “Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Liberal Bir Yaklaşım: Çok-kültürlülük Teorisi” (**Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, s. 2.: 57-88, (2016): 72.

⁴⁵ Glazer,1983,149, Walzer,1982,6-7,1983b,224’dan aktaran Kymlicka,2015,120.

⁴⁶ Kymlicka,2015,45.

⁴⁷ MacIntyre'den aktaran Kaya,2007,3.

⁴⁸ Özhan,2006,86.

sayıda sosyolog etnik ve dini kimlikler konusunda çoğulcu teoriler ortaya koymuştur⁴⁹”.

Savaş sonrası dönemde dünya genelinde insan haklarının önem kazandığı görülmektedir. Medeniyetler çatışmalarının önlenmesi için insan hakları hareketi başlatılmış ve 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi uluslararası bir çerçeveye çekilmiştir⁵⁰. Kymlicka'ya göre bu süreçte insan hakları hareketinin genel eğilimi, herkese medeni ve siyasi haklar tanınarak temel kişi haklar temelinde bir birlik sağlanmaya çalışılmak olmuştur⁵¹. 1950'li yıllarda ayrıca küreselleşme, sanayileşme ve göçler nedeniyle sınıflar arasında oluşan ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik yeni bir yurttaşlık modeli de tartışmaya açılmıştır⁵². İngiltere toplumunu inceleyen Marshall, 1949 yılında yayınladığı “Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar” adlı makalesinde İngiltere’de ekonomik eşitsizliğe ve yeni oluşan bir alt kültüre dikkat çekmiştir. Marshall bu alt kültürün ulusal kültürden pay alamaması sebebiyle kültürel bir kopuş ve bir dışlanma yaşadığını gözlemlemiş ve bu ekonomik ve kültürel eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla sosyal devlet anlayışını önermiştir. Yurttaşlık haklarına “sosyal haklar” adı altında “eğitim, sigorta, sağlık vb” gibi hakların eklenmesini öngören bu yeni model, bu süreçte yurttaşlık kavramının yeniden sorgulanmasını sağlamıştır. 1960'lı yıllar ise dünya genelinde dışarıda bırakılanların hak arayışlarına sahne olmuştur⁵³. Parekh'in ifadesiyle “kimliğe bağlı farklıların tanınması olarak tanımlanan bu hak arayışları yerli halkları, ulusal azınlıkları, etno-kültürel ulusları, eski ve yeni göçmenleri, feministleri, eşcinsel erkek ve kadınları ve yeşilleri içine alan düşünsel ve politik bir akımı ortaya çıkarmıştır⁵⁴”. Bu yıllarda ayrıca dünya genelinde bağımsızlık savaşları, işçi sınıfı mücadelesi ve gençlik hareketleri de baş göstermiştir. Kültürel haklar bu sürecin sonucunda insan haklarının bir parçası olarak algılanmaya başlamıştır. Bu değişim ile

⁴⁹ Driedger,1989,46'den aktaran Mustafa Şan, İrfan Haşlak Kemal, “Asimilasyon ile Çok-kültürlülük Arasında Amerikan Ana akımını Yeniden Düşünmek”, **Akademik İncelemeler Dergisi**. c.7. s.1.: 29-54, (2012): 46.

⁵⁰ Doytcheva,2016,21.

⁵¹ Kymlicka, ayrıca Birleşmiş Milletler'in, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinde etnik ve ulusal azınlıkların haklarına ilişkin tüm göndermelerin çıkarıldığına dikkat çekmektedir (Claude,1955,211'den aktaran Kymlicka,2015,29) Claude ve Kymlicka bu durumu, ulusal azınlıkların ve etnik grup üyelerinin ayrıcalıklı haklara ihtiyaçları olmadığını vurgulamak olarak yorumlamıştır. Bu ikiliye göre, geleneksel insan haklarına azınlık haklarının eklemek meşru ve kaçınılmazdır (Kymlicka,2015,33).

⁵² Doytcheva,2016,21.

⁵³ MacIntyre'den aktaran Kaya,2007,3.

⁵⁴ Parekh,2002,1-2.

birlikte Marshall'ın toplumsal yurttaşlık modeline kültürel haklar eksenini de dahil edilmesi önerilmiştir⁵⁵. Parekh'in ifadesiyle bir grup insanın yalnızca ekonomik ve siyasi baskıya değil, kültürel baskıya ve aşağılanmaya da maruz kalıyor oluşundan ve sosyal devlet kavramının yalnızca ekonomik değil, kültürel hakları ve refahı da kapsamından dolayı kültürel hakların insan haklarının bir parçası olarak düşünülmesi gerekliliği görüşü önem kazanmıştır⁵⁶. Özellikle Amerika Birleşik Devleti'nde 1960'larda siyahların başlattığı "Sivil Haklar Hareketi" ırk ayrımının sona ermesini sağlamıştır. Bu mücadele zaman içerisinde kıtadaki diğer grupların da eşit haklara ve statülere erişmek amacıyla mücadele ettikleri bir harekete dönüşmüştür. Bu süreçte "Porto Rikolular, Meksikalı Amerikalılar, Yerliler, Avrupalı olmayan göçmenler, kültürel kimliklerinin kabul edilmesinde, Amerika'nın çok-kültürlü ilan edilmesinde ve çok-kültürlülük davasının savunulmasında ısrar etmiştir⁵⁷". Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'larda yaşanan "etnik canlanış" olarak ifade edilen bu hareket kimilerince bütünleşme politikalarına bir engel olarak yorumlanmıştır. Kymlicka ise "etnik canlanış" bütünleşme şartlarının yeniden gözden geçirilmesi olarak ifade etmiştir⁵⁸.

Amerika Birleşik Devleti'nin aksine, çok-kültürcülük politikalarının ilan edilişi ilk olarak Kanada'da gerçekleşmiştir⁵⁹. Kanada, 1967 yılında ırk temelinde kısıtlamalarına son vererek göçmenlikle ilgili politikalarını değiştirmiştir. 1969 yılında bölünmelere karşı önem almak amacıyla çift dilliliği ilan etmiştir. Ayrıca aynı yıl Amerikan yerlilerine uygulanan kısıtlamaları kaldırmıştır. 1971'de ise Quebec toplumuyla girdiği anlaşmazlıkları sonlandırmak amacıyla çok-kültürcü politikasını uygulamaya koymuştur⁶⁰. Kanada'nın ardından 1970'lerin başında "Avustralya da devletin hızlı bir şekilde Asyalaşması ve asimile edilemeyenlerin artması nedeniyle, kendisini çok-kültürlü ilan etmiş" ve çok-kültürcülük paradigmasını uygulamaya koymuştur⁶¹. Avrupa'da ise özellikle İngiltere'nin Güney Asyalı ve Afrikalı-Karayipli göçü ve Almanya'nın Türkiye ve diğer ülkelere aldığı göç benzer bir şekilde kültürel kimliklerinden vazgeçecek kadar asimile olmayı

⁵⁵ Kaya,2005,8; Parekh,2002,269.

⁵⁶ Parekh,2002,10.

⁵⁷ Parekh,2002,6.

⁵⁸ Kymlicka, etnik canlanış genel olarak o dönemde ayrılıkçı bir hareket olarak nitelendirildiğine dikkat çekmiştir. Kymlicka,2015,128.

⁵⁹ Doytcheva,2016,36.

⁶⁰ Doytcheva,2016,37-8.

⁶¹ Parekh,2002,6-7.

istemeyen göçmenlerin hak arayışlarına sahne olmuş ve çok-kültürcülük politikalarını gündeme getirmiştir⁶².

Avrupa’da ayrıca sömürgeciliğin çöküşü sömürülen kıtalardaki ülkeler ile sömüren ulus-devletlerin sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda değişim yaşamasına neden olmuştur. Avrupa Konseyi’nin ifadesiyle “sömürge devletlerinden Avrupalı uluslara doğru yapılan büyük göçler, Avrupa’da göçmenlik deneyimini arttırmıştır⁶³”. Taylor’a göre bu durum Avrupa’yı göçlere yönelik daha fazla geçirgenleştirmiş ve dolayısıyla çok-kültürlü hale getirmiştir⁶⁴. Bu süreçte sömürgeci zihniyet eleştirilmeye başlanmıştır ve Avrupa-merkezci bakış açısı yara almıştır. Bu durum çok-kültürcülük politikalarının tartışılmaya başlanmasındaki diğer bir önemli unsur olmuştur. Taylor, Avrupa’da azınlık gruplarını tekleştirmeye yönelik uygulanan politikaların, azınlıkların varoluşlarına birer tehdit oluşturduğu için bu gruplar tarafından büyük ilgisizlik ve öfke ile karşılandığını ve bu sebeple ters ters teptiğini ve parçalanmalara neden olduğunu dile getirmiştir⁶⁵. Benzer bir şekilde Kymlicka, azınlık milliyetçiliğinin ezilmesinin çatışmaları şiddetlendirdiğini ve ayrılıkların yaşanmasına neden olduğunu ifade etmiştir⁶⁶. Kymlicka, Batılı devletlerin azınlık milliyetçiliğini ezmesinin bedelini ağır ödediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Batılı devletler azınlık uluslarının kimliklerinin zamana karşı dayanıklılığı hakkında fena halde yanılmışlardır. Devlet ne zaman azınlığın ayrı ulus olma duygusuna saldırırsa, sonuç genelde sadakatsizliğin artması ve ayrılıkçı hareket tehlikesinin azalacağı yerde çoğalmasına neden olmuştur. Batı demokrasilerinin deneyimi çerçevesinde, ulusal azınlıkların sadakatini sağlamanın en iyi yolu azınlıkların ayrı milliyet duygularına saldırmak değil, bunu kabul etmek olduğudur⁶⁷”.

Modern toplum anlayışının ve dolayısıyla onunla özdeşleşen “ulus-devlet anlayışının çözülme süreci (deregülasyon)⁶⁸” olarak da nitelendireceğimiz bu süreç, “geleneği reddetme yerine pek çok geleneğin birleşiminden oluşan, tek bir evrensel yaşam düşüncesi yerine hoşgörünün hâkim olduğu, çoğulcululuğu, heterojenliği ve göreceliliği benimseyen postmodern toplum anlayışını ortaya çıkarmıştır”. Kaya’nın ifadesiyle;

⁶² Parekh,2002,7.

⁶³ Avrupa Konseyi,2008,19.

⁶⁴ Charles Taylor, **Çok-kültürcülük** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1996), 71; Charles Taylor, Jürgen Habermas, Micheal Walzer, Steven, C, Rockefeller, Susan Wolf, Çok-kültürcülük Tanınma Politikası, der Amy Gutmann, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, 82-84.

⁶⁵ Taylor,2018,84.

⁶⁶ Whitaker,1992, Taylor,1992a,64’dan aktaran Kymlicka,2015,307.

⁶⁷ Kymlicka,2015,16-7.

⁶⁸ Türk, 2013, 79.

“Farklılıklardan korkmayan, türdeşliği bir erdem olarak görmeyen, kimlik temelli oluşumları ulusal güvenliğe karşı bir tehdit olarak algılamak yerine, bu oluşumların ilgili grupların hak ve adalet arayışlarının göstergesi olabileceği ihtimalini göz önünde bulunduran bir toplum anlayışı gerekli hale gelmiştir⁶⁹”.

2.2. Çok-kültürcülük Eleştirileri

Çağdaş kültürel çeşitliliğin yok edilemez ve tahmin edilemez bir yönü vardır ve ortak bir evrensel gerçek olarak karşımızdadır ve hiçbir toplum kültürel olarak kendine yeterli ve yalıtılmış kalamaz. -Parekh

20. yüzyıl çok-kültürcülük politikalarının eleştirildiği de bir yüzyıldır. 1990’lı yıllar Avrupasında çok-kültürlülük kavramı ile ilişki olarak öne çıkan “kültürel istisna” kavramı, kültürün bir ticari eğlenceye dönüşmesine yol açtığı sebebiyle eleştirilmiştir⁷⁰. “3S modeli olarak da ifade edilen bu model Kymlicka’ya göre, ekonomik ve politik eşitsizlik meselelerini görmezden gelme eğilimi gösterdiği, kültürel farklılıkları önemsizleştirdiği (kültürün disneyleşmesi⁷¹) ve grupları dışarıya sınımsız kapalı ve statik, herbiri kendi farklı pratiklerini üreten gruplar olarak algılanmasına yol açtığı ve azınlık grupları içerisinde güç eşitsizliklerini ve kültürel sınırlamaları pekiştirdiği için eleştirilmiştir⁷²”. Bu modeli eleştiren teorisyenlerden Russon’un kültürel istisna kavramı ve dolayısıyla dönemin çok-kültürcülük politikaları hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“Günümüzde çoğulculuk adına sıkça yapılan bir jest var: Ötekini öteki olarak değerlendirmek, ötekinin kültürünü olduğu gibi kabul etmek ve onun kendine özgü bir yapısı olduğunu düşünmek. Azınlık kültürlerini “ilgi çekici” ve “egzotik” olarak algılayan bu anlayış, söz konusu kültürlerle yaklaşırken “hoşgörülü” olunması gerektiğini vurgular. Burada yatan anlayış aslında bireyin ötekini egzotikleştirme yoluyla dışlamasıdır... Bu anlayış ötekini ilgiye, korunmaya ve desteğe muhtaç acizane bir varlık olarak gösterir. Bu nedenle “ötekinin” (azınlık) bizim üstün sadakatimize ve hoşgörümüze tabii olmasını gerektiren ciddi bir iktidar ilişkisi ortaya çıkar. Bu yaklaşım, söz konusu iktidar ilişkisi içerisinde çoğunluğu azınlık karşısında ayrıcalıklı ve üstün bir konuma yerleştirir⁷³”.

Turner ise bu modeli özcülük tartışmaları üzerinden şu sözlerle eleştirmiştir:

“Bir etnik grup ya da ırk özelliği olarak kültürün özcüleşmesi riskinin yanı sıra kültürlerin sınırlılıklarını ve farklılıklarını vurgulamak suretiyle onları şeyleştirme, baskın kültürün diğerleri üzerinde hegemonya kurma ve grup kültürünü fetişleştirme tehlikesi taşımaktadır”. Atomize edilmiş kültürler kapalı cemaatler oluşturmakta, bu da farklı etnik, dinsel ve dilsel

⁶⁹ Kaya, 2007, 48.

⁷⁰ Lluís Bonet, Emmanuel Negrier, **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınvında Kültür Politikaları**, çev. Işık Ergüder, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 3.

⁷¹ Bissoondath, 1994’den aktaran Kymlicka, 2012, 301.

⁷² Kymlicka, 2012, 301.

⁷³ Russon, 1995, 524’den aktaran Kaya, 2005, 48.

gruplar arasındaki uyumu, alışverişi, etkileşimi yok etmektedir; bunun sonucunda ise yabancılaşma ve çatışma doğmaktadır⁷⁴”.

Muhafazakar ve cumhuriyetçi çevreler ise çok-kültürcülüğe “milli güvenlik” ve “sosyal istikrar” kaygılarından dolayı sıcak bakmamaktadır⁷⁵. Fransa’da cumhuriyetçi çevreler tarafından “çok-kültürcülük, cumhuriyet geleneğine yabancı, cemaatçi ve ayrılıkçı bir vizyona sahip bir Anglosakson icadı olarak görülmektedir⁷⁶”. ABD’de ve Almanya’da muhafazakar çevreler tarafından çok-kültürcülük, azınlık kültürlerini devlet kimliği ile eşdeğer tutan, kültürel ve etnik farklılıkları kamusal alanda fazla görünür hale getiren bir politika olarak görülmektedir. Bu çevreler çok-kültürcülüğü ulusal bütünlüğe bir tehdit olarak algılamakta ve terk edilmesi gereken bir politika olarak görmektedir⁷⁷. Amerikalı siyaset teorisyenlerinden Glazer, Amerikan toplumunu karışık, dağınık, asimile olmuş ve bütünleşmiş bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Ona göre “karışıklığa yol açmadan bazı gruplara özel haklar verilmesi, Amerikan kardeşliği umudunu tehlikeye sokma tehlikesi taşımaktadır”. Glazer ayrıca “Amerika Birleşik Devleti’nde gerçekleşen etnik canlanışın getirdiği yeni talepleri karşılamanın uygulanamaz, bölücü ve baskıcı uygulamalar olduğunu” dile getirmiştir⁷⁸. Glazer’e göre uygun politika azınlıkları asimile etmektir⁷⁹. Ona göre göçmenler bu topraklara kendi rızaları ile geldikleri için zaten asimilasyonu baştan kabul etmişlerdir⁸⁰. Bir diğer Amerikalı düşünür Walzer ise “çok-kültürcülük politikaları ile çağdaş toplumların özellikle de büyük göç almış ulus-devletlerin bir özelliği olarak çeşitliliğin fazla vurgulanmış olduğunu düşünmektedir⁸¹”. Amerikan toplumundan örnek veren Walzer, “tarihsel gelenekleri, ortak kavrayışları ve yaşama kalıpları ile çelişen, yeni taleplerin derin ve şiddetli biçimde bölücü talepler olduğunu” dile getirmiştir. Hatta Walzer, bazı açıklamalarında “Amerika Birleşik Devleti’nin hiçbir ulusal grubu tanımadığını ve tanımaması gerektiğini” belirtmiştir⁸². “İngiltere’de muhafazakârlar daha da ileri giderek çok-kültürlülük politikalarının zaman içinde yerli toplumun dışarıdan gelen

⁷⁴ Turner,1993,411’den aktaran Mustafa Çarpar, “Çok-kültürlü Bir Toplumda Antropolojinin Önemi”, **Cyprus İnternational University Folklor/edebiyat**, c. 18, s. 70/2: 47-66 (2012): 51.

⁷⁵ Sosyal psikoloji literatüründe bu iki korku bütünleşik tehdit teorisi olarak ele alınmaktadır.

⁷⁶ Doytcheva,2016,12.

⁷⁷ Kaya,2005,14.

⁷⁸ Glazer,1983,227-9’den aktaran Kymlicka,2015,121-3.

⁷⁹ Kymlicka,2015,125.

⁸⁰ Glazer,1983,149, Walzer,1982,6-7’den aktaran Kymlicka,2015,120.

⁸¹ Walzer,1997a,93-5’den aktaran Doytcheva,2016,20.

⁸² Walzer,1992d,101,1992d,9’den aktaran Kymlicka,2015,124-5.

göçmenler tarafından sömürgeleştireceğini ileri sürmüştür⁸³”. West kültürleri gruplara ayırmanın etnisiteleri rekabete sokmaya hizmet edeceğini paylaşarak, çok-kültürcülük politikalarını eleştirmiştir. West’e göre devlet destekli çok-kültürcülük ırk ilişkilerine zarar vermektedir. Ona göre “hiçbir kültürün diğerinden iyi olmadığı ve etkin bir şekilde farklılıkları teşvik etmemiz gerektiği görüşünü destekleyen kültürel görecelik büyük bir suç oluşturmaktadır”. West, bu düşüncenin çoğunluk kültürüne karşı isteksizlik oluşturacağını savunmuştur. Ayrıca kültürel zenginliğin kayba uğracağı ve bu uygulamaların tansiyona yol açacağı endişesini dile getirmiştir⁸⁴.

1960’larda özellikle İngiltere ve Almanya’da kültürel kimliklerinden vazgeçecek kadar asimile olmayı istemeyen büyük göçmen gruplarının yeni talepleri⁸⁵ yeni politika ihtiyacını gündeme getirmiştir. Fakat 21. yüzyılın ilk çeyreğinde başta Amerika Birleşik Devleti ve İngiltere’de yaşanan terör olayları, çok-kültürcülüğü zora sokmuş, milli güvenlik ve sosyal istikrar korkularını kuvvetlendirmiştir. Avrupa Birliği üyesi birçok devletin -özellikle Danimarka ve Hollanda başta olmak üzere- bu olaylardan sonra öncesinde kabul ettikleri ve uygulamaya koydukları çok-kültürcü politikaları terk ederek, asimilasyoncu politikalarına geri döndükleri görülmektedir⁸⁶.

Sol görüşe sahip teorisyenler ise çok-kültürcülüğün eleştirilmesinin nedenini uygulama yanlışlığından kaynakladığını dile getirmiştir. Malik çok-kültürcülük ile ilgili olan hatanın farklılıkların çok vurgulanması olduğunu dile getirmiştir. Ona göre çok-kültürcülük eşitsizliğin devam etmesine ortam hazırlamış, farklılıkların kategorize edilmesi ırkçılığı ve ayrımcılığı beslemiştir. Malik ayrıca “çok-kültürcülük deneyimlerinin zenginleştirmek amacıyla farklılıkları korumanın, kültürlerin birbirinden daha az şey öğrenmelerine yol açtığını savunmuştur”. Verman da kültürleri kategorize etmenin ve yorumlamanın marjinalleşmenin artışına ve etnik kurumsallaşmaya neden olduğunu savunarak bazı kültürel çeşitlilik politikalarına karşı çıkmıştır. Tokenizm olarak ifade ettiği bu durumun azınlık politikasını iyileştiriyor gibi görünerek aslında azınlıkları ötekileştirmeye devam etmek olduğunu dile getirmiştir⁸⁷”. Mataraso ise çok-kültürcülüğün başarısız olmasının sebebini tek-yanlı olmasına bağlamıştır. Ona göre bu politika Beyaz topluluğun etnik azınlıklara

⁸³ Schnapper,2005,406’den aktaran Çarpar,2012,49.

⁸⁴ Crooke,2007,82.

⁸⁵ Parekh,2002,7.

⁸⁶ Doytcheva,2016,96.

⁸⁷ Crooke,2007,85.

sunduğu bir politikanın ötesine geçememiştir⁸⁸”. Zizek ise “çok-kültürcülüğü gruplar arasındaki etno-kültürel sınırları mutlaklaştırma riski taşıdığı düşüncesiyle eleştirmiş ve neo-milliyetçi bir yönetsellik aygıtı olarak değerlendirmiştir”. Ona göre “çok-kültürcülük olarak ifade edilen politika gruplara Avrupa-merkezci bakış açısından bakmaktadır ve hegemonyacı ve ırkçı tavrı devam ettirmektedir⁸⁹”.

İngiltere örneğini inceleyen McGhee, “çok kültürlülüğe doğru olan geriye çekilmenin çok-kültürlülüğün prensiplerinden toptan uzaklaşmaktan ziyade çok-kültürcülük teriminden kaçınma olduğunu dile getirmiştir⁹⁰”. Günümüzde çok-kültürcülüğün başarısız olmasının ötesinde öldüğünü iddia eden düşünürler bulunmaktadır⁹¹ Kymlicka ise çok-kültürcülüğün öldüğü düşüncesini abartılı bulduğunu ifade etmektedir. Ona göre İngiltere ve Avustralya’da “çok-kültürcülük” yerine “çeşitlilik”, “çoğulculuk”, “kültürlerarası diyalog” ya da “toplumsal kaynaşma” kavramlarını kullanma eğilimi gösterilmektedir ve bu durum çok-kültürcülük politikalarını olumsuz etkilememektedir⁹². “Kymlicka ve Banting’in ortaya koydukları “Çok-kültürlü Politikalar İndeksi (MCP)” çok-kültürlülüğün birçok açıdan mevzi kaybetmediğini, hatta ilerleme kaydettiğini savunmaktadır⁹³”.

“Bazı teorisyenlere göre çok-kültürcülüğün neden olduğu düşünülen toplumsal sorunların çözümünde kültürlerarasılık paradigması⁹⁴ belli ölçüde yararlanılabilecek bir yöntem olarak öne çıkmaktadır”. Baumann’a göre kültürlerarasılık paradigması, bireylerin birden fazla kültüre sahip olmalarını, farklı kültürel gruplara üye olmalarını ve çoklu kimlik gruplarına sahip olmalarını olanaklı hale getirdiği için önemlidir⁹⁵. Kaya’nın ifadesiyle ise kültürlerarasılık paradigmasının çok-kültürcülük paradigmasından farkı şu şekildedir:

“İnsanlar ve gruplar arasındaki farklılıklar yerine, benzerliklere vurgu yapmayı amaçlayan, ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, milliyetçiliğe ve etnik-merkezçiliğe meydan okuyan

⁸⁸ François Mataraso, “Birleşik Krallıkta Kültür Politikaları ve Çeşitlilik”, **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları**. çev. Işık Ergüder, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:85-96, 2015), 88.

⁸⁹ Zizek,2011,166’dan aktaran Özhan,2006,152.

⁹⁰ McGhee,2008,85’dan aktaran Kymlicka,2012,313.

⁹¹ Tariq Modood, **Çok-kültürcülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı**, çev: İsmail Yılmaz, (Ankara: Phoenix Yayınevi,2014), 211

⁹² Kymlicka,2012,313.

⁹³ Kymlicka & Banting,2006’dan aktaran Modood,2014,213.

⁹⁴ Kültürlerarasılık paradigması bazı kaynaklarda “dünya vatandaşlığı” olarak adlandırılmaktadır. Bakınız Modood,2014,220-1

⁹⁵ Baumann,2006,99.

kültürlerarasılık paradigmasının temeli, kültürleri sözde ayrı alanlara hapsedmemekte ve kültürler arasında etkileşim ve alışverişi hedeflemektedir⁹⁶.”

Uluslararası örgütlerden Avrupa Konseyi (AK) ve UNESCO'nun da kültür politikalarında kültürlerarasılık paradigmasını benimsediği görülmektedir. AK, 2008 tarihli Beyaz Kitap raporunda neden çok-kültürcülük yerine kültürlerarasılık paradigmasını tercih ettiğini şu şekilde açıklamıştır:

“Kültürlerarasılık, çok-kültürlülüğün tersine, ahlaki göreceliliğe yer bırakmayan ortak bir özü savunmaktadır. Ayrıca kültürlerarası yaklaşım, asimilasyonun tersine, resmi makamların yalnızca çoğunluğun düşünce yapısını kabul etmekten ziyade, tarafsız olması gerektiğini teslim etmektedir⁹⁷.”

UNESCO da sorunun çözümünde kültürlerarasılık paradigmasını benimsediğini ilan etmiştir. Örgütün “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi” amaçlarının “d” bendinde “halklar arasında köprüler kurma ruhu içerisinde kültürel etkileşimi geliştirmek için kültürlerarasılığı teşvik etmek” ifadesi yer almıştır ve açıklanan kavramlar arasında “kültürlerarasılık” yer almıştır:

“Kültürlerarasılık; çeşitli kültürlerin varlığını ve adil bir şekilde etkileşimini diyalog ve karşılıklı saygı yoluyla paylaşılan kültürel ifadeler üretme imkânı olarak ifade edilmiştir⁹⁸”.

Modood,'a göre çok-kültürcülük politikası çağımızın sorunun çözümüdür. Modood, “çok-kültürcülükten tümünden vazgeçmek yerine çok-kültürcülüğe doğru bir yurttaşlık ayarı çekilerek doğru bir adım atılabileceğini düşünmektedir⁹⁹”. Meira'ya göre ise, “çok-kültürcülüğün ters tepmesi ve reddedilmesi diye anlaşılan durum aslında çok-kültürcülüğün diğer biçimlerine başvuruluyor olmasıdır”. Meira günümüzde asimilasyoncu politikalar yerine bireyci bütünleşme ve kültürlerarasılık (dünya vatandaşlığı) politikalarının tercih edildiğini ifade etmektedir¹⁰⁰. Meer ve Modood'a göre kültürlerarasılık paradigmasını çok-kültürcülük paradigmasından uzalaştıran dört unsur vardır. Kültürlerarasılık paradigmasının çok-kültürcülük paradigmasına göre karşı olduğu unsurlar şu şekildedir:

“Bir arada var olmaktan çok etkileşime ve diyaloga ağırlık vermesi
Daha az düzeyde grupçu olması ve senteze daha çok önem vermesi,
Daha güçlü bir bütünlük algısına bağlılığı vurgulaması,

⁹⁶ Kaya,2005,17.

⁹⁷ Avrupa Konseyi,2008,21-2.

⁹⁸ UNESCO Milli Komite, [09.01.2018].

⁹⁹ Modood,2014,213-4.

¹⁰⁰ Frauke Meira, “Not a One-Way Road? Integration as a Concept and as a Policy I'm a. Triandafyllidou”, European Multiculturalisms: Cultural, Religious and Ethic Challenges, ed. Tariq Modood and Nasar Meer, (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012).

Dar görüşlü kültürel uygulamaların eleştirilmesi¹⁰¹”.

Son yıllarda Amerikan solunun popülerleştirdiği kültürel çeşitlilik kavramı ise “çok-kültürlülük ve kültürel çoğulculuk fikirleri ile ortaya çıkan, genellikle farklı etnik veya ırksal köklerden gelen azınlıklardan oluşan farklı gruplar arasındaki ilişkileri adlandırmak için kullanılmaktadır¹⁰²”. Bonet ve Negrier’e göre kavramın keşfi “biyolojik çeşitliliğe” dayanmaktadır ve kültürü kültürel istisnadan ve kültür endüstrisinden uzalaştırmakta ve kültür politikalarına yakınlaştırmaktadır. Kavram şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kültürel çeşitlilik; azınlık haklarının korunması, antropolojik anlamda kültür kavramının çoklu tanımlanması anlamını taşımaktadır. Kültürel çeşitlilik; korunması ya da sürdürülmesi gereken bir durumu ima ederken çok-kültürcülük; kültürlere saygıyı öne çıkaran bir yol arayışı olarak ifade edilmekte ve dönüştürücü bir kavram olarak öne çıkmaktadır¹⁰³.”

1990’lı yıllardan sonra kültürel kalkınmaya katkı sunmayı amaçlayan sivil toplum kuruluşları kültürel haklar, sürdürülebilir kültürel kalkınma, kültüre katılım, kapsayıcılık ve kültürlerarası diyalog gibi kavramları da gündeme getirmiştir¹⁰⁴. Günümüzde sorunun çözümünde çok-kültürcülük ve kültürlerarasılık paradigmalarının her ikisinin de özünde benimsediği kültürlerarası diyalog yaklaşımının önemi dikkat çekmektedir¹⁰⁵. Özellikle son 10 yıldır kültürlerarası diyalog yaklaşımı -Avrupa kökenli- UNESCO, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu, ICOM vb. uluslararası örgütler tarafından önemli bir araç olarak kültür politikalarına ve saha uygulamalarına yansıtılmaktadır¹⁰⁶.

2.3. Çok-kültürcülük Tartışmaları

2.3.1. Bireysel Haklar ve Grup Hakları

“Siyaset kuramı kabaca temeline insan doğasını ve ya kültürü koyan iki düşünce akımının etkisindedir”¹⁰⁷. İnsan doğasını savunan kuramcılar, insan doğasının hangi yaşam tarzının en iyisi olduğunu gösterebileceğini iddia etmekte, kültürün ve

¹⁰¹ Meer ve Modood, 2012a’ dan aktaran Yaylacı, 2017,345-364.

¹⁰² Crooke,2007,82.

¹⁰³ Bonet, Negrier,2015,168-9.

¹⁰⁴ Bu kavramlara 3. bölümde detaylıca değinilmiştir.

¹⁰⁵ Rawls’den aktaran Parekh,2002,113-4; Parekh,2002,227; Kymlicka,2015,288; Modood,2014,173;

Parekh 1989’den aktaran Tariq Modood, **Intercultural Public Intellectual**

Engagement. Interculturalism at the Crossroads Comparative Perspectives on Concepts, Policies and Practices, ed. Fethi Mansouri, Paris: UNESCO Publishing, 2017: 83-103.

¹⁰⁶ Avrupa Konseyi, 2008,3-5; “Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue”, UNESCO World Report, 2009, Paris.

¹⁰⁷ Parekh,2002,13.

toplumun ise insan doğasının temellerini etkileyemediğini savunmaktadır. Siyaset kuramının temeline kültürü koyan kuramcılar ise insanların kültürle beraber oluştuklarını, kültürden kültüre değiştiklerini ve insan olmalarından ötürü yalnızca türden kaynaklanan ve ahlaki ya da siyasi öneme sahip hiçbir bilgi vermeyen çok az sayıda ortak özellikleri olduklarını savunmaktadır¹⁰⁸. Bugünkü çok-kültürcülük tartışmalarına baktığımızda teorisyenlerin benzer bir ayrıma düştüğünü görebiliriz. İnsan doğasını, toplum kültüründen daha önemli bir yere koyan *bireyci* teorisyenler bireysel hakları savunmaktadır. Buna karşın insan doğası ile toplumsallık kültürünü eşit gören *komüniterler* grup haklarını savunmaktadır. Bu genel bir yorum olmakla birlikte her iki görüşün farklı özelliklerini bir araya getiren teorisyenler olduğu gibi, aşırı uç görüşlere sahip teorisyenler de vardır.

Bireysel hakları savunan grup, genellikle hak sahiplerinin yalnızca bireyler olduğunu savunmaktadır. Bu grup bireyin, gruplardan önce geldiğini iddia etmektedir. “Onlara göre grup ancak kendisini oluşturan bireylerin refahına katkıda bulunduğu süreç önemlidir¹⁰⁹”. Dolayısıyla, bireyciler, etnik ve ulusal grupların herhangi bir grup hakkı olduğu fikrini red etmektedir. Bireysel hak savunucuları etnik, dinsel ve kültürel gruplar söz konusu olduğunda, bu tür gruplara imtiyazlı grup haklarının verilmesini doğru bulmazlar. Devletin tarafsızlık idealine sadık kalarak, bireysel haklara saygı temelinde bir tür çeşitlilik üstü bütünlük (*unity over diversity*) anlayışına dayanan bir formülü savunmaktadırlar. Farklılığa saygının yurttaşlar arasında eşitliği sağlamak için gerekli olan bütünlüğü tehdit edeceğini ve çok-kültürlü bakış açısından kaynaklanan bölünmeler olabileceğini iddia etmektedirler¹¹⁰. Bu grup ayrıca, “bireysel hakların zaten farklılıkları çözüme kavuşturduğunu ve gerçek eşitliğin ırk, din ve etnik köken gözetilmeden her birey için eşit haklar gerektirdiğini ifade etmekte” ve “iyi niyetli ihmal” kavramıyla grup haklarından feragat edilmesi gerektiğini dile getirmektedir¹¹¹. Öte yandan bazı komüniter teorisyenlerin savunduğu çeşitlilik içinde bütünlük anlayışı (*unity-in-diversity*) grup haklarının, bireysel özgürlükler için gerekli olduğunu dile getirmektedir. Onlara göre doğuştan gelen yaygın ve köklü olarak ifade edilen dezavantajlar, seçilmemiş eşitsizliklerdir ve bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması veya telafi edilmesi

¹⁰⁸ Parekh,2002,13-4.

¹⁰⁹ Kymlicka,2015,98.

¹¹⁰ Kaya,2005,13.

¹¹¹ Kukathas,1992a, Rawls,1975,88, 93'den aktaran Kymlicka,2015,191.

gerekmektedir¹¹². Bazı komüniteler ise ortak bir iyi kavrayışı ile tanımlanmış grupların peşindedir. “Üyelerin grup değerlerine kurucu bir bağla bağlı olduğuna ve bu yüzden ortak değerleri savunmak için birey haklarının sınırlandırılmasında hiçbir sakınca olmadığına inanmaktadır¹¹³”. Özgürlüğün özellikle kendini kültürel durumundan soyutlayarak yaşanabileceğini savunan son dönem komüniter iddialar da vardır¹¹⁴”.

2.3.2.Bütünleşmenin 4 Tarzı

Kültürlerin birbirlerinden bir şeyler öğrenmeleri iyi bir şeydir. İnsanlar kendi kültürlerine göre neyin en iyi olduğuna karar verebilmeli ve öteki kültürlerde hayran oldukları her neyse onu kültürlerine katabilmelidir. - Kymlicka

Çok-kültürcülük tartışmalarındaki en kritik soru; geniş toplumla etnik, dinsel ve kültürel grupların nasıl bütünleşeceği, bireylerin ve grupların hem kamusal hem özel alanda ne tür bir etkileşime maruz kalacağıdır. Bütünleşme politikalarında çok-kültürcülük politikalarının tartışıldığı ilk günden itibaren farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu bölümde ortaya çıkan farklı bütünleşme politikaları ve bakış açılarını ele alınacaktır. Hem güncel olması hem de açıklayıcı olması sebebiyle bütünleşme politikalarının çerçeveleri, Modood’un, 2014 yılında yayınlanan Çok-kültürcülük; Bir Yurttaşlık Tasarımı” kitabındaki “Bütünleşmenin 4 Tarzı” tablosundan alınmıştır.

Genel bir yorumla, milli güvenlik ve sosyal istikrar kaygılarıyla¹¹⁵ çok-kültürcülüğe şüpheci yaklaşan muhafazakar ve cumhuriyetçi çevreler “asimilasyoncu bütünleşme”¹¹⁶ modelini önermektedir. Devletin tüm birey ve gruplara karşı tarafsız olması gerektiğini ve bireyler için bireysel haklar dışında kültürel bir hak olmadığını savunan bu grup, “bireyci bütünleşme” (çeşitlilik üstü bütünlük) yaklaşımını tercih etmektedir. Rawls, Kukathas ve Barry bu modeli önermektedir.

Barry’e göre çok-kültürlülük meselesinde bireysel haklar ile grup hakları eşit olmamalıdır. Barry çok-kültürcülüğün azınlık gruplarına özel haklar tanınmasına

¹¹² Rawls,1971,96’dan aktaran Kymlicka,2015,193,220.

¹¹³ Kymlicka,2015,166.

¹¹⁴ MacIntyre,1981’den aktaran Kymlicka,2015,138.

¹¹⁵ Sosyal psikolojide milli güvenlik korkusu, ekonomik kaynaklar korkusu (*realistic threat*) ve değer ve inançların kaybı korkusu (*symbolic threat*) bütünleşik tehdit teorisi olarak ifade edilmektedir.

¹¹⁶ Tablo1’den alınmıştır. Bakınız; Modood,2014,220-1.

neden olduğu ve kaynakların eşit dağılımını engellediği için liberalizm ile bağdaşmadığını savunmaktadır¹¹⁷.

Tablo 1: Bütünleşmenin 4 Tarzı

	Asimilasyon	Bireyci Bütünleşme	Dünya yurttaşlığı	Çok-kültürcülük
Siyasa Nesneleri	“Farklı” damgası vurulmuş bireyler ve gruplar	“Farklı” damgası vurulmuş bireyler, özellikle de devlet yahut sivil toplum tarafından onlara yapılan ayrımcı muamele	“Farklı” damgası vurulmuş bireyler, özellikle de devlet, sivil toplum ve bilhassa “biz” ile “onlar” gibi toplumsal fikirler tarafından onlara yapılan ayrımcı muamele	“Farklı” damgası vurulmuş bireyler ve gruplar, özellikle de devlet, sivil toplum ve bilhassa “biz” ile “onlar” gibi toplumsal fikirler tarafından onlara yapılan ayrımcı muamele
Özgürlük	Azınlıklar baskın kültürel kalıplara uymaya mutlaka teşvik edilmeli	Azınlıklar özel alanda kalmak koşuluyla kimliklerini asimile etmeye veya geliştirmeye serbesttirler, fakat kendilerini azınlık olarak görmeleri istenmez, birey olarak görmeleri beklenir.	Ne azınlığa ne de çoğunluğa mensup bireyler kendilerini sadece tek bir kimliğe ait görmelilerdir. Bunun yerine kimliklerini serbestçe karıştırmalı ve birleştirmelilerdir.	Azınlıklara mensup bireyler kimliklerini asimile etmekte, karıştırıp birleştirmekte veya kendi tercihlerine göre grup üyelikleri geliştirmekte serbest olmalıdırlar.
Eşitlik	Farklılığın mevcudiyeti ayrımcılığı körükler, dolayısıyla farklılıktan uzak durulmalıdır.	İnsanların farklılıklarına göre değil, bireyler olarak muamele görebilmeleri için, ayrımcı muamele mutlaka etkin şekilde ortadan kaldırılmalıdır.	Baskın kültürün alaşağı edilebilmesi için ayrımcılık karşıtlığı da mutlaka eşitlik etmelidir.	Ayrımcılık karşıtlığına ek olarak, kamusal alanın da yeni grup kimlikleri ne ve normlara göre intibakı mutlaka sağlanmalıdır.
Kardeşlik	Kuvvetli, homojen bir ulusal kimlik	Ayrımcılık yoktur, ulusal ve liberal demokratik bir yurttaşlık çerçevesinde bireysel özerklik beslenir.	İnsanlar, toplulukların ve ulusların sınırlarını aşıp birlik olmakta ve kendilerini dünya yurttaşı olarak görmekte serbest olmalıdır.	Yurttaşlık ve ulusal kimlik, çoğunluğun itibar ettiği kimliklerin yanı sıra azınlıkların itibar ettikleri grup kimliklerini de kucaklayacak şekilde genişletilmelidir, gruplar arasındaki ilişki bir tahakküm ve yeknesaklık ilişkisi olmamalı, söyleşiye dayalı olmalıdır.

Tarıq Modood, **Çok-kültürcülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı**, çev: İsmail Yılmaz, (Ankara: Phoenix Yayınevi,2014), 211,220-1’den uyarlandı.

¹¹⁷ Owen, Tully,2007,265’den aktaran Kundakçı,2009,189; Barry,2001,165’den aktaran Kaya,2005,13.

Onun liberalizm anlayışına göre bireyin devlet karşısındaki eşitliği ve özgürlüğü korunmalıdır. Bu nedenle devlet eğer tarafsızlık idealine sadık kalmak istiyorsa, hiçbir gruba muafiyet tanımamalı ve ayrıcalıklı haklar sunmamalıdır. Devletin grup kimliklerini tanıması ve kimlik siyasetinden uzak durmaması ona göre bütünlüğü tehdit etmekte ve bölünmeye neden olabilecek bir duruma neden olmaktadır¹¹⁸. Ona göre bir grup ayrımcılığa uğruyorsa ya da dezavantajlı duruma düşürülüyorsa, bu yalnızca ayrımcılık karşıtlığı ile sınırlı kalacak bir şekilde eleştirilmelidir¹¹⁹.

Kukathas'a göre liberalizm bireysel haklarla ilgili olmalıdır ve liberalizm gruptan ziyade bireyi merkeze almalıdır¹²⁰. Devlet ona göre bireyin hangi gruba üye olduğu ile ilgilenmemlidir. Ona göre devletin grupların bütünleşmesini destekleyen bir görevi yoktur. Barry gibi o da devletin tarafsız olması gerektiğini ve tüm gruplara eşit mesafede durması gerektiği görüşünü paylaşmaktadır¹²¹. Devletin iyi niyetli ihmali dikkate alarak farklılıkları görmezden gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Kayıtsızlık politikası olarak ifade ettiği bu politika ile hoşgörüsüzlüğün önüne geçebileceğini, barış ve düzeninin sağlayabileceğini düşünmektedir¹²². Barry'den farklı olarak o liberal toplumun zaten çoğul bir toplum olduğunu vurgulamaktadır. Kukathas ayrıca gruplardan birinin diğerine önceliği olmadığını dile getirmektedir, onun liberal toplumunda bir grubun diğerini tehdit edip onu ortadan kaldırması olasıdır¹²³.

Rawls de Barry ve Kukathas gibi devletin tüm birey ve gruplara karşı tarafsız olabileceğini savunmaktadır¹²⁴. Grup hakları savunucusu değildir, fakat diğer bireyci bütünleşmeyi savunan düşünürlerden farklı olarak bireylerin, seçilmemiş eşitsizlikler içine doğmaları nedeniyle dezavantajlı olabileceklerini kabul etmektedir. Yine de Rawls, Kukathas gibi gruplara müdahale edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Rawls'ın düşüncesinde bireylerin iyi hakkındaki kavrayışları, onların kurucu amaçları olsa bile bazen yavaş bazen de hızlıca değişebilmektedir. Rawls bu düşünceye bağlı olarak grupların özgür bırakılabileceğini savunmaktadır¹²⁵. Bununla beraber Rawls gruplardan, bireylerin özgür olarak ve etkin bir biçimde kendi iyi

¹¹⁸ Barry,2001'den aktaran Kaya,2005,57; Erdoğan,2006,2'den aktaran Kundakçı,2009,189.

¹¹⁹ Barry,2001,213'den aktaran Kundakçı,2009,191.

¹²⁰ Kukathas,1992,674-5'den aktaran Kundakçı,2009,186.

¹²¹ Kundakçı,2009,188.

¹²² Kukathas,1998,690-1'den aktaran Kundakçı,2009,187.

¹²³ Kukathas,1998,690-1'den aktaran Kundakçı,2009,187.

¹²⁴ Modood,2014,42.

¹²⁵ Rawls,1985,242'den aktaran Kymlicka,2015,165; Kymlicka,2015,193,220

kavrayışlarını oluşturma ve gözden geçirme kapasitelerini arttırmalarını beklemektedir¹²⁶. Kymlicka'nın ifadesiyle Rawls bu anlamda kamusal alanda liberal, özel alanda komüniter bir bakış açısı çizmektedir¹²⁷.

Devletin tüm birey ve gruplara karşı tarafsız olamayacağı ve bu sebeple bazı grupların dezavantajlı durumda yer alacağını öngören ve bu dezavantajların grup hakları ile telafi edilmesi gerektiğini savunan grup, kültürlerarasılık (dünya vatandaşlığı¹²⁸) paradigmasını önermektedir. Bu grup bireyler için grup haklarının önemini vurgulamakta fakat grupların iç kısıtlamalarına karşı çıkmaktadır. Bireylerin kültürlerini gözden geçirme, gruptan çıkma ve grup değiştirme seçeneklerine sahip olmaları gerektiğini savunmaktadır. Kymlicka, Young ve Baumann bu modeli önermektedir.

Kymlicka, diğer komüniter teorisyenler gibi bireysel haklar ile grup haklarının eşit görülmesi taraftarı değildir. O, azınlık gruplarına grup hakların verilmesinin, söz konusu azınlık grubu üyelerinin bireysel özgürlüklere ulaşabilmeleri açısından önemli olduğunu savunmaktadır¹²⁹. Dezavantajların tamiri noktasında grup farkına dayalı haklar adını verdiği 3 haktan bahsetmektedir: Öz-yönetim hakları, çok-etniklilik hakları ve temsil hakları. Ona göre bu haklar farklı coğrafyalarda yaşayan farklı dezavantajlar yaşayan grupların durumuna göre verilebilecek bazı haklardır. Kymlicka bu hakları grupların eşitsizlik durumlarına göre eşitliği sağlamak üzere eşitsiz dağıtmaktadır. Bu hakları grup liderleri ile müzakere sonucunda asimetrik dağıtılan haklar ya da fırsatlar olarak görmektedir. Kymlicka grup farkına dayalı haklar olarak nitelendirdiği grup hakları meselesini iç kısıtlama ve dış koruma olarak ikiye ayırmaktadır. Grup hakları konusunda Kymlicka'nın iki çekincesi vardır: Grupların kendini çoğunluk olan kültürden koruma adı altında tanınma ve hak taleplerini kapsayan dış koruma önlemlerinde, gruplar arasında adaletsizlik oluşturacak durumlardan kaçınılması gerektiğini savunmaktadır. Grupların kendi iç-çoğulluğuna yönelik kendi düzenlemelerini kapsayan iç koruma önlemlerindeki çekincesi ise grupların geleneklerini bireylere dayatması, grubu sorgulama ve

¹²⁶ Kymlicka,2015,272.

¹²⁷ Kymlicka,2015,269.

¹²⁸ Modood'un dünya vatandaşlığı olarak ele aldığı bütünleşme tarzı, kültürlerarasılık olarak ifade edilen bütünleşme tarzıdır.

¹²⁹ Kymlicka,1995,46'den aktaran Ayhan Kaya, Ferhat Kentel, **Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi: Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2005), 14.

gruptan ayrılma haklarını bireylere vermemesi tehlikesi barındırmasıdır¹³⁰. “Gruplar arası adaleti destekleyecek belli dış koruma önlemlerinin onaylanması gerektiğini fakat, bireylerin geleneksel otoriteleri ve pratiklerini sorgulama ve gözden geçirme haklarını sınırlayan iç kısıtlamaları reddetmeleri gerektiğini savunmaktadır¹³¹”.

Baumann’a göre çok-kültürlü toplumu tehlikeye sokan 3 konu vardır ve bunlar etnisite, din ve Batılı ulus devlettir¹³². Baumann, etnik ve dinsel grupların birey üzerinde kimi zaman mutlak ve sorgulanamaz otoriteleri olduğunu ifade etmektedir. Bu tür grupların kültüre yaklaşımlarının özcü olduğunu savunmaktadır. Baumann, ayrıca kültürel sınırların değişken ve akışkan doğasını ihmal eden ve onları kapalı gruplar olarak gösterme eğilimi gösteren otoritelere karşıdır. Ulus devlet anlayışını aynı yaklaşımla eleştirmektedir. Ona göre bireyin tek bir gruba aidiyeti yoktur, birey çoklu kimlik gruplarına sahiptir. Ona göre kültürlerarasılık paradigması, bireylerin birden fazla kültüre sahip olmalarını, farklı kültürel gruplara üye olmalarını ve çoklu kimlik gruplarına sahip olmalarını olanaklı hale getirmektedir¹³³.

Barry gibi Young da liberal değerlerle bağdaşmayan toplumlara müdahale edilmesi gerektiğini savunur. Barry’den farklı olarak Young azınlıkların özel alana hapsedilmesine karşı çıkar, ona göre özel alan da politik olmalıdır. Ona göre kamusal alan/özel alan ayrımı yoktur. Young çok-kültürlülüğten bahsedebilmek için azınlıkların özel alana hapsedilmeden, baskın gruplar gibi kimliklerini madunlaştırılmadan, bastırılmadan ve dışlanmadan, kendilerini, değerlerini, normlarını ve seslerini kamu alanına taşıyabilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ona göre baskın grupların bu noktada azınlık gruplarının özel hayatın sınırları dışında da kendi dillerin konuşmalarına, kendi dinlerine yaşamalarına, kendi kültürel kıyafetlerini giymelerine vb. durumlara karşı anlayış geliştirmelerini beklemektedir¹³⁴.

Devletin tüm birey ve gruplara karşı tarafsız olamayacağını öne süren, bu nedenle grup haklarını ve pozitif ayrımcılığı savunan, ayrıca bu grupların özel alanına müdahale edilmemesi gerektiği görüşünü paylaşan grup “çok-kültürcü bütünleşme” modelini önermektedir. Bu grup, grup haklarının en az bireysel haklar kadar önemli

¹³⁰ Kymlicka,2015,80.

¹³¹ Kymlicka,2015,82.

¹³² Baumann,2006,25.

¹³³ Baumann,2006,99.

¹³⁴ Young,1990’dan aktaran Modood,2014, 83.

olduğunu ifade etmektedir ve çoğunluk kültürü ile farklı gruplar arasındaki tansiyonun azaltılması için hem kurumsal hem de sivil hareketin önemine vurgu yapmaktadır. Bu grup ayrıca diğer bütünleşme modellerinin bireyler için yetersiz olduğunu savunmaktadır. Taylor, Parekh, Modood ve Sandel bu modeli önermektedir.

Sandel'e göre bireylerin dinsel bağlılıkları gibi kimliklerini temelini oluşturan bazı kurucu amaçları vardır. Ona göre bu amaçların sorgulamaya açık olması ya da gözden geçirilmeye teşvik edilmesi ya da bu amaçlarla karşı karşıya gelecek başka amaçların benimsenmeye yönlendirmesi kurucu amaçların korunmasını ve geleceğe taşınmasını zora sokmaktadır¹³⁵. Bu nedenle Sandel bu toplulukların çıkarı için üyeleri üzerinde otorite kurabilme gücüne sahip olması gerektiği düşüncesini paylaşmaktadır¹³⁶.

Parekh liberal olan grupların içinde liberal olmayan topluluklar olduğu gibi, liberal olmayan grupların içinde de liberal olan topluluklar olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle ona göre herhangi bir toplumsallık kültürü için kusursuz demek mümkün değildir, tüm kültürler sınırlı, karmaşık ve sistemsizdir. Ona göre kültürler her ne kadar sınırlı olsalar da insanların dünyaya bakışlarını etkiledikleri için önemlidir. Bu nedenle grup haklarının birey hakları ile eşdeğer olması gerektiğini savunmaktadır. Parekh'e göre çok-kültürlü toplumların içindeki farklı toplulukları bir arada tutma görevi devletindir ve ona göre devlet gruplar arasında ortak çıkarlar oluşturmalıdır¹³⁷. Sürekli bir diyalogdan doğan çoğulcu bir toplumun ortak bir kültür anlayışı geliştirilebileceğine inanmaktır. Grupların ve bireylerin uyum içinde yaşabilmeleri ve ortak bir kültür anlayışı geliştirebilmek için ise kültürlerarası diyalog yaklaşımını önermektedir. Parekh'e göre kültürlerarası diyalog yaklaşımı, kültürel çeşitliliğin kabul edilmesi, diğer kültürlere saygı gösterilmesi ve diyalogun sürekli hale getirilmesi için gereklidir¹³⁸. Ona göre kültürlerarası diyalog, gruplar arasında ortak bir günlük etkileşim dağarcığı oluşturmak ve herkesin tartışılan adetlere, herkesin kabul edebileceği bir tepki vermesini sağlamak anlamında önemli olanaklar

¹³⁵ Kymlicka,2015,164-6.

¹³⁶ Kymlicka,2015,166.

¹³⁷ Parekh,2002,264.

¹³⁸ Parekh,2002,428.

sunmaktadır¹³⁹. “Diyalog içinde olmak, kendini aşmak, ötekiyle beraber düşünüp, başkasına dönermiş gibi kendine dönmektir¹⁴⁰”.

Modood’a göre en ideal bütünleşme politikası çok-kültürcülük paradigmasıdır. Ona göre kendisini liberal ve demokratik olarak ifade eden devletler dezavantajlı grupların kültürlerini korumakla yükümlüdür. Grup haklarının en az birey hakları kadar önemli olduğu görüşünü paylaşmaktadır¹⁴¹. Modood bütünleşme politikalarının iyileştirebilmesi için öncelikle ayrımcılığın farklı biçimlerinin tespit edilip ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Grup gururu inşası olarak ifade ettiği bu yaklaşım; bireylerin yanı sıra grupların da hesaba katıldığı çift yönlü bir yaklaşımdır¹⁴². Modood ayrıca çoğulcu ve kapsayıcı bir ulusal kimlik yaratılması için ulusun tümünde ortak bir aidiyet duygusu oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Modood, Sokrates’in diyaloga ne kadar önem verdiğini vurgulayarak, bireyin sürekli kent meydanı ve agorada sorgulandığını hatırlatmaktadır¹⁴³. Dolayısıyla böyle bir aidiyeti oluşturmak için ona göre gruplar arasındaki diyalog ortamını güçlendirmek gereklidir. Parekh’in kültürlerarası diyalog yaklaşımı olarak ifade ettiği yaklaşımı, Modood çoklu-söyleşi olarak isimlendirir ve şu şekilde açıklamaktadır:

“Çoklu-söyleşiler, görüşlerin örtüşmesine, keşişmesine, birbirini zenginleştirmesine, melezleşmesine, uyarlamasına, kişinin kendi görüşünü başkalarının görüşleriyle bir arada bulunmasının ışığında tadil edilmesine ve yeni söyleşilerin başlamasına da olanak sağlamaktadır¹⁴⁴”.

Taylor’ın çok-kültürcülük anlayışı kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi ile ilgilidir. Taylor, farklı olana müsamaha gösterilmesi ve katlanılması olarak ifade edilen hoşgörü anlayışına dolayısıyla bir kültürün üstünlüğüne dayalı hiyerarşik yaklaşıma karşıdır¹⁴⁵. O grup kimliğinin önemini eşitlik kavramı üzerinden anlatmaktadır. Ona göre iki tür eşitlik vardır. 1) Haysiyette eşitlik 2) Saygıda eşitlik. Taylor, burada haysiyette eşitlik kavramıyla bireysel haklardan, saygıda eşitlik kavramı ile ise grup haklarından bahsetmektedir. Ona göre her ikisi de eşit derecede önemlidir. Saygıda eşitsizlik olarak nitelendirdiği bu eşitsizlik biçimleri bu kişilerin aynı zamanda haysiyette eşitliklerini de tehdit

¹³⁹ Parekh,2002,302,337-42

¹⁴⁰ Parekh,2002,429.

¹⁴¹ Modood,2014,148.

¹⁴² Modood,2014,214-216.

¹⁴³ Modood,2017,83.

¹⁴⁴ Modood,2014,96.

¹⁴⁵ Taylor,2018.12-3.

etmektedir¹⁴⁶. Taylor, kimliği modern insanın temel bir gereksinimi olarak ifade etmektedir. Ona göre tanınma hayati bir öneme sahiptir. Taylor, kimliğimizi diyalojik olarak oluşturduğumuzu ve bu nedenle sonucunda başkalarının onayına ihtiyaç duyduğumuzu ifade etmektedir. Ona göre başkaları tarafından kimliğimizin onaylanması veya onaylanmaması bizde bir huzur ve huzursuzluk hali oluşturur. Fanon'un görüşlerinden örnek veren Taylor, tanınmanın red edilmesinin, kurbanlarında “felç edici bir kendinden nefret yaratan bir kimlik yaralanmasına” neden olduğunu dile getirmiştir. Taylor bu nedenle pozitif tanınmayı bir huzur bulma hali olarak tanımlamaktadır ve bu yönüyle tanınma ona göre bir kibarlık değil, bir gereksinimdir¹⁴⁷.

2.3.3.Liberal Olmayan Topluluklar Meselesi

Eğer bir kültür genel olarak saygı görmüyorsa, üyelerinin haysiyetleri ve öz-saygıları da tehdit altındadır. - Margalit & Raz

Grup hakları konusundaki tartışmaların zorlu kısımlarından biri de, liberal olmayan gruplara nasıl davranılacağı sorunudur. Rawls, Kukathas, Kymlicka, Modood, Parekh, Taylor, Sandel devletin gruplara müdahalesini hoş karşılamamaktadır ve liberal olmayan gruplara liberal değerleri dayatmanın liberalizmle bağdaşmadığını dile getirmektedir. Bununla birlikte liberal olmayan topluluklarla ilgili diğer önemli bir konu, grupların bireylere özgürce gruptan ayrılma hakkı tanıyıp tanımaması ile ilgilidir. Bireysel hak savunucuları liberalizmin grupların değil, bireylerin haklarıyla ilgilendiğinin altını çizerek, grupların otoritelerinin meşruluğunu, bireylerin onların otoritelerine gönüllü olarak razı olmalarına bağlamakta ve grup otoritesini red etmektedir. Grup hakları savunucularından büyük bir grup, bireylerin liberal olmayan topluluklara kendi rızaları ile katılmaları ve gruptan ayrılmak istediklerinde özgür olmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Rawls, liberal olmayan grupların yaşadıkları toplumun siyasi ideallerini takdir ettikleri sürece dinlerinin emirleri gereği modern dünyadan çekilme taleplerini olumlu bakmaktadır¹⁴⁸. Ona göre grup üyelerinin dinsel, felsefi ve ahlaki inanışları ve bağlılıkları onların kamusal olmayan kimlikleridir ve bireylerin kimliklerine olan

¹⁴⁶ Taylor,1992'den aktaran Modood,2014,79-80.

¹⁴⁷ Taylor,1994'den aktaran Doytcheva,2016,56.

¹⁴⁸ Rawls'den aktaran Kymlicka,2015-8.

bu bağılıkları değerlendirme ve değiştirme konusu yapılamayacak kadar aslidir¹⁴⁹. Rawls grup üyelerine müdahale etmemektedir, fakat gruplara önemli bir görev yüklemektedir, gruplar toplumun siyasi ideallerini takdir etmelidir ve üyelerine kendi iyi kavrayışlarını oluşturma ve gözden geçirme konusunda destek vermelidir. Ona göre üyelere nihai amaçlarını oluşturma ve değiştirme özgürlüğü yani inanç özgürlüğü vermek medeni bir haktır¹⁵⁰.

Kymlicka, Rawls'ın grup üyelerine tanıdığı modern dünyadan çekilme hakkını hatalı bulmaktadır. Ona göre bu bakış açısı grup üyeleri açısından olumsuz içerimlere sahiptir. Rawls'ın dinden çıkma, din değiştirme ve zorunlu eğitim gibi grup içi muhalefet meselerinde çelişkili açıklamalarda bulunduğunu savunmaktadır¹⁵¹. Ona göre birçok dinsel grubun yurttaşlık teorisi ile çatışan meseleri vardır. Kymlicka grupların, bireylerin siyasi haklarını önemsemediğini iddia etmektedir, ona göre gruplar yalnızca üyelerinin gruplara boyun eğip eğmedikleri ile ilgilenmektedir. Kymlicka'ya göre liberal ilkelerin neler olduklarını tespit etmek ve bunları gündeme getirmek ve liberal olmayan gruplara liberal özgürlük ve eşitlik ilkelerini aktarmak bir dayatma değildir, bir hak ve sorumluluktur. Diyalog yoluyla aktarılacak bu ilkelerin gruplar arasında yaşanan görüş ayrılıklarının gerçek boyutlarını keşfetmek ve ilkeler belirlemek açısından yararlı ve gerekli olduğunu savunmaktadır¹⁵². Ona göre grupların isteksiz bireyler üzerinde otorite kurması doğru değildir. Bireyler bu gruplar içindeki kültürel pratikleri sürdürmeye değer görmüyorsa, bu pratikleri değiştirmek ya da red etmek istiyorsa grupların bu pratikleri koruma noktasında bireylerden bağımsız bir çıkarı olmamalıdır¹⁵³.

Parekh, Kymlicka'yı liberal olmayan toplumlara liberal değerleri aşırı dayatması noktasında eleştirmektedir. Ona göre temel insan çıkarlarını koruyan ve iyi yaşam koşulları oluşturan, insan ve itibarına kıymet veren ve saygı duyan, yabancılar için herhangi bir tehdit oluşturmayan gruplar kendilerine saygı gösterilmeyi ve rahat bırakılmayı hak etmektedir¹⁵⁴. Parekh topluluğun kültürünü koruma hakkına sahip olduğunu söylemektedir, fakat Sandel'den farklı olarak, topluluğun kendi inanç ve

¹⁴⁹ Rawls,1985,241'den aktaran Kymlicka,2015,268.

¹⁵⁰ Rawls'den aktaran Kymlicka,2015,8,272.

¹⁵¹ Kymlicka,2015,273.

¹⁵² Kymlicka,2015,269, 273, 287

¹⁵³ Kymlicka,2015,98.

¹⁵⁴ Parekh,2002,227.

adetlerini eleştirme özgürlüğüne sahip olması gerektiğini de savunmaktadır¹⁵⁵ Parekh'e göre hiçbir değer sırf geleneksel olduğu için dokunulmaz değildir ve kültürün ahlaki ilkelerden oluşması onları eleştirilemeyeceğimiz anlamına gelmemektedir¹⁵⁶. Parekh, insan hakları ihlaline neden olduğu düşünülen, ataerkil yapının dayattığı, kadın ve çocukların olumsuz etkilendiği, başkalarına zarar veren adet ve geleneklerin ilgili grup sözcüleri ile yapılacak müzakereler (diyaloglu konsensüs) sonucunda uzlaşmaya varılarak engellenebileceğini ve zararlı adetlerin yasaklanabileceğini savunmaktadır¹⁵⁷.

Kukathas liberalizmin birey hakları ile ilgili olduğunu savunmaktadır, bu nedenle liberal olmayan topluluklara grup hakları verilmesini doğru bulmamaktadır. Kukathas, Kymlicka'dan farklı olarak, grupları belli şartlar altında serbest bırakma taraftarıdır¹⁵⁸. Parekh gibi o da liberal toplumların içinde liberal olmayan toplumların olabileceğine dikkat çekmektedir. Ona göre bu gruplar, bireylerin özgürlüklerine iç sınırlandırmalar getirebilme özgürlüğüne sahiptir, fakat bireyler de o grupların içinde yer alma ve o gruplardan çıkma özgürlüğüne sahiptir. Ona göre gruplar bireylere gruptan çıkma hakkı tanıyorsa, grubun liberal olmayan tutumları hoş görülebilir¹⁵⁹. Kukathas liberal olmayan toplumların -özellikle insan öldürme vb- insan haklarına aykırı suçları savunmak gibi bir amaçları olmadığını iddia etmektedir. Bununla birlikte bu gruplarla insan hakları konularında uzlaşma sağlanabileceğini de düşünmektedir. Kymlicka, bu noktada Kukathas'ın liberal olmayan gruplara kendisinden daha ılımlı baktığını ifade etmektedir¹⁶⁰. Kukathas özgür toplumu; toplumların birbirlerine karşı hoşgörülü olması ve bununla beraber toplumların bireylerin gruptan çıkma özgürlüğüne saygı göstermesi olarak tanımlamaktadır, ona göre bu aynı zamanda topluluktan çıkma özgürlüğü ve dolayısıyla toplum özgürlüğüdür¹⁶¹.

Bir kısım teorisyen ise liberal değerlerle bağdaşmayan topluluklara müdahale etmek gerektiğini savunur. Onlara göre kamusal alan/özel alan ayrımı yoktur. Bu düşünürlerden Raz, liberal olmayan toplumları ikiye ayırır: Gelişebilir durumda toplumlar ise onlara hoşgörü göstermektedir ama saygı duymamaktadır. Eğer

¹⁵⁵ Parekh,2002,227.

¹⁵⁶ Parekh,2002,187.

¹⁵⁷ Parekh,2002,285.

¹⁵⁸ Kymlicka,2015,261.

¹⁵⁹ Kukathas,2003,24-5'den aktaran Kundakçı,2009,190.

¹⁶⁰ Kymlicka,2015,261.

¹⁶¹ Kukathas,2003,4'den aktaran Kundakçı,2009,186.

gelişemez ve kendi yaşam biçimlerini ayakta tutamaz durumda ise asimile edilmeleri gerektiğini savunmaktadır¹⁶². Raz, çoğu yerli kültürlerin liberalizmden uzak olduğunu ve bu yüzden liberalleşme kapasitelerinin olmadığını varsaymaktadır. Ona göre bu grupları parçalamak liberalizmin kaçınılmaz yan ürünüdür. Kymlicka ve Parekh, Raz'ın bu görüşünü eleştirmektedir. Kymlicka, yerli kültürlerin ötekilere kıyasla daha az liberalleşme kapasitesi taşıdığını görüşünü doğru bulmamaktadır. Mevcut liberal ulusların tümünün bir zamanlar liberallikten uzak olduklarını hatırlatmakta ve herhangi bir kültürün liberallikle bağdaşmaz olduğunu ve iyileşme kapasitesi taşımadığını söylemenin yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bütün kültürlerde liberallikle bağdaşmayan yanlar vardır¹⁶³. Parekh ise Raz'ın göçmen, yerli ve dini toplulukların kültürlerinin daha değersiz olduğunu ve saygıyı hak etmediği yönündeki görüşlerini kabul etmemektedir. Ona, neyin değerli olup olmadığına kimin nasıl karar vereceği sorusunu sormaktadır. Raz'ın altını çizdiği “bağımsızlık” düşüncesinin evrensel bir değer olmaktan çok Batı değeri olduğunu ifade etmektedir ve bu değerleri Asyalı toplumlara dayatmanın oryantalist bir bakış açısı olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca toplumları liberal olan ve liberal olmayan topluluklar olarak ikiye bölen bir bakış açısının doğru olmadığını dile getirmektedir. Ona göre bu bakış açısı kültürlerarası diyalogu engelleme tehlikesi taşımaktadır¹⁶⁴.

Barry'e göre liberal teori, bireye saygıya vurgu yapmaktadır ve kültürleri oluşturanlar bireyler olduğu için kültürler saygıyı hak etmektedir. Fakat Barry barışçıl olmayan, istismar eden, bazen tehlikeli gelenek göreneklere sahip liberal olmayan kültürlerin saygıyı hak etmediğini ileri sürmektedir ve bu sebeple bütün kültürlerin eşit değerde olduğu iddiasını eleştirmektedir¹⁶⁵. Ona göre gelenekler içinde hukuka aykırı bir durum varsa bu durumda ona müdahale edilmesi gereklidir. Barry birçok geleneğin -namus cinayeti vb gibi- insan hakları ile örtüşmediğini dile getirmektedir¹⁶⁶. Liberalizmin insan haklarını temel alarak her grubun özgürlük ve eşitlik ilkelerine uygun hareket etme konusunda baskıcı olması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle özel alana müdahale edilmesi ve ataerkil otoriteye karşı kadın ve çocukların korunması gerektiğini savunmaktadır¹⁶⁷.

¹⁶² Parekh,2002,121.

¹⁶³Raz,1986,423-4; Parekh,1994, Modood,1993'den aktaran'den aktaran Kymlicka,2015,287-8.

¹⁶⁴ Parekh,2002,116-127.

¹⁶⁵ Kukathas,1992,185'den aktaran Kundakçı,2009,190; Crooke,2007,82.

¹⁶⁶ Barry,2001'den aktaran Kundakçı,2009,190-1.

¹⁶⁷ Barry,2001,219,231-3'den aktaran Kundakçı,2009,189-191.

Young, özel alanın da politik olması gerektiğini savunmaktadır. Çok-kültürlülükten bahsedebilmek için azınlıkların da baskın gruplar gibi özel alana hapsedilmeden, madunlaştırılmadan, bastırılmadan ve dışlanmadan, kimliklerini, değerlerini, normlarını ve seslerini kamusal alana taşıyabilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Baskın grupların da bu konuda hoşgörülü olabilmelerini talep etmektedir¹⁶⁸.

2.3.4. Toplumsallık Kültürü ve Özcülük Tartışmaları

İnsanlar kültürlerinden dışarı adım atamazlarsa onun içine hapis olur, onu mutlaklaştırma eğilimine kapılır, onun insan yaşamını algılama ve düzenlemenin tek doğal ya da açık yolu olduğunu sanmaya başlarlar. Eğer diğerlerinden yararlanamıyorsa, kendi kültürlerinden dışarı adım atamazlar. -Parekh

Çok-kültürlülük tartışmalarında diğer önemli bir konu ise toplumsallık kültürü meselesidir. Kültüre atfedilen anlam bireysel haklar savunucuları ile komüniterler arasında farklılık göstermektedir. Bireysel hak savunucuları, toplumsallık kültürünü insan hayatında önemli bir yere koymaktadır, fakat insan hayatından daha önemli olduğu düşüncesine sıcak bakmamaktadır. Bu grup toplumsallık kültürünü, bireyin yaşadığı hayatı yorumlamasına ve anlamlandırmasına yardımcı olan, onu geliştiren, yaşamını yönlendiren/zenginleştiren, aidiyet duygusu hissettiren, bu duyguyu güçlendiren ve mutluluk veren bir araç olarak görmektedir. Komüniterler ise toplumsallık kültürü konusunda ikiye ayrılmaktadır. Birinci grup toplumsallık kültürü ile insan hayatına eş değer verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer grup ise toplumsallık kültürünün insan hayatından daha önemli olduğu düşüncesini savunmaktadır. Bu komüniter bakış açısına göre toplumsallık kültürünü korumak ve gelecek nesillere iletmek uğruna grup üyeleri yeri geldiğinde yaşam tarzlarından, yeri geldiğinde ise hayatlarından vazgeçebilmelidir.

Kymlicka'ya göre toplumsallık kültürleri tek başına değerli değildir, sadece bireylerin seçimlerini anlamlı kılan bir araç olduğu ve özkimliğine aidiyet güvenliği sağladığı için önemlidir¹⁶⁹. Kymlicka bireylerin anlamlı seçimler yapabilmek için sadece kendi toplumsallık kültürlerinden değil, aynı zamanda diğer toplumsallık kültürlerinden de faydalanması gerektiği görüşünü paylaşmaktadır. Böylelikle birey kendi toplumsallık kültürü ile seçimlerini anlamlı kılarken, diğer toplumsallık

¹⁶⁸ Young,1990'den aktaran Modood,2014,83.

¹⁶⁹ Kymlicka,2015,150-3, 162, 148.

kültürleri ile bu amaçları gözden geçirme şansına sahip olabilir¹⁷⁰. Ona göre bireyler toplumsallık kültürünün devamlılığını sağlamak için kendi hayatlarından vazgeçmemelidir. Kymlicka toplumsallık kültürünün bireylerin özgürlüğü açısından önemli olduğu için hayatta kalmasına izin verilmesi gerektiğini savunmaktadır¹⁷¹. Kymlicka'ya göre özgürlük seçimlerin arasından yapıldığında geçerlidir. Bu nedenle bireyler, herhangi bir ayırım ya da ceza korkusu yaşamaksızın, amaçlarını gözden geçirmek ve hayatlarını yönlendirmek için gerekli kaynaklara ve özgürlüklere sahip olmalıdır¹⁷². Toplumsallık kültürlerini değerlendirmek bu anlamda bireylere iyi hayat hakkında farklı görüşlerin neler olduğunun ayırımına varmaya ve görüşleri akıl süzgeçinden geçirmeye olanak sağlamaktadır. Kymlicka'ya göre süzgeçten geçirme süreci sonunda bireylerin fikirlerinin değişmesi hem doğal hem de istenen bir sonuçtur¹⁷³”.

Parekh, bireylerin kültürleri tarafından biçimlendirildiğini ifade eder. Bireylerin kültürlerinin tüm etkilerinden değil, ancak bazı etkilerinden kurtulabileceklerini ifade etmektedir ve bireylerin dünyaya zorunlu olarak bir kültürün penceresinden baktıklarını savunmaktadır¹⁷⁴. Parekh, “bir topluluğa üye olmanın bireylere etkilerinden bahseder, bu üyelik bireyleri belli bir şekilde biçimlendirir, onlara içerik ve kimlik kazandırır. Ona göre bu kimlik bireyi bir grubunun içine sokar ve onunla özdeşleştirir.¹⁷⁵”. Toplumsallık kültürünün ikiliklerine dikkat çeken Parekh, onun hem avantajlarından hem de dezavantajlarından bahsetmektedir. Ona göre, toplumsallık kültürleri, bireyler için hem kısıtlayıcı, hem de yaratıcı ortamlardır. Parekh, kültürlerin bazı yaşam biçimlerini onaylarken, bazılarını ret ettiğini dile getirir, bu noktada kültürlerin bireyleri bazen olumlu bazen de olumsuz yönlendirdiğini de savunmaktadır¹⁷⁶. Parekh, toplumsallık kültürlerini şu sözlerle tanımlamaktadır:

“Hiçbir kültür tamamen değersiz değildir, yetersiz kaynaklara sahip bir kültür bile insan yaşamına bir istikrar kazandırdığı, insan ilişkilerini düzenlediği, üyeleri arasında güven duygusu oluşturduğu, az ya da olsa bir miktar iyiliğin kaynağı olduğu için üyelerinin sadakatini hak etmektedir¹⁷⁷”.

¹⁷⁰ Kymlicka,2015,150-3.

¹⁷¹ Kymlicka,2015,148.

¹⁷² Kymlicka,2015,150-2.

¹⁷³ Kymlicka,2015,186.

¹⁷⁴ Parekh,2002,428.

¹⁷⁵ Parekh,2002,201.

¹⁷⁶ Parekh,2002,196-201.

¹⁷⁷ Parekh,2002,203-7.

Modood'a göre kimlikler ve kültürler, o kimlikleri taşıyanların gözünde önemli oldukları için önemlidir ve bu nedenle saygıyı ve eşitliği hak etmektedir. Modood, Galeotti'den aktararak kültürlerin neden değerli olduklarını açıklamaktadır:

“Farklılıklar kamuda önemli ve kendi başlarına anlamlı oldukları için değil- ki öyle de olabilirler- taşıyıcıları onlara önem atfettikleri ve toplumsal normdan ayrı düşükleri gerekçesiyle onlara yönelen yaygın aşağılama ifadeleri birer adaletsizlik kaynağı olduğu için tanınmalıdır¹⁷⁸”.

Modood'a göre yurttaşlar onlar için önem taşıyan başka kimliklerden ayrı tutulmamalıdır. Modood, kültürel hak konusunda toplumsal yurttaşlık kavramını kullanmaktadır. Ona göre toplumsal haklarda aşınma meydana gelmiştir. Toplumsal yurttaşlık farklı kültürlerden etkilenmeyi, kültürleşmeyi hesaba katmamıştır. “Ona göre çoğulluk hep mevcut olmuştur (tireli –çoklu- kimlikler) ve çoğulluğu teşkil eden her parçanın bütünü bir parçası olmaya, kendi adına konuşmaya ve bütüne ilişkin kendi vizyonunu dile getirmeye hakkı vardır¹⁷⁹”. Modood, kültürü; bir parçası olduğumuz, içine doğduğumuz, sonradan katıldığımız, yapıp etmelerimizle sınırlarını genişlettiğimiz, değiştiğini yaşam süremiz içinde bizzat deneyimlediğimiz canlı bir şey olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu canlı kültüre bakarak kendi değişim ve uyum sağlama süreçlerimizi analiz edebiliriz, kendi kültürümüze ne kadar uyum sağladığımızı, değişime ne kadar maruz kaldığımızı, başka kültürlerden neleri ödünç aldığımızı kolayca kavrayabiliriz¹⁸⁰.”

Toplumsallık kültürü ile ilgili bir diğer konu da kültürün doğası/yapısı ile ilgilidir. Tartışmalar iki farklı söylem oluşmaktadır: Bu grup kültürün kişinin sahip ve üyesi olduğu bir şey olduğunu düşünenler ile kültürü kişinin biçimlendirdiği bir süreç olduğunu düşünenler¹⁸¹. Özcülük taraftarları kültürün kişinin sahip ve üyesi olduğu bir şey olarak düşünmekte ve çoğunlukla toplumsallık kültürlerini kapalı bir kutu olarak görmektedir. Kültürün iç-çoğulluğunu, akışkanlığını ya da dinamikliğini göz ardı etmektedir. Kültür değişimi onlara göre yapısal olarak bozulma ve çürümedir. Kültürü kişinin biçimlendirdiği bir süreç olarak görenler (süreçsel kültür kuramcıları) ise kültürleri dar kalıplara sokmak, kategori etmek gibi girişimleri doğru ve gerçekçi bulmamaktadır ve kültürün iç-çoğulculuğuna ve akışkanlığına ve dinamikliğine dikkat çekmektedir.

¹⁷⁸ Parekh,2014,97.

¹⁷⁹ Modood,2014,172-3.

¹⁸⁰ Modood,2014,131.

¹⁸¹ Baumann,2006,85.

Dworkin, toplumsallık kültürüne miras gözüyle bakmaktadır. Ona göre toplumsallık kültürünü “yapısal bozulma ya da çürümeden” korumamız ve salt adaletin gereği olarak en azından bulduğumuz kadar zengin bırakmamız gereklidir¹⁸². Kymlicka, kültürlerin korunmasını desteklemektedir. Fakat Dworkin’in ifade ettiği gibi kültürlerin sabit odakları ya da keskin sınırları olduğu görüşüne katılmamaktadır. Ona göre “kültürler arasında muazzam bir iç akışkanlık vardır. Kültürler birbirlerine öylesine etkilemektedir ki, bir kültürün nerede başladığı ve ötekini nerede bittiğini söylemenin bir yolu yoktur¹⁸³”. Kymlicka’ya göre bir kültürün zenginliği diğer kültürlerin ürünlerini derlemekle oluşmaktadır. Dolayısıyla bir kültürü kalın duvarlar içine hapsetmek ona göre John Stuart Mill’in de ifade ettiği gibi kültürü dünyanın genel hareketinden koparmaktır¹⁸⁴.

Parekh de Kymlicka gibi kültürün durağan olmadığını ifade etmektedir. Ona göre bir kültür; çok yönlü, açık uçlu ve akışkandır. “Kültür bünyesinde hem rafa kaldırılmış eski inançların kalıntılarını hem de yeni ortaya çıkmakta olanların işaretlerini taşımaktadır¹⁸⁵”. Parekh, toplumsallık kültürünün iç-çoğulluğuna vurgu yapmaktadır ve diğer kültürlerle diyalogun önemine dikkat çekmektedir. “Ona göre bir kültür kendi içindeki çoğulluğu takdir etmeden diğer kültürlerin değerini de takdir edemez¹⁸⁶”. Parekh’e göre, toplumun etkin değerleri; sürekli değişime uğrar, durağan ve katı değildir, karmaşıktır, düzenlenmemiştir ve genelde zıt görüşleri de içinde barındırmasından dolayı yumuşak bir söylem dağarcığı oluşturur¹⁸⁷. Ona göre her çağın kendine göre gereksinimleri, deneyimleri, ülkeleri vardır, bu nedenle toplum bu değerleri dönem dönem yeniden değerlendirmeye almalıdır, ona göre başka türlü kültürler insanların gelişimlerine katkı sağlayamazlar¹⁸⁸.

Baumann, kültürü kişinin biçimlendirdiği bir süreç olarak ifade etmektedir. Çoklu kimliklere (kesişen ya da çok boyutlu kimliği olan insanlar) dikkat çekmekte ve çok-kültürlü bir gelecek için özcü bakışın yetersiz olduğunu dile getirmektedir¹⁸⁹. Ona göre tüm kimlikler sonuçta birer kimliklendirmedir ve kimliklendirmeler ortak bir

¹⁸² Dworkin,1985,228-32’den aktaran Kymlicka,2015,153-4.

¹⁸³ Waldron'den aktaran Kymlicka,2015,182.

¹⁸⁴ Kymlicka,2015,183.

¹⁸⁵ Parekh,2002,223.

¹⁸⁶ Parekh,2002,428-9.

¹⁸⁷ Parekh,2002,343-4.

¹⁸⁸ Parekh,2002,217.

¹⁸⁹ Baumann,2006,85-6.

rüya için sarf edilen çabaların bir pratiğidir ve diyalojiktir¹⁹⁰. Kültüre sahip olmanın kültürün üretilmesi olduğunu ifade etmektedir¹⁹¹. Kültür ona göre bir yeniden üretimdir ve üretilmesi bırakıldığında sonlanan bir şeydir. Kültür kültürel değişimle aynı şeydir ve kültür ne kadar tutucu olsa da değişime tabii olmaktadır¹⁹².

“Modood, özcülüğü savunanların toplumsal fenomenlerin çeşitliliğini, karmaşıklığını ve açık uçluluğunu gözden kaçırdığını ifade etmektedir¹⁹³”. Modood da Baumann gibi kültürlerin bir soyutlama olduğunu ve özcülerin ifade ettikleri şekilde var olmadıklarını savunmaktadır¹⁹⁴. Modood, bireylerin çok-gruplu olduğunu vurgulamakta ve kültürün de iç-çoğulluğuna dikkat çekmektedir. Britanyalı bir siyahın hem müslüman, hem de işçi sınıfına dahil bir birey olabileceği gibi birçok farklı gruba da katılabileceğine vurgu yapmaktadır:

“Elimizde belirli bir nüfusu kapsayan, örneğin siyahlar gibi bir kategori var diye buradan tek bir grup oldukları sonucu çıkmaz. Bu kategori birden fazla gruba bölünmüş olabilir veya bazı grup parçalarından ve bu parçaların bir veya birden fazlasıyla gevşek şekilde bağlı olan veya hiçbir bağı bulunmayan başkalarından oluşabilir. Bu ne herkesin bir gruba üye olduğu anlamına gelir ne de her bireyin sadece tek bir gruba üye olduğu anlamına gelir. Birçok etnik unsurun bir arada yaşadığı mıntikalarda, insanlar kimileyin herkesin etniktaşlarıyla aynı gelenekleri ve uygulamaları aynı şekilde icra etmeleri sonucunda oluşan belirli gruba mensupmuş gibi konuştuğunda, fakat kimileyin de bu konuda daha anlayışlı bir tavır sergilemekte ve farklı addedilen grupların kendi içlerinde bile hatırı sayılır bir çeşitliliğin olduğunu, üstelik bu grupların birbiriyle kesişen, örtüşen noktalarını da bulunduğunu, hatta sırf bireylerin birden fazla gruba mensup olabileceklerini değil, aynı zamanda farklı bağlamlarda farklı grupların daha göz önünde bulunabileceğini de kabul etmektedir¹⁹⁵”.

Modood, kültürün iç-çoğulluğunu Wittgenstein’in aile benzerliği kavramı üzerinden geliştirmektedir. Ona göre grup üyeliliği ile aile üyeliği benzer özellikler göstermektedir. Aynı aileye mensup bireylerin bile hem fiziksel hem de zihinsel olarak birbirlerinden farklılık gösterdiğini dile getiren Wittgenstein, aile üyelerinin bazı açılardan birbiriyle benzeştiğini, örtüştüğünü ve kesiştiğini dile getirmektedir. Wittgenstein bu kişilerin her birinin değişebilirlik seviyesinin diğerlerinden farklı olabileceğini de vurgulamaktadır¹⁹⁶. Modood’a göre bir ailenin her üyesi aile üyeliğine aynı önceliği tanımayabilir; aile içinde eşit konuma sahip olmayabilir ve aileyle ilgili farklı deneyimlere sahip olabilir; “aile” ve ailenin diğer üyeleri hakkında

¹⁹⁰ Baumann,2006,140.

¹⁹¹ Baumann,2006,93.

¹⁹² Baumann,2006,32-3.

¹⁹³ Modood,2014,158.

¹⁹⁴ Baumann,1996,1'den aktaran Modood,2014,127.

¹⁹⁵ Modood,2014,154-6.

¹⁹⁶ Modood,2014,134-5.

aynı normatif kavrayışa sahip olmayabilir. Bu bakımdan aile üyeliği için söylenebilecek her şey grup üyeliği için de aynen söylenebilir¹⁹⁷.

Taylor'a göre kimlik sosyal olarak elde edilmiş ve diğerleri ile gerçekleşen diyalogun sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Diyalogun doğası pozitif veya negatif bir benlik bilinci ve saygısı üretmektedir¹⁹⁸. Ona göre kültürler sürekli alışveriş içindedir: birbirlerini sorgular, araştırır, birbirlerine meydan okur, birbirlerinden fikirler ödünç alıp bunlarla denemeler yapar ve sık sık hiçbirinin kendi başına üretmediği yepyeni fikir ve duyarlılıklar ortaya koyarlar. Topluluklar eleştirileri kabul etmeyecek kadar zorba ya da kendini beğenmiş etnik merkezci bir tutum içinde olmadıkları takdirde, kültürel açıdan çeşitlilik gösteren ortamlarda birbirlerini eğitmekte hatta uygarlaştırmaktadır. Aynı zamanda farklı yetenekleri, becerileri, olaylara bakış biçimlerini, farklı espri anlayışlarını, psikolojik ve ahlaki enerjileri temsil etmektedir. Kültürler her biri yaşamın farklı alanlarında verimli bir şekilde kullanılacak çok değerli kaynaklardır¹⁹⁹.

2.3.5. Kültürlerarası Diyalog Yaklaşımı

Yeni ırkçılık, “kan” ve “ırk” üzerinden değil,
“kültür” üzerinden yürümektedir. -Grillo

Çok-kültürcülük ve kültürlerarasılık paradigmaları arasında karşılıklı olarak devam eden tartışmalar günümüzde bütünleşme politikalarının iyileşmesine ve gelişmesine olanak sağlamıştır. Çok-kültürcülük paradigmasını savunan teorisyenlerden, Taylor'ın tanınma politikası, Parekh'in kültürlerarası diyalog yaklaşımı ve Modood'un grup inşaası teorisi, kültürlerarasılık paradigmasını savunan teorisyenlerden Baumann'ın özcülük teorileri ve Kymlicka'nın toplumsallık kültürü teorileri politikaların gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır.

Taylor tanınma politikasında tanınmanın bir kibarlık göstergesi olarak anlaşılmasına karşıdır²⁰⁰. Taylor'a göre bireyler birlikte var olup birlikte gelişirler ve her birey bir başkasının onu tanınmasına ve onaylamasına ihtiyaç duymaktadır. Ona göre “tanınmamak veya yanlış tanınmak, kişilere yanlış, çarpıtılmış ve aşağı konuma itilmiş bir varoluş tarzı içine hapsetmek suretiyle zarar vermekte ve bir baskı biçimi

¹⁹⁷ Modood,2014,163.

¹⁹⁸ Crooke,2007,82-3.

¹⁹⁹ Taylor,1996,27'den aktaran Özhan,2006,60-1.

²⁰⁰ Taylor,1994'den aktaran Doytcheva,2016,56.

oluşturmaktadır²⁰¹”. Bu nedenle pozitif tanınma bir huzur bulma halidir ve bu yönüyle hayati bir gereksinimdir²⁰². Taylor tanınma politikasında farklı kültürlerin eşit değerde olduklarını herkesin kabul etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu kültürlerin yalnızca varlıklarını sürdürmelerine izin vermekle kalmayıp onların değerli olduklarını da kabullenmenin gerekli olduğunu savunmuştur²⁰³. Ona göre tanınma, pozitif bir benlik bilincini teşvik etmek, eşit saygı politikalarını onaylamaktır²⁰⁴. “Tanınmamak veya yanlış tanınmak, kişilere yanlış, çarpıtılmış ve aşağı konuma itilmiş bir varoluş tarzı içine hapsetmek suretiyle zarar verebilmektedir ve bir baskı biçimi oluşturmaktadır²⁰⁵”. Taylor “tanınma siyasetinin önündeki en son sınırı, bizimkinden kökten farklı kültürleri anlayabilmek ve böylece onların insan uygarlığına katkılarını değerlendirebilmek için duyarlılıklar ve düşünme yolları geliştirmek olduğunu ifade etmektedir²⁰⁶”.

Modood tanınma politikasını ileriye götürerek grup inşası teorisiyle bütünleşme politikalarına katkıda bulunmuştur. Modood’a göre bütünleşme politikalarında, “farklılığı ortadan kaldırmaksızın sivil saygı kazanabilecek bir şeye dönüştürmenin yolları aranmalıdır²⁰⁷”. Modood, ırkçılık biçimlerinin çokluğuna ve yeni ırkçılık biçimlerinin varlığına dikkat çekmekte ve sorunun çözümünde ırkçılıkların çoğulluğunu kabul eden, farklı grupların kendilerine özgü ihtiyaçlarını ve hassasiyetlerini göz önünde bulunduran bir politika izleme yolunu seçmektedir²⁰⁸. Ona göre olumsuz farklılık kavramından yani, yabancılıktan, aşağılanmadan, damgalanmadan, kalıp-yargılaştırmadan, dışlanmadan, ayrımcılıktan, ırkçılıktan ve benzerlerinden, ayrıca bunlara maruz kalan grupların kendi kimlikleriyle ilgili algılarından yola çıkılmalıdır. İnsanların kendi seçimleri olmayan kimliklerinden ötürü damgalanmalarının önüne geçebilmek için bu olumsuz etiketlerin reddedilmesi ve yerlerine olumlu etiketlerin ve imgelerin oluşturulması gereklidir²⁰⁹.

²⁰¹ Taylor,2018,13.

²⁰² Taylor,1994,50'den aktaran Mesut Hazır, “Çok-kültürlülük Teorisine Çağdaş Katkılar ve Bireysel Haklar-Grup Hakları Ekseninde Çok-kültürlülüğü Tartışmak”, **Akademik İncelemeler Dergisi**: c. 7. s.1 (2012): 21.

²⁰³ Taylor,2018,83.

²⁰⁴ Crooke,2007,82-3.

²⁰⁵ Taylor,2018,13.

²⁰⁶ Taylor,1992'den aktaran Modood,2014,96.

²⁰⁷ Modood,2014,66.

²⁰⁸ Modood,2014,70-1.

²⁰⁹ Modood,2014,61.

Tanınma bu anlamda toplulukların birbirlerini daha iyi anlamlarına ve önyargılarını ve kalıp-yargılarını red etmelerine yardımcı olmaktadır. Topluluklar arasındaki anlaşmazlıkları çözüme ulaştırmaya giden yolda ise diyalog (söyleşi, çoklu-söyleşi, diyaloglu konsensüs) ve uzlaşma altı çizilen kavramlar arasındadır. Bu anlamda kültürlerarası diyalog toplulukların birbirlerini tanımalarına, anlamalarına ve aralarındaki anlaşmazlıkları tartışmaya açmalarına ve uzlaşmaya varmalarına olanak sağlayacak bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Taylor tanınma politikasında diyalogun öneminden bahsetmiştir. Taylor'a göre bireysel kimlik değerleri ile gerçekleşen diyalog sonucu dolayısıyla sosyal olarak elde edilmektedir²¹⁰. Taylor, bireysel kimliğin tek başına monolojik olarak değil, başkalarıyla diyalogik olarak oluştuğunu, kimliğin dinamik, sürekli yeniden kurulan ve değişme potansiyeli içeren bir oluşum olduğunu dile getirmektedir²¹¹. Ona göre "kimliğimizi, bizim için önemli olan ötekilerin bizde görmek istedikleri şeylerle diyalog içinde, bazen de çatışma içinde tanımlarız²¹²". Diyalogun doğası pozitif veya negatif bir benlik bilinci ve saygısı üretmektedir. Taylor'a göre kültürler her biri yaşamın farklı alanlarında verimli bir şekilde kullanılabilir çok değerli kaynaklardır. Taylor, kültürlerin sürekli alışveriş içinde olduklarını ifade etmektedir. Ona göre "kültürler; birbirlerini sorgular, araştırır, birbirlerine meydan okur, birbirlerinden fikirler ödünç alıp bunlarla denemeler yapar ve sık sık hiçbirinin kendi başına üretemediği yepyeni fikir ve duyarlılıklar ortaya koyarlar". Taylor, kültürlerin birbirlerini eğittiklerini ve uygarlaştırdıkları görüşünü de paylaşır. Ona göre kültürler farklı yetenekleri, becerileri, olaylara bakış biçimlerini, farklı espri anlayışlarını, psikolojik ve ahlaki enerjileri temsil etmektedir²¹³.

Parekh, toplumların bir arada yaşayabilmeleri için kültürel çeşitliliğin kabul edilmesini ve diyalog ortamının sürekliliğinin sağlanmasını gerekli görmektedir. Bunu başarabilmek için kültürlerarası diyalog yaklaşımı önermektedir²¹⁴. Parekh'e göre kültürlerarası diyalog yaklaşımı; herkesin kendisini diğerlerinin etkisine açmasına ve onlardan bir şeyler öğrenmeye hazır olmasına yardımcı olmaktadır ve ona göre kültürlerarası diyalog yaklaşımı tartışılan adetler, toplu olarak kabul edilecek ilkeler,

²¹⁰ Crooke,2007,82-3.

²¹¹ Taylor,2018,13-4.

²¹² Taylor,1994,32-4'den aktaran Baumann,2006,109.

²¹³ Taylor,1996,27'den aktaran Özhan,2006,60-1.

²¹⁴ Parekh,2002,337-42.

kurumlar ve politikalar konusunda uzlaşmayı kolaylaştırmaktadır²¹⁵”. Parekh ayrıca ulusal mirası tanımlayan müzelerde ve kültür sanat merkezlerinde azınlık katkılarını sergileyen ve kültürlerarası bütünleşmeyi dikkate alan çok-kültürlü sanat etkinliklerine dikkat çekmektedir. Bu tür faaliyetlerin topluluklar arasında ortak zevk kaynakları ve toplumda genel bir çok-kültürlü dünya görüşü oluşturacağından bahsetmektedir²¹⁶.

Modood, kültürlerarası diyalog yerine “çoklu-söyleşi” kavramını kullanmaktadır ve çoklu-söyleşiyi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Çoklu-söyleşi, zorunlu olarak açık olmayı, karşılıklı öğrenmenin olanağını, fakat eleştirel süzgeçten geçirilmeden benimsememeyi ve bir çeşit karşılıklı değerlendirmeyi içerir. Görüşlerin örtüşmesine, keşişmesine, birbirini zenginleştirmesine, melezeleşmesine, uyarlamasına, kişinin kendi görüşünü başkalarının görüşleriyle bir arada bulunmasının ışığında yeniden değerlendirmesine ve yeni söyleşilerin başlamasına da vesile olur²¹⁷”.

Ona göre toplumsal kaynaşma ve etkileşim biçimlerini teşvik etmek gereklidir. Bu süreci çift yönlü işleyen bir süreç olarak görmek ve azınlık gruplarını dışarıda bırakmamak gereklidir. Modood’a göre azınlıklar buldukları topluma eleştirel bir ayna tutmaktadırlar. Azınlıkların yaşadıkları topluma katkılarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Azınlıklar sadece kendilerinden elde edebileceğimiz ayrıksı bilgilere de sahip olabilirler. Maruz kaldıkları marjinalleşmeye ve ayrımcılığa, dolayısıyla da toplum içindeki yerlerine ilişkin ilk elden bilgi kaynağını teşkil ederler. Toplumun geneli hakkında, çoğunluğun sahip olmadığı fikirleri vardır ve bu sayede başkalarıyla paylaştıkları o toplumun kendisine, kurumlarına, söylemlerine ve kendilerine ilişkin imgelerine dair çok farklı bir bakış açısı sunarlar. Duyarlılıklarının kendilerine has düşünce ve davranış tarzlarını ve mevcut bilgi ve deneyim havuzlarını genişletmek için başvurabildikleri miraslarının olması da muhtemeldir²¹⁸”.

Görüldüğü üzere paradigmlar arasında farklı görüşler olduğu gibi birbirleri ile örtüşen görüşler de yer almaktadır. Her iki paradigma tarafından da kabul gören ve benimsenen bir yaklaşım olarak kültürlerarası diyalog; farklılıkların doğallaştırılması ve toplulukların birbirine yakınlaştırılması noktasında önemli bir araç olarak görülmektedir. Paradigmların uzlaşma sağladığı temel noktalar ise şu şekilde özetlenebilir;

- Tüm kültürlerin eşit saygıyı ve değeri hak eder ve doğru tanınma hakkına sahiptir
- Çeşitlilik kabul edilmeli ve benimsenmelidir.

²¹⁵ Parekh,2002,429-32.

²¹⁶ Parekh,2000,284.

²¹⁷ Modood,2014, 96,173.

²¹⁸ Modood, 2014,95.

- Farklı ve çatışmalı topluluklar arasındaki tansiyonun düşürülmesi için destekleyici ve güvenli diyalog ortamları oluşturulmalıdır.
- Farklı ve çatışmalı topluluklar arasında herkesin kabul edebileceği ortaklıklar amaç, aidiyet vb. inşa edilmelidir.
- Farklı ve çatışmalı topluluklar arasındaki olumsuz etiketlerin (önyargı, kalıp-yargı vb) red edilmesi teşvik edilmelidir.
- Olumsuz siyasetlerin olumlu siyasetlere çevrilmesi sürecinde topluluklarla birlikte çalışılmalıdır.

3. MÜZELERİN TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜ

3.1. Geleneksel Müze: Evrensel, Ulusal ve Modern

İnsanoğlu ilk çağlardan itibaren nadir olanı, kutsal olanı, ilginç ve güzel olanı toplamış, biriktirmiş ve koruma güdüsüyle geleceğe taşımıştır²¹⁹. Toplanan eserlerin bir mekanda sergilenmesi yani modern müzenin ilk örnekleri ise Antik Yunan ve Roma döneminde karşımıza çıkmıştır. İlk olarak tanrılara adanan adakların (değerli eşya, sanat eserleri) toplanması, korunması ve halka açık yerlerde sergilenmesi olarak karşımıza çıkan bu mekanlar, daha sonra devletin başarı ve gücünü halka anlatmak üzere savaş ganimetlerinin de sergilenmesi ile çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Ortaçağ'da kilise ve krallıklarla birlikte hazineler ortaya çıkmış ve bu süreçte Avrupa'nın en güçlü kurumu olan kilise en büyük toplayıcı olmuştur. Keşişler aracılığı ile dünyanın farklı yerlerinden toplanan kutsal emanetler, değerli ve ilginç görülen insan eserleri, kilise, tapınak ve manastırlarda toplanıp, korunup, sergilenmiştir. Ayrıca kilise okuma-yazma bilmeyen halka dini öğretileri aktarmak için sanatçılara resim ve heykeller ürettirerek, bu koleksiyonların zenginleşmesini sağlamıştır²²⁰. Soyluların da toplamaya ve biriktirmeye başlamasıyla birlikte 15-18 yüzyıllar arasında bilinçli toplanan, sınıflandırılan ve mekanla ilişki kurulan koleksiyonlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kurumsal anlamda müze kimliği ise 18. yüzyılda gündeme gelmiştir²²¹.

18. yüzyıl Avrupasında 1789 Fransız Devrimi ile birlikte reformlara bağlı olarak önemli gelişmeler yaşamış, Aydınlanma düşüncesi ile akıl, ampirizm, bilim, ilerleme, evrensellik, bireycilik, hoşgörü, özgürlük, insan doğasının birliği (aynılığı) ve laiklik gibi kavramlar toplum hayatında önem kazanmış ve Avrupa toplumsal ve siyasal bir dönüşüm geçirmiştir²²². Önce Amerika Birleşik Devletleri'nde sonra

²¹⁹ Özkasım,2013,3.

²²⁰ Özkasım,2013,4.

²²¹ Özkasım,2013,5; Krzysztof Pomian, "Çağdaş Tarih Yazımı ve Çağdaş Müzeler", **Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme**, ed. Z. A. Kızılyaprak (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,2000):15-25,17.

²²² Nurdan Küçükhasköylü, **Dünyada Müzeciliğin Tarihsel Gelişimi**, Müzecilik ve Sergileme. ed. Erol Altınsapan ve Nurdan Küçükhasköylü (Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını: 22-70,

Fransa’da “insan” ve “vatandaşlık” hakları bildireleri yayınlanmış, eşitlik, yurttaşlıkla ilgili ve siyasi bir terim olarak anlaşılması ve bütün vatandaşların hukuki statü bakımından eşit olduğu ifade edilmiştir²²³. “Akıl Çağı olarak adlandırılan bu yüzyılda araştırma ve incelemeleri destekleyen önemli kurumlar oluşturulmuştur. Akademiler çeşitlenmiş; sistematik bir yaklaşım sunan ansiklopedilerle bilimsel araştırmalar moda olmuştur²²⁴”. Bu bakış açısıyla modern devlet; bilimsel, akılcı, deneysel ve evrensel olana ilgi göstermiş, bunların zıddı olan eski ve geleneksel olandan uzaklaşma çabası içine girmiştir.

Bu toplumsal yenilikler müzecilik alanında da değişikliklere yol açmıştır. Fransız devrimcileri Aydınlanma düşüncesinin eşliğinde, Rönesans’ın özel kraliyet koleksiyonlarını ortak milli varlık ve ortak zenginlik olarak ilan ederek, ilk olarak Louvre Müzesi’ni (1792) halkın erişimine açmış ve müzelerin kamusallaşmasına ve kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır. Fransız Devrimi’nden etkilenen diğer Avrupa devletlerindeki saray müzeleri de halkın erişimine açılmıştır: Berlin Müzesi (1828), Viyana Kunsthistoriches (1891) Prado Müzesi (1819) ve Ermitaj (1852) ve Ulusal Rus Müzesi²²⁵. Artun’a göre bu mekanlar evrene, ulusa ve bireye ait düşüncelerin ve ilerleyen zaman tasavvurunun canlandırıldığı, tarihin ulusallaştığı ve ulusun tarihselleştiği, kamusal ve bilimsellik bilincinin kazanıldığı ve yurttaşların yetiştirildiği yerler olarak kurgulanmıştır²²⁶.

19. yüzyılda müzelere verilen bu önem, koleksiyonların hızlıca müzelere dönüştürülmesine, müze türlerinin çeşitlenmesine ve disiplinlerine göre ayrılmasına olanak sağlamıştır. Döneme, türe, malzemesine, coğrafyasına göre değişen eser ve nesnelerin yer aldığı koleksiyonların ayrılmaya başlamasıyla müze türleri (sanat tarihi, endüstri, etnografya, tarih, doğa tarihi vb.) ve sayıları çoğalmıştır²²⁷. Özellikle Fransız Devrimi sonrasında yayılan ulusçuluk hareketleri sonucunda her ulus kendi tarihini araştırma ve Antik dönem medeniyetlerine dayandırma yönünde bir tarih yazma sürecine girmiş ve tarih müzeleri yaygınlaşmıştır²²⁸. Ayrıca yüzyılın sonunda

2013), 29; Sosyolojinin Doğuşunda Etkili Olan Gelişmeler: Aydınlanma Düşüncesi, Sosyolojisi.com, <http://sosyolojisi.com/sosyolojinin-dogusunda-etkili-olan-gelismeler-aydinlanma-dusuncesi/394.html> [09.01.2018].

²²³ Doytcheva,2016,21.

²²⁴ Küçükhasköylü,2013,29.

²²⁵ Artun,2006a,101.

²²⁶ Artun,2006a,155.

²²⁷ Küçükhasköylü,2013,35-6.

²²⁸ Küçükhasköylü,2013,34.

Sanayi Devrimi ile birlikte değişen toplumsal düzen eski geleneklerin, zanaatların kaybolması tehlikesini beraberinde getirdiği için halkın geleneksel yaşam tarzını, zanaatını, kültürünü yansıtan eşyalar toplanmaya başlanmış ve günümüzde folklor/etnografya müzeleri olarak ifade edilen ulusal antikite müzeleri ortaya çıkmıştır²²⁹.

3.1.1. Eğitim Kurumu Olarak Müze

Müzelerin öncelikli görevi, koleksiyonlarını gelecek için koruma ve bunları araştırma, eğitsel çalışmalar, sürekli ve geçici sergiler, diğer özel etkinlikler aracılığıyla kullanarak, bilginin gelişmesi ve yaygınlaşmasını sağlamaktır. - ICOM

Hooper-Greenhil'e göre Louvre Müzesi'nin kapılarının halka açılması ile birlikte müze demokratikleşen bir devletin içsel bir parçasını oluşturmuş ve Fransız vatandaşlarının bir yuttaş olarak eğitilmesinde önemli bir göreve sahip olmuştur²³⁰. Hooper-Greenhil, Louvre Müzesi'nin ve devamında açılan diğer saray koleksiyonlarının büyük kitlelere ulaştığını, deniz aşırı devletlerden ziyaretçiler ağırlayarak eğitim potansiyelini ortaya çıkardığını ifade etmiştir²³¹. Koleksiyonlar edindikleri yeni rollerle eski rejim sırasında kültürden ve eğitimden dışlanan kitleler için bir eğitim fırsatı oluşturmuş, müze öğrenme, bakma, arkadaşlarla buluşma, konuşma ve etkinlik yapma alanı olarak anlam kazanmıştır²³².

Genel olarak 19. yüzyılın müzecilik anlayışına baktığımızda müzelerin geçmişten ve doğal dünyadan nesnelere biriktirmesi ziyaretçileri için pek çok konuda bilgi edinme fırsatı sunmuştur. Müzeler sanayi ve teknolojideki önemli gelişmeleri sergilemek, halkı bilgilendirmek ve eğlendirmek gibi görevler edinmişlerdir. Müzeler temel olarak uzun bir eğitim alma fırsatı olamamış insanların kendi kendilerini eğitmek için yararlanabilecekleri alternatif eğitim kurumları olarak algılanmıştır²³³. "Hein'e göre müzelerin 19. yüzyılda bir eğitim kurumu olarak algılanmasının en önemli nedenlerden biri ise eğitim fırsatı eksikliğidir²³⁴". 19. yüzyılın başında özellikle

²²⁹ Küçükhasköylü,2013,37; Burçak Madran, "Müze Türleri", **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**, der. Tomur Atagök, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi,1999): 3-19, 5.

²³⁰ Hooper- Greenhil 1988a'den aktaran Eileen Hooper-Greenhill, **Müze ve Galeri Eğitimi**, çev. Bekir Onur (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları,1999), 199.

²³¹ Hooper-Greenhill,1999,200; Kadriye Tezcan Akmehtmet, Ayla Ödekan, Müze Eğitiminin Tarihsel Gelişimi, **İtü Sosyal Bilimler Dergisi** c. 3 s. 1, 47-58 (2006): 50.

²³² Hooper-Greenhil,1999,199.

²³³ Hooper-Greenhill,1999,20-9.

²³⁴ Kadriye Tezcan Akmehtmet, Ayla Ödekan, Müze Eğitiminin Tarihsel Gelişimi, **İtü Sosyal Bilimler Dergisi** c. 3 s. 1, 47-58 (2006): 50.

İngiltere’de müzeler, eğitim kurumlarının yetersiz kaldığı durumlarda alternatif bir eğitim seçeneği sunmuştur. 19. yüzyıl süresince müzelerin okul grupları için öğretici sergiler düzenledikleri görülmektedir. Bunların haricinde konferans, özel kurslar vb. etkinlikler de hazırlamışlardır²³⁵. 20. yüzyılda ise müzelerin sergi konularına bakıldığında yetişkin eğitime katkı sağlayacak sağlık, temizlik ve beslenme vb. seçildiği görülmektedir²³⁶. Birinci Dünya Savaşı süresince ise müzeler yeni bir rol edinmiş, savaş ile ilgili bilgi ve fikirleri yaymak ve toplumsal gereksinimlere yanıt vermek için kullanılmıştır²³⁷. Bu süreçte çocuklar için kimi uzun vadeli etkilere sahip yeni girişimlerde bulunulmuştur. Okulların öğretime devam edemedikleri yerlerde müzeler alternatif bir okul görevi görmüştür²³⁸. Bu durum İkinci Dünya Savaşı’nda da devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında müzeler, okulların işlev göremediği durumlarda destekleyici eğitim mekanları olarak görülmüştür²³⁹. Hooper-Greenhill’in ifadesiyle “müzeler savaş döneminde genel halk için bir esin kaynağı, sıradan insanlar için üniversite, çocuklar ve yetişkinler için görsel eğitim kurumları olarak işlev görmüştür²⁴⁰”.

Savaş sonrası dönemde UNESCO ve ICOM gibi uluslararası organizasyonların oluşturulmuş olması ve çalışmaları neticesinde müze eğitiminde bilgi paylaşımının ve tartışma ortamının artması müze eğitiminde bilimsel yaklaşımın önem kazanmasını sağlamıştır²⁴¹. İlerleyen süreçte yaşam boyu öğrenme felsefesinin yaygınlaşması, müzelerin herkes için eğitici ve eğlendirici mekanlar olarak kurumsallaşması farklı izleyici gruplarına yönelik araştırmaların ve etkinlik ve eğitim işlevlerinin önem kazanmasını sağlamıştır²⁴². 20. yüzyılda ayrıca pedagojik araştırmalar insanların farklı zekaları ve farklı öğrenme yöntemleri olduğunu göstermiştir²⁴³. Okullardaki eğitim sistemindeki gelişmeler sonucunda belli bilgilerin öğretilmesine dayanan, öğrencinin pasif olduğu, öğretmen, kitap ve sınıf merkezli geleneksel eğitim felsefesinin yerini, öğrencilerin kendi yaşantıları ve uygun çevre

²³⁵ Akmehtmet, Ödekan,2006,50.

²³⁶ Hooper-Greenhill,1999,21.

²³⁷ Hooper-Greenhill,1999,21,49,51.

²³⁸ Hooper-Greenhill,1999,21,49.

²³⁹ Hooper-Greenhill,1999,57.

²⁴⁰ Hooper-Greenhill,1999,75.

²⁴¹ Kadriye Tezcan Akmehtmet, “Müzeler ve Eğitim”, **Müzecilik ve Sergileme**, ed. Erol Altınsapan ve Nurdan Küçükbaşköylü (Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını,2013): 128-154, 131.

²⁴² Hooper-Greenhil,1999,29; Akmehtmet, Ödekan,2006,54.

²⁴³ Tomur Atagök, “Müzelerin Anlaşılır Kılınması: Müze Mimarisi, İç Mekan ve Sergi Tasarımları”, **Müzebilimin ABC’si**, ed. Nevra Ertürk ve Hanzade Uralman (İstanbul: Ege Yayınları,2012):277-28, 280.

koşullarıyla etkileşimi sonucu gelişmesini temel alan ilerlemeci eğitim felsefesi almıştır. “İlerlemeci eğitim felsefesinde öğrencilerin öğrenmeyi öğrenmesi temel alınmış, yaşam boyu eğitim, bireysel farklılıklar, yaparak-yaşayarak öğrenme, öğrenme etkinlikleri ve problem çözme gibi kavramlar önem kazanmıştır²⁴⁴”. Bu gelişmelere rağmen müzelerin eğitim çalışmaları 1970'lara kadar didaktik öğretim modeli ile sınırlı kalmıştır. Bu yıllara kadar müzelerde eğitim anlayışı, pasif olarak algılanan müze izleyicisinin müzede sergilenen nesnelere aracılığı ile bilgiye ulaşacağı ve bu nesnelere sergilenmesinin öğrenme için yeterli olacağı üzerine kurulmuştur²⁴⁵. Bu yaklaşım tek yanlı, didaktik, uzmandan acemiye yönelik bir yaklaşım gösteren sergileme ve eğitim yöntemleri ile oluşturulmuştur. 1980'lerden itibaren özellikle tarih yazımı, öğrenme ve iletişim teorilerindeki gelişmelerle birlikte müzeler, ziyaretçi temelli ve hizmete yönelik bir yaklaşım benimsemiştir²⁴⁶. 20. yüzyılın son çeyreğinde ise, eğitim bilimlerindeki gelişmeleri takip eden müzeler yeni eğitim modelleri ile tanışmıştır. Hein'in yapılandırmacı öğrenme modeli (uyarma/tepki modeli, keşfedici modeli ve yapılandırmacı model²⁴⁷), tek yanlı ve didaktik öğrenme modeline yeni bir alternatif oluşturmuştur. Bu model izleyiciyi çift yönlü iletişime açan, aktif bir konuma getiren, monoloğu diyaloga çeviren ve anlamın taraflar arasında eşit paylaşıldığı ortamlar yaratan bir model olarak önem kazanmıştır. “1974 yılında Kopenhag'da gerçekleştirilen ICOM 11. Genel Konferansı'nda yapılan müze tanımında, eğitim daha da vurgulanan bir kavram olmuştur²⁴⁸”. 1990'dan sonra müze eğitiminin kapsamı genişletilerek öğretmen, öğrenci ve yetişkinlerin yanı sıra aileler ve engelliler gibi farklı izleyici gruplarının hakkında araştırmalar yapılması yaygınlaşmış ve bu grupların herbirine özel eğitim süreçleri tasarlanmaya başlanmıştır²⁴⁹.

Falk ve Dierking'in ortaya koyduğu Öğrenmenin Bağlamsal Modeli (*Contextual Model of Learning*), müze ziyaretine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Ziyaretçilerin müzeye neden tekrar gelmeleri gerektiği konusunda yeni bir motivasyon oluşturan bu modele göre; kişisel, sosyal (sosyokültürel) ve fiziksel

²⁴⁴ Akmehtmet,2013,132.

²⁴⁵ Hooper-Greenhill,1996c'den aktaran Akmehtmet,2013,133.

²⁴⁶ Özkasım,2013,11.

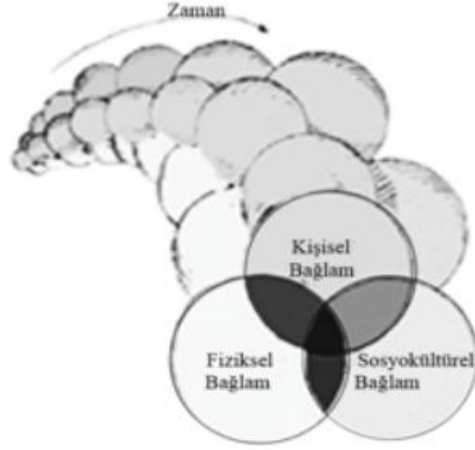
²⁴⁷ George Hein, The Constructivist Museum,

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.461.3236&rep=rep1&type=pdf>, [01.04.2018].

²⁴⁸ Akmehtmet,Ödekan,2006,54.

²⁴⁹ Kadriye Tezcan Akmehtmet, “Müze eğitimi: Okul programları”, **Müzebilimin ABC'si**, ed. Nevra Ertürk ve Hanzade Uralman, (İstanbul: Ege Yayınları,2012):195-208, 196.

bağlamlardan hiçbiri sabit ya da daimi değildir, bağlamlardan her biri sürekli bir biçimde yapılandırılmaktadır ve bu bağlamlar arasında oluşan etkileşim kişiden kişiye göre farklı deneyimler yaratmaktadır²⁵⁰.

Şekil 1: Öğrenmenin Bağlamsal Modeli

Falk, Dierking,2000,10-1'den aktaran Özge Kandemir, Özlem Uçar, “Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekanlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri”, **Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi** Sayı 9.: 17-46 (2015): 28.

Kişisel bağlam, bireyin geçmiş deneyimlerine vurgu yapmaktadır; bu bağlama göre her izleyici farklı geçmişlerden geldiği, farklı bakış açılarına sahip olduğu veya farklı deneyimler yaşadığı için müzede yaşadığı deneyim diğer ziyaretçilerden farklıdır. Sosyal bağlam, ziyaretçilerin müze deneyimi yaşadığı çevreyi ifade etmektedir; bu bağlama göre izleyici müzeye tek başına, ailesiyle, arkadaşlarıyla ya da hiç tanımadığı bir grup ile geldiğinde çevreyle kurduğu diyalog farklılaştığı için müzede yaşadığı deneyim de farklılaşmaktadır. Fiziksel bağlam hem müze konforunu hem de izleyicinin fiziksel koşullarını ifade etmektedir; bu bağlama göre müzenin ve bireyin konforu (gürültü, koku, dar alan, baş ağrısı, mutluluk, düzen vs gibi koşullar) izleyicinin deneyimini olumlu ya da olumsuz yönde etkilediği için müze deneyimi de diğer müze ziyaretlerine göre farklılaştırmaktadır²⁵¹.

²⁵⁰ Falk, Dierking,2000,10-1'den aktaran Kandemir, Uçar,2015,28.

²⁵¹ Falk, Dierking,2000,10-1'den aktaran Özge Kandemir, Özlem Uçar, “Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekanlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri”, **Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi** Sayı 9.: 17-46 (2015): 28.

Akmehmet'e göre günümüzde müze eğitiminin amaçlarından en önemlilerinden biri bireyin kültürlenmesine katkıda bulunmasıdır. Bireyin kültürlenmesi kuşaktan kuşağa gelişen kültürel değerlerin bireye aktarılması ve bireyin gelişimine katkı sunması olarak tanımlanmıştır²⁵². Eğitimde gelişen yeni görüşler müze-toplum ilişkisinin gelişmesine de etken olmuştur²⁵³. Paykoç ve Baykal'a göre günümüzde müze eğitiminin amaçları şu şekildedir:

- Sergilenen nesnelere insanlar arasında köprü kurarak nesnelere onların yaşantıları ile bütünleşmesini sağlamak;
- Nesnelere maddi ve ideal değerleri ile algılanması yerine insan yaşamının somut ve otantik bir belgesi olarak algılanmasını sağlamak,
- Geçmişle şimdiki yaşam arasında bağlantı kurmak,
- İnsanın değişen dünyaya uyum sağlamasına yardımcı olmak,
- İnsanın yaşadığı ortama yabancılaşmasını önlemek,
- Günümüz sorunlarına ve çatışmalarına yönelik anlayış kazandırmak,
- İnsanların bugünkü yaşantıları ile nesnelere bağlantısını kurarak siyasi, kültürel, sosyal, ekonomik ve çevre bilimiyle ilgili ilişkileri anlamalarını sağlamak ve araştırmacı yönlerini geliştirmek,
- Bireylerin zamanlarını yaratıcı bir biçimde değerlendirmek,
- Müzeyi bir yaşam biçimi haline getirmek,
- İletişim ve öğrenmeyi yoğunlaştırmak amacıyla tüm olanakları sağlamak,
- Müze ekonomisini geliştirmektir²⁵⁴.

3.1.2. Kültür Kurumu Olarak Müze

Müze her yönüyle içinde bulunduğu dönem ve toplum tarafından şekillendirilmiş olup kendisi de onları temsil etmektedir. Fikir, düşünce, önyargı, örf, adet, tarih gibi soyut kavramlar, müzenin somut faaliyetlerini etkilemektedir- Scarlatou Levi

Hooper-Greenhill'e göre müzeciliğin bir eğitim aracı olmasının dışında başka sembolik işlevleri de vardır²⁵⁵. Müzelerin kurumsal anlamda ortaya çıktığı 18. yüzyılda Preziosi müzeleri hafızanın en kusursuz mekanlarından biri olarak tanımlamış ve aydınlanmanın canlandırdığı tutkuların bir amblemi olarak

²⁵² Akmehmet,2013,134.

²⁵³ Tomur Atagök, "Çağdaş Müzeciliğin Anlamı; Müze ve İlişkileri", **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**, der. Tomur Atagök (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi,1999): 131-142,142.

²⁵⁴ Fersun Paykoç, Serçin Baykal, "Müze Pedagojisi: Kültür, iletişim ve aktif öğrenme ortamı olarak müzelerin etkinliğine ilişkin bir çalışma", **Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme**, ed. Z. A. Kızılyaprak (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,2000):102-113, 104.

²⁵⁵ Hooper Greenhill,1999,21.

adlandırmıştır²⁵⁶. Bra'ya göre ise müze, “halkın kendi kamusal mülkiyetinde olan hazineleri izleyerek uygarlık tarihinde kaydettiği ilerlemeyi keşfedeceği bir yerdir”. Ona göre “birey müzede geçmişini kendi gözleriyle görerek kaderinin kendi ellerinde olduğuna inanmakta ve ideal bir geleceğin düşünüyormuştur²⁵⁷”. Pomian ise ilk kuşak müzeleri şu şekilde tanımlamıştır:

“Antikalar ve sanat eserleri güzelliğin ve hünerin sonsuza dek yaşayacak örnekleri olarak müzelerde muhafaza edilmiştir. Başka bir deyişle bu eserler birçok felaketi atlattıkları için dünya ötesi ve tarih ötesi bir değer olarak algılanmıştır, bunun yüklediği vicdani zorunluluk yüzünden mümkün olan en uzak gelecekteki kuşaklara aktarılması gerekmiştir²⁵⁸”.

Pomian'a göre bu sebeple sanat müzeleri ile eski eser müzeleri 18. yüzyılın sonuna kadar nesnelere belirli bir yer, zaman ya da tarihte belirli bir dönem ve belli bir toplumla herhangi bir ilişki kurmadan sergilenmiştir²⁵⁹. Ona göre müzeler tarihle ilk kez 19. yüzyılda -özellikle 1850'den sonra- tanışarak büyük değişikliğe uğramıştır²⁶⁰. Özellikle Fransız Devrimi sonrasında yayılan ulusçuluk hareketleri sonucunda her ulus kendi tarihini araştırma, Antik dönem medeniyetlerine dayandırma yönünde bir tarih yazma sürecine girmiştir²⁶¹. Bu süreçte Avrupa toplumları tarihi merak etmeye ve eski uygarlık eserlerine sahip çıkmaya doğru bir yöneliş yaşamıştır²⁶². Madran bu süreçte müzelerin ulusal tarihin yazıldığı ve ulusal değerlerin sergilendiği mekanlar olarak önem kazandığını ifade etmiştir²⁶³. Hudson ise müzelerin devlet tarafından hükümetin gücünü ve varlığını kanıtlama ve milliyetçi duyguları uyandırma gibi politik amaçlarla kurulduğunu iddia etmiştir²⁶⁴. Duncan ise müzelerde sanat tarihinin yerini devlet tarihinin almaya başladığını dile getirmiştir²⁶⁵. Hooper-Greenhill'in ifadesiyle bu dönemde büyük ulusal müzeler ulusal ruhun ve ileri kültür düzeyinin ifadeleri olmaya başlamıştır, yerelde açılan diğer müzeler ise bölgedeki önemli kişiler ve vatandaşlık gururu hakkında mesajlar vermeye çalışmıştır²⁶⁶.

Başta Fransa, İngiltere, Almanya ve sonrasında Amerika Birleşik Devleti siyasi güçlerini yansıtmaya aracı olarak müzeleri kullanmıştır. Değerli eserleri, koleksiyonları

²⁵⁶ Artun,2006,139.

²⁵⁷ Ali Artun, **Mümkün Olmayan Müze: Müzeler Ne Gösteriyor** (İstanbul, İletişim Yayınları,2017), 93-4.

²⁵⁸ Pomian,2000,18.

²⁵⁹ Pomian,2000,18.

²⁶⁰ Pomian,2000,18-9.

²⁶¹ Küçükhasköylü,2013,34.

²⁶² Artun,2006,164.

²⁶³ Madran,1999,5.

²⁶⁴ Hudson,1977'den aktaran Akmeahmet,2006,50.

²⁶⁵ Duncan, Wallch'dan aktaran Artun,2006,162.

²⁶⁶ Hooper-Greenhill,1999,21.

elde etmek, satın almak için birbirleriyle yarışan bu devletler, Yunanistan, Mısır, Hindistan ve Osmanlı bölgelerinden getirdikleri binlerce parçayı müzelerinde sergilenmeye başlanmıştır²⁶⁷. Özkasım'a göre sömürgeleştirilen devletlerden müzelere taşınan bu uygarlık mirasları "Avrupalı ulus-devletlerin iktidar rejimleriyle özdeşleşerek bir ekonomik gücün bir simgesi ve kültür sembolü olarak yeni bir kimlik kazanmıştır²⁶⁸. Artun'a göre sömürgeci devletler, sömürülen ve öteki olarak görülen toplumların tarihlerine göndermeler yapan nesnelere sahip olarak müzede kendi varlıklarını yüceltmeye çalışmış ve bu toplumların değerli nesnelere sahip çıkamadığı gerekçesini öne sürmüşlerdir. Fransa örneğine bakarsak Mısır yolcuğunda Napolyon'a eşlik eden küratörler tarafından seçilen eski eserlerin "yüce Fransa" tarafından olması gerektiği yerde korunacağı, eğer Fransa bu eseleri Louvre gibi bir mekana toplamazsa, hak ettikleri yerde olamayacakları, gereken değeri göremeyecekleri algısı yaratılmıştır²⁶⁹". Napoleon'un küratörlerinden Vivant Denon yapılan yağmalar ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

"Kaba saba Romalılar, bozguna uğrayan Yunanlıların eserlerini topraklarında yeniden yeşerterek uygarlığı yakalamayı başardılar. Biz de onların örneğini izleyerek fetihlerimizden yararlanalım ve hayal gücüne güç katacak ne varsa hepsini Fransa'ya getirelim²⁷⁰".

Duncan ve Wallach'a göre müzenin birincil işlevi ideolojiktir. Amaç müzeden yararlanmaya ya da müzeyi ziyaret etmeye gelenlere toplumun en yüce inanç ve değerlerini aşlamaktır. Onlara göre müzenin fiziksel açıdan çarpıcı ve anıtsal görünümü müzenin önemine işaret etmektedir. Müze bu sebeple tapınak, kilise, mabet ve benzer saray türleriyle aynı mimarlık kategorisinde yer almaktadır. Bu benzetme sadece iyi bir metafor olmakla kalmamaktadır, müzeler ayrıca geleneksel tören anıtlarıyla aynı temel özellikleri paylaşmakta ve himayeci bir sınıfın iktidarını ve toplumsal otoritesini olumlamaktadır. Duncan ve Wallach 19. yüzyılın evrensel ve modern müzesini şu şekilde yorumlamıştır:

"Günümüzün evrensel müzesi, eski Roma'daki savaş ganimeti teşhirlerine benzetilebilir. Ele geçirilen düşman silahları sanat eserleriyle yan yana sergilemiş, fethedilen ülkelerden yağmalanan arabalar dolusu sanat eseri Louvre'a eski Roma'dakileri anımsatması amaçlanan zafer geçitleriyle getirilmiştir. Napolyo'nun Louvre'una giren ziyaretçi, ganimetler ve zafer simgeleriyle bezenmiş zafer taklarının altından geçiyordu²⁷¹".

²⁶⁷ Küçükhasköylü,2013,31,34.

²⁶⁸ Özkasım,2013,9.

²⁶⁹ Artun,2000b'den aktaran Göksü Kunak, "Modern ve Postmodern Müzeler Karşıt Fikirler: Bir İktidar Aracı Olarak Müze", **29. Müzeler Haftası Kültür Mirası ve Müzeler Öğrenci Konferansı, 1-10 Mayıs 2011** (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi,2014): 24-34, 26.

²⁷⁰ Artun,2006b,219'den aktaran Kunak,2014,25.

²⁷¹ Duncan ve Wallach,2004'ten aktaran Ali Artun, **Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri 2: Müze ve Eleştirel Düşünce**. İstanbul. İletişim Yayınları, 2006b,51.

Gökalp'e göre 19. yüzyıl müzecilik anlayışının en belirgin amacı toplumlara kendi kültürlerinin tarihini ve sürekliliğini göstermek ve geleneklerin kaybolmamasını sağlamaktır²⁷². Özkasım'a göre, Batı'nın algı ve değer yargılarını yansıtan yöntemleriyle otoriter iletişimi benimseyen, kapılarını açmakla topluma açıldığını varsayan 19 yüzyıl müzecilik anlayışı, 20. yüzyılda toplumla bütünleşemeyen, askeri bir üstünlük göstergesi oluşturmaktan öteye geçemeyen kurumlar olarak "fildişi kuleleri" olarak nitelendirilerek eleştirilmiştir²⁷³.

3.1.3. Müzelerin Varlıklarının Sorgulanma Süreci

3.1.3.1. Avrupa-merkezci (Kolonyal) Müzeler

Akıl Çağı olarak adlandırılan 18. yüzyılda bilginin sistemli bir şekilde sınıflandırılması yönünde çalışmalar yapılmış ve araştırma ve incelemeleri destekleyen önemli kurumlar oluşturulmuştur. Bu durum akademilerin çeşitlenmesini sağlamıştır. "Felsefe, din, etik, siyaset bilimi, ekonomi, doğa bilimleri, teknoloji, sanat ve zanaat konularında sistematik bir yaklaşım sunan ansiklopedilerle bilimsel araştırmalar moda olmuştur²⁷⁴". Preziosi'den aktaran Kunak eğitimin akademik bir disiplin olarak kök salmasının bilimi nasıl etkilediğini şu sözlerle açıklamıştır:

"Aydınlanma anlayışının bir sonucu olarak özellikle doğa bilimlerinde eğitim denetlenir, askerileştirilir ve düzenlenir. Bilgi intizama sokulur. Gelişen bilgi rejimi doğa bilimlerinin parçalanarak farklı bilim dalları oluşturmaya neden olur²⁷⁵".

Burke 18. yüzyıldan başlayan süreçte müzelerin araştırmayı destekleyen kurumların kurulması hareketinin içinde önemli bir yer aldığı dile getirmiştir²⁷⁶. Özellikle Winckelmann'ın çalışmaları ile birlikte müzelerde sanat bilim gibi zamanla ilerleyen bir doğrultuda tarihselleştirilerek, eserlere yeni bir teşhir düzeni getirilmiştir²⁷⁷. "Müze önceller ve ardılların saptandığı, eserlerin ölçü ve tekniklerin kaydedildiği, formlarına, stillerine, ekollerine, akımlarına, dönemlerine göre tasnif edildiği bir tasnif mekanı, cisimleştirilmiş bir ansiklopedi, bir sözlük işlevi görmüştür²⁷⁸". Küçükhasköylü'ye göre geçmişi araştırmaya yönelik bu akılcılık anlayışı 19.

²⁷² Zeliha Demirel Gökalp, "Müze Türleri, Müze Yönetimi ve Pazarlaması", **Müzecilik ve Sergileme**, ed. Erol Altınsapan ve Nurdan Küçükhasköylü (Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını,2013): 72-126 ,73.

²⁷³ Özkasım,1999,45, 2013,9,10-11.

²⁷⁴ Küçükhasköylü,2013,29.

²⁷⁵ Kunak,2014,25.

²⁷⁶ Burke,2001'den aktaran Akmehtmet, Ödekan, 2006,49.

²⁷⁷ Artun,2006a,147.

²⁷⁸ Artun,2006a,144.

yüzyılın tarihselcilik anlayışından etkilenmiştir. Artun'a göre 19. yüzyılın tarihselcilik anlayışı ile gelişen bu tasnif tarzı nesnelere yanı sıra insanlara ve kültürlere hiyerarşik bir düzen verme eğilimini de ortaya çıkarmıştır²⁷⁹. Artun bu tutumun gelişmesinin bir diğer nedeninin 19. yüzyılın doğa ve toplum bilimlerine damgasını vuran ve insanları, doğayı ve kültürleri evrimsel bir hiyerarşi içine sokan Darwin'in evrim kuramı olduğunu dile getirmiştir²⁸⁰. Burnette ve Willis'e göre Darwinci yaklaşım, Avrupalı beyaz erkeği referans noktası olarak almış ve diğer bütün toplumları "geride" tasavvur etmiştir²⁸¹. Preziosi'ye göre gelişmemiş toplulukların ilkel olmalarından ötürü kontrol edilmeleri gerektiğini iddia eden bu yaklaşım özellikle müzeler, hastaneler, hapisaneler, okullar gibi modernizmin yeni kurumlarını şekillendirmiştir²⁸². Bu süreçte müzede yeryüzündeki farklı kültürler ileri/geri, gelişmiş/az gelişmiş, basit/karmaşık, barbar/uygar, primitif/modern olarak sınıflandırılarak evrimsel bir hiyerarşiye sokulmuştur. Primitif (ilkel) olarak görülen kültürlere ait nesnelere (basit araç-gereç ve el sanatları) akıldışı, bilinçdışı, zaman-dışı ve hayvansı içgüdülerin eseri olarak derecelendirilmiş, "ilerleme göstermeyen" kültürlere ait oldukları ve dolayısıyla evrimsel ve tarihsel bir temsilleri olmadığı iddia edilerek, modern müzeden dışlanmıştır²⁸³.

Artun'a göre 19. yüzyılın modern müzeleri, Batıyı öncül, ileride olarak gören bu anlayış ile tasarlanmıştır. Avrupalı'nın diğer toplumlardan alıp müzelerine taşıdığı bu nesnelere, diğer toplumların koruyamadığı dünya mirasını Avrupalı'nın nasıl koruduğunu gösterme aracı olarak kullanılmıştır. Ona göre ziyaretçilerin bu müzeleri gezerken, kendi toplumlarının diğer toplumlara göre ne kadar gelişmiş olduğunu düşünmeleri amaçlanmıştır. Artun bu bakış açısının, Avrupalının sömürülen topraklardakilere sahip olabilme hakkını meşrulaştırmak için öne sürüldüğünü dile getirmiştir²⁸⁴. Mitchell de benzer bir şekilde bu müzelerin, Avrupa-merkezci dünya görüşünün ve dolayısıyla sömürgeci zihniyetin yansıtıldığı, ırk ve cinsiyet ayrımcılığı üzerine kurgulanmış mekanlar olduğunu ifade etmiştir²⁸⁵. Duncan ve Wallach, Avrupa'da doğan bu yaklaşımın sonraki dönemlerde Atlas Okyanusu'nun iki yakasına da yayıldığını ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar etkisini gösterdiğini dile

²⁷⁹ Artun,2006a,146.

²⁸⁰ Artun,2006a,201.

²⁸¹ Burnette, Willis,1994,141'den aktaran Kunak,2014,26.

²⁸² Burnette, Willis,1994,141'den aktaran Kunak,2014,26.

²⁸³ Artun,2006a,201-2.

²⁸⁴ Kunak,2014,24.

²⁸⁵ Mitchell,2004'den aktaran Artun,2006a,213; Artun,2006a,202.

getirmiştir²⁸⁶. 19. yüzyılda ayrıca Avrupa-merkezci müzelerde Afrika sanatı (primitif sanat) bir sanat olarak kabul görmemiştir. Afrika kültürüne ait nesnelere, genellikle tabiat tarihine ait müzelerde bitki ve hayvan kalıntıları arasında sergilenmiştir. Artun, 1984'te New York Modern Sanat Müzesi'nde düzenlenen "Primitivizm" ve 1989'da Paris'te Centre Pompidou'da düzenlenen "Dünya Büyücüleri" sergilerinin Avrupa-merkezci yaklaşımın çağdaş bir yorumu olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu sergiler, Afrika sanatına karşı 19. yüzyıl ayrımcılığından farklı bir tavır sergilemiştir. Primitif sanatın müzelerde kabulü ise 20. yüzyılın son çeyreğinde yer bulmuştur. 1996 yılında Harvard Üniversitesi'nin Fogg Sanat Müzesi'nde primitif sanat ilk kez "Afrika sanatı" ifadesiyle sergilenmiştir. Bu yaklaşımla Afrikalı kültürel nesnelere bakış değişmiştir²⁸⁷.

3.1.3.2. Formalistler ve Sosyal Realistler

20. yüzyıl müzelerin varlık ve amaçlarının tartışıldığı ve eleştirilerle yeniden biçimlendiği bir yüzyıldır. 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyıl başlarında müzelerin formalizmden, 20. yüzyılın sonlarına doğru ise sosyal realizmden etkilendiği görülmektedir. Formalist müzeciler eserleri sosyal bağlamından soyutlayarak kültürleri hiyerarşiden kurtarmıştır, fakat sanatı ve müzeleri apolitikleştirmiştir. Sosyal realistler ise sanatın dolayısıyla müzelerin apolitikleşmesine karşı çıkmıştır. Eserlerin sosyal-bağlamları ile ilişki kurularak yeniden değerlendirilmesi görüşünü paylaşmıştır. Bu tartışmalar 21. yüzyıl müzelerinin post-modern bir bakış açısı kazanmasında etkili olmuştur.

Artun'a göre 19. yüzyılın son çeyreğinde müzelerin formalist bakış açısından etkilenmesinin sebebi 1848 Paris ayaklanmasından sonra entellektüellerin eşitlik, özgürlük ve kardeşlik söylemlerinin eşitsizliklere çözüm olmadığını deneyimlemesi ve bunun sonucunda toplumsal ideallerden uzaklaşmalarıdır²⁸⁸. Böyle bir ortamda formalist düşünürler biçime odaklanmış ve sanatı kültür ve politikadan soyutlama taraftarı olmuştur²⁸⁹. Formalistlerin önderi Wölfflin, kültür tarihiyle sanat tarihini birbirinden ayırmıştır. Wölfflin'in formalist söylemine göre biçim içeriğe egemen olmalıdır ve yine ona göre sanat ait olduğu toplumların/kültürlerin evriminden önce kendi dönüşümünü gerçekleştirmelidir. Wölfflin'e göre sanat eseri ve içerik, kökeni,

²⁸⁶ Duncan ve Wallach,2004'den aktaran Artun,2006b,77.

²⁸⁷ Artun,2006a,203.

²⁸⁸ Artun,2006a,249.

²⁸⁹ Artun,2006a,247.

yaratıcısının kimliği, sosyolojik ve psikolojik alt yapılarından soyutlanmalıdır. Wölfflin ile birlikte diğer formalistler stili yeniden tanımlamıştır. Malraux 20. yüzyıl müzesinden 19. yüzyılda yükselen uluslaşmanın sembollerini arındırmaya çalışmıştır. Ona göre “artık stil dolayısıyla eserler bireysel, ulusal dehayı ve uygarlıkları anlamlandıran ve hizaya sokan bir araç olmamalıdır”. Malraux sanat eserini içeriğinden ve sosyal bağlamından yalıtıma ve sanat eserini toplumsal ortamından, siyasi temsillerinden -mesajlardan- arındırmaya ve nötralize etmeye çalışmıştır. Ona göre sanat eserinin sanat eseri olmaktan başka işlevi yoktur. Malraux stili farklı insanların ve zamanların ürünü olan yaratıları tercüme etmek için kullanmıştır. Farklı toplum ve zamanlara ait Gotik, Klasik, Barok ve Rönesans, Primitif ve çağdaş, sanat ve zanaat gibi stillerin ilerde ya da geride olarak tasnif edilmesine karşı çıkmış ve stilleri hiyerarşiden çıkarmıştır. Artun’a göre Malraux’un bu modern estetiği postmodernizmin stratejilerin habercisi olmuştur. Onun bu fikirleri ile birlikte sanat eserleri arasındaki hiyerarşi son bulmuştur; “seçkin/popüler”, “yüksek/aşağı” ayrımları eski önemini yitirmiştir. Artun’a göre bu yaklaşım çok-kültürlü bir sanat panoraması oluşmuştur²⁹⁰. Crimp de formalist bakış açısına sahip müzelerin sanatı siyasal ve muhalif özelliklerinden arındırarak tarafsızlaştırdığını belirtmiştir. Ona göre 20. yüzyıl müzesinin misyonu, sanat için özerk bir alan oluşturmaktır ve böylelikle sanatın toplumsal yönü müzelerden sökülüp atılmalıdır²⁹¹. Artun, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki müzelerde de 20. yüzyılın başlarında formalist bakış açısının egemen olduğunu ifade etmiştir. Başta New York’taki Modern Sanat Müzesi (MOMA) olmak üzere Amerikan müzeleri sanatı politikadan uzlaştırmaya girişmiştir. Müze sergileri günümüzde “beyaz küp” olarak tabir edilen bir bakış açısıyla, “insan müdahalesi ile bozulmamış, trajedisiz ve kedersiz, bakir ve saf ortamlar” olarak tasarlanmaya başlanmıştır²⁹². 1930’larda Amerika Birleşik Devletleri’nde “Büyük Buhran”la başlayan ve savaş dönemiyle devam eden süreç, ekonomik bir çöküntüye neden olmuş ve sanatın yeniden toplumsal bir işlev kazanması gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Artun’a göre “özellikle savaşların Avrupa müzelerini kararttığı bir zamanda Nazilerden kaçarak New York’a sığınan göçmen sanatçılar, oluşturdukları soyut ekspresyonizm akımıyla

²⁹⁰ Malraux,15’den aktaran Artun,2006a,248-52.

²⁹¹ Artun,2006a,193.

²⁹² Grunenber,1999’dan aktaran Artun,2006b,87-103.

birlikte sosyal realizmi gündeme getirmiştir²⁹³”. 1960’larda ise dünya genelinde yaşanan sosyo-kültürel hareketler müzelerin toplumla ilgili sorumlulukları gündeme getirmiştir²⁹⁴. Özellikle 1960’lardan sonra toplumbilimcilerin sanatın ve müzelerin varlık nedenlerini ele aldığı çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu çalışmalarda sanat kurumlarının ne kadar toplumsal oldukları irdelenmiştir.

Benjamin ve Foucault, sanatın dolayısıyla müzelerin apolitikleştirilmesi düşüncesine karşı çıkan toplumbilimciler arasındadır. “Benjamin, sanatın politikleşerek tekrar hayata bağlanabileceğini ve böylece yeni bir hayatın kapısını aralayacağını” savunmuştur²⁹⁵. Foucault da sanatın politikleşmesini insan için kurtarıcı olarak nitelendirmiştir. Ona göre “sanat ve edebiyat, bilimlerin hakikatini sorgulamaktadır ve bilgi ve hakikat ile iktidar arasındaki bağı tehdit etmektedir”. Foucault, hakikat rejimi kavramında bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi modern çağın kamusal alanları olan hastane, hapisane, fabrika, okul ve müze örnekleri üzerinden inceleyerek değerlendirmiştir. Ona göre bu kurumlar, bireysel davranışların sürekli gözlem altında tutulduğu, üzerlerinde çalışıldığı, ölçüldüğü, tasarımılandığı ve yönlendirildiği ortamlardır. İktidar kurumlardan edindiği bilgi ve ürettiği söylem ile burada bireylerin hal ve hareketlerini dönüştürmektedir²⁹⁶. Ona göre bu kurumlar Aydınlanmanın belirli bir referansa göre sıraya sokucu, düzenleyici anlayışının mekanlarıdır. Foucault ele aldığı dönemin müzeleri için şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bu mekanlarda kişiler denetlenir ve kontrol altında tutulur. Düzene sokulan şeyler arasında insanlar da girer. İnsan bir nesne olarak ele alınır. Bu mekanlarda- müze de dahil olmak üzere- insanlar onlardan büyük bir güç tarafından yanlış yapmamaları ve doğruyu öğrenmeleri için gözetlenir. Müzedeki teşhir düzeni, seçilen eserler hep bu gözün isteği doğrultusundadır. O müzenin ait olduğu devletin ideolojisi neyi gerektiriyorsa, o müzeye bu yaklaşıma göre eser seçilir²⁹⁷”.

Foucault’un tımarhane, hastane, hapisane çözümlerinden yola çıkan ve müze arkeolojisini irdeleyen Crimp de müzenin bu kurumlar kadar dışlayıcı ve sınırlayıcı bir mekan olduğunu dile getirmiştir²⁹⁸. Foucault’un “hakikat rejimi” kavramından etkilenen Macdonald ise modern çağda müzelerin hem bilgiyi, hem de bedenleri

²⁹³ Artun,2006a,266-7.

²⁹⁴ Hale Özkasım, “T.C. Bakanlığı Müzelerinde Finansal Sorunlar ve Mali Yapının Biçimlenmesiyle İlişkisi”, **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**, ed. Tomur Atagök (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları,1999):45-58, 45.

²⁹⁵ Artun,2006a,235.

²⁹⁶ Artun,2006a,191.

²⁹⁷ Kunak,2014,26.

²⁹⁸ Artun,2006a,190.

şekillendiğini ve bunu iktidarı güzelleştirerek gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir²⁹⁹. Gamsci'ye göre ise müzeler, iktidar rejiminin kültürel hegemonya kurarak modern kimlikleri eğittiği en etkili ortamlardan biridir³⁰⁰. Adorno da müzeleri iktidar stratejisi üzerinden belirli görüşlerin yaygınlaştırıldığı kapitalist ortamlar olarak yorumlamıştır³⁰¹.

1960'larda Fransa'nın kültür bakanlığı görevini yürüttüğü dönemde Malraux sanatın insanlığın ortak mirası olduğu düşüncesini paylaşmış ve sanata daha fazla erişimi teşvik etmeye çalışmıştır. Bu amaçla sanatı halka götürmek üzere ulus çapında kültür merkezleri kurulmasını sağlamıştır. Artun'a göre Malraux'un bu politikasının başarılı olamamasındaki temel sorun "Malraux'un halkın sanatı anlaması ve sanattan hazzetmesi için onunla temas etmesinin yeterli olacağını düşünmesidir³⁰²". Bourdieu ve Darbel'in 1969 yılında Fransız Ulusal Bilimler Araştırmalar Merkezinde yürüttükleri araştırma sanat müzeler ile toplum arasındaki bağı irdelemiştir. Araştırmaya göre "müzeler toplumsal farklılıkları eşitlememekte, aksine toplumsal eşitsizliği pekiştirmekte ve meşrulaştırmaktadır. Birtakım insanlarda aidiyet, diğerlerinde dışlanma duygusunu pekiştirmektedir³⁰³". 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar Batılı birçok müzenin azınlık oluşturan "soylu" ve "kültür aristokrasinin" beğenisine hitap ettiğini dile getiren araştırma, beğenin "kültürel bir sermaye" olduğunu ve bu sermayenin yalnızca belli çevrelerde yetişen bireyler tarafından kazanıldığını ortaya koymuştur. Araştırmaya göre müze küratörleriyle benzer kültür sermayesine sahip olmayan kişilerin müzede benzer deneyimler yaşamasına imkan yoktur³⁰⁴. Bu araştırmaya katılan ziyaretçilerin büyük çoğunluğunda müze kilise imgesi uyandırmıştır. "Ziyaretçiler müzede hafiften başları dönerek yollarını yitirerek yanlış bir hareket yapmaktan korkarak kelimenin tam anlamıyla kayboldukları hissine kapılmıştır³⁰⁵". Ayrıca işçi sınıfı mensubu ziyaretçilerin üçte ikisinin ziyaretlerinin sonunda hoşlarına giden tek bir eser ya da sanatçı adı veremedikleri tespit edilmiştir³⁰⁶. Kanada'nın Toronto kentinde müze çalışanları, sosyal psikologlar, piyasa araştırmacıları ve sanat tarihçiler ile UNESCO

²⁹⁹ Artun,2006a,197.

³⁰⁰ Artun,2006a,196.

³⁰¹ Artun,2006a,196.

³⁰² Artun,2006a,73-4.

³⁰³ Pierre Bourdieu, Alain Darbel, **Sanat Sevdası, Avrupa Sanat Müzeleri ve Sanatçı Kitleleri**, çev. Sertaç Canbolat (İstanbul: Metis Yayınları,2011), 140.

³⁰⁴ Duncan ve Wallach'tan aktaran Artun,2006b,66.

³⁰⁵ Artun,2006b,38.

³⁰⁶ Artun,2006b,38.

ve ICOM tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırma halkın modern sanatı toptan reddettiğini göstermiştir. “Halk baş yapıtları anlaşılmaz bulmuş ve anlaşılmayı umursamayan sanatçılar yüzünden ezildikleri duygusuna kapılmıştır³⁰⁷”.

Fleming, müzelerin önceki dönemlerde insan kaynaklı tarihsel temaları dar bir kapsamda ele aldığını ve yine müzelerin toplumsal tarihi ele alırken orta sınıf ön yargılarını dile getirmekten öteye geçemediğini ifade etmiştir. Son dönemlerinde ise toplumsal tarihe akademik bir ilgi gösterilmeye başlanması ile birlikte müzelerin olumlu etkilendiğini vurgulamıştır³⁰⁸. Pomian da benzer bir ifade ile 1970’den itibaren tarih biliminde yol gösterici bilim dalı olarak kültür tarihinin almasının ardından tarihçilerin müzelere yönelmiş olduğunu ve müzelerin değişimine önemli katkılar sağladığını vurgulamıştır. Sonuç olarak kültüre verilen önemin gereği, müzeler zevk geliştirmek, tarih bilinci oluşturmak, bilgi üretip yaymak, farklı sosyal sınıflar için ortak alışkanlıklar yaratmak, farklı grupları aynı ideoloji çerçevesinde toplamak gibi daha önce kendilerine tanınmayan roller üstlenmeye başlamıştır. Pomian’ın kültürel dönemeç olarak ifade ettiği bu süreçte müzeler toplum için sadece sınırlı ve yerel öneme sahip kuruluşlar değil, küresel bütünleşmeye katkıda bulunan öğelerden biri olarak algılanmaya başlamıştır³⁰⁹. Böyle bir rolü üstlenebilmek için müzeler daha önce sergiledikleri zihniyeti yani nadir, olağanüstü ve ihtişamlı olmadığı için sıradan olanı ve “yüksek kültüre” ait olmadığı için “aşağı kültüre” ait olanı dışlama kültürünü değiştirmek zorunda kalmıştır³¹⁰. Knowles da 1980’lerden itibaren ulusal müzelerin aksine toplumsal tarih müzelerinin açılmasının ve bu müzelerin yerellik üzerine yoğunlaşmasının olumlu etkilerinden bahsetmiştir. Knowles’a göre “yeni açılan toplumsal tarih müzeleri değişik yörelerde hızlı değişim sonucu altüst olmuş toplumların kimliklerini pekiştirmiştir”. Bu müzeler yörenin ve halkın geçmişte gurur duyduğu tarihsel öğeleri gündemine almış, ekonomik ve kültürel olarak zor dönemlerden geçen topluluklar için bir gurur kaynağı oluşturmuştur³¹¹.

³⁰⁷ Artun,2006b,38-41.

³⁰⁸ David Fleming, “Kentler, Müzeler ve Toplum”, **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**, ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,2001: 25-33, 25

³⁰⁹ Pomian,2000,22.

³¹⁰ Pomian,2000,23.

³¹¹ Knowles, Loraine, "Müze Gündeminde Toplumsal Tarih Kavramını Geliştirmek", **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**, ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 14-19, 18

3.2. Çağdaş Müze: İletişim Odaklı, Demokratik ve Post-Modern

3.2.1. Toplum Odaklı Müze

Müzelerin tarihindeki en önemli değişim, müzelerin topluma hizmet etmek için var oldukları fikri olup, temel sorumluluklarını koleksiyonlarına karşı değil, ziyaretçilerine karşı yerine getirmeleri olmuştur. - Hudson

“1946 yılında kurulan ICOM müzelerin çalışma sistemleri, personel kadroları, eğitim ve sergi etkinliklerinin gelişmesine ve çeşitli ülkelerdeki müzecilik çalışmalarına öncülük etmeyi amaçlamıştır³¹²”. ICOM’un tüzüğünde müze kelimesi, “sanatsal, teknik, bilimsel, tarihi veya arkeolojik materyal bulunduran, içerisine hayvanat ve botanik bahçelerinin dahil olduğu, kütüphanelerin ise içerisinde sergi salonu bulunan kütüphaneler istisna olmak üzere dışında kaldığı halka açık tüm koleksiyonları içinde barındırır” olarak ele alınmıştır. Müze tanımı yıllar içinde sürekli olarak gelişerek daha fazla toplum odaklı bir içeriğe dönüşmüştür. 1956’de “müze, kültürel değere sahip nesne ve kültürel değer örneklerini, koruyan, araştıran, çeşitli anlamlarda çoğaltan ve kısmen halkın zevki ve öğretimi için sergileyen, genel ilgiye göre yönetilen, sürekli bir kurumdur” olarak değişmiştir. 1961’de ise müze “kültürel ve bilimsel değere sahip nesne koleksiyonlarını inceme, eğitme ve eğlence amaçlı koruyan ve sergileyen sürekli bir kurumdur” olarak değişmiştir. 1972 yılında ise ICOM ve UNESCO’nun işbirliği ile düzenlenen konferansta müze-toplum ilişkisi tartışılmış ve müzelerin onları çevreleyen toplulukların ayrılmaz bir parçası olduğu görüşünde uzlaşmıştır. Bu gelişmeler neticesinde müzelerde eşyaya gösterilen saygının yerini insana gösterilen saygı almıştır. Müzeler yeni benimsedikleri toplum odaklı anlayışı ile toplumun kültürlenmesi görevini üstlenmiştir³¹³.

1972 yılında UNESCO tarafından hazırlanan “Kültürel ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesi” ile “yaşayan kültürlerin korunması” yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım 1974’de ICOM’un müze tanımını yeniden değiştirmiştir ve “müze, insanoğlunun ve çevresinin kesin kanıtlarını, eğitim, çalışma ve insanlığın estetik hazzı için toplayan, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen, halka açık, toplumun ve toplumun gelişiminin hizmetinde olan kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kuruluştur” olarak ifade edilmiştir. Tanım değişikliği ile birlikte müzeler, toplumun hizmetinde kuruluşlar olarak müze ziyaretçisi ve gereksinimleri ile daha çok ilgilenen kurumlar

³¹² Özkasım,1999,45.

³¹³ Özkasım,2013,10.

olarak yeniden ele alınmaya başlamıştır³¹⁴ 1989’da ise “Folklorun ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı”, 1994’te Kore Cumhuriyeti’nin, mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında ustaların önemine dikkat çektiği “Yaşayan İnsan Hazinesi” sistemi³¹⁵, 1997-1998’de “İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları İlanı Programları”, 2003 yılında imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ne zemin hazırlamıştır. 2001’de UNESCO “Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesinde”, kültürel çeşitliliğin anlaşılması ve takdir edilmesi için bir öneri oluşturmuştur. Bu öneride barışın garantilenmesi için uluslararası kültürel diyalogun en iyi yol olduğu dile getirilmiş ve barış ve refah için farklı kültürlerin tanınması ve kabul edilmesinin önemi vurgulanmıştır³¹⁶. 2005’te ise “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi” kabul edilmiştir. Sözleşmede yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde güvenlik ve barış için kültürel çeşitliliğin vazgeçilmez olduğunu dile getirilmiş³¹⁷ ve kültürel çeşitliliğin, karşılıklı saygının, sosyal adaletin, toleransın ve demokrasinin desteklenmesi talebi vurgulanmıştır³¹⁸. Sözleşmede ayrıca kültürün sosyal uyum için önemli olduğu belirtilmiş ve ulusal ve uluslararası kalkınma politikalarda stratejik bir unsur olduğundan bahsedilmiştir. Demokrasi, hoşgörü, sosyal adalet, halklar ve kültürler arasında karşılıklı saygı çerçevesinde gelişen kültürel çeşitliliğin, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde barış ve güvenlik için vazgeçilmez bir nitelik kazandıracağına altı çizilmiştir. Kültürel çeşitliliğin; tercihlerin çeşitliliğini artıran ve insani kapasiteler ile değerleri besleyen zengin ve çeşitli bir dünya yaratmasından dolayı, topluluklar, halklar ve uluslar için sürdürülebilir kalkınmanın ana etkeni olacağı ve fikirlerin serbest dolaşımı ile kültürler arasındaki sürekli değişim ve etkileşimi besleyeceği ifade edilmiştir. Bu sebeplerden ötürü özellikle kültürel ifadelerin yok olma veya ciddi düzeyde değer kaybetme tehdidiyle karşı karşıya olduğu varsayılarak, kültürel çeşitliliğin değer görmesi, korunması ve geliştirilmesi gerekliliği ifade edilmiştir³¹⁹. Her iki girişimde de kültürel çeşitlilik “insanlığın ortak kültür mirası” olarak tanımlanmıştır³²⁰. 2003 yılında imzalanan “Somut Olmayan Kültürel Miras” sözleşme ile birlikte kültürün somut olmayan ürünlerinin de koruma

³¹⁴ ICOM, [11.02.2018].

³¹⁵ UNESCO Milli Komite, 2013,83.

³¹⁶ Crooke,2007,82.

³¹⁷ Crooke,2007,85.

³¹⁸ Crooke,2007,82.

³¹⁹ UNESCO Milli Komite, [09.01.2018].

³²⁰ Crooke,2007,82.

altına alınması gerekliliği önem kazanmıştır. Sözleşmede “somut olmayan kültürel miras” şu şekilde tanımlanmıştır:

“Somut Olmayan Kültürel Miras; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur³²¹”.

2004 yılında ICOM Genel Konferansında ise somut olmayan kültürel miras ve müzeler konusuna odaklanılmıştır. Konferansta klasik müzeciliğin ötesine geçilerek, dil, sözlü gelenekler ve kültürel ifadeler gibi somut olmayan kültürel miras öğeleri birer kültür öğesi olarak tanımlanmış ve müze tanımını değiştirecek ciddi bir gelişme yaşanmıştır³²². Bu gelişmeler müzecilik anlayışının çağdaşlaşmasına ve işlevlerinin de değişmesine neden olmuştur. Çağdaş müzecilik anlayışı ile müzelerin işlevleri; koruma, araştırma ve iletişim olarak 3 ana başlıkta toplanmıştır³²³. İletişim işlevi en az koruma ve araştırma işlevleri kadar önemli bir müzecilik görevi olarak kabul edilmiştir. İletişim işleviyle birlikte müze-toplum arasındaki bağı güçlendirme müzelerin amaçları arasına girmiştir³²⁴. Kamusal desteklerinin yetersiz olduğu bilincine varan müzeler³²⁵, varlık nedenlerini, toplumdaki rollerini ve toplumsal sorumluluklarını sorgulamıştır³²⁶. Bu doğrultuda müze-toplum arasında itibar ve güven ilişkisi oluşturulması önemli bir unsur haline gelmiştir³²⁷. Müze yönetiminde şeffaflaşma kararı alan müzeler, halka varlık sebeplerini, amaç ve hedeflerini, yöntemlerini ve faaliyetlerini net bir şekilde açıklayan politikalar oluşturan ve bu politikaları halka beyan eden yeni prensipler geliştirmiştir³²⁸. Uralman’a göre, “müze iletişimi propagandanın aksine kamuoyunu bilgilendirmeyi, toplumu ikna etmeyi, toplum ve kurum arasındaki anlayışı sağlamayı amaçlayan yeni bir disiplin

³²¹ UNESCO Milli Komite,2013,97.

³²² Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu, **Çağdaş Müzecilik Anlayışı ve Ülkemizdeki Müzeler**. ed. Aysun Altunbaş, Çiğdem Özdemir. Ankara, 2012,4-5.

³²³ Özkasım,2013,11.

³²⁴ Hale Özkasım, “Müzelerde Koleksiyon Yönetimi”, **Müzebilimin ABC’si**, ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade (İstanbul: Ege Yayınları, 2012):43-56, 43.

³²⁵ Fethiye Erbay, “Müze Yönetiminin Etki Alanları”, **Müzebilimin ABC’si**, ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade (İstanbul: Ege Yayınları,2012): 25-30, 28.

³²⁶ Hale Özkasım, “Müzelerde Koleksiyon Yönetimi”, **Müzebilimin ABC’si**, ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade (İstanbul: Ege Yayınları, 2012):43-56, 43.

³²⁷ Hanzade Uralman, “Müze Halkla İlişkilerinin Genişleyen Perspektifi”, **Müzebilimin ABC’si**, ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade (İstanbul: Ege Yayınları,2012): 247-262, 256-7.

³²⁸ Özkasım,2012,45; Uralman,2012,255.

olarak gelişmiştir³²⁹”. İletişim stratejisinde müzeler, müze ziyaretçisinin ihtiyaçlarını araştıran ve değerlendiren, zihinsel ihtiyaçlarını karşılamak için eğitim, yayın ve geçici sergiler düzenleyen ve ziyaretçiyi müzeye çekmek için tanıtım ve pazarlama yapan iletişim temelli, demokratik, tarafsız ve bilimsel paylaşım alanları olarak çağdaş kurumlar haline gelmeyi amaçlamıştır.

Hooper-Greenhill özellikle 1990’lı yıllarda müzelerin iletişim rolünün irdelenmeye başladığını belirtmiştir³³⁰. Ona göre “müze iletişimi, bir iletişim politikasının ve bir iletişim stratejisinin geliştirilmesi, müzelerin çok ve çeşitli iletişim rollerine ilişkin kapsamlı ve tutarlı yaklaşımların belirlenmesini ve yürürlüğe konmasını amaçlamıştır³³¹. Birol, müzelerin değişen rollerini şu şekilde açıklamıştır: “Yeni yüzyılda müze yayıncılık, eğitim etkinlikleri, rehberlik hizmetleri, müze dükkanı, restoran, kafe, film ve video gösterimleri vb. hizmetler de içermeye başlamıştır³³²”. Hooper-Greenhill ise, “pasif izleyici” yaklaşımından “aktif izleyici” yaklaşımına yönelen müzelerin gelişim sürecini şu şekilde özetlemiştir:

“Yeni müzecilik anlayışı sonrasında, izleyici araştırmalarıyla elde edilen bilgilerle izleyicinin ilgisini çeken nesne ve konularla ilgilendiği, istemediği mesajları reddettiği anlaşılmış, “pasif izleyici” kavramının yerini “aktif izleyici” kavramı almıştır. Artık kişisel seçim, bireysel öğrenme deneyimi ve ilgiler önem kazanmış, müzelerde izleyicilerin yaş ve özelliklerine göre gruplara ayrılması gerektiği anlaşılmıştır³³³.”

Bu değişim ile birlikte “müze eğitiminde daha çok kişiler arası iletişim yöntemleri temel alınmıştır. “İzleyicilerin öğrenme biçimleri, farklı yaşlarda nasıl öğrendikleri, insanların neleri ilginç buldukları, hangi sosyal, kültürel ve politik faktörlerin öğrenmelerini engellediği vb. üzerine araştırmalar yapılmıştır³³⁴”. Kotler ve Kotler, müzelerin yeni roller gereği çevrelerinde yeni topluluklar oluşturmak için yeni stratejiler geliştirmeye başladıklarından bahsetmiştir. Seyirci geliştirme stratejilerini aşağıdaki gibi üçe ayırmıştır:

- 1.Strateji, müzeyi ziyaret etme deneyiminin zengileştirilmesi amacıyla ziyaretçinin profilini, beklentilerini belirlemeyi amaçlayan stratejidir.
- 2.Strateji toplum hizmeti (*community service*) bakış açısıyla müzenin çevresinde bir topluluk (*community*) oluşturur ve onunla uzun dönemli, sürekli ve sürdürülebilir bir ilişki başlatmayı hedefler.

³²⁹ Uralman,2012,248.

³³⁰ Hooper-Greenhill,1999,200.

³³¹ Hooper-Greenhill,1999, 204.

³³² Özalp Birol, “Nitelik ve İtibar Eksenli Müze Pazarlaması”, **Müzebilimin ABC’si**, ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade (İstanbul: Ege Yayınları,2012): 241-246,242.

³³³ Hooper-Greenhill,1996c’den aktaran Akmeahmet,Ödekan,2006,54.

³³⁴ Hooper-Greenhill,1996b’den aktaran Akmeahmet, Ödekan2006,54.

3.Strateji ise, müzenin, ziyaretçi ve çevrenin beklentisine cevap verecek şekilde tüm işlevlerini baştan tasarlayarak, kendini yeniden tanımlayıp konumlandıracağı kökten bir değişimi içerir³³⁵”.

Kotler ve Kotler ayrıca “müzelerin, çağdaşlaşma sürecinde üyelik geliştirme, bağışçı geliştirme vb. ziyaretçi hedefleri ile birlikte imaj oluşturmak, izleyici merkezli organizasyon yapmak, kaynak geliştirmek ve işbirliklerini sağlamak gibi kurumsal hedefler edindiğini” dile getirmiştir³³⁶.

Hooper-Greenhill müzelerin izleyici izlemesinin hem ekonomik hem de toplumsal nedenleri olduğuna dikkat çekmiştir³³⁷. Ona göre müzelerin ekonomik sorunları İkinci Dünya Savaş’ı sürecinden itibaren tartışılmaya başlanmıştır³³⁸. Değişen dünya düzeni müzeleri, serbest piyasa ekonomisinde varlıklarını sürdürebilen kurumlar olabilmeleri için özerklik³³⁹ ve işletmecilik özelliklerini geliştirmeleri konusunda zorlamıştır³⁴⁰. Müzeler her ne kadar kar amacı gütmeyen kurumlar olarak değerlendirilseler de, hizmet üreten birer işletme gibi çalışma ve tüm faaliyetlerini şeffaf bir şekilde halka beyan etme sürecine girmişlerdir³⁴¹. “Hooper-Greenhill’a göre değişimin ikinci baskısı ise özel sermayeden gelmiştir. Sıkı muhasebe ve azaltılmış kaynakların olduğu bir zamanda özel sermayenin müzelere verilen paranın değer ürettiğini görmeleri için müzeler yeni pratikler geliştirmek zorunda kalmıştır³⁴²”. Ekonomik destek alan müzeler faaliyetleri ile kamuda görünür olma kaygısı taşımaya başlamıştır. Müzeler faaliyetlerini görünür kılabilmek için kamusal desteğe dolayısıyla daha fazla izleyiciye ihtiyaç duymuş, çeşitli stratejiler üretmeye, pazarlama çalışmaları yapmaya ve müze giderlerini karşılamaya yönelik yeni beceriler kazanmıştır³⁴³. Hooper-Greenhill daha önce sadece koleksiyonlarla ilgilenen müze yöneticilerinin bu gelişmelerin sonucunda ziyaretçi araştırmaları, bütçe ve bağışlarla vb. hizmetlerle de ilgilenmeye başladıklarını dile getirmiştir³⁴⁴. Hudson, 1970 öncesi ziyaretçi yaklaşımını şu sözleriyle özetlemiştir:

³³⁵ Kotler, Kotler,2000'den aktaran Deniz Ünsal, “Müze, Katılım ve Yurttaşlık”, Müzebilimin ABC’si, ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade (İstanbul: Ege Yayınları,2012):13-23,13.

³³⁶ Kotler, Kotler,2007,317’den aktaran Uralman,2012,253.

³³⁷ Hooper-Greenhill,1999,150.

³³⁸ Hooper-Greenhill,1999,150

³³⁹ İlker Bıçakçı, “Sanat Sponsorluğu ve Müzeler”, **Müzebilimin ABC’si**, ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade (İstanbul: Ege Yayınları,2012):229-239,232.

³⁴⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu,2012,12.

³⁴¹ Özkasım,1999,56.

³⁴² Hooper-Greenhill,1999,150; Uralman,2012,251.

³⁴³ Erbay,2012,28-30.

³⁴⁴ Hooper-Greenhill,1999,42.

“1960’ların müze küratörleri, müşterilerinin uygun davranışlar içinde oldukları sürece dükkanlarına girmelerine hazırdılar, ancak dışarıllara çıkıp onları aramaya ve müzeye yeniden gelmeye ikna etmeye hiç niyetleri yoktu³⁴⁵”.

“Hooper-Greenhill’a göre değişimin  c nc  baskısı ise toplum tarafından gelmiştir. Müzeler, diğer kültür kurumları ile bir rekabet içine girmiştir ve kendilerini yenice saldırgan ve yarışmacı olan eğlence pazarının içinde bulmuřtur³⁴⁶”. Bunun nedeni ise boş zaman endüstrisi içindeki olanakların artması ve  eşitlenmesidir. Bu durum izleyici araştırmalarında pazarlama yaklaşımını ortaya  ıkarmıřtır³⁴⁷. Müze deneyimleri ve ziyaretçilerin ziyaret deneyimlerinden beklentileri üzerine yapılan çalışmalarda aşağıdaki boyutlar bağlamında ele alındığı g r lm ştir:

“Eğlenme,  ğrenme, gerçekten kaçış, estetik, sosyalleşme, kültürel kimliğe kavuşma, kişisel kimliğe kavuşma, tarihi yad etme, tarihi/kutsal olayları benimseme, kendini tarihi/kutsal kişiliklerin yerine koyma, otantik olanın deneyimlenmesi ve akışa kapılma³⁴⁸”.

3.2.2.Kapsayıcı Müze: Eşit Erişim ve Katılım

İnsanların müzelere geliş nedenleri farklıdır. İnsanlarla birlikte olma, sosyal ilişkide bulunma, yeni tecrübeleri deneme, öğrenme için olanak bulma, aktif katılım bulunduğu ortamda rahat hissetme ve boş zamanları değerlendirme müzeleri ziyaret etme nedenlerindedir.
Tomur Atagök

1970’lı yıllardan itibaren sosyal bilimler alanında çoğunluk gruplarının azınlık gruplarıyla bir arada uyum içinde yaşamalarını mümkün hale getirebilecek kültür politikaları tartışılmaya başlanmıştır. Bu süreçte çok-kültürcülük politikalarının önemi uluslararası sivil toplum örgütlerinin çalışmalarında da vurgulanan bir unsur olmuştur. Küreselleşme nedeniyle çok-kültürlü hale gelen toplumlarda barış kültürünün sağlanabilmesi ve kültürel farklılıklardan doğan anlaşmazlıkların önlenebilmesi amacıyla uluslararası sivil toplum örgütlerinden Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ve Uluslararası Müzeler Birliği (ICOM) gibi uluslararası örgütler, çeşitli sözleşmelere imza atarak çok-kültürcülük politikalarına katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı olarak 1946 yılında kurulan UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) kuruluşundan itibaren kültürel

³⁴⁵ Hudson,2007,39’dan aktaran Uralman,2012, 249.

³⁴⁶ Hooper-Greenhill,1999,150.

³⁴⁷ Kotler, Kotler 1998,103’dan aktaran İrem Sanıvar, Müzelerde İzleyici Araştırmalarının Sergi Geliştirmedeki Rolü, **29. Müzeler Haftası Kültür Mirası ve Müzeler  ğrenci Konferansı, 1-10 Mayıs 2011** (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi,2014): 35-49, 36.

³⁴⁸ İbrahim Kırçova, Hüseyin Hasan Erdoğan, “Müze Deneyimi Boyutları: İstanbul Oyuncak Müzesi”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, s.16,2017): 649-664, 653.

mirası ve insan hakları politikasını temeline oturtmuştur³⁴⁹. UNESCO kuruluş sözleşmesi ile taraf devletler arasında “birbirlerini daha iyi anlamak, birbirlerinin alışkanlıkları hakkında daha keskin ve daha doğru bilgi elde etmek amacıyla hakları arasındaki ilişkileri sıklaştırmayı önermiştir³⁵⁰”. Kuruluş sözleşmesinde ayrıca barış kültürüne vurgu yapılmıştır: “Dünya milletlerinin eğitsel, bilimsel ve kültürel ilişkileri yoluyla, milletlerarası barış ve insanlığın ortak refahının sürdürülmesi amacıyla” kurulmuştur. Kuruluş sözleşmesinde, “kültürün geniş ölçüde yayılması ve insanlığın âdetleri, hürriyet ve barış için eğitilmesi insan haysiyeti için elzemdir ve bütün milletlerin karşılıklı yardım ve ilgisiyle yerine getirilmeleri gereken kutsal bir ödevdir” ifadeleri kullanılmıştır. “Savaşların insanların birbirlerinin âdet ve yaşayışlarını bilmemesi ve dolayısıyla aralarındaki farklar neticesinde çıktığını” ve “insanların haysiyet, eşitlik ve birbirlerine saygı göstermelerini emreden demokratik prensiplerin inkârı ve insanlarla ırkların eşit olmadıklarını ileri süren öğretinin, cehalet ve peşin hükümler yardımı ile yayılması sayesinde mümkün olduğu” belirtilmiştir³⁵¹.

UNESCO, özellikle kültür çalışmalarında kültürün toplumları dönüştürme gücüne sahip olduğunu belirtmiş ve arkasında güçlü bir kültür birleşeni olmayan hiçbir kalkınma çeşidinin sürdürülebilir olmayacağı görüşünü paylaşmıştır. Bu nedenle kültürel miras ve kültürel çeşitliliği, toplumlar için bir yakınlaşma, diyalog, uyum ve kimlik kaynağı olarak ortaya koymayı amaçlamıştır. Kültürler arasında karşılıklı anlayış ve diyaloga dayanan insan merkezli bir yaklaşım hedefleyen UNESCO, sürdürülebilir barışı, yaratıcılığın teşvik edilmesini, açık ve katılımcı toplumlar oluşturulmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı amaçlamıştır.

1972 yılında ICOM işbirliği ile düzenlenen UNESCO Genel Konferansı’nda müze-toplum ilişkisi tartışılmış ve müzelerin onları çevreleyen toplulukların ayrılmaz bir parçası olduğu ve müzelerin toplumsal rollerini desteklemek amacıyla teşvik edilmeleri gerektiği görüşü paylaşılmıştır. Konferansta müzelerin kaygılı ve yeni açılımlar getirmek isteyen bazı topluluklara açılması ve dünyanın farklı yerlerinden olan yerli halklar arasında yeni bir denge ilişkisi kurması gerektiği dile getirilmiştir. Bu yaklaşım 1974’de ICOM’un değişen müze tanımına, “müze toplumun ve

³⁴⁹ Crooke,2007,82.

³⁵⁰ UNESCO Milli Komite,1993,39.

³⁵¹ “UNESCO Kuruluş Sözleşmesi”, UNESCO Milli Komite,
<http://www.unesco.org.tr/Pages/97/150/UNESCO-Kuruluş-Sözleşmesi> [09.03.2018].

gelişiminin hizmetinde olan bir kurumdur” ifadesiyle yansımıştır. 1992’de ICOM’un Genel Konferansında Danışma Komitesi müzelerde karşılaşılan kültürel konulara yol gösterecek bir Çalışma Grubu kurulmasını önermiştir. Konferansta müzeler kültürlerarası eşitsizliği yok edebilecek bir adres olarak gösterilmiştir:

“Yüzyıl biterken, dünya ölçeğinde müzeler şu an değişimin çeşitli evrelerini geçiriyor. Farklı ülkelerin ve bölgelerin kültürel sisteminin ayrılmaz parçası olan bu süreç çeşitli bireylerin kültürel temsiline müzelerin geçmiş ve gelecek eşitsizlikleri yok edebilecek bir adres olduğunu ortaya koymaktadır³⁵²”.

1995’te yayınlanan Kültür ve Yönetimi Dünya Komisyonu raporunda sürdürülebilir kültürel kalkınma gündeme getirilmiştir. Komisyonda şu ifadeler yer almıştır:

“Kültür, eğer gerçekten küresel köydeki tüm insanların tarih ve kültürlerine ciddi bir şekilde duyarlı olursa ve içtenlikle ilham verirse sürdürülebilir kalkınmaya yol gösterebilmesi mümkün olacaktır³⁵³”.

Bu doğrultuda ICOM’un Yürütme Kurulu, Karşılaştırmalı Kültürel Konular Çalışma Grubunu (WGCCI) kurmuştur. Grubun çalışmaları neticesinde 1997’de “Müze ve Kültürel Çeşitlilik Raporu” yayınlanmıştır³⁵⁴. Bu rapor müzelerin kültürel çeşitlilik hakkında nasıl düşünmeleri gerektiği hakkında önemli açılımlar getirmiştir. ICOM bu rapor ile müzelerin tarihsel endişeler, etnik tansiyonlar ve kültürel anlayış için bir adres haline gelmesi noktasında çağrı yapmıştır³⁵⁵. Raporla kültürel çeşitliliğin; insanlığın zengin mirası oluşundan barışı, harmoniyi ve kültürel sürdürülebilirliği aynı noktada bir araya getirebilen bir güç olduğu vurgulanmıştır. Günümüz kültürel ve demokrasi dünyasında bütün kültürlerin ve dışavurumlarının eşdeğer olduğunun kabul edilmesinin temel bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir. ICOM, kapsayıcı müzecilik yaklaşımının geliştirilmesini önermiş ve müzelerin kültürel çoğulculuk için iyi bir adres olabileceği ve azınlıkların artan kültürel ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeni müze yönetimi çalışmalarını benimseyebileceği görüşünü paylaşmıştır. Raporla ayrıca müzelerin kendilerini yeni jenerasyonla ve hükümet sorunlarıyla da ilişkilendirmesi gerektiğini belirtmiştir³⁵⁶. 1998 yılında ise ICOM Genel Konferansı’nda, “Müzeler ve Kültürel Çeşitlilik” konusuna odaklanılmıştır. 2005’te ise WGCCI’nin bulgularını geliştirmek ve kapsayıcı ve küresel bir çalışma oluşturmak üzere Karşılaştırmalı Kültürel Çalışma Kolu (CCTF) kurulmuştur³⁵⁷.

³⁵² ICOM, [11.02.2018].

³⁵³ ICOM, [11.02.2018].

³⁵⁴ ICOM, [11.02.2018].

³⁵⁵ Crooke,2007,81-3.

³⁵⁶ Crooke,2007,83.

³⁵⁷ ICOM, [11.02.2018].

“2004 yılında ICOM Genel Kongresi’nde “Müzecilik İçin Mesleki Etik Kodlarının” (*Code of Professional Ethics*) ilkeleri son şeklini almıştır³⁵⁸”. Müzecilik İçin Mesleki Etik Kodlarının 1. ve 6. bölümlerde hizmet verilen topluluklara saygı gösterilmesinin öneminin altı çizilmiştir. 1. Maddede; insan kalıntıları ve kutsal önemi olan malzemelerin ait olduğu cemaat, etnik ya da dini grup üyelerinin çıkar ve inançları dikkate alınarak ve insanlık onuruna dair bütün halkların ortak hislerine karşı büyük bir ölçülülük ve saygı ile sergilenmesi gerektiği ilkesi oluşturulmuştur. 6. maddede ise müze koleksiyonlarının sıradan bir maddi varlığı aşan; ulusal, bölgesel, yerel, etnik, dini ya da siyasi kimlik ile güçlü bağları olduğu bildirilmiş ve ilgili cemaatin isteklerine saygının son derece önemli olduğunun altı çizilmiştir. 6. Maddede; ayrıca çağdaş cemaatlere ait koleksiyonların müzede kullanılması, insan onuruna ve bu tür malzemeyi kullanan gelenek ve kültürlere saygıyı gerektirdiği ifade edilmiş ve bu tür koleksiyonların, toplum, kültür ve dil açılarından çoğulcu anlatımı savunmak, insanların esenliğini, toplumsal gelişimi, hoşgörüyü ve saygıyı teşvik etmek için kullanılması gerektiği bildirilmiştir³⁵⁹. Müzelerin, cemaat desteği için elverişli bir ortam oluşturması, onların katkısını teslim etmesi ve cemaat ile müze personeli arasında uyumlu bir ilişki geliştirmesi teşvik edilmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda ICOM, 2007 yılında müze tanımını güncellemiştir. Bu yeni tanıma göre müze, “toplumun ve onun gelişiminin hizmetinde olan, topluma açık, araştırma, eğitim ve eğlence amaçlarıyla insanlık ve çevresi hakkındaki somut ve somut olmayan kültür varlıklarını toplayan, koruyan, iletişimini yapan ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen, sürekli bir kurum olarak yeni bir anlam kazanmıştır³⁶⁰. Bu tanımla birlikte müzelerin, somut ve somut olmayan kültürel mirası bütünsel bir yaklaşımla koruması hedeflenmiştir. Ayrıca bu yeni tanım müzelerdeki sergileme ve ziyaretçi yaklaşımlarını değiştirmiştir. “Bu yeni müze algısı müzecileri bu iki unsuru müzede nasıl sergileyecekleri konusunda düşünmeye zorlamıştır. Müzeler eğitim, aktarım ve bellek sürdürülebilirliğini meşrulaştırıcı bir misyon üstlenmiştir³⁶¹”.

2005’te imzalanan “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”nde UNESCO, “çok-kültürcülük” yerine “kültürlerarasılık” paradigmasını desteklediğini ifade etmiştir. Sözleşmenin amaçlarının “d” bendinde

³⁵⁸ Altaylı, 2014, 1-10.

³⁵⁹ ICOM Türkiye, [13.02.2018].

³⁶⁰ ICOM, [11.02.2018].

³⁶¹ UNES CO Milli Komite,2013,66; UNESCO Milli Komite, 2003. **Somut Olmayan Kültür Mirası Sözleşmesi**, Ankara.

“halklar arasında köprüler kurma ruhu içerisinde kültürel etkileşimi geliştirmek için kültürlerarasılığı teşvik etmek ifadesi yer almıştır” ve açıklanan kavramlar arasında kültürlerarasılığa yer verilmiştir:

“Kültürel Çeşitlilik: Grupların ve toplumların kültürlerinin ifade bulduğu biçimlerin çeşitliliğini ima eder. Bu ifadeler gruplar ve toplumların içinde ve arasında aktarılır.
Kültürel İfadeler: Bireylerin, grupların ve toplumların yaratıcılığında kaynaklanan ve kültürel içerik barındıran ifadelerdir.
Kültürlerarasılık: Çeşitli kültürlerin varlığını ve adil bir şekilde etkileşimini ve diyalog ve karşılıklı saygı yoluyla paylaşılan kültürel ifadeler üretme imkânını ima eder³⁶²”.

2009’da gerçekleşen INTERCOM (ICOM- Müze Yönetimi Uluslararası Komitesi) yıllık toplantısında müzelerin sosyal sorumluluklarını dikkate almaları gerektiği konusunda uzlaşmaya varmıştır. Komite toplantıda “İnsan Haklarının Teşvik Edilmesinde Müzelerin Sorumluluğu Bildirisini” (Torreon Bildirisi) oluşturmuştur. Bu bildiri de insan hakları ve çeşitliliğin teşvik edilmesinde müzelerin aktif çalışmasına yönelik güçlü ve önemli bir söylem oluşturduğu dile getirilmiştir. Bildiri de şu ifadeler yer almıştır:

“INTERCOM, Mümkün olduğu her yerde tüm kökenlerden, inançlardan ve geçmişlerden insanlar için eşitlik, saygı, insan hakları ve çeşitliliği desteklenmede aktif olmanın müzelerin ana sorumluluğu olduğuna inanmaktadır. Bu bildiri, müzelere bir sürü sorumluluk getirmesiyle birlikte, müzelerin çalışmalarında tarafsız kalmak zorunda oldukları genel inancına karşı çıkan ve bütünüyle yeni rolünü desteleyen dikkate değer bir beyandır³⁶³”.

INTERCOM komitesinin bir sonraki toplantısı 2010’da gerçekleştirmiştir. Toplantının konusu “Müzelerin Değişen Roller: Sosyal Sorumluluk ve Yaratıcı Yönetim” olmuştur. Bu toplantıda müzelerin hassas tarihleri sergilemeleri ve müze yönetiminde eşitlik ve çeşitlilik üzerine çalışmaları önerilmiştir³⁶⁴. INTERCOM’un 2013’te gerçekleşen konferansının konusu ise “Müze ve İnsan Hakları” olmuştur. FIHRM³⁶⁵ ile birlikte gerçekleştirilen konferansta Uluslararası İnsan Hakları Müzeleri Federasyonu’nun (FIHRM) başkanı Fleming, müzelerin anlaşmazlıklara neden olan ve zor konularda tavrını aktif bir şekilde ortaya koyması gerektiğini ifade etmiş ve müzelerin politik konulara açık olması ve tartışmaların merkezinde yer alması gerektiğini dile getirmiştir. 2010’da Liverpool’da düzenlenen FIHRM’in açılış konferansında konuşan Fleming şunları dile getirmiştir:

“Federasyon, okyanus ötesi kölelik, Holocaust ve insan hakları gibi konularda birlikte çalışacak, yeni fikirler paylaşacak, destekleyici ortamlarda düşünceleri proveke edecek ve duyarlı kararlar alacak müzelere olanak sağlayacaktır. Biz bu konularla toplu yüzleşmelerin daha uygun olacağına inanıyoruz. Federasyon, kurumların ırkçılığın, ayrımcılığın ve insan

³⁶² UNESCO Milli Komite, [09.01.2018].

³⁶³ INTERCOM, [21.04.2018].

³⁶⁴ INTERCOM, [17.04.2018].

³⁶⁵ INTERCOM, [17.04.2018].

hakları ihlallerinin çağdaş formlarına meydan okuma yollarını arama konusunda olduğu kadar birlikte çalışma ve paylaşma konusunda da proaktiftir³⁶⁶,

UNESCO, 2015 yılında “Müze ve Koleksiyonların Çeşitlilikleri ve Toplumdaki Görevlerinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararı” yayınlamıştır. Bu karar gelişmekte olan ülkelerde müzelerin özellikle de yerel topluluklar ve dezavantajlı gruplar arasında sosyal uyumu güçlendiren potansiyelinin kullanılmasını desteklemeyi amaçlamıştır. Tavsiye kararı, müzelerin toplumdaki rollerine yönelik bir dizi öneri getirmiştir ve kültüre katılımın önemini vurgulamıştır³⁶⁷. Tavsiye kararının 3. Maddesinde; Müzeler ve Koleksiyonların, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin³⁶⁸ 27. Maddesi, ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin³⁶⁹ 13. ve 15. Maddelerinde yer alan barışın korunmasına yönelik faaliyetler olarak; “kültürel yaşama katılım hakkı” ve “güzel sanatlardan yararlanma hakkı”, “kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması hakkı” ve “eğitim hakkı”³⁷⁰ ile ilişkili olarak kültürel gelişime katkı sağladıkları belirtilmiştir. Tavsiye kararında ayrıca müzelerde “kültüre katılımın” önemi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Müzeler, bütün ülkelerde, sosyal dayanışma ve bütünleşmenin etkeni olarak anahtar bir rol oynamaktadırlar. Bu yüzden müzeler, eşitsizliklerdeki artış ve sosyal bağlardaki kırılmalar gibi köklü değişiklikler karşısında toplumlara yardımcı olabilirler. Müzeler, tüm topluma seslenen ve bu sebeple toplumsal bağların, sosyal dayanışmanın, vatandaşlık bilincinin gelişmesinde ve toplumsal kimliğin yansıtılmasında önemli görevleri olan hayati kamusal alanlardır. Müzeler, kamuya açık, ezilen gruplar da dahil bütün herkesin fiziksel ve kültürel erişim sağlayabildiği alanlar olmalıdırlar. Müzeler, tarihsel, sosyal, kültürel ve bilimsel konularda tartışma ortamını yaratabilirler. Müzeler ayrıca, insan haklarına saygı ve cinsiyet eşitliğini teşvik etmelidirler. Müzeler, tüm bu rollerini hayata geçirme konusunda desteklemelidirler³⁷¹.

Kararda ayrıca müzelerin “sosyal uyum” konusunda sağlayacağı katkılardan da söz edilmiştir:

“Müzelerin iletişim ilkeleri, bütünleşme, erişim ve sosyal içermeyi hesaba katmalı ve kamu ile işbirliği içerisinde yürütülmelidir. Ayrıca müze faaliyetleri, kamuoyu ve toplum çıkarına olan etkinliklerle desteklenmelidir. Müzeler farklı kitlelerin koleksiyonlar ve sivil yaşamlarla alakalı konularda eğitimine katkı sağlar ve ilgili toplumsal konuların anlaşılmasına katkı sağlayan bilgi ve deneyimi oluşturabilirler³⁷²”.

³⁶⁶ INTERCOM, [18.04.2018].

³⁶⁷ UNESCO Milli Komite, [09.02.2018].

³⁶⁸ “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”, Türkiye Büyük Millet Meclisi, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> [03.09.2018].

³⁶⁹ “Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”, Türkiye Büyük Millet Meclisi, <http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf> [03.09.2018].

³⁷⁰ Eğitimin hakkı ile ilgili olarak, “eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve BM’in barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği konusunda uzlaşmıştır.

³⁷¹ UNESCO Milli Komite, [09.02.2018].

³⁷² UNESCO Milli Komite, [09.02.2018].

Bu süreçte müze biliminde de çok-kültürcülük üzerine politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Harrison, müze deneyiminin ve misyonunun yeniden tanımlanmaya başladığını ve yeni müzecilik işlevlerin “somut objelerle değil, toplum tarafından değerli bulunan sosyal konularla, toplumun ilgi alanlarıyla ve ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilmeye başlandığı ifade etmiştir :

“Müzecilikte, “rezonans”, “merak”, “taahhüt”, “özgürleşme”, “umut adaları”, “diyalog”, “görüşler platformu”, “sosyal yeniden tanımlama”, “kültürel güçlenme”, “duygusallık”, “bilincimizin yeniden tanımlanması”, “çok anlamlılık”, “hassasiyet”, “kendini yansıtma”, “eleştirel düşünme”, “yükümlülük”, “sosyal sorumluluk” gibi ifadelerin yer almaya başlanmıştır³⁷³”.

Brenson da müzelerin “misafirperverlik, açıklık, diyalog, iletişim ve kamu kelimelerini kullanmaya başladığını ifade etmiştir³⁷⁴”. Schubert’e göre “yeni açık müze, sorgulama yaklaşımıyla 20. yüzyıl sonu toplumunun dinamiklerini ve çok-kültürlülüğünü yansıtmaya başlamıştır³⁷⁵”. Uralman yeni müzeyi amaçlı ya da insan merkezli olarak tanımlanmaktadır. Ona göre “müzeler ziyaretçilerin sosyal yaşamlarına, aile ve/veya arkadaşlık ilişkilerine katkı sağlayacak diyalog ortamları hazırlamakta ve toplumun geleceğine ilişkin kendilerini ifade edecekleri bir paylaşım alanı olarak tanımlanmaktadır³⁷⁶”. Ünsal, “müzelerin içinde yer aldığı kültür yaşamına katılımın devletin görevi olarak algılanmaya başladığını ve müzeye yeni ziyaretçi kitleleri çekmenin müzenin yeni hedefi olarak benimsendiğini ifade etmiştir³⁷⁷”. Merimann, “modern dünyanın tümünde gözlenen, küreselleşme ile bölgesel-yerel kimlik ve özellikler konusunda giderek artan endişelerin yarattığı yerel düzeydeki tepkilerin müzelerin görevleri olduğunu belirtmiştir³⁷⁸”. Mclean ve O’Neal, “toplumda görünürlük kazanmış eski ve yeni kimlikleri ve toplulukları müze salonlarına çekebilmenin ötesinde bu kimliklerin benimseyecekleri demokratik bir kamusal alan açabilmenin öneminden bahsetmiştir³⁷⁹”.

³⁷³ Harrison,2005,47-8’den aktaran Kandemir, Uçar,2015,8.

³⁷⁴ Brenson,2004,100’den aktaran Gülçin Karaca, “Müzenin Kamusalının Sanat Yoluyla Eleştirisi”, **Anadolu Üniversitesi Sanat Tasarım Dergisi**, s. 8, (2015).: 62-74, 68.

³⁷⁵ 2004,132’den aktaran Kandemir, Uçar,2015,21.

³⁷⁶ Uralman,2012,248.

³⁷⁷ Deniz Ünsal, Bir Büyük Müze Lüksümüz Yok, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/aysegul-sonmez/bir-buyuk-muze-luksumuz-yok-1002370/>. [01.03. 2018].

³⁷⁸ Nick Merimann, “Müzeler Koleksiyonlar İçin mi, İnsanlar İçin mi? İngiltere’de Müzelere Ulaşmada artan Olanaklar Üzerine Son Gelişmeler”, **Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme**. ed. Z. A. Kızılyaprak, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000 :69-80,69.

³⁷⁹ Mclean ve O’Neal’dan aktaran Ünsal,2012,16-7.

Ünsal'a göre yeni müzenin yeni rolleri kapsayıcılığı, eşit erişimi ve katılımı gündeme getirmektedir³⁸⁰. Kapsayıcı müzecilik; toplum tarafından görmezden gelinenleri, dışlanan birey ya da toplulukları kültürel temsile dahil eden ve onların görünürlüğüne olanak sağlayan müzecilik yaklaşımı olarak önem kazanmıştır³⁸¹. Merimann kapsayıcı müzecilik yaklaşımının gelişmesine yol açan koşulları şu şekilde açıklamıştır:

- Geçmişle ilgili fikir birliğinin postmodern çözülüşü ve tarih kavramının değişimi, halkın tarafsızlık ve gerçeklik algısını değiştirmiş, yukarıdan gelen söylemlerin halk tarafından sorgulanmasına neden olmuş ve çoğul seslere verilen önem artmıştır,
- Müzelerin dışına itilen azınlık grupları (kadınlar, yerli halk, diğer etnik gruplar, işçi kesimi vb) giderek daha yoğun bir biçimde seslerini duyurmak ve geçmişlerini ifade etmek istemiştir,
- Kamu finansman sektörü kamu gelirlerinin ölçülebilir sonuçlarını talep etmeye başlamıştır,
- Müzelerin katılımcı güç yaratmada büyük radikal potansiyele sahip olduğunun bilincinde olan müze yöneticilerinin artmaya başlamıştır³⁸².

Adams kapsayıcı müzecilik anlayışını açıklarken, müzelerin toplumun ihtiyaçlarını, problemlerini, hedeflerini ve davranışlarını bilmek ve toplumsal hisler karşısında duyarlı olmak gibi sorumlulukları geliştirmesi olarak nitelendirmiştir³⁸³. Ünsal ise kültür kurumlarının salt kültür bilinci ve sanat beğenisi geliştirmekten öte devletin toplumda tespit ettiği bir takım sıkıntılara veya eksiklere duyarlı olması ve sosyal adalet, kültürel katılım, toplumsal uyum ve eşitlik gibi konuları dikkate alarak varlık göstermesi gerektiğini dile getirmiştir³⁸⁴. Kapsayıcı müzecilik yaklaşımı ile birlikte müzelerde eşit erişim ve katılım konuları önem kazanmıştır. Müzelere eşit erişim, müzelerin herkese açık olmasının ötesinde zihinsel ve sosyal erişim konularını da gündeme getirmiştir. Merimann, halka açılarak ziyaretçilerine daha fazla erişim ve katılım olanağı sağlayan müzeleri 3 gruba ayırmıştır. Bu tanım müzelerde eşit erişimin nasıl olması gerektiği konusuna açıklık getirmiş ve iyi bir model oluşturmuştur:

- Fiziksel erişim: Kurum olarak müzeyi ve içindeki koleksiyonları halk için fiziksel olarak daha kolay erişilir duruma getirmek.
- Entellektüel erişim: Müze koleksiyonlarını ve sergi konularını uzman olmayan ziyaretçiler için daha anlaşılır hale getirmek.
- Olanaklara erişim: Müzeye hiç gitmeyen insanlarla birlikte çalışarak onların müzeye gitmemelerine neden olan kültürel ve psikolojik engelleri ortadan kaldırmak³⁸⁵.

³⁸⁰ Ünsal,2012,13.

³⁸¹ "Cultural Diversity Charter", ICOM, http://inclusivemuseum.org/wp-content/uploads/2013/04/ICOM_Cultural_Diversity_Charter.pdf [16.05.2018].

³⁸² Merimann,2000,70

³⁸³ Adams,1983, 61'den aktaran Uralman,2012,252.

³⁸⁴ Ünsal,2012,13-4.

³⁸⁵ Merimann,2000,71.

Adams'a göre müzeler, toplum için özel görünen etkinlikleri desteklemeli ve katılımı arttırmaya çalışmalıdır. Ayrıca toplumsal nitelikteki komitelere hizmet vermek üzere yerel yönetimlerle birlikte çalışmalıdır³⁸⁶. Müzelerde "katılım" yaklaşımının benimsenmesi bu anlamda müzelerin demokratikleşme süreciyle doğrudan ilişkili olmuştur. Kotler ve Kotler, katılımı müze ziyaretine ya da etkinliklere katılma ya da dahil etme olarak açıklamıştır. Ona göre "müze toplumsal katılımını sağlamak amacıyla toplumla etkileşim içinde olmalıdır ve müze toplumun sergi ve programlarını değiştirmek üzere harekete geçmesine hatta bazılarını değiştirmesine olanak sağlamalıdır". Kotler ve Kotler, müzelerin topluma daha yakın olmak üzere "kamu iletişim programları" (*community communication programs*) geliştirmeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu programların amaçları ise şu şekilde açıklamıştır:

- Yerel kamuoyu önderlerini tanımak; onlarla ve onların örgütleriyle ilişkiler kurmak,
- Sosyal etkinlikler için müze olanaklarını sunmak,
- Yerel çevre ve toplum liderlerine ev sahipliği yapmak (open house) ve tur düzenlemek,
- Bayramlar ya da törenler gibi özel günlerdeki etkinliklere ev sahipliği yapmak,
- Müze programlarını danışmak ve müze-toplum arasında ihtilaf çıktığında aracılık etmesi için toplum danışma heyetleri oluşturmak,
- Müze yöneticilerinin toplumsal organizasyonlar tarafından destek verilen kurs programlarında katılabilecekleri bir konuşmacı ofisi organize etmek,
- Okullarda eğitim programları geliştirmek olmalıdır³⁸⁷.

Kramer, "farklı toplumsal ve kültürel gruplara geçmişlerini onların kendi tarih görüşleri ışığında demokratik bir tarih kavrayışı içinde aktarmak için müzelerden daha uygun kurumlar olamayacağı görüşünü paylaşmıştır³⁸⁸". Knowles da benzer şekilde, müzelerin kendilerini çevreleyen halkları müze süreçlerine dahil etmelerinin ve insanı merkeze alan çalışmalar yapmalarının - sözlü tarih çalışmaları vs- tarihin demokratikleşmesine büyük katkılar sağladığını ifade etmiştir³⁸⁹.

3.2.3.Kültürlerarası Diyalog Mekânı Olarak Müzeler

Son 10 yılda ise müze ve benzer işlevlere sahip kamusal alanların, değişen toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilen, sosyal uyumu arttırabilen ve kültürlerarası diyalogun kurulabildiği alanlar olarak tasarlanması önem kazanmıştır. Bu süreçte müzeler birer kültürlerarası diyalog, birer forum ve süreç alanı olarak kurgulanmaya başlamıştır. Yeni müze artık sadece bilginin iletildiği bir kurum olarak değil, gerçek bir iletişim ortamı olarak kültürlerarası diyalogun kurulduğu alanlar olarak tanımlanmaya

³⁸⁶ Adams,1983, 61'den aktaran Uralman,2012,252.

³⁸⁷ Kotler, Kotler,1998,239'den aktaran Uralman,2012,252.

³⁸⁸ Kramer,2001,36-7.

³⁸⁹ Knowles,2001,16

başlamıştır³⁹⁰. Avrupa Parlamentosu ile Konseyi'nin önerisiyle 2008 yılının "Avrupa Kültürlerarası Diyalog Yılı" ilan edilmesi bu sürece büyük bir katkı sağlamıştır. Parlamento ve Konsey, kültürlerarası diyalogun önemini vurgularken Avrupa'da giderek artan kültürel farklılıkların kültürlerarası diyalogu daha çok gerekli kıldığına dikkat çekmiş ve kültürlerarası diyalogun önemi ve konusu hakkında farkındalık yaratılması kararı almıştır. Avrupa'daki kültürel çeşitliliğinin tüm insanlar için eşsiz bir avantaj sunduğu, Avrupa'da yaşayanların zengin kültür miraslarının faydalarını ve sunduğu imkânları keşfedebileceği ve farklı kültürel geleneklerden bir şeyler öğrenebileceği ve böylelikle Avrupa kimliğinin ve yurttaşlığının güçleneceği dile getirilmiştir. Okullar, eğitim alanları, iş yerleri, kültür ve spor merkezleri ve sivil toplum örgütleri diyalogun en çok gerek duyulduğu yerler olarak belirlenmiş, özellikle gençlerin ve mümkün olduğunca çok bireyin katılımıyla gerçekleşecek etkinliklerle ihtiyaçların belirlenmesi, kültürlerarası diyaloga ilişkin iyi uygulamaların oluşturulması ve ve iyi uygulamalar rehberlerinin oluşturulması hedeflenmiştir³⁹¹. Avrupa Konseyi ayrıca 2009 yılında "Kültürlerarası Diyalog için Beyaz Kitap" adlı bir rapor yayınlamıştır. AK bu raporda "medeniyetler çatışmasının önlenmesi ve barış kültürünün sağlanması" için kültürlerarası diyalogun önemli bir role sahip olduğunu vurgulamıştır:

"Son yıllarda uluslararası camiada başgösteren kutuplaşma, anlayış eksikliği ve ayrımcılığın ulaştığı tehlikeli boyutlar, böyle bir çalışmayı gerekli kılmıştır. Bu eğilimin, diyalog ve işbirliği yoluyla tersine çevrilmesi için uluslararası toplumun birlikte hareket etmesi elzemdir. Sadece teorik bilgilerle değil, insani temaslar yoluyla toplumların birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlamalıyız. Kültürlerarası diyalog, günümüz için bir ihtiyaçtır. Giderek çeşitlenen ve daha az güvenli hale gelen bir dünyada, sosyal uyumu sağlamak ve çatışmaları önlemek üzere, etnik, dini, dilsel ve ulusal sınırları aşarak iletişim kurabilmemiz gerekmektedir. Beyaz Kitabın ana mesajı, kültürlerarası diyalog olgusunun, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlere açık bir gönderme yapmaksızın mümkün olmadığıdır. Kültürlerarası diyalog bu bakımdan önemli bir role sahiptir. Böyle bir diyalog; etnik, dini, dilsel ve kültürel ayırım hatlarının oluşumunu önlemeye imkan tanır. Kültürlerarası diyalog, birlikte ilerlememizi, farklı kimliklerimizi yapıcı ve demokratik bir biçimde, ortak evrensel değerler temelinde ele almamızı sağlar³⁹²."

Raporda "Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi'nin geçerliliği esas alınmıştır:

"İster "çoğunluk", ister " azınlık " gelenekleri olsun, kültürel gelenekler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi'nin medeni, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel haklara ilişkin diğer belgelerinde kayıtlı ilkeler ve standartlarından üstün gelemez. Çeşitlilik içeren bir toplumda bir arada yaşamanın zorluğuyla, ancak onurumuzla eşit bireyler olarak birlikte yaşayabilirsek başa çıkılabilir". Zorla evlendirmeler, "namus cinayetleri" ya da kadın sunneti gibi insan hakları suistimalleri, hangi kültürel bağlam içerisinde olursa olsun asla

³⁹⁰ Harrison,2005,47-8'den aktaran Kandemir, Uçar,2015,23.

³⁹¹ "2008- Avrupa Kültürlerarası Diyalog Yılı", Avrupa ve Türkiye,

<https://avrupa.wordpress.com/2006/08/25/2008---avrupa-kulturlerarasi-diyalog-yili/> [09.05.2018].

³⁹² Avrupa Konseyi,2008,3-5.

haklı gösterilemez. Aynı şekilde- gerçek ya da imgesel- bir "baskın kültürün" kuralları, ayrımcılık, nefret söylemleri ya da din, ırk, etnik köken veya başka bir kimliğe dayalı ayrımcılığı haklı çıkarmak üzere kullanılamaz³⁹³."

Kültürlerarası diyalogun hangi alanlarda ve hangi aktörlerle gerçekleştirileceği vurgulanmıştır:

"Gerek mahalle, işyeri, eğitim sistemi ve ilgili kurumlar, gerek sivil toplum, özellikle gençlik sektörü, medya, sanat dünyası ya da siyasi arena olsun- hiçbir alanın kültürlerarası diyaloga dahil olmaktan muaf tutulmaması gereklidir. Gerek STK'lar, dini topluluklar, sosyal ortaklar, gerek siyasi partiler olsun -her aktör gerçekte bireylermiş gibi sürece dahil edilmelidir³⁹⁴."

AK, Çok-kültürlük ile ilgili terimleri aşağıdaki gibi kavramlaştırmıştır:

"Kültürlerarası diyalog, farklı etnik, kültürel, dini ve dilsel geçmişleri ve mirasları olan bireyler, gruplar arasında karşılıklı anlayış ve saygı temelinde, açık ve saygılı bir şekilde görüş değişiminde bulunulması olarak anlaşılmaktadır.

Çok kültürlülük (asimilasyon politikası gibi) özel bir politik yaklaşım olarak anlaşılırken, kültürel çeşitlilik ve çok kültürlülük farklı kültürlerin mevcut olduğunu ve belirli bir mekânda ve sosyal organizasyon içerisinde etkileşim kurabilecekleri deneysel gerçeğini ortaya koymaktadır.

Sosyal uyum, bir toplumun bütün üyelerinin refahını sağlarken eşitsizlikleri en aza indirmeye ve kutuplaşmayı önleme kapasitesi anlamına gelmektedir. Uyumlu bir toplum, demokratik vasıtalarla bu ortak hedefleri takip eden özgür bireylerin oluşturduğu, karşılıklı olarak birbirini destekleyen bir topluluktur.

Entegrasyon (sosyal entegrasyon, kapsayıcılık) iki taraflı bir süreç ve insanların her bir bireyin onuruna, kamu yararına, çoğulculuk ve çeşitliliğe, şiddete başvurmama ve dayanışmaya tam saygı ile bir arada yaşama kapasitesi ve bireylerin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yaşama katılma yetileri olarak anlaşılmaktadır. Entegrasyon zayıfın korunması kadar, farklı olma, yaratma ve yenileştirme haklarını gerektirmektedir. (Sosyal Kalkınma Dünya Zirvesi tarafından 1995'te kabul edilen Eylem Programı) Entegrasyon stratejilerinin toplumun tüm alanlarını kapsamı ve sosyal, siyasi ve kültürel yönleri içermesi gerekmektedir. Bir şahsın ırkı ya da etnik kökeninden, cinsiyetinden ya da diğer koruma altındaki özelliklerinden kaynaklanan dezavantajları telafi eden pozitif ayrımcılık, tam ve etkili eşitlik ile insan haklarından eşit şekilde yararlanmayı ya da bu hakları eşit kullanmayı ilerletmeye çalışmaktadır³⁹⁵."

Raporda diyalog kurulamaması durumunda nelerle karşılaşılacağı hakkında görüş paylaşılmıştır:

"Diyaloga girmemek, başkaları hakkında klişe algılamalar geliştirmeyi daha kolay kılmakta ve karşılıklı şüphe, gerilim ve endişe ortamı oluşturmada, azınlıkları günah keçileri haline getirmekte ve genel olarak hoşgörüsüzlük ile ayrımcılığı beslemektedir. Topluluklar içerisinde ve arasında diyalogun bozulması, bazı durumlarda aşırılığın ve gerçekte terörizmin ortaya çıkmasına ve bazılarının bu durumdan çıkar sağlamalarına müsait bir ortam yaratabilmektedir. Uluslararası düzey dahil kültürlerarası diyalog, komşular arasında vazgeçilmez bir unsurdur. Çeşitliliğin hâkim olduğu bir ortama kapının kapatılması, yalnızca aldatici bir güvenlik sağlar. Dışlayıcı bir topluluğunun belirgin şekilde güvence sağlayan rahatlıklarına geri çekilmek, boğucu bir konformizmin ortaya çıkmasına neden olabilir. Diyalog yokluğu herkesi, küreselleşmiş bir dünyada kişisel ve sosyal gelişme için gerekli olan yeni kültürel açılımların sağlayacağı faydalardan mahrum bırakır. Bölünmüş ve birbirini dışlayan topluluklar, sıklıkla bireysel özerkliğe ve insan haklarının ve temel hürriyetlerin engelsiz bir şekilde kullanımına düşman bir ortam sağlamaktadır. Diğerine karşı açıklığın

³⁹³ Avrupa Konseyi,2008,11,21.

³⁹⁴ Avrupa Konseyi,2008,11.

³⁹⁵ Avrupa Konseyi,2008,11-3.

yok olduğu durumlar ise çoğunlukla insanların felaketine yol açmıştır. Yalnızca diyalog insanların çeşitlilik içerisinde birlik halinde yaşamalarını sağlar³⁹⁶.”

AK, raporda kültürlerarası diyalog için alanlar belirlemiştir:

“Diyalog için herkese açık olan alanlar oluşturmak zaruridir. Bütün düzeylerde başarılı kültürlerarası yönetim, büyük oranda bu gibi mekanları oluşturma meselesidir: Sokaklar, pazarlar ve dükkanlar, evler, anaokulları, okullar ve üniversiteler, kültürel ve sosyal merkezler, gençlik kulüpleri, kiliseler, sinagoglar ve camiler, şirket toplantı odaları ve işyerleri, müzeler, kütüphaneler ve diğer eğlence tesisleri ya da medya gibi sanal ortamlar³⁹⁷”.

Raporda müzeler ve miras alanlarının kültürlerarası diyalog için önemine dikkat çekilmiştir:

“Müzeler ve miras alanları, ortak insanlık adına, şu ya da bu etnik ya da ulusal topluluğun tarihteki hakimiyetini yansıtan seçici hikayelere karşı çıkma ve çeşitli geçmişlerden gelen bireylerin birbirini tanıması için faaliyet alanı sunma potansiyeline sahiptir. Kültürel etkinlikler, farklı kültürel anlatımlar hakkında bilgi sağlayabilir ve böylece hoşgörüye, karşılıklı anlayışa ve saygıya katkıda bulunabilir. Kültürel yaratıcılık, öteki olmaya saygıyı artırmak bakımından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Bireysel ifadeye, eleştirel olarak kendini yansıtmaya ve uzlaştırmaya imkân tanıyan sanat, çelişkilerin ve sembolik karşıtlıkların sahnesidir. Sanat böylece doğal olarak sınırları aşar, bağlantı kurar ve doğrudan insanların duygularına hitap eder. Kültürel etkinliklere katılan yaratıcı vatandaşlar diyalog için yeni ortamlar ve potansiyel oluştururlar³⁹⁸”.

Ayrıca raporda, kültürlerarası diyalogun gelişmesi için; “kültürlerarası forumlar”, “kültürlerarası şehirler”, “ayrımcılığa karşı kampanyalar” ve “kültürlerarası bilgi birikimi oluşturma³⁹⁹” önerileri getirilmiştir. Kültürlerarası diyalogun katkıları şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kültürlerarası diyalog, bir bireyin kendini ifade etme özgürlüğü ve yetisi yanında, başkalarının görüşlerini dinleme isteği ve kapasitesini gerektirir. Kültürlerarası diyalog, kültürel olarak çeşitlilik gösteren toplumların siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik entegrasyonu ve uyumuna katkıda bulunmaktadır. Eşitliği, insan onurunu ve ortak hedef duygusunu beslemektedir. Çeşitli dünya görüşleri ve uygulamaları hakkında daha derin bir anlayış geliştirmeyi, işbirliği ve katılımı (ya da seçim yapma özgürlüğünü) artırmayı, kişisel gelişme ve dönüşmeyi sağlamayı, hoşgörü ve başkalarına karşı saygıyı ilerletmeyi hedeflemektedir. Kültürlerarası diyalog, hiç kimseyi marjinalleşmiş ya da dışarıdan gelen olarak tanımlamayan, kapsayıcı toplumların asli bir özelliğidir. Kültürlerarası diyalog, güçlü bir aracılık ve uzlaşma aracıdır: Entegrasyon ve sosyal uyumu beslerken, bir yandan da kültürel fay hatlarını aşmak suretiyle eleştirel ve yapıcı bir etkileşim sağlayarak, sosyal bölünmüşlük ve güvensizlik hakkındaki gerçek kaygılara hitap eder. Başarılı bir kültürlerarası diyalog- açık fikirlilik, diyaloga girmekte ve başkalarının görüşlerini ifade etmesine izin vermekte isteklilik, çatışmaları barışçıl yollarla çözme kapasitesi ve başkalarının sağlam temele dayanan argümanlarının kabul edilmesi de dahil olmak üzere- demokrasi kültüründen beslenen tutumlardan pek çoğunu gerektirmektedir. Kültürlerarası diyalog, demokratik istikrarın güçlendirilmesine, kamu hayatında ve siyasi söylemlerde ön yargı ve genellemelerle

³⁹⁶ Avrupa Konseyi,2008,17.

³⁹⁷ Avrupa Konseyi,2008,34-5.

³⁹⁸ Avrupa Konseyi,2008,34-5.

³⁹⁹ Raporda, “kültürlerarası bilgi birikimi oluşturma” ile ilgili “Eserler, semboller, metinler, nesnelere, giysiler ve yiyecekler dahil olmak üzere farklı yaratıcılık ifadelerinin takdir edilmesi birbiri hakkında bilgi edinme çerçevesine dahil edilmelidir. Müzik, sanat ve dans kültürlerarası eğitim için güçlü araçlar olabilir” ifadesi kullanılmıştır (Avrupa Konseyi,2008,42-7).

mücadeleye, çeşitli kültürel ve dini topluluklar arasında koalisyon oluşturmayı kolaylaştırmaya katkıda bulunmak suretiyle- çatışma sonrası durumlar ve "donmuş çatışmalar" dahil olmak üzere- çatışmaların önüne geçmeye ya da yeniden canlanmasını önlemeye yardımcı olur⁴⁰⁰."

Bu gelişmeler doğrultusunda, 2007-2009 yılında Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen "Kültürlerarası Diyalogun Mekanı Olarak Müzeler (MAPforID) projesi başlatılmıştır. Müzelerde kültürlerarası aktivitelerin geliştirilmesi ve yürütülmesini amaçlayan proje, 4 Avrupa ülkesinde (İtalyan, Macaristan, Hollanda ve İspanya) 30 öncü proje olarak başlamıştır. Müzelerde yeni fikirlerin denenmesi için önemli bir test sağlayan proje, merkezine kültürlerarası konuları almış, azınlık ve göçmen topluluklarla birlikte çalışmaya odaklanmıştır⁴⁰¹. Proje kültürel kurumların bireyler arasında açık, saygılı ve verimli bir değişime nasıl katkı sağlayacaklarını ve girişimlerin ne denli kalıcı olacağını göstermeyi amaçlamıştır⁴⁰². Projenin asıl amacı kültürlerarası diyalog mekanı olarak müzelerin potansiyelini geliştirmek ve onları çevreleyen topluluklarla aktif bir bağlantıyı desteklemek olarak belirlenmiştir. Proje müzelerin kültürlerarası diyalog ve vaka çalışmaları modellerini tanımlanmasına nasıl yaklaşacağını araştırma, iyi uygulamalar için kılavuz geliştirme, projeye ortağı olan ülkelerde 30 pilot projeyi gerçekleştirme ve internet ve basılı yayınlar (videolar, konferanslar) yoluyla sonuçların yayınlanması aktivitelerini kapsamıştır⁴⁰³. Projenin girişimcilerinden biri olan ve aynı zamanda antropolog olan Kreps, proje ile birlikte müzelerin etnografya koleksiyonlarının karşılıklı kültürel anlayışın ve saygının desteklenmesinde önemli bir rol oynadığını ve bu koleksiyonlarla geniş toplum ve göçmen topluluklar arasında bağ kurmak için nasıl kullanılacağını araştırma imkanı bulduğunu ifade etmiştir. Kreps, araştırmacılar, müzeciler ve topluluk üyelerinin uzun yıllardır etnografya koleksiyonlarının dönemlerine uygun nasıl kullanımları ve nasıl çağdaş bağlatılar oluşturmaları gerektiğini tartıştığını ifade etmiştir. Bu 30 pilot proje ile katılımcıların yeni hayatlarında müze ve koleksiyonları ile ilgili inovatif ve

⁴⁰⁰ Raporda, "kültürlerarası bilgi birikimi oluşturma" ile ilgili "Eserler, semboller, metinler, nesnelere, giysiler ve yiyecekler dahil olmak üzere farklı yaratıcılık ifadelerinin takdir edilmesi birbiri hakkında bilgi edinme çerçevesine dahil edilmelidir. Müzik, sanat ve dans kültürlerarası eğitim için güçlü araçlar olabilir" ifadesi kullanılmıştır (Avrupa Konseyi,2008,42-7).

⁴⁰¹ Christina Kreps, "Foreword", **Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe**, ed. Simona Bodo, Kirsten Gibbs, Margherita Sani, (Park Printing Co. Ltd.,2009): 5, 4.

⁴⁰² Margherita Sani, "LEM-The Learning Museum", **Museums and Intercultural Dialogue, The Learning Museum Network Project Report Nr. 4**, ed. Ineta Zelča Sīmansone, (Lifelong Learning Programme of the European Union,2013): 6-10, 6.

⁴⁰³ Simona Bodo, Kirsten Gibbs, Margherita Sani, "Introduction", **Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe**, ed. Simona Bodo, Kirsten Gibbs, Margherita Sani, (Park Printing Co. Ltd.,2009): 6, 6.

geleneksel olmayan yollar ortaya koyduğunu dile getirmiştir⁴⁰⁴. Kreps, MAPforID projesinin çağdaş sosyal ihtiyaçlar ve ilgi alanlarına hizmet etmek üzere sanatsal ve kültürel organizasyonların ve müzelerin kaynaklarının nasıl faydalı hale getirilebileceğini gösterdiğini bildirmiştir. Birçok proje göçmen toplulukların yeni evlerinin tarihini ve kültürünü kavramalarına, kültürel mirasını paylaşmalarına ve yeni evlerine aidiyet hissetmelerine ve en iyi şekilde bütünleşebilmelerine yardımcı olmaya yönelmiştir. Projeler aynı kaynakları kullanarak, göçmenler ve diğer azınlıklar ile ev sahibi toplulukların karşılıklı olarak kendi kültürlerinden bir şeyler öğrenerek ve öğreterek birbirleri hakkında fikir sahibi olmalarına imkan vermiştir. Ayrıca göçmen ve diğer azınlıklardan oluşan yeni izleyiciler bu projelerde, sadece bir ziyaretçi olarak değil, yeni müze söylemini ve uygulamalarını üreten ve yayan kültürel üreticiler, süreç katılımcıları, karar vericiler ve baş destekçiler olarak görülmüştür⁴⁰⁵.

Lem Grubunun diğer bir üyesi olan ve 2007 yılından itibaren müzelerde kültürlerarası diyalog girişimlerinin uygulaması ile ilgili projelerde yer alan Bodo, kültürlerarası diyalogu destekleme noktasında müzelerin sorumluluklarının 3 temel yöntemini tanımlamıştır:

- Farklılığı teşhir etmek: Müzelerde görünür olmayan veya geleneksel olarak temsil edilmeyen diğer kültürler hakkında yerli halka bilgi vermek, diğer kültürler hakkında daha iyi bilgi edinmeyi ve doğru tanımayı teşvik etmek
- Miras okur-yazarlığı: Şehrin tarihi, dili, değerleri ve gelenekleri hakkında daha fazla şey öğrenmelerine yardımcı olmak amacıyla yeni yurttaşları çoğunluk kültürü ile bütünleştirmek
- Özel kültürel programlar ile azınlık topluluklarında kültürel farkındalığı desteklemek (koleksiyonların temsil edilmesi/yorumlanmasında toplulukların dahil olacağı sergiler geliştirerek)⁴⁰⁶.

Pecci'den aktaran Bodo, sosyal değişimin aktörleri olarak müzelerin potansiyel rollerinin, bireylerin ve grupların tanınmalarına katkıda bulunmak ve kültürel kimliklerinin yapı-çözümünü aktarmak olduğunu dile getirmiştir. Ona göre bunu başarabilmek için müzeler çalışma alanlarını birer süreç alanı olarak tasarlamalı⁴⁰⁷ ve kendilerini kültürlerarası mekanlar (*intercultural spaces*) olarak tanımlamalıdır⁴⁰⁸.

⁴⁰⁴ Kreps,2009,4.

⁴⁰⁵ Bodo, Gibbs, Sani,2009,6.

⁴⁰⁶ Simona Bodo, "New Paradigms for Intercultural Work As a New Paradigm for Museum Practice", **Museums and Intercultural Dialogue, The Learning Museum Network Project Report Nr. 4.** ed. Ineta Zelča Simansone, Lifelong Learning Programme of the European Union, 2013 :48-56,49; Margherita Sani, **Museums, Migration and Cultural Diversity- Recommendations for Museum Work**, Berlin: Network of European Museum Organisations, 2016: 84-91,85.

⁴⁰⁷ Pecci,2009'den aktaran Bodo,2013,50.

⁴⁰⁸ Bodo,2013,50.

Müzelerin farklı bakış açıları, deneyimler ve bilgi sahibi farklı izleyiciler ile diyaloglar oluşturmaları, herkesin kendisini temsil edebileceği hakiki fırsatlar yaratan ve anlamlı işbirlikleri sağlayan yerler olabileceğini vurgulamaktadır⁴⁰⁹. Bodo, kültürlerarası mekanlar olarak müzelerin sadece göçmen toplulukların kültürel haklarını destekleyen değil, ayrıca yerel ve göçmen farketmeksizin tüm bireyleri de destekleyen bir işlev görebileceğini dile getirmiştir. Değişen dünyada yeni yetenekler, yeni tutumlar ve yeni davranışlar geliştirilmesinin önemini vurgulamıştır. Bodo ayrıca, müzelerde uygulanabilecek kültürlerarası projelerin kişilere kazandırabileceği katkılardan bahsetmiştir:

- Bilişsel hareketlilik
- Gerçeklik hakkında eleştirel bir anlayış
- Kendi deneyimlerine, fikirlerine, duygularına ve isteklerine eleştirel bir anlayış geliştirme ve onları başkalarıyla paylaşma yeteneği
- Ötekilik ve çeşitliğe yönelik açık bir tutum
- Kendi çoklu-kimliklerinin farkına varma
- Başkalarını anlamak için kendi bakış açılarını sorgulama yeteneği
- Kalıp-yargılara ve önyargılara meydan okuma yeteneği
- Ortak tutumlara ve değişime karşı açık olma
- Mevcut anlaşmazlıklar ve gerilimlere yönelik tutum (temsil edilmeyen ve dışlanmış bireyler ve toplumsal gruplar için bir fırsat oluşturması amacıyla)
- Ve ayrıca müze ve miras hakkında ortak bir bilinci paylaşma⁴¹⁰.

Bodo müzelerin çalışma alanlarında uygulayabileceği bazı deneysel yaklaşımlar olduğunu belirtmiştir:

- Bazı müzeler, göçmen geçmişlerden gelen kültürel arabulucuları eğitim projelerine dahil etmektedir. Müzeler bu projelerle diyalogik ve çoklu görüşlere yer veren iş birliklerini önemsemektedir.
- Bazı kurumlar müze objeleri hakkında bilgi ve yorum oluşturmayı amaçlayan hikâye anlatımı, tiyatro tekniği ve benzer yöntemler kullanarak koleksiyonlar etrafında yeni anlatılar oluşturmakta ve bu etkinliklerle karışık grupları kaynaştırmaktadır.
- Bazı müzeler, bireyler ve sanat eserleri arasında yeni bağlantılar kurmayı, yeni anlamlar inşa etmeyi amaçlamaktadır. Katılımcıların kendi seçtikleri objelerle diyalog kurmalarını sağlayan çalışmalar, objeleri sembolik olarak değerlendirme ve onlarla kültürel olmanın dışında duygusal bir bağ kurma fırsatı vermektedir.
- Müze objeleri ve kişisel objeler arasında diyalog başlatarak, farklı sosyal ve kültürel geçmişlerden gelen bireylerin hayat deneyimleri ve hikayelerden miras paylaşımı yaratarak (sadece proje katılımcılarıyla değil, müze çalışanları, eğitimciler ve arabulucuları da dahil ederek) bir diyalog başlatılmaktadır ve izleyiciler ve koleksiyonlar arasında bir ilişki kurulmaktadır.
- Bazı müzeler izleyicilerin çağdaş sanat dili aracılığıyla geleneksel olmayan yöntemleri deneyimleyerek kimlik ve miras kavramları hakkında yeni bakış açıları geliştirmelerini ve çağdaş sanatçılarla etkileşim içinde olmalarını kolaylaştırmaktadır⁴¹¹.

UNESCO 2009 yılında, “Kültürel Çeşitliliğe ve Kültürlerarası Diyaloga Yatırım Yapmak” başlığı ile bir Dünya Raporu yayınlamıştır. Raporda farklı tarihsel

⁴⁰⁹ Bodo,2013,50.

⁴¹⁰ Bodo,2013,53.

⁴¹¹ Bodo,2013,53.

hafızaların birçok çatışmanın kaynağını oluşturduğundan ve kültürlerarası diyalogun çakışan hafızaları tartışmaya açabilme ve hataların onaylanmasında başarı sağlayabilme olanağına sahip olduğundan bahsedilmiştir. Raporda kültürlerarası diyalog şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kültürlerarası diyalog, kültürel farklılıkları uzlaşmaya açmak, kültürel ortaklıkları farketmek, ortak amaçlar edinmek ve hangi kültürün bir diğeriyle nasıl ilgili olduğunu keşfetmek açısından önemlidir. Sosyal, ekonomik ve politik çatışmalarda kesin bir uzlaşma sağlanamasa bile kültürlerarası diyalog, topluluklar arasında paylaşılan yeni bir hafıza inşa edebilir. Kültürel diyalog, ayrıca kültürel bir çevreye uyum sağlama, tek yanlı bakış açıları ile mücadele etme ve kaçınılmaz olan eleştirel yeterliliği geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Kültürlerarası diyalog, bütün katılımcıları kişisel ve kolektif kimliklerini kaybetmeden etkileşime açabilme olanağı sağlar. Bu yönüyle diyalog benlik kaybı olarak anlaşılmamalıdır, diyalog kendini bilme ve farklı referans noktalarında kendini gerçekleştirme olarak anlaşılmalıdır. Bu ayrıca genellikle çoğunluk kültürünün sürdürdüğü etno-merkezci yolları tanımlamayı da kapsamaktadır. Kültürlerarası diyaloga giden yolda kültürel kalıp-yargıların ve tahammülsüzlüğün üstesinden gelmek için kültürel kodları anlamak ve bir tarih bilincine sahip olmak önemlidir⁴¹²”.

Raporda, kültürlerarası tansiyonun genellikle gruplar arasındaki geçmiş olaylardan ve değer çatışmalarından kaynaklandığı bildirilmiştir. Her kültürün bir başka kültür ile ilgili kalıp-yargı oluşturmaya yatkın bir karakteri olduğunun altı çizilmiştir. Kalıp-yargıların bireyler ve gruplar arasında tahammülsüzlüklere yol açtığı ve aralarındaki diyalogu sonlandırmaya varacak önemli riskler oluşturduğu dile getirilmiştir. Rapora göre diyalog şiddetli politik ifadelerin yerini alarak, bu anıların hatırlanmasına ve köklü anlaşmazlıkların çözülmesine imkan vermektedir. Diyalog çok-kültürlü çevrelerde etkileşim yaratarak, yeni paylaşılan evrensel değerler ortaya çıkarmakta ve kültürel özelliklere saygı duyulmasına, tanımlanmasa ve korunmasına olanak sağlamaktadır. Çeşitli kültürel unsurların bütünleşmesi anlamına gelen sosyal uyum anlayışı ile ulusal birliği yenileyebilecek bir itici güç oluşturabilmektedir. Böylelikle etnik, dinsel ve kültürel tansiyonlara meydan okunabilmektedir. Kültürlerarası diyalogun başarısının, başkaları hakkında bilgi sahibi olmak yerine, onları dinlemek, onlarla ilgili empati kurmak, alçak gönüllü olmak ve zihinsel esneklik ile yaklaşmak gibi temel yeteneklere bağlı olduğu vurgulanmıştır. Raporda farklı kültürlerden gelen özellikle genç insanlar arasında empati ve diyalogu beslemeyi amaçlayan kültürel, artistik ve sportif etkinlikleri gibi girişimlerin başlatılması önerilmiştir⁴¹³. Ayrıca raporda beşeri bilimler ve sanat eğilimlerinden oluşan aktivitelerin, kültürlerarası diyalogun değişimine cevap verdiğinin altı çizilmiştir. Sanat ve yaratıcılığın özellikle kültürlerarası ilişkileri şekillendirme, derinleştirme ve ortak zenginlikler oluşturma özelliği taşıdığı ve kapalı kimliklerle

⁴¹² UNESCO,2009,9.

⁴¹³ UNESCO,2009,17.

savaşmaya ve kültürel çoğulculuğu desteklemeye yardım ettiği dile getirilmiştir. Benzer şekilde yerel katılımlara imkan veren küresel şehirler, karnavallar ve kültürel festivaller gibi çok-kültürlü etkinliklerin eğlenceli deneyimler sağlayabileceği ve engellerin aşılmasına katkı sağlayabileceği bildirilmiştir⁴¹⁴.

2013 yılında Avrupa Konseyi tarafından desteklenen The Learning Museum (LEM) 5 Çalışma Grubu, “Müzeler ve Kültürlerarası Diyalog” Raporunu ortaya koymuştur. Raporda müzeler kentsel diyalogu başlatan ve destekleyen yerler olarak tanımlanmıştır⁴¹⁵. Kentsel diyalog insanların yaşamlarındaki, çevrelerindeki ve toplumlarındaki sosyal ve kentsel konuların, politikaların ve önemli kararların boyutlarını keşfedebilecekleri bir diyalog olarak tanımlanmıştır⁴¹⁶. Rapora göre müzelerin kentsel konuların çoklu açılarını ve onları çevreleyen soruları araştırmak için odak noktası olabileceğinden, genellikle sessiz kalan veya dışlanan sesleri bir araya getirebileceğinden, düşünme ve tartışma olanağı sağlayan güvenli ve destekleyici alanlar sunabileceğinden bahsedilmiştir. Kültürlerarası diyalog uygulamaları ile dilsel ve kültürel bariyerleri aşarak çokdilli ve çok-kültürlü bir dil oluşturulabileceği dile getirilmiştir:

“Hikayelerimizi anlatmak bizim için neyin önemli olduğunu tanımlamamıza, başkalarının hikayelerini dinlemek onlar için neyin önemli olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Ve birlikte anlatarak ve dinleyerek, topluluğumuzun ortak öncelikleri ve kim olduğu hakkında net bir anlam oluşturma imkanına sahip olabiliriz, bu hikayeler ile geleceğimizi inşa edebiliriz⁴¹⁷”.

2016 yılında Avrupa Müze Organizasyonları Ağı (Nemo), “Müzeler, Göç ve Kültürel Çeşitlilik: Müzeler için Öneriler” raporunu yayınlamıştır. Raporda kültürlerarası diyalogu veya çok-kültürlü etkinlikleri uygulamak için belirli herhangi bir müze tipi olmadığı belirtilmiştir: Doğa tarihi müzeleri, sanat müzeleri, teknoloji müzeleri, etnografya müzeleri, tarih müzeleri, bölgesel müzeler, kent müzeleri, yerel miras müzeleri, çocuk müzeleri, açık hava müzeleri gibi müze türlerinde uygulamalar yapılabileceği belirtilmiştir⁴¹⁸. Sani de benzer bir şekilde bütün kategorilerdeki müzelerde kültürlerarası diyalog yöntemlerinin uygulanabileceğini

⁴¹⁴ UNESCO,2009,17-8.

⁴¹⁵ Kreps,2013,15-6.

⁴¹⁶ Romney 2005,59'den aktaran Kreps,2013,16.

⁴¹⁷ Korza, Bacon, Assaf,2005,5'den aktaran Kreps,2013,16.

⁴¹⁸ NEMO, “Introduction”, **Museums, Migration and Cultural Diversity: Recommendations for museum work**, (Berlin,2016), 5.

ifade etmiştir, bununla birlikte göç müzelerinin diğer müzelere göre daha elverişli olduğunu belirtmiştir⁴¹⁹.

UNESCO, 2017 yılında ise “Çeşitlilik, Diyalog ve Paylaşım: Zengin Kaynaklı Bir Dünya için Online Kaynaklar” raporunu yayınlamıştır. Raporda kültürlerarası diyalog ve çeşitlilik yaklaşımı ile ilgili yeni fikirlerin online olarak uygulanmasına dair öneriler ve örnekler verilmiştir. Raporda günümüzde dünya genelinde meselenin zorluğuna rağmen toplumların bir arada yaşama yollarını arama gayreti gösterdikleri ve bir arada uyum içinde yaşama kültürünü mümkün kılmak için toplumların birbirlerini karşılıklı olarak tanınması ve bu yönde gayret göstermesi gerektiği bildirilmiştir. Farklı kültürlere, farklı bakış açıları ve farklı isteklere sahip bireyler ve gruplar arasında değişimlere açık ve saygılı olmayı sağlayan kültürlerarası diyalog yaklaşımı önerilmiştir. Raporda kültürlerarası diyalogun, etnik, dinsel ve kültürel ayrımcılıklarla mücadele etme uygulamalarına yardımcı olduğu vurgulanmış⁴²⁰ ve kültürel çeşitliliğin bir risk olmaktan öte bir kaynak olarak görülmesi gerektiği⁴²¹ dile getirilmiştir. Raporda hastaneler, müzeler ve okullar gibi kamusal kurumlarda (sağlık, hukuk, yönetim ve pazarlama gibi alanlara nazaran) daha çok uzlaşma ve kültürlerarasılık paradigmasına rastlanıldığı ve bu kurumlarda kültürel çeşitliliğin daha hassas bir konu haline geldiği ve kültürel çeşitlilikle ilgili durumlarda bireyler ve gruplar arasında doğabilecek sorunlara daha yaratıcı cevaplar arandığından bahsedilmiştir⁴²². Müzeler ve arşivlerin, hafıza mekanları olmaları ve temsil özelliklerine sahip olmaları bakımından çeşitliliğin ve hakların desteklenmesinde önemli alanlar oluşturduğu, özellikle ulusal girişimler bağlamında müzelerde arşivler yoluyla hafızanın korunması ve farklı yollarla çeşitliliğin temsil edilmesi, çeşitliliğin değerinin tanınması anlamında önemli birer eylem oluşturduğunun altı çizilmiştir⁴²³. UNESCO, ayrıca bu raporda kültürlerarası diyalogu uygulamak ve manifestolarını yaymak konusunda internetin önemine dikkat çekmiştir. Çağdaş kültürlerin internetin bir parçası olduğunu dile getirilen UNESCO, çağdaş kültürel teorilerde, internetin kültürleri şekillendirmede ve yenilemedeki rolüne dikkat çekmiş, internetin toplumlar için yeni bir ekümenlik sağlayacağını belirtmiştir. Raporda internetin

⁴¹⁹ Sani,2016,85.

⁴²⁰ UNESCO, **Diversity, Dialogue and Sharing Online Resources for A More Resourceful World**, ed. Francine Saillant (Paris: UNESCO Publishing,2017), 25.

⁴²¹ UNESCO,2017,12.

⁴²² UNESCO,2017,26.

⁴²³ UNESCO,2017,95.

diyalog ve uzlaşma sağlama noktasında yardımcı olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca internetin kültürlerarası diyalog girişimlerini haritalandırma ve e-platformlar oluşturma imkanı sunduğu ve topluluklara, uzlaşma ve diyalog kavramları hakkında ne anladıklarını ifade etme imkanı sağladığı belirtilmiştir⁴²⁴.

Lem Grubu üyelerinden Sani, 2017’de “Müzeler, Göç ve Kültürel Çeşitlilik: Müze İşlevleri için Öneriler” başlıklı bir rapor yayınlamıştır. Sani, raporda müzelerin son 10 yılda rollerinin değiştiğini dile getirmiştir. Yeni rolleri gereği tartışma başlatan ve bir forum görevi gören müzeler, geniş izleyiciye ulaşan, izleyicinin değişen ihtiyaçlarına duyarlı olan, farklı etnik gruplardan ve göçmenlerden oluşan yerel topluluklarla ilgilenen bir kurum olarak demokratikleşmektedir. Clifford’un “müzeler, uzlaşmanın zorluklarını ve farklılıklarını, çatışmaların kaynaklarını ve sınırlarını deneyimleyen, değerli hale getiren tarafsız alanlar olarak “temas noktalarıdır” sözünü aktaran Sani, müzelerin artık sadece kültürün iletildiği yerler değil ayrıca ortak uzlaşmayı ve diyalogu güçlendiren yerler olarak yeni bir role sahip olduğunu dile getirmiştir. Kültür, kimlik ve kültürel çeşitlilik gibi kavramların uzun yıllardır tartışıldığını ifade eden Sani, yeni bir yaklaşım olarak kültürlerarası diyalog kavramının önemine dikkat çekmiştir. Ona göre müzeler, çoğunluk kültürünün dışındaki topluluklardaki diğer aktörler ile işbirliği yaparak ve onları muhattap kabul ederek, daha açık ve paylaşımcı yaklaşımları benimseyerek kültürel içerikler yaratabilmelidir⁴²⁵. Bunun için müzeler var olan koleksiyonlarını bireylerin ve toplulukları göz önüne alarak yeniden incelemeli ve değerlendirmelidir⁴²⁶. Hooper-Greenhill’in düşüncesini aktaran Sani, müze ve galerilerdeki çoğu koleksiyonun, kültürlerarası yaklaşıma olanak sağlayacağını ifade etmiş ve “müze ve galerilerin, buluntuların sergilenmesi, araştırılması ve kutlanması yeri olarak gerek tarihi nesne gerekse çağdaş sanat ya da el sanatları yoluyla kültürel çeşitliliğin kutlanabileceği eşsiz bir potansiyele sahip” olduğunu hatırlatmıştır⁴²⁷. Ayrıca raporda “kültürlerarası arabuluculuk etkinlikleri için iyi örnekler kılavuzu” yayınlamıştır:

- Kültürlerarası diyalogu etkileşimli, çift yönlü ve diyalojik bir süreç olarak dikkate alma
- Kültürel ifade ve objeleri yeniden müzakere edilmiş ve yapılandırılmış anlamları ile diyalojik ve dinamik bir miras anlayışı ile ele alma
- Yalnız belirli topluluklara ait objelerle, dökümanlarla ve kültürlerle değil, koleksiyonlardaki bütün türlerle çalışarak müze ziyaretçi çeşitliliğine cevap verme

⁴²⁴ UNESCO,2017,12.

⁴²⁵ Clifford,1999,435-437’den aktaran Sani,2016,85.

⁴²⁶ Sani,2016,85.

⁴²⁷ Hooper-Greenhill,1999,161’den aktaran Sani,2016,85.

- Karışık gruplar arasında anlayış ve tartışma oluşturan karşılıklı kültürel görüşmeleri teşvik etme
- Farklı kültürel, etnik veya dinsel geçmişlerden gelen birey ve gruplara açık olma ve bireylerin çoklu kimliklerinin farkına varmaları ve bakış açılarını sorgulama yeteneği kazanabilmeleri için kültürlerarası yetenekler ve tutumlar geliştirme
- Yeni kişilerarası, sosyal, kentsel ve kültürlerarası tutumlar ve yetenekler kazanmanın yanı sıra yöntemlere ve süreçlere odaklanma
- Girişimleri planlarken hedef kitleyi dahil etme
- Topluluğun görüşünü içeren planlama, yorumlama, belgeme ve sergilemelerde izleyiciler ile uzun-süreli çalışma
- Geniş bir izleyici için eğitici materyaller üretme
- Kültürlerarası konularda müze çalışanlarına ek eğitim verme
- Projelerdeki sosyal etkiyi daha kapsamlı hale getirmek için departmanlar arası veya sektörler arası iş birliğini ve ortaklığı destekleme
- Müzeler ve Kültürlerarası Diyalog kurumsal değişimini ilerletme, mirası garantileme, müzenin kurumsal dokusuna yönelik kültürlerarası etkinlikler inşa etme⁴²⁸.

⁴²⁸ Sani,2016,88.

3.3. Değişime Cevap Veren Müzeler

3.3.1. Avrupa-merkezci (Kolonyal) Müzelerin Dönüşümü

18. ve 19. yüzyılda Batı ülkelerinin sömürge ülkelerdeki varlığını meşrulaştırmak ve sömürgecilik faaliyetlerini temsil etmek amacıyla açılan ve bu sömürelere ait etnografya koleksiyonlarını iktidarın gücünü ve uygarlaştırma söylemini yüceltmek amacıyla bir sembol olarak sergileyen kolonyal müzelerin birçoğu, geçmişte yarattıkları hasarları düzeltmek ve günümüzde insanlığın uyum içinde yaşamasını ve ilerlemesini sağlamak amacıyla, küresel politikaları, çok-ulusluluğu ve çeşitliliği dikkate alarak, çeşitliliğe yönelik geniş bir farklılık oluşturularak ve daha kapsayıcı bir alışkanlık geliştirilerek sergilerini yeniden düzenleme eğilimi göstermeye başlamıştır. Adlarını Toplum Müzeleri, Dünya Müzeleri ve Dünya Kültürleri Müzeleri olarak değiştiren bu müzeler, sömürgeciliğin sembolü olan imparatorluğa ait nesnelere, numuneleri ve kayıtları tamamen ortadan kaldırılmadan, onları coğrafi ve entelektüel bir birikim ile yeniden yorumlayarak sergileme tasarımlarını yenilemiştir⁴²⁹. İsveç Gothenberg Dünya Kültür Müzesi, Almanya Berlin Avrupa Kültürleri Müzesi, Fransa Paris Quai Branly Müzesi ve Bordo Aquitaine Müzesi, Danimarka Dünya Kültürleri Müzesi, Hollanda Amsterdam Tropen Müzesi, Brüksel Afrika Müzesi, Yeni Zelanda Te Papa Tongarewa Müzesi, Güney Afrika Cape Town Güney Afrikalı Müzesi bu müzelere örnek oluşturmaktadır.

19. yüzyılda açılan sömürgeci kültürün müzeleştirilmesini yöneten Paris'te açılan İnsan Müzesi bu örneklerden en çarpıcısını oluşturmaktadır. Müzenin Biyoloji ve Antropoloji Galerisi'nde, 19. yüzyıldan 2009'a kadar homosapiensin yüz bin yıllık evrimini gösteren kafatasları sergilenmiş, bu kafatası sergilerinde gelişim zirvesini Avrupalı erkek kafatası işgal etmiştir. Kadınlar birkaç adım geriden, "ilkel" sömürge halkları ise en arkalardan gelişmeyi izlemiştir. 2009 yılında kolonyal bakış açısının yarattığı hasarları düzeltmek amacıyla müze geçici olarak kapanmıştır. Bu süreçte müze önceki nesnelere (numuneleri) elden çıkarmadan, sadece teşhir düzenini değiştirerek Paris Musee du quai Branly adıyla 2015'te yeniden açılmıştır⁴³⁰.

⁴²⁹ Christopher Whitehead, Susannah Eckersley, Rhiannon Mason, Placing migration in european museums, heoretical, Contextual and Methodological Foundation, http://www.mela-project.polimi.it/upl/cms/attach/20130222/164225568_2602.pdf 17.05.2018].

⁴³⁰ Artun,2006a,204

19. yüzyılda açılan ve kolonyal müzelerden bir diğeri olan Bordo Aqutine Müzesi de önceki yarattığı hasarları düzeltmek amacıyla 2009 yılında kalıcı sergisine yeni bir bölüm eklemiştir. Bu yeni bölümde müze Bordo'nun 18. yıldan itibaren Trans-Atlantik köle ticaretindeki rolünü tartışmaya açmıştır. Müze bu galerisi ile Bordo'nun diğerkültürlerle arasındaki tarihsel ilişkiyi anlatmayı amaçlamıştır⁴³¹.

Bir diğerkültür müze Amsterdam'daki kölelik ve sömürgecilik faaliyetlerini temsil etmek amacıyla 19. yüzyılın sonunda açılan Tropen Müzesi'dir. Müze 2009 yenilenen kalıcı sergisinde Doğu kültürlerini eskisinden daha farklı bir şekilde ele almayı amaçlamıştır. Müze sömürge koleksiyonlarını tamamen ortadan kaldırmadan, sömürülen, kalıplara sokulan insanları ve sömürgeci temsilciler tarafından oluşturulan antropometri çalışmalarını yeniden yorumlayarak bilimsel ırkçılığı tartışmaya açmıştır. Müze günümüzde kendisini Dünya Kültürleri Müzesi olarak tanımlamaktadır⁴³².

Bir diğerkültür müze ise Brüksel'deki Afrika Müzesi'dir. Eski adıyla Belçikalı Kongo Kraliyet Müzesi ve Orta Afrika Kraliyet Müzesi olan, 1898 yılında Belçika'nın Kongo'daki varlığının meşrulaştırmak amacıyla açılan müze, daha önceki sergilemelerinde neden olduğu hasarları düzeltmek amacıyla 2012'de kapanmış ve 2015'te Afrika Müzesi adıyla bir Topluluk Müzesi olarak yeniden hizmete girmiştir. Bu dönüşüm 2000'li yıllardan itibaren başlamıştır. Müze 2006'da Avrupa'nın dinsel çeşitliliğini konu alan Tanrı'nın Kullanım Kılavuzu sergisini ve 2007'de Belçika'yı ve tüm Avrupa'yı kat eden, çeşitlilik ve göç kavramlarını ele alan gezici sergilerini hazırlamıştır⁴³³. 2012'de başlayan ve 3 sene süren yenilenme sürecinde ise müzenin internet sitesinde aşağıdaki bilgilere yer vermiştir:

“Bu yenilenme acilen gereklidir. Müze binası 1910 yılından kalmadır, müzenin altyapısı modern bir müzeye uygun değildir. Kalıcı sergisi de oldukça eskidir. Güncel koleksiyonun bilimsel araştırmalarını konu alan geçici sergilerle tam bir zıtlık oluşturmaktadır. Yenileme ve modernleşme çalışmaları sonucunda, müze çağdaş bir altyapıya ve bütünüyle yeni ve orijinal anlatımlara sahip olacaktır⁴³⁴”.

Yeni Zelanda'da Te Papa Tongarewa Müzesi ise 1865'te Kolonyal Müze olarak açılmıştır. 1980'deki politik gelişmeler ile birlikte Yeni

⁴³¹ UNESCO,2017,96.

⁴³² Thomas 2012, 8'den aktaran Whitehead, Eckersley, Mason,2012, 97.

⁴³³ Ceren Karadeniz, “Çağdaş Müze ve Kültürel Çeşitlilik: Arkeoloji Müzesi Uzmanlarının Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, 2015,163.

⁴³⁴ Whitehead, Eckersley, Mason,2012, 98.

Zelanda'ya gelen göçmenlerin Aotearoa Bölgesine yerleştirilme ve topluma kazandırılması süreçleri başlamış ve bu süreç 1990'dan itibaren iki kültürlü bir anlayışın önem kazanmasına neden olmuştur. Te Papa Tongarewa Müzesi 1992'de Yeni Zelanda'nın çeşitliliğini temsil etmek ve daha geniş bir izleyici kitlesine ulaşmak için yenilenmiştir. Müze, yalnızca kültür ve doğa tarihi nesnelere sergileyen bir kurum değil, aynı zamanda Yeni Zelanda'nın çok-kültürlü geleceğinin inşa edildiği ilk örneği oluşturmuştur. Waitangi Antlaşması'nın müzenin açılmasına ön ayak olması, kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi için Yeni Zelanda'ya önemli bir olanak sunmuştur⁴³⁵.

Güney Afrika'da 20. yüzyıl sonuna kadar sadece Kolonyal Müze tipi gözlemlenmiştir. Kolonyal Müzelerde Güney Afrika tarihi beyaz adamın gözünden aktarılmıştır ve yakın tarihe kadar "Beyaz Güney Afrika'nın Müzeleri" olarak adlandırılmıştır. Bu müzelerde küratörler karşı çıkılmayacak otoriteler olarak şekillenmiş ve bilimi, teknolojiyi, savaşı, kültürü ve kimliği tek yönlü bakış açısıyla ele almıştır. Siyah toplum herhangi bir müze organizasyonunda ya da planlamasında ele alınmamış, yalnızca bazı etnografik koleksiyonlarda temsil edilmiştir.

Güney Afrikalı Müzesi'nde (SAM) 1906'da yakın zamanda sonu tükeneceği düşünülen Hotanto ve Bush ırklarının yerlilerinin (San) yaşam modelini yapmak için bir diorama projesi başlatılmıştır. Sergide Kimberley'deki Cezaevinden alınan numuneler (yakın zamanda ortadan kaldırılan ırklardan alınan canlı kanıtlar) kullanılmıştır. Proje kapsamında insanlar çıplak fotoğraflanmış, numuneler enine boyuna ölçülmüş ve numaralandırılmıştır⁴³⁶. Bugün bu çalışma insanları insanlıktan çıkararak ve birer numuneye dönüştüren bir çalışma olması nedeniyle eleştirilmektedir⁴³⁷. Irk ayrımının sona ermesiyle birlikte 1960'larda orijinal modelinden dönüştürülerek oluşturulan diorama sosyo-politik bağlamları ile yeniden ele alınmıştır. Müze yeni sergisi ile San halkıyla benzer gerilimlere sahip ziyaretçileri bir araya getirmiş ve müzenin eleştirisini yapmaları konusunda ziyaretçileri teşvik etmiştir. 2001 yılında ise anlaşmazlıklara neden olan diorama sergilemeden tamamen kaldırılmıştır. SAM dioramayı daha demokratik bir kurum olmak için müzenin değişimini hatırlatan bir sembol olarak nitelendirmiştir. Cape

⁴³⁵ Message, 2006:169; Museum of Te Papa Tongarewa, 2002'den aktaran Karadeniz,2015,158.

⁴³⁶ Crooke,2007,92.

⁴³⁷ Davison'den aktaran Crooke,2007,92.

Town'ın Iziko Müzelerinin Başkanı diyoramanın kapanmasını ile ilgili şu düşünceleri paylaşmıştır:

“Diyorama, bir Doğa Tarihi Müzesinde Buşmenlere bir numune gibi davranılan bir zamanı temsil etmektedir ve müzelerin değiştiğine dair bir sembol olmuştur. Müze için serginin kapatılması paydaş topluluklara danışılarak kültür ve tarihin ifadelerini yeniden değerlendirmeyi amaçlayan, demokratik bir süreç yaratmış ve geleceği planlamak için önemli bir hareket olmuştur⁴³⁸”.

San liderleri sergilemeyi barbarlığın bir görünüşü olarak ifade etmiştir. Bazı San temsilcileri ise diyoramanın kaybının tarihlerinin müzeden çıkarılması olarak ifade etmiştir. Diyoramanın San Kültürel Merkezinde yeniden sergilemesini istediklerini belirterek sergilemenin San insanlarına müzelerde nasıl davranıldığını göstermek için bir araç olacağını dile getirmiştir. SAM ise diyoramayı yerli toplumların yanlış temsil edilmesinin bir şekli olarak nitelendirmiştir⁴³⁹.

3.3.2.Yeni Müze Türleri

Müzelerin demokratikleşme sürecinde birtakım müzeler önceden yarattıkları hasarları düzeltirken, bir yandan da çeşitliliğin temsilinin hızlı gelişimini gösteren yeni müze türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kentin gelişimini ve kentlerde süregelen değişimi yansıtmada güçlü bir araç oluşturan Kent Müzeleri, azınlıklar ya da azınlıklaştırılmış grupları ele alan ve sosyal bir hafıza oluşturmayı amaçlayan Topluluk (Azınlık, Diaspora) Müzeleri, geniş toplumla göçmenler arasında bir bağ oluşturmayı amaçlayan Göç Müzeleri, soykırım, kölelik vb insan hakları ihlalleri ile mücadele etmeyi amaçlayan İnsan Hakları Müzeleri, topluluklar için dönüm noktası oluşturan tarihsel olayları simgeleştiren ve yaşanan acıların unutulmamasını sağlamak amacıyla sergilenen Anıt Müzeleri, Hafıza Merkezleri, Cezaevi Müzeleri ve toplumda kadın varlığını meşrulaştıran Kadın Müzeleri bu müze türleri arasındadır. Bu örnekler ulusal müzelerde görünür olmayan veya geleneksel olarak temsil edilmeyen toplulukların tarihine ve kültürüne odaklanmakta, topluluklarla işbirliği içerisinde çalışmakta ve toplulukları etno-kültürel bakış açısından ele alarak işlevlerini geliştirmektedir.

İlk kuşak kent müzeleri, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Londra, Liverpool, Bristol, Roma, Singapur, Moskova, New York, Boston ve Chicago gibi dünya ticareti açısından önemli metropollerde ortaya çıkmıştır. Bu müzeler sanayi

⁴³⁸ Crooke,2007,92.

⁴³⁹ Crooke,2007,93.

üretiminin azalması ve kent turizmi bilincinin artması sonucu kentlileri kent sınırları içerisinde boş zaman geçirmeleri konusunda teşvik etmek amacıyla açılmış ve geniş toplumu -özellikle orta sınıf ve işçi sınıfı- temsil eden faaliyetler üretmiştir⁴⁴⁰. Bu müzeler bugünkü kent müzelerinden farklı olarak kenti, kent arkeolojisi ve etnografya koleksiyonlarıyla algılanabilir kılma amacı taşımıştır⁴⁴¹. Savaş sonrası dönemde ise iç ve dış göç hareketliliği sebebiyle nerdeyse her kentin çok-kültürlü hale gelmesi kent kimliği olgusunu doğurmuştur ve kentliler için kendi kimliklerini keşfetmek ve kentlerin nereye gittiklerini anlamak gibi ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır⁴⁴². İlk kuşak kent müzeleri bu süreçte büyük yatırımlarla kendilerini içerik olarak geliştirmiş ve daha geniş mekanlara yayılarak kendilerini yenilemiştir. Bu süreçte Venedik, Sao Paola, Volos, Cardiff, Essen, Cape Town, Toronto ve Pekin gibi büyük kentlerde yeni kent müzeleri açılmıştır⁴⁴³. Son yıllarda ise dünyanın birçok köşesinde azımsanmayacak ölçüde yeni kent müzeleri açılmaktadır. Silier'e göre kent müzeleri, kent kimliğini araştıran, kentteki çeşitliliği temsil eden, resmi tarihe bir alternatif oluşturan bir müze türü olarak gelişmiş ve kentin gelişimini ve kentlerde süregelen değişimi yansıtan güçlü bir araç oluşturmuştur. Silier, kent müzesinin işlev ve amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Kent müzeleri, kent kimliğini ve kentlilik bilincini geliştiren, kentte yaşayan değişik etnik, dinsel, kültürel, toplumsal gruplar arasında karşılıklı anlayış, karşılıklı saygı ve ortak yaşam kültürünü güçlendiren, bir sivil platform oluşturarak kentlilerin kentteki tarih mirasının korunmasında aktif bir rol oynayan, kentin sorunlarına çözüm bulma kapasitesini artıran ve demokratik bir biçimde tartışılıp belirlenmiş kentsel gelişme perspektiflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunan, kentin bir bütün olarak ve derinliğine tanıtımına yardımcı olan, uzmanlaşmış iletişim, eğitim, koruma ve kültür merkezleri olarak öne çıkmaktadırlar⁴⁴⁴”.

Grewcock ise, kültürel planlama ve kültür odaklı yeniden canlandırmanın (regenerasyon), kent müzelerinin cevap vereceği, çağdaş kentsel planlama bağlamının önemli bir bölümünü oluşturduğunu ifade etmiştir. Grewcock, kentin sosyal ve fiziksel doğasını aşağıdaki ifadelerle tanımlamıştır:

⁴⁴⁰ Edwards-Bourbeau, 2008, 141'den aktaran Ayhan Albayrak, Kent Müzelerinde Barış Kültürü : Adalar Müzesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2014),15.

⁴⁴¹ Şakir Afşin Altaylı, Müzenin Kentsel Planlama ve Toplumsal Dönüşümdeki Rolü, Yüksek Lisans Tezi: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler, 2009,28.

⁴⁴² Edwards-Bourbeau, 2008, 141'den aktaran Ayhan Albayrak, Kent Müzelerinde Barış Kültürü : Adalar Müzesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2014),15.

⁴⁴³ Silier, 2007, 1'den aktaran Albayrak,2014,16.

⁴⁴⁴ Silier, 2007, 1'den aktaran Albayrak, 2014,16.

“Kapsayıcılık, katılımcılık, demokrasi, güç, sivil toplum, eşitlik, kimlikler, toplulukla ve aidiyet anlamında sosyal. Merkez ve periferi, hareket, kenarlar, sınırlar, toprak, bölge ve sosyal ihtiyaçların fiziksel uyumları anlamında fiziksel⁴⁴⁵”.

Kent müzelerinin öneminin artmasında ve yaygınlaşmasında bir diğer önemli girişim ise 2004 yılında ICOM Genel Konferansı’nda ortaya çıkan Kent Müzeleri Çalışmaları ve Koleksiyonları Uluslararası Komitesi (CAMOC)’dir. CAMOC kuruluşundan itibaren kentle ilişkili müzelerde çalışan ya da bu kurumlarla ilgilenen, kent planlamacılarını, tarihçileri, ekonomistleri, mimarları, coğrafyacılara ve benzeri alanlarda bilgi ve deneyim paylaşan kişileri uluslararası bir platformda bir araya getirmekte ve farklı ülkelerde yıllık toplantılar düzenlemekte, çalışma grupları oluşturmakta ve toplantılara ilişkin yayınlar ortaya koymaktadır. Kent müzelerinde kent kimliğinin güçlendirilmesi ve kentsel gelişime destek olunması amaçlayan bir komite olarak şekillenen komite, müzeleri; koleksiyonları, koruma faaliyetleri ve kentlerin geçmiş, bugün ve geleceğine ilişkin orijinal materyalleri sunma konularında birlikte çalışmaya ve sürekli diyalog halinde olmaya teşvik etmektedir. CAMOC’un resmi web sitesinde amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

“Kentin geçmişi, bugünü ve geleceğini yansıtmak,

Kent kimliğinin güçlendirilmesini ve planlı bir şekilde gelişmesini sağlamak⁴⁴⁶”.

Bir diğer müze türü ise azınlık/ azınlıklaştırılmış gruplara odaklanan Topluluk (Azınlık, Diaspora) Müzeleridir. Özellikle son yıllarda açılan bu müzeler belirli bir nüfusu, dini ya da kültürel grubu temsil etmekte, önemli halk koleksiyonları oluşturmakta, geniş toplumla bu topluluklar arasında kültürlerin uzlaşmasına yönelik girişimlere ortam sağlamak ve sosyal bir hafıza oluşturmaktadır⁴⁴⁷. Bu müzeler çoğunlukla ilgili toplulukların göç deneyimlerine, hikayelerine ve bir arada yaşadıkları topluma sağladıkları katkılara yer vermektedir. Tarihsel olaylar genellikle duygusal etki yaratmak amacıyla kişisel hatıralar ve kişisel sanat eserleri üzerinden anlatılmaktadır⁴⁴⁸. Musevi Müzesi, Afrika Müzesi, Roma Müzesi veya diğer Diaspora Müzeleri bu gruba girmektedir. Amerika Birleşik Devleti New Mexico Sante Fe Santa Fe Kızılderili Sanatı ve Kültürü Müzesi, Ulusal Çek ve Slovak Müzesi, Seattle Nordik Mirası Müzesi, Polonya Krakov Galiçya Musevi Müzesi ve

⁴⁴⁵ Grewcock, 2006, 33’den aktaran Altaylı,2009,46.

⁴⁴⁶ CAMOC,2009’dan aktaran Altaylı, 2009,31.

⁴⁴⁷ Whitehead, Eckersley, Mason,2012,35.

⁴⁴⁸ Whitehead, Eckersley, Mason,2012,35.

Varşova Polonyalı Museviler Müzesi, Berlin Musevi Müzesi, Fransa Lyon Afrika Müzesi bu müzelere örnektir.

Amerika Birleşik Devleti'nde kurulan ilk topluluk müzesi 1967 yılında Anacostia Topluluk Müzesi'dir. Müze Afrikan Amerikalıların tarihini araştırmak amacıyla kurulmuştur. Chicago'daki topluluk müzelerinden DuSable Müzesi ise, Afrikan Amerikalılara ilişkin göçün tarihini araştırmakta ve sergilerini hazırlarken Afrika'nın kültürel ve coğrafi özelliklerini ortaya koymaktadır. Chicago'da bir diğer Topluluk Müzesi, Çin asıllı vatandaşların yoğun olarak yaşadığı Tang Sokağı'nda ziyarete açılan Çinli Amerikalı Müzesi'dir. Chicago'da Meksika asıllı toplulukların yoğun olarak yaşadıkları Pilsen ve Latinlerin Küçük Köyü adlı bölgede ise 1987'de Ulusal Meksika Sanatları Müzesi yer almaktadır⁴⁴⁹. Amerika Birleşik Devleti'nde bazı ulusal müzeler, "Latin Amerikalı Kültürel Bölgeleri" başlığıyla azınlıklar için bir müze projesi ortaya koymuştur. Bu proje kapsamında 2004 yılında Kızılderili Ulusal Müzesi ve Afrikan Amerikalı Tarihi ve Kültürü Smithsonian Ulusal Müzesi oluşturulmuştur. Amerikan yerlilerinin hikayesi tamamen yerlilerin ağzından anlatılmıştır⁴⁵⁰. Amerika Birleşik Devleti'ndeki Topluluk Müzeleri, kendi kültürel birikimlerini yansıtmaya isteği nedeniyle ve Amerikan kültürüne uyumları sürecinde genellikle Afrikan Amerikalı Müzesi, Çinli Amerikalı Müzesi şeklinde iki isimle birden anılmışlardır⁴⁵¹.

Avrupa'da da son yıllarda farklı topluluklara ait müzeler açılmaktadır. Hollanda'da Malukların tarihine odaklanan 1990 yılında açılan Maluku Müzesi, 1996 yılında açılan Hint Anıt Merkezi bunlara örnektir.⁴⁵². Almanya Görlitz'teki Silezya Müzesi, Neisse Nehri'nin çevresindeki çatışmalı topraklardaki toplulukları bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Müzedeki bütün sergiler Almanca ve Lehçe hazırlanmıştır. Müzede şu ifadeler yer verilmiştir: "Silezya gelenekleri Almanların, Polonyalıların ve Çeklerin ortak mirasıdır". Müze ayrıca bulunduğu bölge açısından yeni bir Avrupa üstü kimlik oluşturmak için olumlu bir sembol olarak görülmekte ve tarafsız bir politika ve akademik bir bakış açısı oluşturmak için hayati bir öneme

⁴⁴⁹ Castellano, 2011,40'dan aktaran Karadeniz,2015,111.

⁴⁵⁰ Tom, L Freudeheim, "Engola Gay Sergisi ve Smithsonian Müzesi: Tarih Müzeleri Bulanımında mı?", **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**, ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 149-153,152.

⁴⁵¹ Castellano, 2011,40'dan aktaran Karadeniz,2015,111.

⁴⁵² UNESCO,2017,96.

sahip olarak nitelendirilmektedir⁴⁵³. Fransa’da Avrupalı ve Akdeniz Medeniyetler Müzesi (MUCEM) başta Marsilya olmak üzere, Akdeniz coğrafyasının kültürel mirasını çağdaş bir müze çatısı altında toplamak amacıyla kurulmuştur. Müze dünyada Akdeniz kültürlerine adanmış ilk müzedir. Akdeniz’in kuzey, güney, doğu ve batı kıyıları arasında bir kültür ve paylaşım köprüsü olmak amacındaki müze, Akdeniz’in tarih öncesi döneminden günümüze kadar bölgede hüküm sürmüş ve sürmekte olan kültürlerle yer vermektedir⁴⁵⁴. Avrupa’nın genelinde özellikle savaş sonrası dönemde Musevi topluluğuna odaklanan Musevi Müzeleri açılmıştır. Musevi Müzeleri, özellikle Holokost ile ilişkili olarak 20. yüzyıldaki Musevi nüfusunun deneyimlerine ve tarihine odaklanmaktadır. Bu müzeler göçmenlerin tarihlerini ve kişisel hikayelerini aktarmayı ve soykırım kurbanlarının sosyal tarihini kişisel nesnelere aracılığıyla sergilemeyi amaçlamaktadır⁴⁵⁵. Amerika Birleşik Devleti Musevi Soykırım Tarihi Müzesi, Berlin Musevi Soykırım Müzesi, Litvanya Musevi Müzesi, Polonyalı Museviler Tarihi Müzesi ve Galiçya Musevi Müzesi bu müzeler arasında yer almaktadır.

Son yıllarda dünya genelinde yeni bir müze türü olarak Göç Müzeleri açılmaktadır. Bu müzeler göçmen hatırlarının fiziksel mekanlarda korunabileceği ve ifade edebileceği yeni kurumlar olarak popülerleşmektedir. Göçmenlerin bireysel deneyimleri ve hikayelerinden yola çıkarak kurgulanan bu müzeler, göçmen toplulukların geniş topluma katkılarını ele almakta, göçmenlerin toplumun önemli bir parçası oldukları düşüncesini yaygınlaştırmaktadırlar. Hem geniş toplumla göçmenler arasında hem de jenerasyonlar arasında bağ kurmayı amaçlayan bu müzeler ayrıca evlerini terketmek zorunda kalan göçmenlere karşı empati geliştirilmesi ve toplumda göçmenlere ilişkin önyargıların ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır⁴⁵⁶. Dünya genelinde göçün farklı formlarını ele alan -dış, iç göç, döngüsel göç, tersine göç- 3 farklı göç müzesi tipinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu müzeler genel olarak geniş toplumda kalıcı olan göçmenleri ele alan ve geniş toplumun gözünden göçmen toplulukların göç tarihine odaklanan Göç Tarihi Müzeleri (*migration museums*), geniş toplumun gözünden göçmen topluluğu

⁴⁵³ Whitehead, Eckersley, Mason,2012,36,77.

⁴⁵⁴ Karadeniz,2015,140-1.

⁴⁵⁵ Whitehead, Eckersley, Mason,2012, 72-76; UNESCO,2017,44; Karadeniz,2015,195.

⁴⁵⁶ Marta Severo. The International Network of Migration Institutions: Promoting the Public Understanding of Migration. AEMI Journal (Association of European Migration Institutions), 2009, pp.148-153,149.

ele alan Dış Göç Müzeleri (*immigrant museum*) ve göçmen gözünden göçmen topluluğu ele alan Göç Müzeleri (*emigrant museum*) olarak çeşitlenmektedir.⁴⁵⁷. Avustralya Adelaide Göç Müzesi, Güney Afrika Cape Town Lwandle İşçi Göçmen Müzesi, İtalya Cenova Göç Müzesi, İtalya Belluno İnteraktif Göç Müzesi, Japonya Yokohama Denizaşırı Göçmen Müzesi, İsviçre Göç Müzesi, Norveç Göç Müzesi, Belçika Anvers Red Star Line Göç Müzesi, çeşitliliği ele alan ve göç tarihini anlatan müzeler arasındadır. Bunun dışında Amerika Birleşik Devleti Ellis Adası Ulusal Dış Göç Müzesi ve Tenement Museum, Kanada Pier 21'de Dış Göç Müzesi ve Toronto'da Ward Sanal Müzesi, Arjantin Buenos Aires Dış Göç Müzesi, Brezilya Sao Paulo Dış Göç Müzesi, Avustralya Viktorya Dış Göç Müzesi ve Melborn Dış Göç Müzesi, Fransa Ulusal Dış Göç Tarihi Müzesi (MNHI), Danimarka Dış Göç Müzesi, Barselona Katalonya Dış Göç Tarihi Müzesi toplulukları geniş toplumun gözünden ele alan müzelerdir. Almanya Hamburg Göç Müzesi, İrlanda Dublin İrlanda Göç Müzesi (EPIC), Portekiz Fafe Göç Topluluğu Müzesi, İtalya'da Roma'da, Frossasco'da Piemontese, Asuni'de, Recanati'de, Mulazzo'da Gente di Toscana, Avigliano'da, Lucana ve Salina'da Eolino, Gualdo Tadino'da Pietro Conti ve Silona Göç Müzeleri, Polonya'da Gdynia Göç Müzesi, San Marino'da Göç Müzesi, İsveç'te Vaxjo Göç Evi ise toplulukları göçmen gözünden ele alan müze örnekleridir.

2006 yılında UNESCO ve IOM (*International Organization Migration*) işbirliği ile Uluslararası Göç Müzeleri Ağı oluşturulmuştur. Birçok müze bu ağa katılarak birlikte göç müzelerinin işlevlerinin gelişmesi amacıyla çalışmalar yapmaktadır. Birlik ayrıca tüm göç müzelerinin faydalanabileceği bir felsefe oluşturmaya çalışmıştır. Bu felsefeye göre müzelerde hazırlanacak sergilerde ve diğer etkinliklerde dikkat edilecek bazı konular belirlenmiştir:

- Kültür taşınır ve aktarılır hale getirilmelidir.
- Görülmeyen gösterilmeli, görülmeyene ilişkin farkındalık oluşturulmalıdır.
- Dillerin çeşitliliği vurgulanmalıdır.
- Video, film, çizgi roman, çizgi film, yiyecek, dans, müzik vb. kullanılarak farklı izleyicilere ulaşılmalıdır.
- Farklı yaklaşımlara ve uzmanlıklara yer verilmelidir.
- Cinsiyeti, yaşı, fiziksel özellikleri, etnik kimliği farklı olan ortaklarla ve izleyicilerle işbirliği geliştirilmelidir.
- Ziyaretçi amaç haline getirilmeli, nesne için değil ziyaretçi için çalışılmalıdır.
- Afrika, Asya ve Latin Amerika kültürlerine ilişkin koloni sonrası dönem çalışmaları yapılmalı ve bu süreçte müzeler arası işbirliği sağlanmalıdır.

⁴⁵⁷ Lambkin, 2009,52'den aktaran Karadeniz,2015,140 NEMO,2016,19-20.

- Cevap vermek yerine sürekli soru sorulmalıdır⁴⁵⁸.

Son yıllarda dünyanın birçok yerinde sivil haklar, ırkçılık, savaş suçları gibi insan hakları ihlallerini tartışmaya açan ve karşı bir tutum geliştirmek amacıyla sergiler, projeler ve etkinlikler düzenleyen İnsan Hakları Müzeleri, benzer nedenler ile açılan ve topluluklar için dönüm noktası oluşturan tarihsel olayları simgeleştiren ve yaşanan acıların unutulmamasını sağlamak amacıyla sergilenen Anıt Müzeleri, Hafıza Merkezleri ve Cezaevi Müzeleri açılmaktadır. Eureka Avustralya Demokrasi Müzesi, Kanada İnsan Hakları Müzesi, Birleşik Devletler Holokost Anıt Müzesi, Güney Karolin Uluslararası Sivil Haklar Merkezi ve Müzesi, Mississippi Sivil Haklar Müzesi, Tennessee Ulusal Sivil Haklar Müzesi, Alabama Ulusal Oy Hakları Müzesi, Robert Russa Moton Müzesi, Arocena Tolerans ve Hafıza Müzesi, Dominik Direnişi Anıt Müzesi, Arjantin Uluslararası Demokrasi Müzesi, Fin İşçi Müzesi,, Bosna Hersek Savaşta Çocukluk Müzesi, Güney Afrika Kigali Soykırım Anıtı Merkezi, 2001KZN Apartheid Müzesi, Kaohsiung İşçi Müzesi, Kaohsiung İşçi Müzesi,Eureka Avustralya Demokrasi Müzesi, Kamboçya Tuol Sleng Soykırım Müzesi, Senegal Goreé Adası Kölelik Müzesi, Jasenovac Anı Müzesi, Birleşik Krallık William Wilberforce Evi Kölelik Müzesi, Liverpool Okyanus Ötesi Köle Ticareti Müzesi, Birleşik Krallık Barış Müzesi, Birleşik Krallık Holoskost Merkezi, Almanya Berlin Holocaust Hafızası, Auschwitz-Birkenau Devlet Müzesi, Hollanda İnsanlık Evi Müzesi ve Eğitim Platformu, Hollanda Köle Tarihi ve Mirası Kurumu, Hindistan Amritsar Punjab Birleşme Müzesi ve Indira Gandhi İnsanlık Müzesi bu müzelere örnek oluşturmaktadır. Özellikle 2010 yılında müzelerin insan hakları alanı konusunda birlikte çalışmaları durumunda daha etkili olacağı düşüncesine inanan bir grup müzeci, Uluslararası İnsan Hakları Müzeleri Federasyonunu (FIHRM) kurmuştur. Federasyon insan hakları ihlalleri, ırkçılık ve ayrımcılık gibi konularda müzelerin neler yapabileceğine dair yeni yollar aramayı amaç edinmiştir. Ayrıca yeni kurulacak insan hakları müzeleri ile deneyimlerini paylaşarak alana katkı sunmayı amaçlamaktadır⁴⁵⁹.

Son yıllarda dünya genelinde toplumda kadın varlığını meşrulaştırmak amacıyla Kadın Müzeleri açılmaktadır. Kadın müzelerinin ilk örnekleri 1950'li yıllarda

⁴⁵⁸ Rouah,2013:74'dan aktaran Karadeniz,2015,159-60.

⁴⁵⁹ INTERCOM, [18.04.2018]; INTERCOM, [17.04.2018].

Amerika Birleşik Devleti'nde bir kent, bir bölge ya da bir eyalet için önemli şahısların sergilendiği Ünlüler Salonu vb mekânlarda sadece erkek biyografilerine yer verilmesine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve yerel tarihteki ünlü kadınların biyografilerinin sergilenmesi ile başlamıştır⁴⁶⁰. Daha sonra Amerika'da ve Avrupa'da kadın hareketinin bir parçası olarak birçok Kadın Müzesi açılmıştır. Bu müzeler geleneksel müzelerin ataerkil tarih anlayışına karşı çıkmak, sadece erkek sanatçıyı özne yapan sanat anlayışını değiştirmek ve göç alan ülkelerdeki göçmen kadın mevcudiyetini ele almak amacıyla açılmıştır⁴⁶¹. Bu müzelerin amaçları, kadın belleği oluşturmak, kadını geleneksel müzelerde dönüşüm yaratan bir özne olarak ele almak, kadının müzedeki görünürlüğünü ve kadın müzelerinin toplumda gördüğü kabulü arttırmaktır. Kadın Müzelerinin kuruluş amacı, içeriği, oynadığı rol ve toplumdaki önemi her ülke için farklılık göstermektedir⁴⁶². Devlet eliyle politik amaçlar ile erkekler tarafından kadın kültürünü korumak amacıyla açılan Kadın Müzeleri de vardır⁴⁶³. 2012 yılında Dünya Kadın Müzeleri için bir iletişim ağını oluşturmak üzere Uluslararası Kadın Müzeleri Birliği (IAWM) kurulmuştur. Birliğe üye kadın müzelerinin 2016 yılından itibaren Kadın Müzelerinin, kapsayıcılık, keşimsellik, toplumsal cinsiyeti konularını ele aldığı, bu konular çerçevesinde faaliyetler ortaya koyduğu görülmektedir⁴⁶⁴. IAWM'nin verilerine göre 2019 itibariyle 147 Kadın Müzesi bulunmaktadır. Bu müzelerden bazıları şunlardır: Amerika Birleşik Devleti; Oklahoma Kadın Pilotlar Müzesi, Teksas Ulusal Kovboy Kadınlar Müzesi, New York Kadın Onur Listesi, Connecticut Kadın Onur Listesi, Connecticut Basketbolcu Kadınlar Onur Listesi, Tennessee Basketbolcu Kadınlar Onur Listesi, Alabama Kadın Onur Listesi, Ohio Kadın Onur Listesi, Washington Kadın Tarihi Müzesi, Virginia Askeri Kadın Müzesi, Dallas Kadın Müzesi, San Francisco Uluslararası Kadın Müzesi, San Diego Kaliforniya Kadın Müzesi, Ulusal Sanatçı Kadınlar Müzesi, Kanada Çevrimiçi Kadın Müzesi, Kanada Kadın Toplum Sanat Müzesi, Quebec Kadın Müzesi, Avusturalya Ulusal Öncü Kadınlar Onur Listesi, Güney Amerika; Meksika Kadın Müzesi, Buenos Aires Kadın Müzesi, San Pedro Kadın

⁴⁶⁰ “Dünyadaki Sosyal Değişimin Aynası: Kadın Müzeleri”, Bianet, http://bianet.org/files/doc_files/000/000/133/original/kadin_muzeleri_tr_-_izmir.htm [05.07.2018].

⁴⁶¹ Meral Akkent, “Kadın Müzelerinin Tarihine Kısa Bir Bakış”, **Kadın Müzesi: Toplumsal Bellek ve Kapsayıcı Mekan**, ed. Meral Akkent, Güldünya Yayınları: İstanbul Kadın Müzesi Kitapları, 2017,47.

⁴⁶² Akkent,2017, 43.

⁴⁶³ Gül Aydın, “Kadın Temsiline Eleştirel Bir Bakış, Türkiye’deki Kadın Müzeleri”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018),136,149.

⁴⁶⁴ Akkent,2006,13

Müzesi, Şili Kadın Müzesi, Kosta Rika Kadın Müzesi, Danimarka Kadın Müzesi, Norveç Kadın Müzesi, İsveç Kadın Tarihi Müzesi, İsveç Kadın Müzesi, Avusturya Hittisau Kadın Müzesi, Almanya; Bonn Kadın Müzesi, Berlin Saklı Müze, Fürth Yerel ve Uluslararası Kadın Tarihi Müzesi, Bremen Kadın Müzesi, Wiesbaden Kadın Müzesi, Hollanda, Amsterdam Kadın Sanatı Müzesi, İrlanda Kadın Müzesi, İspanya Kadın Tarihi Müzesi, İsviçre Kadın Topluluğu Müzesi, İngiltere Görünmez Kadın Müzesi, Fransa Kadın Müzesi, İtalya; Meran Kadın Müzesi, Cossano kadın tarihi Müzesi, Canavese Kadın Tarihi Müzesi, Tirana Arnavut Kadınlar Müzesi, Montenegro Kadın Müzesi, Güney Afrika; Senegal Henriette-Bathily Kadın Müzesi, Abidjan Marakeş Kadın Müzesi, Côte d'Ivoire Kadın Müzesi, Tunus Kadın Hafızası, Sudan Kadın Müzesi, Azerbaycan Sanal Kadın Müzesi Dubai Kadın Müzesi, Ukrayna Cinsiyet Müzesi, Türkiye; İstanbul Kadın Müzesi, İzmir Kadın Müzesi ve Antalya Kadın Müzesi ve Mersin Kadın Müzesi, İran Kadın Müzesi, Japonya Savaş ve Barışa Dair Aktif Kadın Müzesi, Vietnam Kadın Müzesi, Çin Çocuk ve Kadın Müzesi, Çin Kadın Kültürü Müzesi.

3.3.3. Pilot Çalışmalar

Çokkültürcülük politikaları ile ilgili tartışmaların başladığı yıllardan itibaren değişime olumlu cevap veren birçok müze, müzecilik işlevlerini çok-kültürcülük politikaların ekseninde yeniden değerlendirmiştir. Bu doğrultuda birçok pilot proje ortaya çıkmış ve çeşitli kaynaklarda bu projelerin katkı ve stratejileri ele alınmıştır. Bu bölümde müzelerin çok-kültürcülük politikalarına ve fikirlerine ortaklık ederek, farklı toplulukları müze ziyaretçisi olmaya teşvik eden, toplulukların birbirileri ile anlayış geliştirebilmesi için destekleyici ortamlar oluşturan ve topluluklar arası iyi ilişkiler geliştiren müzelerin çeşitli faaliyetlerine yer verilmiştir.

3.3.3.1. Topluluklarla Birlikte Çalışmak

Gerçek şeylerle çalışmak; karşılaştırma yapmak, anımsamak, ilişki kurmak, sınıflandırmak, sorgulamak, somut gözlemlerden soyut kavramlara geçmek, bilinenden bilinmeyene uzanmak, belirgin gözlemlerden genellemelere ulaşmak da dahil olmak üzere her türlü düşünmenin gerçekleşmesini sağlar. -Hooper-Greenhill.

Farklı toplulukların kendi seçimleri olmayan kimliklerinden ötürü görmezden gelinmeleri, sanki toplum içerisinde yoklarmış gibi davranılması, tanınmaktan

çekinilmesi bir baskı biçimi oluşturmaktadır⁴⁶⁵. Müzeler sergi ve projeler üreterek görünür olmayan veya geleneksel olarak temsil edilmeyen bu dezavantajlı toplulukların doğru tanınmasına olanak sağlayarak, toplulukların tarihsel dışlanışını tersine çevirmektedir. Bu tür çalışmalar ayrıca daha önce müzenin ulaşamadığı toplulukları müze ziyaretçisi yapma imkanı da sağlamaktadır. Müzeler ayrıca bu sergi ve projeleri üretilirken topluluklarla birlikte çalışarak, topluluklara ait koleksiyonları sosyal bağlamlarını yeniden ve en doğru şekilde ele alarak değerlendirmekte ve toplulukların kültürlerini koruma ve yeniden üretme gibi görevler üstlenmektedir. Birçok müzenin yeni ziyaretçisi olan toplulukları dikkate alarak koleksiyon alımları yaptığı görülmektedir. Aşağıda topluluklar ile işbirliği yaparak koleksiyonlarını yeniden değerlendiren müzelerin çalışmalarına örnekler verilmiştir.

Londra'daki Londra Müzesi 1995 yılında gerçekleştirdiği "Londrayı Nüfuslandırmak" projesi ile kentin iki bin yıldır gizli kalmış kültürel çeşitliliğini aydınlatmaya çalışmış ve azınlıkların katılımını teşvik etmeyi amaçlamıştır. Müze halktan çeşitli gruplara ulaşabilmek için gezici müze sergileri, sözlü tarih okuma seansları gerçekleştirmiştir. Proje kapsamında bölge tarihçilerinin sergi ekiplerine katkısı sağlanmış ve sonuçta altı ay süren sergi ve etkinliklerle yaklaşık 100 bin kişiye ulaşılmıştır. Sergi boyunca etnik azınlıkların katılımının %6'dan %20'ye yükseldiği görülmüştür⁴⁶⁶. Yine Londra Müzesi'nde 2004'te başlatılan "Ne Toplayacağımızı Yeniden Değerlendirmek" projesinde yerel ve ulusal toplulukların müze koleksiyonlarında nasıl temsil edilmesi gerektiği sorusuna cevap aranmıştır. Projenin ilk önerisi, Londra'daki Afrikalı, Asyalı, Karayipli ve Kuzey Amerikalıların yanı sıra engelli, lezbiyen, gey, biseksüel ve transeksüel topluluklardan oluşan Londralı birçok topluluğu birleştirmek olmuştur. Küratöryel ekip proje kapsamında müze koleksiyonlarını yeniden değerlendirme konusunda teşvik edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda müzenin bir milyon potansiyele sahip envanteri içinden yukarıda bahsedilen topluluklarla ilişkili 300 nesne listelenmiştir. Tarih öncesi dönemden günümüze Londra tarihini anlatan koleksiyonun içinde sadece 300 nesnenin bu topluluklarla ilişkili olması üzücü bir durum olarak nitelendirilmiştir, fakat şehirde yaşayan farklı kültürel topluluklarla bağ kurularak bu sayının arttırılması hedeflenmiştir. Bu proje müzeden dışlandıklarını ve müzelerin onlarla

⁴⁶⁵ Taylor,2018,13.

⁴⁶⁶ Merimann,2000,76.

ilişkili nesnelere sahip olmadıklarını düşünen toplulukları ikna etmek ve müzeyle olan bağlarını keşfetmelerini sağlamak için teşvik edici olmuştur⁴⁶⁷.

Hollanda Müzeler Birliği tarafından yönetilen “Hollanda Kültür Ağı” 2002 yılında müzelerde katılımın artması ve kapsayıcı bir uygulama geliştirilmesi amacıyla bir pilot çalışma hayata geçirmiştir. Blauwdruk Projesi kapsamında Amsterdam Müzesi, geleneksel ziyaretçi profilinin dışındaki yeni Hollandalılara ulaşmayı ve müzenin katılımını artırmayı hedeflemiştir. Müze ilk defa bir sosyal hizmet uzmanıyla çalışmış ve sergi açılmadan 2 yıl önce yerel dernekler, toplum merkezleri ve eğitim kurumlarıyla işbirliği yaparak Doğu Amsterdam sakinlerine ulaşmış, sosyal bir ağ oluşturmuş ve onların ilgi ve ihtiyaçlarını belirlemiştir. Yerel esnaf ve semtte yaşayan göçmen topluluklarıyla yapılan çalışmalarda serginin kapsamı ve malzemesi üretilmiş ve bu topluluklar tüm karar verme süreçlerine dahil edilmiştir. Doğu Projesi kapsamında hem semtte, hem müzede etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Semtlilerin kendi yaşam alanlarını da birebir kullanarak, kent merkezinde yer alan müzeyle ilişki kurmaları sağlanmıştır. Serginin açılmasından 10 ay önce “Doğunun Hafızası” adı altında başlatılan ve semt sakinlerinin hikayelerini içeren websitesi, semt sakinlerinin birbirleriyle ve Amsterdam’la paylaştıkları bir iletişim platformu işlevi görmüştür. Sergi kapsamında açılan bu websitesinin hala aktif olması, projenin bir cemaat yaratmış ve diyalog başlatmış olduğunu göstermektedir. Bu açıdan Doğu Projesi’nin, kentliler arasında, önceden var olmayan yeni bir kamusal alan açtığı ifade edilmiştir⁴⁶⁸.

Doğu İrlanda Müzeler Birliği (NIMC), 2004’de Kuzey İrlanda içindeki göç deneyimine odaklanan “Bizim İnsanımız Bizim Zamanımız” sergisini hazırlamıştır. Sergide Kuzey İrlanda’nın kültürel çeşitlilik tarihine odaklanılmış ve göçle gelen Yahudi, İtalyan, Hintli ve Çinli topluluklara yer verilmiştir. Sergide bu toplulukların Kuzey İrlanda’ya gelerek sunduğu -ilaç, sanat, yemek ve yapıtsal- katkılarından bahsedilmiştir⁴⁶⁹. Sergiye ev sahipliği yapan Fermanagh İlçe Müzesi, sergiyi eğitim, küratöryel ve pazarlama disiplinlerinden uzman bir ekip ile hazırlamıştır. Ekip sergi süresince Göçmen Bilgi Eğitimi Ünitesi (MiE-U) ve Dünya Kadınları grubu ile

⁴⁶⁷ Crooke,2007,88-9.

⁴⁶⁸ Ünsal,2012,18-21.

⁴⁶⁹ Crooke,2007,89-90.

işbirliği içerisinde çalışmıştır⁴⁷⁰. Sergide Filipinler, Morocco, Şili, Hong Kong, Litvanya ve Polonya'dan nesnelere yer almıştır. Müze sergi aracılığıyla göçmen gruplar için bir merkez haline gelmiştir. Sergi yeni göçmenler ile ilçede uzun yıllardır yaşayan diğer göçmenler arasında bir köprü oluşturmuştur⁴⁷¹.

Michigan Eyaletindeki Grand Rapid Halk Müzesi (Van Andel Müze Merkezi) 1994 yılında açılmış ve kalıcı koleksiyonunda “Anishinabek- Buranın Halkı” sergisini hazırlamıştır. Müze sergiyi kendi kültürlerini keşfeden Amerikan Yerli soyundan çeşitli gruplar, kabileler ve bireyler ile işbirliği içerisinde oluşturmuştur. Sergide ağırlıklı olarak Anishinabemoin adı verilen topluluğun gündelik yaşamına odaklanılmıştır, topluluğun dili, yeme-içme kültürü, oyunları gibi temalar seçilmiş ve koleksiyonda halkın topladığı nesnelere yer verilmiştir⁴⁷². Müze ayrıca sergi programları ile ilgili bir model oluşturmaya çalışmıştır. Sergi programı oluşturma sürecinde basılı yayınlar, televizyon yayınları ve anketler aracılığı ile halkın katıldığı forumlar oluşturulmuş ve halkın fikri alınmıştır. Daha sonra bu model halka duyurulmuştur. Programa göre müze;

“Eski sergileme yöntemleri ile hikâye anlatma durumu dengelenecek, çoklu hikâyeler anlatılacak, anlatımlarda kronolojik ve tematik düzenlemeler kullanılacaktır, Müze sadece kent halkının talepleri ve ilgisi doğrultusundaki öyküleri anlatma peşinde koşacak, sergiler kent halkından danışmanlarla birlikte çalışılarak düzenlenecektir, Öykülerde kent halkının koleksiyonlarıyla da ilişki kurulacaktır ve müze sergilerini, programlarını ve koleksiyonlarını, yalnızca engelliler değil, çeşitli yaş grupları, etnik gruplar ve farklı öğrenim düzeyleri olan kişiler de dahil olmak üzere, tüm halkın erişimine açık tutmaya çalışacaktır⁴⁷³”.

Lubliyan Müzeler ve Galeriler Kurumu (MGML), 2006'da açılışını yaptığı “Lubliyan'ın Yüzleri” sergisinde aslında Lubliyan'da yaşayan birçok halkın sergilemede, dolayısıyla koleksiyonlarda ve belgelerde eksik olduğunun farkına varmıştır. MGML, Lubliyan'ın kültürel çeşitliliğini korumak, koleksiyonlarını zenginleştirmek, daha fazla kapsayıcı olarak daha fazla ziyaretçiye erişmek, farklı topluluklar arasındaki anlayışı geliştirmek ve onlar için ortak zevkler oluşturmaya

⁴⁷⁰ Göçmen Bilgi Eğitimi Ünitesi (MiE-U) ilçeye genellikle Doğu Avrupa'dan yeni gelenlere yardım etmek için kurulan yerel bir gruptur. Dünya Kadınları ise Göçmen Bilgi Eğitimi Ünitesi (MiE-U) ile iyi ilişkiler ve bağlar kuran yerel bir topluluk grubudur.

⁴⁷¹ Crooke,2007,90-1.

⁴⁷² Timothy, J Chester, “Çatışma, Ruhsallık ve Öz Kimliği Sergilemek: Bir Kentsel Tarih Müzesinde Etkileşimli Teknolojinin Uygun Kullanımları”, **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkıları**, ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 62-7, 64-5.

⁴⁷³ Chester, 2001,66.

katkı sağlamak ve sergiler ve bir dizi etkinliklerden oluşan projeler oluşturmak amacıyla “Müzeler Ağı” projesini başlatmıştır⁴⁷⁴.

Frankfurt’daki Frankfurt Tarih Müzesi’nde açılan “İşçi Sınıfı Gençlik Hareketi” sergisi işçi hareketin önemini ve tarihinin anlaşılmasını amaçlamıştır. Müze, tarihin tanıkları olarak ifade ettiği eski militanları sergi oluşturma sürecine dahil etmiştir. Eski militanlar ayrıca müzede sergi süresince rehber olarak görev almıştır⁴⁷⁵.

Edinburg’daki Halkın Öyküsü Müzesi, 18. yüzyıldan bugüne Edinburg halkının hayatını ve yaptıklarını anlatmaktadır. Müze kentin tarihini mümkün olduğu kadar Edinburg’da yaşayanların öykülerine dayanarak anlatmayı seçmiştir⁴⁷⁶. Müzenin İşçi Eğitim Derneği ile işbirliği içinde hazırladığı “Anılar ve Nesnelere” sergisinde de sözlü tarih çalışmaları yapılarak tarih kayıt altına alınmıştır⁴⁷⁷.

Müzelerde görünür olmayan veya geleneksel olarak temsil edilmeyen farklı topluluklarla birlikte çalışmalar yapan müzeler, toplulukların genel olarak kültür ve tarihlerine odaklanmaktadır. Bazı sergiler ve projeler ise bu toplulukların ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulmakta ve bu topluluklara kültürel ve sanatsal çalışmalar aracılığı ile kendilerini ifade edebilme olanağı sağlamaktadır. Aşağıda bu tür çalışmalar geliştiren müzelere örnekler verilmiştir:

Modena’daki Modena Etnografya ve Arkeoloji Müzesi’nde MAPforID projesi kapsamında 2008-2009 yılları arasında başlatılan “Parçanı Seç” adlı proje genç göçmenlerin müze nesnelere benimsenmesi yoluyla yerel tarih ve miras bilgisi edinmelerini ve müze arabulucuları olmalarını amaçlanmıştır. Proje kapsamında katılımcılardan kişisel biyografileri ile koleksiyondaki nesnelere biyografileri arasındaki ilişkileri keşfederek yeni anlatılar geliştirmeleri ve kendi anadillerinde kendi topluluklarında bir kılavuz oluşturmaları beklenmiştir. Etkinlik sonunda katılımcılara seçtikleri objelerin yeni koruyucuları olduklarını işaret eden bir sertifika

⁴⁷⁴ “Avrupa Birliği, Kültürel Çeşitliliği ve Kültürlerarası Diyalogu Desteklemede Kültürel Kurumların ve Kamusal Sanatın Rolü Üzerine Rapor”, http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/201405-omc-diversity-dialogue_en.pdf [09.10.2018].

⁴⁷⁵ Dieter Kramer, “Alman Müzelerinde Modern Toplumsal Tarih”, Kent, Toplum, Müze Deneyimler-Katkılar ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001,34-38,35.

⁴⁷⁶ Merimann,2000,75-6.

⁴⁷⁷ Knowles,2001,16.

sunulmuştur. Proje ayrıca “Kültürlerarası Günlük” adıyla basılmış ve tüm Modena yurttaşlarına dağıtılmıştır⁴⁷⁸.

Parma’daki Parma Üniversitesi Doğa Tarihi Müzesi’nde MAPforID projesi kapsamında 2008-2009 yılları arasında başlatılan “Dünyadaki ve Cenneteki Hayvanlar” projesinde Afrika kökenli yurttaşlarla işbirliği yapılmış ve onların projenin baş destekçi olmaları sağlanmıştır. Proje kapsamında müze, katılımcıları ile birlikte Afrikalı hayvanlarından oluşan koleksiyonunu hikaye anlatıcılığı ve müzikal performanslar yoluyla tekrar yorumlamıştır. Ayrıca proje kapsamında katılımcılarla Afrikalı ve Avrupalı kozmolojisi arasındaki benzerlikleri üzerine bir çalışma yapılmış ve Güney Yarımküredeki takımyıldızlarının hangi hayvanlarla tanımlanabileceğini gösteren bir mobil planetarium tasarlanmıştır⁴⁷⁹.

Liverpool, Leicester ve Sunderland Müzeleri 2003 yılında bir proje başlatmıştır. Uzun dönemli ve şehirlerarası bir proje olan “Mülteciler ve Sığınmacıları Kaynaştırma” projesinde müzeler yerel okul çocukları ve göçmen ailelerle birlikte çalışarak, İngilizce dili öğrenime ve toplumsal bütünleşmeye destek olmayı amaçlamıştır. Proje ayrıca kültürel bağları sağlamlaştırmış ve bir sportif ağ oluşturmuştur⁴⁸⁰. Proje kapsamında ayrıca kendisi de Zimbabweli bir mülteci olan heykeltıraş Hilary Manuhwa ile 9 genci bir araya getiren bir atölye gerçekleştirilmiştir⁴⁸¹. Sunderland Müze ve Galerisi’nde ise “Halkın Seçtikleri” sergisinde kefalete bağlı olarak bir yurttan kalan hükümlülerin seçtiği yapıtlar sergilenmiştir⁴⁸².

Londra’daki Victoria ve Albert Müzesi’nde 1997 yılında “Shamiana: Hint-Türk İmparatorluğu Çadırları” projesi kapsamında Güney Asyalı kadınlar ve çocuklarla bir dizi sanatsal atölye gerçekleştirmiştir. Bu sanatsal projelerle toplumsal grupların bir araya gelmeleri ve diyalog kurmaları amaçlanmıştır. Atölye çalışmalarına bine yakın

⁴⁷⁸ Sani,2016,87.

⁴⁷⁹ Sani,2016,87.

⁴⁸⁰ Kate Bellamy, Carey Oppenheim, “Learning to live: Museums, young people and education”, **Learning to Live: Museums, young people and education, Institute for Public Policy Research and National Museum Directors' Conference 2009**, London: Institute for Public Policy Research, **2009**:63.

⁴⁸¹ David Fleming, Carol Rogers, “Museums, young people and social justice”, **Learning to live: Museums, young people and education**, (Institute for Public Policy Research and National Museum Directors' Conference,2009),78.

⁴⁸² Rawnsley, Sinclair,1997'den aktaran Merimann,2000,77.

kadın katılmıştır. Proje sonunda 2000 yılında “Shamiana: Hint- Türk İmparatorluğu Tekstil” sergisi açılmıştır⁴⁸³.

Bazı müzeler daha önce müzelerde görünür olmayan veya geleneksel olarak temsil edilmeyen farklı topluluklarla birlikte çalışarak yeni bir müze söylemi oluşturmaya ve yeni uygulamalar üretmeye çalışmaktadır. Müzeler birlikte çalıştıkları birey ve toplulukları kültür üreticileri, karar vericiler ve baş destekçiler olarak konumlandırmakta ve onlara müze küratörleri gibi çalışma imkanı sunmaktadır. Bu birey ve topluluklar müzenin koleksiyonlarında bulunan ya da kendi geçmişlerinden getirdikleri nesnelere kullanarak müzelerde çeşitli çalışmalar ortaya koymaktadır. Aşağıda bu tür çalışmalara yer veren müzeler yer almaktadır:

Glasgow’daki Glasgow Müzesi, “Açık Müze” programı, bir toplu konut sitesinde oturan kadınları müzeye davet etmiş ve bu kadınların seçtikleri nesnelere hazırladıkları sergiyi hem müzede hem de kendi sitelerinde sergilemelerine olanak sunmuştur. Aynı program kapsamında yerel halkın kendi sergilerini hazırlamalarına olanak verilmiştir. Bu sergilere bir örnek bölgenin davranış bozukluğu gösteren erkek öğrencileri tarafından yörenin başlıca yapı malzemesi olan kumtaşı konusunda hazırlanan sergidir⁴⁸⁴.

Washington’daki Frye Sanat Müzesi, 2014 yılında “Kürator Sizziniz” sloganıyla sosyal medya üzerinden bir proje başlatmıştır. 11 gün süren etkinlik kapsamında müzenin sosyal medya takipçileri 232 eserden en sevdikleri eserleri seçmiş ve yorumlamıştır. Müze seçilen eserleri, katılımcıların isimleri ve yorumlarıyla birlikte müzenin #SocialMedium galerisinde sergilemiştir⁴⁸⁵.

Özellikle Birleşik Krallık, 2009 yılında gerçekleştirdiği “Ulusal Müze Direktörleri Konferansında” gençlerin ve çocukların müze eğitimi üzerine odaklanmıştır. Müzelerin gençler ve çocuklar tarafından sıkıcı, ürpertici ve eski mekanlar olarak algılanmasının önüne geçmek amacıyla gençlerin ve çocukların müzelerin geliştirilmesinde aktif rol oynamalarını teşvik edilmiştir. Gençlerin ve çocukların yeni müze söylemini ve uygulamalarını üreten ve yayan kültür üreticileri, süreç

⁴⁸³ Bellamy, Oppenheim,2009,19.

⁴⁸⁴ Edwards,1996,60-3’den aktaran Merimann,2000,76.

⁴⁸⁵ “#SocialMedium”, Frye Art Museum,

<http://www.fryemuseum.org/exhibition/5631/%20FryeArt%20Museum/#Social%20museum> [09.05.2018].

katılımcıları, karar vericiler ve baş destekçiler olmalarına olanak sağlayan bir politika geliştirilmiştir.

Londra'daki National Portrait Gallery, "Gençlik Forumu" adlı proje ile 14-21 yaşlarındaki gençleri koleksiyonlar hakkında yeni bakış açıları geliştirmeleri konusunda teşvik etmiştir. Proje kapsamında gençler, müzelerin onlar için neler yapabilecekleri üzerine düşünmüş ve görüşlerini paylaşmıştır. Bu doğrultuda gençler yaratıcı fikirler üreterek yeni müze etkinlikleri tasarlamıştır⁴⁸⁶.

Sheffield'deki Sheffield Müzesi "Gençlik Forumu" adlı bir proje ile 14-24 yaş aralığındaki gençleri karar alma süreçlerine dahil etmiştir. Sanatçıların önderliğinde gerçekleşen bir dizi workshop doğrultusunda, gençler müze çalışanlarıyla birlikte çalışarak görsel sanatlar koleksiyonunu geliştirmeye yönelik fikirler üretmiştir⁴⁸⁷.

Birçok müze özellikle dezavantajlı topluluklardan gelen gençlerle ve çocuklarla çalışarak onların sanat dilini kullanarak ve geleneksel olmayan yöntemleri deneyimleyerek kimlik ve miras kavramları hakkında yeni bakış açıları geliştirmelerini amaçlamıştır. Bu projeler ayrıca gençleri çağdaş sanatçılarla bir araya getirmiştir.

New York'taki Whitey Amerikan Sanatı Müzesi, 1970'te herkese açık olmayan ünlü bağımsız bir çalışma programını başlatmıştır. Bu program biri ağırlıklı olarak siyah ve Puerto Rikolu onlu yaşlardaki çocuklardan, diğeri ülkenin dört bir yanından gelen başarılı üniversite öğrencilerinden oluşan iki grup sanatçıya her yıl bir okul dönemi boyunca stüdyo eğitimi imkanı sunmuştur. Stüdyo projesi ile çoğu gittiği devlet okulunda umutsuz suçlu muamelesi gören yetenekli getto gençlerinin enerjisini yıkıcı ve antisosyal değil, yaratıcı dışavurum biçimlerine kanalize ederek yeni bir bakış açısı geliştirmeleri hedeflenmiştir⁴⁸⁸.

New York'taki Metropolitan Müzesi 1968'de "Eski Ustalar: Yeni Çıraklar" adlı bir pilot program başlatmıştır. Program müzenin koleksiyonlarının, onlu yaşlardaki yoksul çocukların katılacağı bir stüdyo kursunda önemli bir rol oynayıp

⁴⁸⁶ Kate Bellamy, Louie Burghes, Carey Oppenheim, "1. LeArning tO Live: Museums, young people and education", Learning to Live: Museums, young people and education, Institute for Public Policy Research and National Museum Directors' Conference 2009. London: Institute for Public Policy Research, 2009: 9-11.

⁴⁸⁷ Bellamy, Burghes, Oppenheim, 2009, 11.

⁴⁸⁸ Rose, 1972, 56'dan aktaran Elliot Kai-Kee, "Yorum ve Deneyim, Sanat Müzesinde Eğitimin Kısa Bir Tarihi", **Müze Dersleri**, ed. Rika Burnham ve Elliot Kai-Kee (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015): 68, 85.

oynamayacaklarını görmek için tasarlanmıştır. Program öğrencileri müzenin galerileriyle tanıştırmış ve onları gözlem yapmaya, resim çizmeye ve grup tartışmalarına katılmaya teşvik etmiştir. Pilot proje sonunda çocukların serbestçe gezinip, beğendikleri sanatçıları arayıp-bulmalarına izin verilmesinin en etkili yöntem olduğu saptanmıştır. Proje ile birlikte çocuklar tarih içindeki ruh eşlerini seçerek kendi sanatçı kimliklerini güçlendirmiş ve kendilerini geçmişteki büyük sanatçılar ile özdeşleştirerek, bir geleneğe ait olmaktan kaynaklanan güvenlik hissini deneyimlemiştir⁴⁸⁹.

Londra'daki Victoria ve Albert Müzesi, Museum4 işbirliği ile "NCH/Action" adlı bir proje geliştirmiştir. Proje korunmasız ve ulaşması zor olan çocukları hedeflemiştir. Proje kapsamında katılımcıların koleksiyonlar aracılığıyla kimlik üzerine yaratıcı diyaloglar kurulmaları amaçlanmıştır. V&A, ayrıca bölgesel müzelerle birlikte online bir proje yürütmüştür. Proje kapsamında çocuklar ve gençler teknoloji ile birlikte nesneleri keşfetmiştir. Katılımcıların bu projeler sayesinde ötekiliğe ve çeşitliğe yönelik açık bir tutum geliştirmesi amaçlanmıştır⁴⁹⁰.

Washington'daki Smithsonian Enstitüsü Hirshhorn Müzesi ve Heykel Bahçesi bünyesinde bulunan dijital öğrenme merkezi ARTLAB+, gençler için bir proje başlatmıştır. Bu proje gençlere, arkadaşlarıyla birlikte sosyalleşirken, dijital medya ve teknik cihazları keşfedebilecekleri, ilgi alanlarını ve becerilerini geliştirebilecekleri atölye çalışmaları sunmuştur. Gençler program kapsamında "Community ReDesign" etkinliğinde içinde yaşadıkları toplumu eleştirel açıdan incelemişlerdir. Özellikle toplumdan dışlanmış ya da haksızlığa uğramış topluluklar hakkında bir durum tespiti ortaya koymuşlar ve sorunun nedenleri üzerine tartışmışlardır. Gençler ayrıca bu toplulukların dezavantajlarının giderilmesi için dijital fikirler üretmiştir. Bu projeler ile gençlerin toplumun güncel sorunlarına karşı duyarlı olmaları ve problem çözme yeteneklerini geliştirmeleri hedeflenmiştir⁴⁹¹.

Nottingham'daki Adalet Müzesi, 2002 yılında sosyal değişimin yeni gündemi olarak müzede yurttaşlık eğitimi projesi başlatmıştır. Projede suça bulaşmış veya ana akım okullardan atılma tehlikesi olan ilkokul ve ortaokul gençlerin katılımı hedeflenmiştir.

⁴⁸⁹ Metropolitan Museum of Modern Art Bulletin 1968,230-6'den aktaran Kai-Kee,2015,85.

⁴⁹⁰ Bellamy, Oppenheim,2009,19.

⁴⁹¹ "ARTLAB+", New Learning Institute, <https://hirshhorn.si.edu/explore/about-artlab/> [09.04.2018]; "ARTLAB+", Smithsonian Institute, http://www.newlearninginstitute.org/digital_media_programs/2011_summer_programs/smithsonian_institute_launches_artlab_series/ [10.04.2018].

“Geçmişten öğren, şimdiki zamanda yaşa ve geleceği değiştir” sloganıyla yola çıkan proje, müze ile çalışan gençlere toplumsal katılım, yasal okuryazarlık, hak ve sorumluluklarını öğrenebilecekleri bir yurttaşlık eğitimi programı sunmuştur.⁴⁹².

Brezilya- Rio da Janeiro'daki Oswaldo Cruz Evi (Yaşam Müzesi), “Genç Stajyerler Kültürel Üretim Programı (PYA)” adı altında bir sosyal yardım programı başlatmıştır. PYA, gençlerin doğrudan kültür dünyasına giriş yapabilecekleri, kültürel sermayelerini güçlendirebilecekleri, kültür üretiminde bulunabilecekleri ve eğlenebilecekleri bir eğitim programı tasarlamıştır. Manguinhos'ta yaşayan ve devlet okulunda okuyan 16-19 yaşları arasındaki gençlere ve topluluklara odaklanan program, gençlerin bilim, kültür, kimlik, yurttaşlık ve tarihsellik kavramları hakkında düşünceleri ve bir diyalog ortamında bu kavramları tartışmalarını sağlamıştır. Proje kapsamında katılımcıların kendi kimlikleri hakkında teorik ve pratik bilgiler eşliğinde eleştirel bir bakış açısı kazanmaları ve yaşadıkları toplumun çelişkilerini keşfetmeleri amaçlanmıştır. Ayrıca multimedya, fotoğraf, okuma, yazma, tiyatro ve müzik workshoplarından oluşan bir dizi etkinlik programıyla gençlerin kendilerini ifade edebilmeleri, yaratıcılıklarını geliştirebilmeleri ve uygulama yapabilmeleri hedeflenmiştir. Program gençlere dinamik ve anlamlı aktiviteler teklif etmiş, gençleri kendi başlarına öğrenme ve yorumlama yetenekleri kazanmaları konusunda cesaretlendirmiş ve proveke etmiştir⁴⁹³.

3.3.3.2. Ortak Bir Dil Bulmak

Dünyadaki problemlerin sebepleri tarihsel korkulardan, etnik tansiyonlardan ve karşılıklı kültürel anlayış eksikliğinden kaynaklanmaktadır. - Elizabeth Crooke

Farklı toplulukların kendi seçimleri olmayan kimliklerinden ötürü görmezden gelinmeleri, sanki toplum içerisinde yoklarmış gibi davranılması kadar tanınmaktan çekinilmesi, damgalanması; yanlış tanınması ve eksik tanınması da bir baskı biçimi oluşturmaktadır⁴⁹⁴. Günümüzde müzeler farklı topluluklarla birlikte çalışarak bu topluluklar için bir grup gururu inşası oluşturmaya çalışmaktadır. Bu tür çalışmalar

⁴⁹² Tim Desmond, “Beyond the school: Museums and the young people”, **Learning to live: Museums, young people and education**, (Institute for Public Policy Research and National Museum Directors' Conference, 2009), 70.

⁴⁹³ Vanessa Guimaraes, Carmen Mourao, Hilda Gomes, “Producing culture and social engagement with teenagers at Manguinhos”, **ICOM Ceca Annual Conference, 10-17 August 2013** (Rio de Janeiro: Museu da República/IBRAM, 2013): 220-4.

⁴⁹⁴ Taylor, 2018, 13.

bu topluluklar hakkındaki önyargıların ve kalıp-yargıların red edilmesine, olumsuz duyguların olumlu duygulara dönüştürülmesine olanak sağlamaktadır. Aşağıda müzelerde topluluklar arasında ortak bir dil bulmayı ve kültürlerarası etkileşimi keşfetmeyi amaçlayan çalışmalara yer verilmiştir:

Londra'daki Horniman ve Mankind Müzelerinde ortaöğretim öğrencilerine iki farklı eğitim projesi oluşturulmuştur. İlk projede öğrencilerle birlikte İnuitler halkının kültür ve tarihine odaklanılmıştır. Öğrenciler müze gezisi sonrasında okulda İnuitler ile ilgili bir sunum yapmıştır. Sunumda öğrenciler “Eskimo” adının İnuitler için kabul edilemez olduğu görüşü vurgulamış ve sonuç olarak başkalarına saygı duymanın onlar için uygun ad kullanmayı da içerdiği düşüncesini paylaşmıştır. Diğer projede öğrenciler ile birlikte Kuzey Amerika yerlilerinin tarih ve kültürüne odaklanılmıştır. Öğrenciler yaptıkları çalışmada, bu topluluğun kimliğini ve çeşitliliğini filmlerde gördükleri stereotiplerle karşılaştırmışlardır⁴⁹⁵. Mankind Müzesi 1987 yılında ayrıca çocuklar için bir program hazırlamıştır. Bu programda çocuklar, Arap dünyasının farklı yerlerindeki modern yaşamını inceleme fırsatı yakalamıştır. Bu projenin amaçlarından biri çocukların Arap halkı hakkında sahip olduğu kalıp-yargılı görüşlere seslenmek olmuştur. Projede kullanılan nesnelere, Arap topluluğu örgütleri tarafından ödünç verilmiştir. Çocuklar proje kapsamında Arap halkının gündelik yaşantısını canlandırmıştır; farklı ulusların giysilerini giyme, yemek yeme, aile gruplarının farklı üyelerini oynama, ev sahibi olarak konukları ağırlama vb. gibi bir dizi etkinlik düzenlenmiştir⁴⁹⁶.

Birmingham'daki Birmingham Müzesi ve Sanat Galerisi'nde 1991 yılında “Gallery 33 Projesi” kapsamında “Kültürlerin Buluşma Yeri” adlı bir sergi açılmıştır. Sergi ekibinde farklı kültür ve disiplinlerden kişiler çalışmıştır. Sergide müzenin etnografya koleksiyonundan Kuzey Amerika, Afrika, Pasifik Adaları ve Avustralya ile Birmingham'daki azınlık ve çoğunluk kültürlerinin sanat ve yerel tarih eserlerini oluşturan çağdaş buluntular sergilenmiştir. Yeme-İçme, Müzik ve Maskeler başlıklarında popüler temalar kullanılmıştır. Ayrıca serginin performans alanında müzik, dans ve hikaye anlatımı, zanaat yoluyla performansların sergilenebileceği gerçek bir kültürlerin buluşma yeri oluşturulmuştur. Sergi bilinen ve iyi bilinmeyen, geçmiş ve gelecek, çoğunluk ve azınlık ikilemlerini tartışmaya açarak, kültürel

⁴⁹⁵ Hopper-Greenhill,1999,160.

⁴⁹⁶ Bateman,1988,13'den aktaran Hopper-Greenhill,1999,160.

ifadelere odaklanmıştır. Müze bu sergi aracılığı ile ziyaretçilerin kendi kültürlerini ve diğer kültürleri sorgulamalarını teşvik etmeyi amaçlamıştır. Sergide kullanılan görseller kültürleri karşı karşıya getiren ve pekiştiren kültürel kalıp-yargıları ortaya koymayı hedeflemiştir. Sergi ayrıca etnografya koleksiyonunun kültürel çeşitliliği temsil etmede nasıl kullanılabileceğini araştırmak için bir fırsat oluşturmuştur⁴⁹⁷.

Bedford'daki Bedford Müzesi çocuklar için "Dünya Kutusu" projesini hazırlamıştır. Proje kapsamında çocukların çevrenin kültür üzerindeki etkisini keşfetmesi amaçlanmıştır. Dünyanın çeşitli yerlerinden gelen çağdaş buluntular, öğrenciler tarafından incelenmiştir. Öğrenciler hava ve bitki örtüsünü göz önüne alarak hangi buluntunun dünyanın neresinden geldiğini bulmaya çalışarak bir keşif gerçekleştirmiştir. Proje çağdaş buluntular yardımıyla farklı kültürlerin gereksinimlerini karşılamak amacıyla genellikle benzer nedenlerden yola çıkarak üretimde bulduklarını, fakat çevrenin kültürel etkileri nedeniyle farklı buluntular ortaya koyduklarını göstermeyi amaçlamıştır.⁴⁹⁸.

Müzeler son yıllarda sergiler ve etkinlikler aracılığı ile çatışmalı topluluklar arasında güvenli ve destekleyici ortamlarının yaratılmasını, topluluklar arasında kültürel etkileşimlerin keşfedilmesini ve yeni ortak değerler inşa edilmesini amaçlanmaktadır. Özellikle aralarında anlaşmazlık olan toplulukları bir araya getiren ve ortak bir amaç için birlikte çalışmalarına olanak sağlayan etkinlikler, topluluklar arasındaki köklü anlaşmazlıkların tartışılmasında ve uzlaşmaya varılmasında çözüm sağlamaktadır. Bu etkinlikler farklı toplulukların diyalog kurmalarına, birbirlerini dinlemelerine ve birbirlerini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Aşağıda bu tür çalışmalar yapan müzelere örnekler verilmiştir.

İsrail Müzesi'nde 1995 yılında açılan "Hindistan Musevileri" sergisi, 3 farklı gruptan oluşan Hindistan Musevilerinin tarih ve kültürüne odaklanmıştır. Bu gruplardan iki tanesi arasında çatışmalı bir ilişki söz konusu olduğundan serginin hazırlıkları sırasında bazı anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Aralarında çatışma olan gruplardan biri, diğer gruplarla birlikte sergilemeye itiraz etmiştir. Fakat müzenin çabaları ile gruplar arasındaki tansiyon düşürülmüştür. Uzlaşma sonunda gruplar müzenin, bir savaş

⁴⁹⁷ Hooper-Greenhill,1999,157; Eilean Hooper-Greenhill, Museums and the Shaping of Knowledge (London: Taylor & Francis e-Library,2003), 205; Jane Pierson Jones, "The Colonial Legacy and The Community: The Gallery Project 33", **Museums and Communities: The Politics of Public Culture**, ed. Ivan Karp, Christine Mullen Kreamer, (Smithsonian Institution,1992): 221-41.

⁴⁹⁸ Hooper-Greenhill,1999,159.

alanı olmadığını kabul etmiş ve İsrail'e gelmelerinden sonra diğer gruplar hakkındaki ön yargılarının zayıfladığının farkına varmıştır. Bu sergi üç grup arasındaki olumsuz duyguların olumlu duygulara dönüşmesine ortam hazırlamıştır. Ayrıca sergi kamuoyu tarafından da olumlu geri dönüşler almıştır⁴⁹⁹.

Torino'daki Ulusal Sinema Müzesi'nde MAPforID projesi kapsamında başlatılan "Torino için Harita" projesi, yerli ve göçmen öğrencilerden oluşan katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Kültürlerarası diyalog teması ile yola çıkan projede göçmenlik, bütünleşme, devingen kimlikler, kültürlerarası çatışma kavramları tartışmaya açılmıştır. Müze koleksiyonlarının kültürlerarası bakış açısı ile yeniden yorumlanmasını ve otobiyografik hikaye anlatıcılığını içeren 4 kısa film oluşturulmuştur. Görsel-işitsel üretim süreçleriyle heterojen grupların aktif katılımına olanak sağlanmıştır. Otobiyografik hikaye anlatıcılığında film öğesinin kullanılması kültürlerarası konularda tartışma için değerli bir başlangıç noktası sağlamış ve güçlü duygusal geri dönüşlerin tetiklenmesini yol açmıştır. Film görselleri ile çalışmak dilsel bariyerleri aşmaya yardımcı olmuştur. Koleksiyonlardan yorumlanarak seçilen objelerle çağdaş toplumun çatışmalı konuları hakkında tartışma başlatılmış ve müzakere süreçleri deneyimlenmiştir. Bireyler üzerinde gerilim ve çatışma yaratan sorunlu içerikler irdelenmiştir. Tartışmaların sürdüğü bazı kritik durumlarda içerikler gerilime yol açmasına rağmen kısmen sorunların çözümünde anlaşma sağlanması açısından önem teşkil etmiştir. Tartışma ve çatışma yaratan içeriklerin dışlanması ya da görmezden gelinmesi yerine bu süreçlere dahil edilmesi katılımcılar için bir fırsat oluşturmuştur. Projede tansiyon ve çatışma süreçlerini deneyimlemek, bütünleşme ve kültürel içerik oluşturma konularına katkı sağlamıştır⁵⁰⁰.

Berlin'deki Neukoelln Müzesi'nin Britz Çiftliğindeki binasında 2010 yılında "99 x Neukoelln" kalıcı sergisi hazırlanmıştır. "Benim Hikayem" bölümünde sergilenen 99 nesne, Neukoelln'a komşu olan ziyaretçilerden toplanmış ve komşuların çok-kültürlü kimliklerini yansıtan sosyal ve kültürel nesnelere bir araya getirmiştir⁵⁰¹.

⁴⁹⁹ Rivka Gonen, "Müze Bağlamında, Toplumsal Çoğulculuk Amaçlar ve İnkalemler", **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**, ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 154-158, 157

⁵⁰⁰ Simona Bodo, "Introduction to Pilot Projects", **Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe**, ed. Simona Bodo, Kirsten Gibbs, Margherita Sani, (Park Printing Co. Ltd,2009): 26-31.

⁵⁰¹ Sani,2016,85; "Neukölln Museum", Museumportal Berlin, <https://www.museumportal-berlin.de/en/museums/museum-neukolln/> [09.04.2018].

Müzeler koleksiyonları aracılığı ile kültürlerarası etkileşime odaklanarak birçok topluluk arasında olumlu duyguların pekişmesine olanak sağlamaktadır. Aşağıda kültürlerarası etkileşimi dikkate alan müze çalışmalarına örnekler verilmiştir.

Peronne'daki Tarih Müzesi, Birinci Dünya Savaşı ve Somme Savaşı'nı aktarmak amacıyla 1992'de açılmıştır. Müzenin açılış sürecinde müzeye bağlı araştırma merkezinde İngiliz, Alman ve Fransız tarihçiler işbirliği içinde çalışmıştır. Müze kendisini milliyetçi bir yan tutmayan, savaştan etkilenen insanların yaşamlarının bütün boyutlarını küresel kültürel bir olgu olarak gözler önüne sermeyi amaçlayan ve bunu yaparken de müzeciler, tarihçiler ve Birinci Dünya Savaşı uzmanları ile birlikte çalışan bir kurum olarak tanımlamıştır. Müze kalıcı sergisinde Birinci Dünya Savaşı'nda Batı cephesinde savaşan Fransız, İngiliz ve Alman askerlerin dinsel yaşamlarına, normal bir hayat özlemlerine, onların mütevazı sanatsal üretimlerine, içinde buldukları korku dolu ortamda anılarını yaşatma çabalarına, beslenmelerine, uykularına, düşlerine ve oyunlarına odaklanmıştır. Ayrıca sergide askerlerin aksine Fransa'da, Britanya'da ve Almanya'daki sivil halkın günlük yaşamlarından nesnelere ve görüntüler de sergilenmiştir⁵⁰².

Madrid'deki Amerika Müzesi, göçmenlik deneyimi ile ilgili online bir proje oluşturmuştur. Proje diyalog yoluyla kültürlerin birbirini nasıl zenginleştirebileceğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Online projede film, yemek, edebiyat, çocuklar, kişisel deneyimler gibi temalarda kanallar açılmış ve katılımcıların yazı, fotoğraf ve videolar aracılığıyla kişisel anlatılar ve mikro hikayeler paylaşarak projeye katkı sunmaları beklenmiştir. Projeye İspanya'daki göçmen toplulukların, yurtdışına göç eden İspanyolların ve göçmenlik deneyimi yaşayan kişilerin katılması beklenmiştir. Ayrıca İspanyol vatandaşlarının da göçmenlikle ve göçmeliğin kültüre etkileriyle ilgili görüşlerini paylaşmaları istenmiştir. Proje kapsamında sanatçılara, çocuklara ve yaşlılara özel etkinlikler oluşturulmuştur⁵⁰³.

Kudüs'teki Davut Kulesi Müzesi'nde açılan "Yerel Tanrıçalar" sergisi, kadının İbrani ve Arap toplumundaki rollerini tartışmaya açılmıştır. Sergide çeşitli dinlerde ve törenlerde sembol olarak kabul edilen kadın mevcudiyetinin önemi

⁵⁰² Pomian,2000,24-5.

⁵⁰³ Avrupa Birliği, [09.10.2018].

vurgulanmıştır. Ayrıca hem İbranilerin, hem de Arapların kadın çalışmalarına ve bir Arap sanatçının işlerine yer verilmiştir⁵⁰⁴.

Brooklyn'deki Amerikalı Çinliler Müzesi kurulurken Brooklyn Tarih Derneği hem Brooklyn'li Çinli göçmenlerle hem de Latin, Arap ve İskandinav komşuları ile görüşmüştür. Dernek yaptığı görüşmelerle Brooklyn'li insanların ortak yanlarının neler olduğu araştırma fırsatı bulmuştur. Dernek müzenin aslında Brooklyn'deki bütün insanlarla ilgili olduğunun altını çizmiştir⁵⁰⁵.

Boston'daki Çocuk Müzesi şehrin merkezinde yaşayan çatışan grupları bir araya getiren bir proje başlatmıştır. Müzede yer alan küçük bir sergi mekanına "Odaklanma" adı verilmiş ve müze tarafından herhangi bir editoryal kontrole tabi tutulmadan çeşitli grupların kendi gösterilerini düzenlemelerine imkan sağlanmıştır⁵⁰⁶.

Hamburg'daki Hamburger Kunsthalle Sanat Müzesi'nde, farklı dinlere ait öznelerden oluşan sanat işleri dinler arası diyalogu harekete geçirmek için kullanılmıştır. Proje kapsamında bir dizi etkinlik düzenlenmiş, Kuran'da, Tevrat'ta ve İncil'de yer alan hikayeler tasvir edilmiştir⁵⁰⁷.

3.3.3.3. Diyalog Başlatmak

Müzeler insan hakları, hayvan hakları, çevre hakları ve kentli hakları gibi konulardaki etik sorunları ele alarak, yeni fikirleri tartışmaya açarak, toplulukları yerel, ulusal ve uluslararası konularda provoke etmektedir. Kentsel konuların çoklu açılarını ele alan ve toplulukları duyarlı kararlar alma konusunda teşvik eden müzelere aşağıda örnekler verilmiştir:

Kaliforniya'daki Santa Monica Sanat Müzesi, 1991 yılında sanat etkinliklerinin içinde güncel ve toplumsal bir konuyu gündeme getirmiştir. "AIDS ile Mücadele Eden Latin Sanatçılar" sergisi, AIDS ile mücadele konusunda eğitim etkinlikleri, video gösterimleri ve AIDS'in tartışıldığı bir dizi panellerle topluma ulaşmaya

⁵⁰⁴ Andy Semel, "Kültürel Çoğulculuğun Toplumsal Tarih Müzelerine Yansıması", **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**, ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 166-170, 170.

⁵⁰⁵ David M. Kahn, "Amerikan Kent Tarihi Müzelerinde Yeni Misyonlar", **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**, ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 20-24, 23.

⁵⁰⁶ Gurian, 1981, 292'den aktaran Hopper-Greenhill, 1999, 158.

⁵⁰⁷ Sani, 2016, 87.

çalışmıştır. Müze bu çalışmasıyla kentlilerin AIDS hakkında doğru bilgilere ulaşmasına ve ayrıca AIDS hakkındaki önyargılarının yıkılmasına yardımcı olmuştur⁵⁰⁸.

Liverpool'daki Liverpool Müzesi 2017'de açılan "Kentten Masallar" sergisinde, kentin LGBT+ topluluklarına odaklanmıştır. 1967 Cinsel Suçlar Yasasının 50. yıldönümü sebebiyle hayata geçirilen sergi, 50 yıllık süreçte LGBT+ alanında yaşanan gelişmeleri aktarmayı amaçlamıştır. Sergide son beş yıl içerisinde Liverpool'un lezbiyen, gey, biseksüel ve trans topluluklarından elde edilen somut ve somut olmayan kültüre mirasa (kıyafetlere, sanatsal çalışmalara, bireysel hikayelere ve sözlü tarih çalışmalarına) yer verilmiştir. Sergi ayrıca evlilik, rıza eşitliği ve eşit evlat edinme hakları gibi konuları da tartışmaya açmış ve Liverpool'un LGBT + topluluğunun deneyimlerini, önyargılarını ve yıkıcı ayrımcılık vaka örneklerini ortaya koymuştur⁵⁰⁹.

Liverpool'daki Yaşam Müzesi 2006 yılında açtığı "İnsanlık Onuruna Karşı- Atlantik-Ötesi Kölelik" sergisini uluslararası bir akademisyenler kurulu ile yürütmüştür. Sergi kapsamında birçok siyahi ile görüşmeler yapılmış ve Afrika Diasporası ve Atlantik köle ticareti ile ilgili bilgi toplanmıştır. Birleşik Krallık'ta ve modern dünyada yaşayan siyahilerin sergi aracılığı ile düşüncelerinin ve anılarının yansıtılması amaçlanmıştır. Serginin kataloğu tarih yazımına büyük bir katkı oluşturmuştur⁵¹⁰.

3.4.Türkiye'nin Müzecilik Tarihi ve Kültür Politikaları

Osmanlı Devleti'nde müzecilik serüveni batılılaşma çabasının bir yansıması olarak başlamıştır⁵¹¹. İlk kurulan müzeler daha çok askeri, etnografik ve arkeolojik malzemelerden oluşmuş, bu mekanlarda Osmanlı kimliğinin yansıtılması ön plana çıkarılmıştır⁵¹². 1900'lü yıllar başında Konya, Bursa, İzmir, Sivas, Bergama gibi şehirlerde yerel müzeler kurulmuştur⁵¹³. 1936 yılında "Müzeler Tarihi" kitabında yer aldığı şekliyle müzeler genel müzeler ve ulusal müzeler olarak ikiye ayrılmıştır.

⁵⁰⁸ Şeniz Atık, "Müzelerimizin Yeniden Yapılanması Kapsamında Müze-Toplum İlişkisi, Müze Toplum İlişkisi Bağlamında Müze Tanıtımı ve İletişim", **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**, der. Tomur Atagök (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi,1999): 155-172), 157.

⁵⁰⁹ "Tales from the City", Museum of Liverpool,

<http://www.liverpoolmuseums.org.uk/mol/exhibitions/tales-from-the-city/> [08.05.2018].

⁵¹⁰ Knowles,2001,16-7.

⁵¹¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu., 2012,17.

⁵¹² Küçükhasköylü,2013,57.

⁵¹³ Küçükhasköylü,2013,53.

Genel müzeler; her ulusa ait elde edilmiş eserlerin toplandığı müzeler olarak ifade edilirken, ulusal müzeler ise her ulusun kendine ait eserleri bir müze içinde toplayarak bir iftihar maksadı ile halka göstermesi olarak nitelendirilmiştir⁵¹⁴. Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye’de müze kuruluşu hızlı bir grafik izlemiştir⁵¹⁵. Öncelikle koruma altına alınmak istenen İstanbul’da Ayasofya, Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Kariye Camii, Fethiye Camii, Bursa’da Yeşil Türbe, Muradiye Türbesi, Konya’da Mevlana Dergahı gibi önemli yapılar müzeye çevrilmiştir. Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında birçok şehirde müze açılmıştır: Antalya Müzesi, Edirne Müzesi, Adana Müzesi, Amasya Müzesi, Tokat Müzesi, Sinop Müzesi, Kayseri Müzesi, Afyon Müzesi, Çanakkale Müzesi, Denizli Müzesi, Diyarbakır Müzesi, Erzincan Müzesi, Samsun Müzesi, Sinop Müzesi, Van Müzesi, Efes Müzesi, Manisa Müzesi, Kırşehir Müzesi, Kütahya Müzesi, Isparta Müzesi ve Tire Müzesi. 1945’den sonra ise neredeyse her ilde bir müze açılmıştır⁵¹⁶. Müzeler Cumhuriyet döneminde geniş kitlelere ulus bilincinin aşılması için önemli olmuştur⁵¹⁷. Cumhuriyet döneminin müze türlerine baktığımızda; Arkeoloji Müzesi, Etnografya Müzesi, Güzel Sanatlar Müzesi, Askeri Müze, Zanaat Müzesi, Tarihi Tabii Müzesi ve İnkilap Müzesi olduğu görülmektedir⁵¹⁸. Özellikle Cumhuriyet döneminin ideolojik yaklaşımlarını -ulusal tarih anlayışını- izlenebileceği bu müze gruplarından en çarpıcı örneklemeler İnkilap Müzesi -Devrim Müzesi- ile ilgili olanlar olmuştur. Şapolyo’nun aktardığı şekliyle diğer müzeler tarafsız bir gözle vücuda getirildiği halde, İnkilap Müzelerinde taraflı göz esas olmuştur⁵¹⁹. Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet eliyle kapitalistleşme süreci başlatılmıştır ve 1923-1945 yılları arasında devam etmiştir. Gevgili’ye göre 1950-1970 yılları arasında Türkiye ekonomisinin yapısal yetersizliği, dünya kapitalist sisteminin sağlanan geniş dış kredilerin de yardımıyla giderilmeye çalışılmıştır. Bu süreç müzeleri de etkilemiştir⁵²⁰. Türkiye’de çağdaş müzeciliğin gelişmesine ve uluslararası işbirliklerinin artmasına katkı sağlayan diğer gelişmeler ise Türkiye’nin 1949 yılında UNESCO ve 1956 yılında ICOM gibi sivil toplum kuruluşlarına üye olmasıyla

⁵¹⁴ Şapolyo,1936’dan aktaran Madran,1999,12-3.

⁵¹⁵ Madran,1999,14.

⁵¹⁶ Küçükhasköylü,2013,58.

⁵¹⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu, 2012,17.

⁵¹⁸ Şapolyo,1936’dan aktaran Madran,1999,13.

⁵¹⁹ Şapolyo,1939’dan aktaran Madran,1999,13.

⁵²⁰ Bıçakçı,2012,235-6.

başlamıştır⁵²¹. “Bu süreçte Türkiye’de müzecilik alanında konferans, yayın ve toplantılar yoğunlaşmış ve çağdaş müzecilik anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır⁵²²”. Türkiye ayrıca uluslararası sivil toplum kuruluşlarının kültürel mirasın korunması ve sergilenmesi ile ilgili olan sözleşmelerine imza atmıştır: “Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme”, “Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle ilgili Sözleşme”, “Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme”, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ve “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi” bu sözleşmeler arasındadır. “1960’lılar özellikle devlet müzelerinin açılmaya devam edildiği, fakat ülke genelinde tek tip plana sahip müzelerin hizmet verdiği bir dönemi oluşturmuştur⁵²³”. “Özel sermayenin oluşmadığı bir ortamda doğal olarak devlet eliyle kurulan müzeler, toplum tarafından benimsenmeyen kamu kurumları olarak algılanmışlardır⁵²⁴”. Dış yardımların arttığı ve sermaye birikiminin oluşmaya başladığı Demokrat Parti iktidarında ise katı devletçilik anlayışının çözüldüğü ve kültür yaşamında devletin egemenliğinin azalmaya başladığı görülmüştür⁵²⁵.

“Türkiye Anayasası’nda kültürel haklardan ilk kez 1961 yılında bahsedilmiştir⁵²⁶”. “1970’li yıllarda ise kültür alanı kişiler, özel kurumlar ve vakıflar tarafından desteklenmeye başlanmıştır⁵²⁷”. “1980 sonrasında küreselleşme, özelleşme ve AB’ye uyum sürecinin gündeme gelmesi ile birlikte kamu yönetiminde katılımcılık, demokrasi ve özgürlük kavramları sorgulanmaya başlamıştır⁵²⁸”. Küçükhasköylü 1980 sonrası Türkiye müzecilik politikaları şu şekilde özetlemiştir:

“1980’den sonra devlet merkezli kalkınma ve gelişme modelinin sorgulanması ve yerini özel sermayeye açık, liberal bir anlayışa bırakması, Türkiye’de ulusal müze başkanlıkları kurulmasını gündeme getirmiştir. Bu başkanlıklar, müzelerin yerel yönetimlerle birlikte çalışmasına ve müze yönetiminde sivil toplumun, özel sektörün ve yerel yönetimlerin söz sahibi olmasına olanak sağlamıştır. Türkiye’de özel müzelerin açıldığı bu süreç, aynı zamanda Türkiye’de çağdaş müzecilik anlayışının da yerleşmesine katkı sağlamıştır⁵²⁹”.

⁵²¹ Küçükhasköylü,2013,60.

⁵²² Duygu Atalay, “Müze ve İletişim; MSGSÜ Resim ve Heykel Müzesi’nin Toplumla İletişimindeki Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Yüksek Lisans Tezi: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

⁵²³ Bıçakçı,2012,235-6.

⁵²⁴ Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu,2012,17.

⁵²⁵ Bıçakçı,2012,235-6.

⁵²⁶ Ünsal,1999,162’den aktaran Karadeniz,2015, 204.

⁵²⁷ Yardımcı,2005,93’den aktaran Bıçakçı,2012,236.

⁵²⁸ Ünsal,1999,162’den aktaran Karadeniz,2015, 204.

⁵²⁹ Küçükhasköylü,2013,61.

Türkiye’de üst sınıf bu dönemde sanat toplayıcısı olarak yeni bir kimlik kazanmış ve sanat piyasasının oluşmasına olumlu bir katkı sağlamıştır⁵³⁰. Bu gelişmeler ile birlikte özellikle İstanbul ağırlıklı olmak üzere birçok özel müze açılmıştır: Sadberk Hanım Müzesi (1980), Ziraat Bankası Müzesi (1981), Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi (1992), Rahmi Koç Müzesi (1994), Elgiz Çağdaş Sanat Müzesi (2001), 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi (2001), Sakıp Sabancı Müzesi (2002), Rezan Has Müzesi (2003), İstanbul Modern Müzesi (2004), Pera Müzesi (2005), Çengelhan Rahmi Koç Müzesi (2005), Santral İstanbul (2007), İş bankası Müzesi (2007) bu müzelere örnek oluşturmaktadır.

1999 yılında Helsinki Zirve’sinde Türkiye’nin AB üyeliğinin resmen tanınmasının ardından, Kopenhag kriterlerine ve AB üyeliğine uyum için çeşitli demokratik reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte siyasi haklar, temel özgürlükler, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarında yapılan yasal reformlar, Türkiye’nin demokratikleşmesi için önemli adımlar oluşturmuştur⁵³¹. “Türkiye’de Kürtlerin, Alevilerin, Çerkeslerin, Lazların, Ermenilerin ve benzeri grupların, kültürel haklar konusundaki talepleri gündeme gelmiştir⁵³²”. AB ile bütünleşme projeleri kültürel ve sanatsal nitelikli etkileşimlerde de tarafları karşılıklı olarak işbirliğine zorlamıştır⁵³³. Bu reformlar müzecilik alanında da olumlu gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa Konseyi’nin 2008 yılını “Kültürlerarası Diyalog Yılı” ilan etmesi ve Türkiye ve Avrupa Birliği ortak işbirliği ile Sivil Toplum Diyalogu Programının başlatılması, Türkiye’de kültürlerarası diyalog konusu hakkında farkındalığın artmasına katkı sağlamıştır. Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi devletlerin sivil toplum kuruluşlarının, toplumların birbirini tanımaları, karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmaları ve kalıcı diyalog kurmalarını sağlayan Sivil Toplum Diyalogu Programı, 350 proje ile 600’ün üzerinde diyalog temelli ortaklığa imza atmıştır. Bu program kapsamında 2010-2012 yılları arasında Kültür-Sanat hibesi oluşturulmuş ve 2 müze projesi desteklenmiştir. Bunlardan biri; Fransa (Saint Blaise Fransız Tiyatro Araştırmaları Merkezi) ile Türkiye (Ortahisar Kültür Müzesi) arasında yürütülen ortak bir projedir. Proje

⁵³⁰ Bıçakçı,2012,236.

⁵³¹ Yaprak Gürsoy, “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”, **Avrupa Birliği’ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, ed. Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgit, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal (Bilgi Üniversitesi Yayınları,2009): 55-72, 66-7.

⁵³² Ayhan Kaya, “Avrupa Birliği Yurttaşlığı”, **Avrupa Birliği’ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, ed. Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgit, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal (Bilgi Üniversitesi Yayınları,2009): 127-144), 138.

⁵³³ Kaya,2009,2.

kapsamında Kapadokya bölgesindeki müzik ve dans gibi geleneksel sanat türlerinin daha iyi araştırılıp anlaşılacağı bir platform kurulması ve bu sanatların gelecekteki kompozisyonlarda, koreografilerde ve tiyatrolarda ilham kaynağı olması amaçlanmıştır. Ayrıca Türkiye ve Fransa’da yıllık festival ve çalıştaylar düzenlenmiştir. Diğer bir proje ise GENÇEV, Türkiye Gençlik Birliği Derneği ve Yunanistan’da bulunan Aktif Vatandaşlar Derneği ile işbirliği ile oluşturulan Avrupa Gençlik Müzesi projesidir⁵³⁴. Projede, gençlerin ve genç sanatçıların, sanatsal ve kültürel faaliyetler vasıtası ile kültürlerarası diyaloga katılımlarının sağlanması; AB ve Türkiye’deki genç sanatçılar arasında kalıcı ve sürdürülebilir ilişkilerin kurulması; kültür farklılıklarına karşı toleransın artırılması; gelecekte uygulanması olası girişimler için zemin hazırlanması; farklı Avrupa kentlerinden gelen genç sanatçıların tecrübelerinin paylaşılması; sanatın kültürlerarası diyalogda bir araç olarak kullanılması ve gençlerin farklı düşünce ve görüşleri paylaşmada daha etkin hale getirilmesi hedeflenmiştir⁵³⁵. 2010 yılında ise Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilen AB-Türkiye Kültürlerarası Diyalog-Müzeler Hibe Programı (ICD-MUSE) ile AB ile Türkiye arasında karşılıklı anlayış geliştirilmesi, Avrupalı ve Türk kültür kurumları arasında işbirliğinin artırılması ve bilgi ve deneyimlerin paylaşılmasına zemin hazırlanmıştır. Proje ayrıca Türkiye’deki müzeler için kültürlerarası diyalog konusu hakkında farkındalığın oluşmasına katkı sağlamıştır. Proje kapsamında Türkiye’deki faaliyet gösteren 21 farklı kültür-sanat kurumuna hibe verilmiştir.

Tablo 2: AB-Türkiye Kültürlerarası Diyalog-Müzeler Hibe Programları

Proje Sahibi	Ortak Kuruluşlar	Proje Adı	Proje Faaliyetleri ve Amaçları
T.C. Başbakanlık ve Vakıflar Genel Müdürlüğü	Viyana Etnografya Müzesi ve Romanya’dan Sibiu Brukenthal Ulusal Müzesi	Muse-Train: Müze Profesyonelleri için Çok Taraflı Eğitim Projesi	Kültürlerarası Diyalog Yazma Eserler Sergisi, Üç Müze Üç Ülke adlı fotoğraf sergisi, ebru ve hat sanatı atölyeleri açılmış, koleksiyon planlama ve yönetimi teknikleri, depolama ve taşıma teknikleri konularında eğitimler verilmiştir.

⁵³⁴ “Avrupa Gençlik Müzesi”, Avrupa Birliği Bakanlığı, https://www.ab.gov.tr/files/CSD/csd_ii_dosyalar/ca_17-genclik_ve_kulturevi_dernegi/ca_17.pdf. [17.05.2018].

⁵³⁵ “Kültürel Paylaşım Uzun Soluklu Ortaklıklar Yaratmak”, Sivil Toplum Diyalogu Programı, http://siviltoplumdialogu.org/wp-content/uploads/2015/05/compendium_TUR_04022013.pdf [05.07.2018].

Tablo: 2 – Devam

Proje Sahibi	Ortak Kuruluşlar	Proje Adı	Proje Faaliyetleri ve Amaçlar
Çorum Müze Müdürlüğü	Bergbau Alman Madencilik Müzesi	Çorum Müzesi'nde Bir Şeyler Oluyor	Müze uzmanları ile ilköğretim öğretmenlerine performans sanatları, küratörlük ve drama eğitimi konularında bir eğitim semineri verilmiş ve atölyeler düzenlenmiştir.
Yıldız Sarayı Vakfı	-	Osmanlı İmparatorluğu Yıldız Sarayı Hazinelerini Gün Yüzüne Çıkıyor	Yıldız Sarayı Müzesi'nin arşivleri ve sergi tasarımı dijitalleştirilmiştir. Ayrıca müzeyi 360 derece gezme imkanı sağlayan bir web sitesi oluşturmuştur.
Giresun Müze Müdürlüğü	-	Tarih Atölyesi	Giresun Müzesi'nde bir tarih atölyesi açılmış ve müzedeki nesnelerin kopyaları hazırlanarak satışa sunulmuştur.
Konya Müzeler Müdürlüğü	Almanya Pergamon Müzesi, Afyon ve Akşehir Müze Müdürlüğü	Anadolu Müzeleri Berlin'de Buluşuyor	Konya'nın şehir merkezi ve ilçelerindeki farklı dönemlere ve uygarlıklara ilişkin yapı ve eserler halka tanıtılmıştır.
Fethiye Müze Müdürlüğü	Liverpool Üniversitesi ve Victoria Galerisi	Işıklar Ülkesini Aydınlatmak	Halkın kültür mirası konusundaki farkındalığını artırmak ve bu şekilde tahribatı ve eski eser kaçakçılığını azaltmak, ören yerlerinde ziyaretçi sayılarını artırmak ve kültür turizmine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.
Sivas Müze Müdürlüğü	Stockholm Synskadades Müzesi		Sivas Aşık Veysel Müzesi'nin sergi tasarımını yenilemiştir.
Türkiye Özgür Eğitim Kültür ve Sanat Vakfı	London Science Museum	Çocuklarla Alternatif Enerji	7-12 yaş aralığında olan 1280 ilköğretim öğrencisine müzelerde yaşam becerileri eğitimi verilmiştir.
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi	Hollanda Haags Historisch Müzesi	Eskişehir ve Den Haag Müzeleri Arasında Kültürlerarası Diyalog Kurulması	Eskişehir ve Den Haag şehirleri arasında kültürel bir bağ kurulması amaçlanmış ve sergi değişimleri yapılmıştır. Türk Sanatçıların eserleri Hollanda'da, Hollandalı Sanatçıların eserleri ise Türkiye'de sergilenmiştir.
Adalar Vakfı	İsveç Stockholm Nacka Kommun H.A.M.N	Türkiye'de Kent Müzeciliğinin Giriş, Konferansı, Göç Bağlantıları Sergisi	İsveç'te sözlü tarih atölyesi düzenlemiştir. Bu çalışmalardan elde edilen veriler "Göç Bağlantıları" sergisinde kullanılmıştır. "Sanal Müze, Sözlü Tarih ve Adalılar" olmak üzere 3 yeni websitesi kurulmuştur.
Konak Belediyesi	Polonya Kielce Oyun ve Oyuncak Müzesi	Tarihin Tanıkları Oyuncaklar	Ümran Baradan Oyun ve Oyuncak Müzesinin sergi tasarımı yenilenmiş ve İzmirli çocuklar ile Polonyalı çocukların çocuk oyunları temalı etkinliklerde bir araya gelmesi sağlanmıştır.
İzmir Büyükşehir Belediyesi	Bolonya Sanayi Mirası Müzesi ve Lisbon Kent Müzesi	Kent Müzeciliği Üzerine Üç Taraflı İşbirliği	Proje ortaklarıyla yapılacak karşılıklı ziyaret ve bilgi aktarımı ile İzmir'i Avrupa standartlarında bir müzeciliğe kavuşturmak amaçlanmıştır. Ayrıca Uluslararası Müzecilik Çalıştayı düzenlenmiştir.

Tablo: 2 – Devam

Proje Sahibi	Ortak Kuruluşlar	Proje Adı	Proje Faaliyetleri ve Amaçlar
Diyarbakır Müze Müdürlüğü	Bethnal Green Çocukluk Müzesi ve Victoria & Albert Müzesi	Diyarbakır Müzesinin Kültürlerarası Diyalog Yoluyla Kapasitesinin Güçlendirilmesi	Benim Müzem Çocuk Çalıştayı hazırlamış ve Diyarbakır Müzesi personeliyle Londra'ya çalışma ziyaretleri ve Londra ve Diyarbakır'da Çocuk Çalıştayı Sergileri gerçekleştirilmiştir. Müzenin operasyonel, kurumsal ve yönetsel kapasitesinin artırılmasıyla, kültürel, tarihsel ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği ve korunmasına ilişkin toplumda katılımıcılığın cesaretlendirilmesi ve Diyarbakır'nın kültürel çeşitliliğine ilişkin farkındalığın artırılmasını amaçlamıştır.
Kocaeli Müze Müdürlüğü	Almanya Trier Ren Eyalet Müzesi	-	“Elektronik Müze Rehberi Sistemi” (E-MUSE) geliştirmiştir.
Edirne Müze Müdürlüğü	Bulgaristan Kırcaali Müzesi	Arda Nehri Aynasında Müzelerimiz	Türk ve Bulgar öğrenciler ile eğitim çalışmaları yapılmış, fotoğraf atölyesi düzenlenmiş, Edirne Müzesi'nde Bulgar ikonaları sergisi ile Hilye-i Şerif sergisi açılmıştır.
T. Ü. Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi	Almanya Söppingen Psikiyatri Tarihi Müzesi	Müzikle Şifaya Yolculuk	Günümüzde hasta tedavisinde müziğin kullanımına dair karşılıklı diyalog ve işbirliği hedeflenmiştir.
İzmir Müze Müdürlüğü	Almanya “Trier Ren Eyalet Müzesi		“Elektronik Müze Rehberi Sistemi” (E-MUSE) geliştirmiştir.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi	-	Müzelerde Bilimsel Teknikler ve Risk Yönetimi	ICOM temsilcilerinin de katılımıyla “bir eğitim çalışması gerçekleştirilmiştir.
Kocaeli Üniversitesi Prof. Dr. Baki Komşuoğlu Müzesi	Fransa Strasbourg Üniversitesi	Museuni Projesi	Türkiye'de üniversite müzelerinin yaklaşım ve uygulamalarını geliştirmek için bir proje oluşturmuştur.
Uşak Müze Müdürlüğü	Yunanistan Tragilos Müzesi ve İtalya Prato Tekstil Müzesi	Karun: Barış ve İşbirliği Yolu	Karun hazineleri İtalya ve Yunanistan'da sergilenmiştir. Ayrıca müzenin kurumsal kapasitesini artırmaya ve görsel sergileme tekniklerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Karadeniz,2015, 231-5; “AB - Türkiye Kültürlerarası Diyalog - Müzeler Hibe Programı”, Museuni Projesi, <http://muze.kocaeli.edu.tr/museuni/index.html> [17.05.2018]; “Edirne ve Kırcaali müze yetkilileri ortak proje için bir araya geldi”, Timeturk, <https://www.timeturk.com/tr/2011/11/21/edirne-ve-kircaali-muze-yetkilileri-ortak-proje-icin-bir-araya-geldi.html> [17.05.2018]; “Anadolu ve Berlin Müzeleri buluştu”, Konya Yenigün, <http://www.konyayenigun.com/bolge/anadolu-ve-berlin-muzeleri-bulustu-h51121.html> [21.05.2018]; “Karun Hazinesi AB Projesiyle Dünyaya Tanıtılacak”, Arkeoloji Haber, <https://arkeolojihaber.net/2012/02/19/karun-hazinesi-ab-projesiyle-dunyaya-tanitilacak/> [17.05.2018]; “AB-Türkiye Kültürlerarası Diyalog-Müzeler Hibe Programı”, APIKAM, <http://www.apikam.org.tr/proje-ayrinti/1> [17.05.2018]; “Türkiye’de Kent Müzeciliği”, Adalar Müzesi,

<http://www.adalarmuzesi.org/cms/projeler/turkiyede-kent-muzeciligi> [26.07.2018]; “Yıldız Sarayı'nın Tarihi Teknolojiyle Birleşti”, Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/yildiz-sarayinin-tarihi-teknolojiyle-birlesti-21739917>. [21.05.2018]; “Sağlık Müzesi'nin “Müzikle Şifaya Yolculuk” projesi kabul edildi”, Medimagazin, <https://www.medimagazin.com.tr/hekim/tr-saglik-muzesinin-muzikle-sifaya-yolculuk-projesi-kabul-edildi-2-668-39404.html> [17.05.2018]'den uyarlandı.

2015 yılında ise Türkiye ile birlikte farklı devletlerin (Avusturya, İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, İspanya, Yunanistan, Portekiz, Romanya, Makedonya, Sırbistan, Katar, Mısır, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Fas ve Tunus) küratörlerinin dahil olduğu bir sanal müze çalışması hayata geçirilmiştir. “Tarihi Paylaşmak Sanal Müzesi Projesi” 1815-1918 tarihleri arasındaki Arap - Türk ve Avrupa ilişkilerine odaklanmıştır. Türkiye, “Tarihi Paylaşmak Sanal Müzesi Projesine” 16 farklı müze koleksiyonundan 206 adet görsel ve yazılı materyal ile katkı sunmuştur. Proje küresel bir toplumda barış içinde bir arada yaşamının temeli olarak her devletin bir diğerinin bakış açısına saygı duymasının önemi üzerine farkındalık yaratmayı amaçlanmıştır. Aynı zamanda proje ile birlikte tarih, kültürel ürünler, belgeler, anıtlar ve tarihi alanlar gibi somut kalıntıların geçmişi keşfetmeye yardımcı olması ve bir eğitim aracı olarak kullanılması hedeflenmiştir⁵³⁶.

3.4.1. Türkiye'nin Yeni Müze Türleri

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de değişime cevap veren Kent Müzeleri, Göç Müzeleri, Topluluk (Azınlık) Müzeleri, Anıt Müzeler (Hafıza Merkezleri ve Cezaevi Müzeleri) ve Kadın Müzeleri yeni müze türleri olarak açılmaya başlanmıştır. Kent müzeciliğine olan ilgi aslında 1990'lı yıllarda başlamıştır. 1990 yılında kurulan Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma Vakfı (ÇEKÜL), “7 Bölge 7 Kent” projesi kapsamında, kimliğini koruyan kentlerde, kültürel sürekliliği vurgulamak amacıyla kent envanterleri oluşturulmaya başlanmıştır⁵³⁷. 1999 yılında Avrupa Konseyi'nin başlattığı “Avrupa Bir Ortak Miras” kampanyası ise, Türkiye'de kent müzeciliği çalışmalarının başlamasına katkı sağlamıştır. Bu kampanya ile birlikte 2000 yılında tarihi kentlerin bir araya getirilmesi ve bu kentler arasında kentsel, kültürel ve doğal mirasın bir ortak miras anlayışıyla korunması ve yaşatılması için Tarihi Kentler

⁵³⁶ “Tarihi Paylaşmak (Sharing History) Sanal Müze Projesi”, Kültür Varlıkları ve Müzeler Müdürlüğü, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-134104/tarihi-paylasmak-sharing-history-sanal-muze-projesi.html> [28.10.2018].

⁵³⁷ Dedehayır ve Değirmenci, 2013, 24'den aktaran Şenel Fidangenç, "Yereli Korumak ve Türkiye'de Kent Müzeleri", İDEALKENT 7 (2018): 936-965.

Birliği (TKB) kurulmuştur⁵³⁸. ÇEKÜL, Kültür çalışmaları kapsamında Kent Envanterleri, Kent Atölyeleri ve Kültür Odaklı Stratejik Kent Planları oluşturmuştur⁵³⁹. TKB, Türkiye genelinde Anadolu Buluşmaları ve Anadolu Seminerleri projeleri geliştirmiş ve birliğe üye kentlerin Belediye Başkanları ve Meclis Üyelerini bir araya getirerek, bilgi ve deneyim paylaşımı, görüş alış verişi, aydınlanma, öğrenme ve dayanışma ortamı yaratmıştır⁵⁴⁰. ÇEKÜL ve TKB'nin ortak çalışmaları ile 2000'li yıllardan itibaren 100'ü aşkın Kent Müzesi çalışması başlamıştır. 40'ı aşkın müze açılmış, 60'a yakın müze çalışması ise devam etmektedir: Kemaliye Kent Müzesi (1999), Edirne Kent Müzesi (2001), Kastamonu Kent Tarihi Müzesi (2002), Bursa Kent Müzesi (2002), Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi (2004), Safranbolu Kent Tarihi Müzesi 2006, Gümüşhane İkizevler Kent Müzesi 2006, İzmit Elektronik Kent Müzesi (2006), Beypazarı Kent Tarihi Müzesi (2008), Kumluca Belediyesi Kent Müzesi (2008), Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi (2009), Bayazhan Gaziantep Kent Müzesi (2009), Gaziantep Kent Müzesi (2009), İnegöl Kent Müzesi (2009), Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi (2009), Adalar Müzesi (2010), Mustafa Erim Kent Tarihi Müzesi (2010), Erbaa Kültür Evi Kent Müzesi (2011), Kağıthane Şehir Müzesi (2011), Bornova Kent Arşivi ve Müzesi (2012), Mudurnu kent Müzesi (2012), Eskişehir Kent Belleği Müzesi (2012), Selçuk Efes Kent Belleği Merkezi (2012), Ödemiş Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi (2012), Küçükköy Belediyesi Kent Müzesi (2013), Uzunköprü Kent Müzesi (2013), Osmaniye Kent Müzesi (2013), Karaman Kent Kültürü Müzesi (2013), Ilgın Kent Müzesi (2013), Midyat Kent Müzesi (2013), Mecitözü Kent Müzesi (2013), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi (2013), Altındağ Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi (2013), Bekirağalar Konağı Çubuk Şehir Müzesi (2013), Özel Samsun Kent Müzesi (2013), Uşak Kent Tarihi Müzesi (2013), Özel Yalova Kent Müzesi (2013), Şanlıurfa Kent Müzesi (2014), Tire Kent Müzesi Müzesi (2014), Simav Kent Müzesi (2014), Niksar Kent Müzesi (2014), Nusaybin Kent Müzesi (2014), Urfa Kent Müzesi (2014), Kozan Kent Müzesi (2014), Salihli Kent Müzesi (2015), Diyarbakır Kent Müzesi (2015), Kütahya Kent Tarihi Müzesi (2016), Edirne Kent Belleği Müzesi (2017), Taşköprü Kent Tarihi Müzesi (2017), Bartın Kent

⁵³⁸ Tarihi Kentler Birliği Tüzüğü,” 2000'den aktaran Fidangenç,2018,938-9.

⁵³⁹ “Kültürel Miras”, ÇEKÜL, <https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/cekulun-kulturel-miras-anlayisi>, [05.09.2018].

⁵⁴⁰ “Anadolu Buluşmaları”, Tarihi Kentler Birliği, <http://www.tarihikentlerbirligi.org/etkinlikler/anadolu-bulusmalari/#> [05.08.2018].

Müzesi (2018), Kurtuluşa Giden Yolda İnebolu Kent Müzesi (2018) hizmete açılan müzeler arasındadır.

Göç müzeleri ise Türkiye’de yeni bir müze türü olarak özellikle son 10 yıldır popülerleşmeye başlamıştır. Çatalca Mübadele Müzesi (2010), Alaçam Mübadele Müzesi (2012), Bursa Göç Tarihi Müzesi (2014) Türkiye’de açılan göç müzelerine örnek oluşturmaktadır. Ayrıca İBB İzmir Buca Göç Müzesi ve ETİ Göç Müzesi çalışmaları devam etmektedir.

Türkiye’de farklı etnik ve dinsel topluluklara ait Topluluk Müzesi sayısı ise şaşırtıcı bir biçimde azdır. İstanbul’da 2001’de açılan 500. Yıl Vakfı Türk Museviler Müzesi ve 2019 yılının Haziran ayında açılan 23,5 Hrant Dink Hafıza Merkezi bu müze türüne örnek oluşturmaktadır.

Türkiye’de 4 kadın müzesi bulunmaktadır. Bu müzelerden İzmir Kadın Müzesi (2014) fiziki mekana sahiptir. İstanbul Kadın Müzesi (2011), Antalya Kadın Müzesi (2015) ve Mersin Kadın Müzesi ve Göç Müzesi (2016) sanal müze olarak hizmet vermektedir. İstanbul Kadın Müzesi (2012) İstanbul’daki feminist hareketin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul Kadın Kültür Vakfı’na üye olan, üniversitelerin kadın çalışmaları bölümlerinde görev alan ve Türkiye’de kadın hareketine emek veren kadınların girişimi ile kurulmuştur. İzmir Kadın Müzesi ise politik bir amaca hizmet eden ve devlet desteği ile kurulan müzelerden biridir⁵⁴¹. Antalya Kadın Müzesi ve Mersin Kadın ve Göç Müzesi ise erkek girişimi ile kadın kültürünün korunması ve geleceğe aktarılması amacıyla kurulan müzelerdendir⁵⁴².

Türkiye’de insan hakları konularını ele alan müze türlerinin sayısı oldukça azdır. Demokrasi müzesi olarak, İzmir Radyo ve Demokrasi Müzesi (2013) dikkat çekmektedir. Bununla birlikte düşünceleri sebebiyle cezaevine girmiş gazeteci, şair, yazar, siyasetçi gibi kişilerin hapis yattığı, idamları ve insanlık dışı işkenceleri ile bilinen birçok şiire, şarkıya, film ve diziye konu olmuş cezaevlerinin özellikle son yıllarda yüzleşme/utanç müzeleri ve hafıza mekanları olarak müzeye dönüştürüldüğü görülmektedir. Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi (2011), Sinop Cezaevi Müzesi (2000) bu müzelere örnek oluşturmaktadır. Diyarbakır Cezaevi’nin müzeye dönüştürülmesi ise 2008 gündem olmuştur, fakat üzerinden geçen 10 yıllık süreçte

⁵⁴¹ Aydın,2018,149.

⁵⁴² Aydın,2018,136,187.

herhangi bir sonuç alınamamıştır. 2019 yılının Haziran ayında açılan 23,5 Hrant Dink Hafıza Merkezi ise Türkiye'nin ilk Hafıza Merkezi'dir.

3.4.2. İstanbul'a ve Müzelerine Genel Bir Bakış

İstanbul, Türkiye'nin en büyük metropolü olmasının yanı sıra, yüzyıllardır farklı etnik, dinsel ve kültürel grupların göçtüğü ve göç ettiği bir kenttir. İstanbul ayrıca 1950'lerden itibaren tarihsel dokusu ve jeopolitik konumun da etkisiyle önemli bir çekim merkezi olmuş ve çok fazla göç almıştır. Özellikle 1990 sonrası büyük bir metropol özelliği kazanan İstanbul'da çok kültürlü ve çok katmanlı bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır⁵⁴³. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 2018 verilerine göre 202'si devlet, 252'si özel müze olmak üzere toplam 454 müze bulunan Türkiye müzelerinin 74'ü İstanbul'da yer almaktadır⁵⁴⁴. Bu yönüyle İstanbul, Türkiye'nin en çok müze sayısına sahip kenti olma özelliğini taşımaktadır. 1980'li yıllarda özellikle İstanbul kenti için müzecilik açıdan önemli bir süreç olmuştur. Türkiye'de üst sınıfın bu dönemde sanat toplayıcısı olarak yeni bir kimlik kazanması, özellikle İstanbul'da yeni bir sanat piyasası oluşmasına ve İstanbul'da özel müzelerin açılmasına neden olmuştur⁵⁴⁵. İstanbul'da bugün sayısı 60'a varan özel müze bu süreçten sonra açılmıştır.

2000'li yıllarda ise Türkiye'nin AB Uyum Sürecine girilmesi ile birlikte, İstanbul'a Avrupa Kültür Başkenti başvurusu yapma fırsatı açılmıştır. 2003 yılında "2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti" (İstanbul AKB) seçilen İstanbul'un 7 yıllık hazırlık sürecinde çok-kültürcülük politikaları ve kültürlerarası diyalog yaklaşımı ile ilgili bir farkındalık oluştuğu görülmektedir. 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı tarafından bu süreçte İstanbul'a "kentsel projeler ve kültürel miras", "kültür ve sanat", "turizm ve tanıtma" olmak üzere üç temel stratejik alanda yatırımlar yapılmıştır. 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı sürecin sonunda 518 projeyi desteklemiştir. Suay Aksoy⁵⁴⁶ Başkanlığındaki ajansın Kültürel Miras ve Müzeler Direktörlüğü çalışmaları kapsamında; yeni müze projelerine, müzelerde restorasyon ve onarım çalışmalarına, müzelerde kapasite artırma amaçlı projelerine, eğitim projelerine, sergilere vb. gibi projelere hibe verilmiştir. Bu projelerden "Kentle

⁵⁴³ Atalay,2012,35,36.

⁵⁴⁴ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, [28.05.2018].

⁵⁴⁵ Bıçakçı,2012,236.

⁵⁴⁶ Suay Aksoy, 2016 yılından itibaren ICOM Yönetim Kurulu Başkanlığını yapmaktadır.

Buluşma Müzeyle Tanışma” projesi dikkat çekicidir. Proje Sakıp Sabancı Müzesi’nin öncülüğünde gerçekleşen ve bazı ekonomik ve sosyal kısıtlar nedeniyle kentin kültür tüketimine katılmayan kadınların ve onların 8-12 yaş grubu arasındaki çocuklarının 2008, 2009 ve 2010 yılları boyunca Tarihi Yarımada’daki belirli müzeler ile Sakıp Sabancı Müzesi’ni ziyaretlerini ve müzede gerçekleştirilecek atölye çalışmalarını kapsamıştır. Bir başka dikkat çekici proje ise İstanbul Modern’in “Sanatçılar Buluşuyor” projesidir. Proje kapsamında, Avrupa- İstanbul Kardeş Şehirlerinden sanatçıların İstanbul temalı eser yaratmak üzere davet edilmiş ve Türkiyeli sanatçılar ile aynı atölyeleri paylaşma yoluyla diyalog ve üretime girmeleri amaçlanmıştır. Direktörlük, Adalar Müzesi (2010), Çatalca Mübadele Müzesi (2010) ve TÜRVAK Sinema- Tiyatro Müzesi’nin (2011) açılmasına katkı sağlanmıştır. Ayrıca uluslararası diyalogu güçlendirmeye yönelik sergiler ve sergi değişim projeleri gerçekleştirilmiştir. Topkapı Sarayı’nda İran ve Kremlin sergisi, T.C. Milli Saraylar’da Kaiser II. Wilhem, ve Macar sergisi, Sakıp Sabancı Müzesi’de Bizans sergileri düzenlenmiştir. Ayrıca Ayasofya, Topkapı Sarayı, Kariye Müzesi, Galata Mevlevihanesi ve Adam Mickiewicz gibi tarihi binaların restorasyon ve onarım çalışmaları yapılmıştır. Ajansın önemli projelerinden biri de İstanbul’da kurulması amaçlanan İstanbul Kent Müzesi için veri oluşturmak olmuştur. Ajans bu proje kapsamında ihtiyaç duyulan önemli verilerin tartışması için bir konferans düzenlemiştir. Proje kapsamında, ICOM ve CAMOC (Kent Müzeleri Aktiviteleri ve Koleksiyonları Uluslararası Komitesi) işbirliği ile düzenlenen konferansta dünyada Kent Müzelerine ilişkin izlenen yöntem ve yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

İstanbul’da bir Kent Müzesi kurulması çalışmaları 1990’lı yıllardan itibaren planlanmaktadır ve bu amaçla çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Özellikle 1991 yılında kurulan Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı düzenlediği sempozyumlar, tarih yazımı ve müzeoloji üzerine yayınları ile İstanbul’da bir Kent Müzesi kurulması çalışmalarını desteklemiştir⁵⁴⁷. 1995 yılında Toplumsal Tarih Müzesi Kuruluş Sorunları Sempozyum’nda bu amaçla İstanbul’da bir Kent Müzesi kurulması durumunda ele alınması gereken konular ve müzenin kurulmasının önündeki engeller tartışılmıştır. Bu engellerden en dikkat çekici olanı kültürel çoğulculuk ile ilgili bölümde konuşulanlar olmuştur. Sempozyumda Berktaş, Türkiye’nin kültür politikalarına değinmiştir. Berktaş, tarih boyunca göç olarak çok-

⁵⁴⁷ Fidangenç,2018,936-965.

kültürlü uluslara evrilen devletlerden farklı olarak Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren çeşitlilik anlamında sürekli bir daralma yaşayan ve bu süreçte etnik çoğulculuğunu kaybeden bir devlet olduğunu vurgulamış ve bu sürecin çok-kültürlü bir çeşitliliğe doğru bir gelişme olmadığını, aksine giderek etnik türdeşleşmeye doğru giden bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Berktaş, yakın tarihte yaşanan bu acılar ve ötekileştirmelerin İstanbul'da kurulacak bir toplumsal tarih müzesinin zihinsel sorununu oluşturduğunu dile getirmiştir⁵⁴⁸. Parekh'in Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çok-kültürlü yapısı ile ilgili görüşü de başka bir boyutu yansıtmaktadır. Parekh'e göre Osmanlı'nın çok-kültürlü olduğu ifade edilen dönemde büyük Hristiyan ve Musevi toplulukları olmasına ve bu topluluklara birçok özerklik tanınmış olmasına rağmen, Osmanlı bu toplulukları kültürel alanda geniş, siyasi alanda çok az hak sahibi yapması sebebiyle çok-kültürcü bir ülke olamamıştır⁵⁴⁹. Türkiye ve dolayısıyla İstanbul için çok-kültürlülük tartışmaları güncelliğini korumaktadır ve İstanbul hala bir Kent Müzesine kavuşamamıştır.

Bununla birlikte İstanbul'un farklı ilçelerinde yerel müzeler açılmıştır. Adalar Müzesi (2010) bu anlamda Türkiye'nin ilk Kent Müzesini oluşturmuştur. Çatalca Mübadele Müzesi (2010) ise İstanbul'un ilk Göç Müzesini oluşturmuştur. Her iki müze de kuruluş sürecinden itibaren tarihini ve kültürünü aktardıkları topluluklar ile işbirliği içerisinde çalışmıştır. Hikayeler onları çevreleyen toplulukların dilinden anlatılmış ve koleksiyon sözlü tarih çalışmaları ve bağışlanan nesne ve belgelerden oluşturulmuştur.

⁵⁴⁸ Halil Berktaş, "Çatışmanın Üstesinden Gelmek: İstanbul'da Bir Toplumsal Tarih Müzesi İçin...", **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**, ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 159-165, 162

⁵⁴⁹ Parekh,2000,9.

4. İSTANBULDAKİ MÜZELERE DAİR BİR İNCELEME

4.1. Amaç

Dünya genelinde değişime cevap veren ve yeni açılan müzeler bir arada yaşamı desteklemede kültürlerarası diyalog yaklaşımını benimsemekte ve kendilerini kültürlerarası diyalog mekanı olarak tanımlamakta ve tüm işlevlerini bu yaklaşım çerçevesinde yeniden değerlendirmektedir. Özellikle son on yıllık süreçte Türkiye müzeciliğinde de bir farkındalık oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı müzelerde bir arada yaşamı desteklemede kültürlerarası diyalogun rolünün öneminin anlaşılmasına ve yaygınlaşmasına katkı sağlamak, İstanbul'daki müzeler hakkında bir durum tespiti ortaya koymak ve etkili örnekler oluşturan 4 müzenin (Adalar Müzesi, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, İstanbul Kadın Müzesi, Çatalca Mübadele Müzesi) çalışmaları nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği ile değerlendirmektir. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Adalar Müzesi, 500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, Çatalca Mübadele Müzesi ve İstanbul Kadın Müzesi kültürlerarası diyalogu geliştirmeye ve güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmakta mıdır? Kapsayıcı müzecilik hakkında nasıl düşünmekte ve davranmaktadır?

- a. Müzeler programlarını oluştururken topluluklarla işbirliği yapmakta mıdır? Müzeler kendilerini çevreleyen toplulukları dikkate alarak koleksiyonlarını yeniden değerlendirmekte midir?
- b. Müzeler kendilerini çevreleyen topluluklar arasında önyargı ve kalıp-yargıları red etmeye, ortak bir dil ve sosyal bir hafıza oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmakta mıdır?
- c. Müzeler yerel, ulusal ve uluslararası sorunlara değinmekte midir? Kentsel diyalogu başlatmaya yönelik bir söylem oluşturmakta mıdır?

4.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmada İstanbul'un tercih edilmesinin nedeni Türkiye'nin en büyük metropolü olmasının yanısıra, yüzyıllardır farklı etnik, dinsel ve kültürel grupların göçtüğü ve göç ettiği bir il olmasıdır. Ayrıca 2003 yılında "2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti" (İstanbul AKB) seçilen İstanbul'un 7 yıllık hazırlık sürecinde araştırma konusu ile ilgili bir farkındalık oluştuğu ve İstanbul müzelerinin kültürlerarası diyalog girişimlerine daha fazla yer verdiği görülmüştür. Çalışmanın 2008-2018 yıllarında yapılan çalışmalar ile sınırlandırılmasının nedeni ise, 2008 yılının Avrupa Konseyi tarafından "Kültürlerarası Diyalog Yılı" olarak seçilmesidir. Ayrıca aşağıdaki gelişmeler bu sınırlandırmayı anlamlı kılmıştır:

- 2008 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği ortak işbirliği ile geliştirilen ve finansa edilen Sivil Toplum Diyalogu Programının başlatılması,
- 2008-2010 yılları arasında AB - Türkiye Kültürlerarası Diyalog- Müzeler Hibe Programının (ICD-MUSE) çalışmalarının başlatılması,
- 2010'da İstanbul Avrupa Kültür Başkenti girişimleri ile kültürlerarası diyalog girişimlerinin yoğunluk kazanması,
- 2005 yılında 139 devlet tarafından imzalanan "Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesinin Türkiye tarafından izleme kararı alınması, Türkiye tarafından bu sözleşmenin 2017 yılında imzalanması,
- 2015'te UNESCO'nun "Müze ve Koleksiyonların Çeşitlilikleri ve Toplumdaki Görevlerinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararını" yayınlaması,
- ICOM'un her yıl Uluslararası Müzeler Günü ve Haftası etkinliklerinde müzelerin toplumsal rollerini güçlendirmek ve farkındalık yaratmak amacıyla seçtiği temalar (Tablo 3), Türkiye müzeciliğinde kültürlerarası diyalog yaklaşımı ilgili bir farkındalık oluşmasına katkı sağlamıştır.

Tablo 3: ICOM Uluslararası Müzeler Günü Temaları

2008	Sosyal Değişim ve Gelişim Aracı Olarak Müzeler
2010	Sosyal Uyum için Müzeler
2011	Müzeler ve Hafıza
2012	Değişen Dünyada Müzeler, Yeni Sorunlar, Yeni İlhamlar
2013	Müzeler (Hafıza + Yaratıcılık= Sosyal Değişim
2014	Müze Koleksiyonları Kültürlerarası Bağ Kurar
2015	Sürdürülebilir Bir Toplum İçin Müzeler
2016	Müzeler ve Kültürel Peyzajlar
2017	Müzeler ve Tartışılan Tarih: Müzelerde Konuşulmayı Dile Getirmek
2018	Hiper Bağlantılı Müzeler: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Kitleler

“International Museum Day”, Wikipedi, <http://www.wiki-zero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvSW50ZXJuYXRpb25hbF9NdXNldW1fRGRF5> [28.05.2018]'den uyarlandı.

4.3. Yöntem

Adalar Müzesi, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, İstanbul Kadın Müzesi ve Çatalca Müzesi'nin 2008-2018 yılları arasında gerçekleştirdikleri iletişim çalışmaları yorumlayıcı yaklaşıma dayanan nitel araştırma yöntemi ile değerlendirilmiştir. Değerlendirmede döküman incelemesi (içerik analizi) tekniği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Döküman incelemesinde müzelerin birincil kaynakları olan web siteleri, tanıtım bröşürleri, tanıtım kitapları, kalıcı- geçici sergileri, eğitim-etkinlik projeleri ve çalışmaları incelenmiştir. Bu verilerin yetersiz kaldığı durumlarda ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Müzelerin bağlı oldukları vakıf/derneklerin web sitesi ve yine tanıtım amaçlı dökümanları dikkate alınmıştır. Bu verilerin de yetersiz kaldığı durumlarda diğer online kaynaklardan (online gazeteler, online dergiler, bloglar, tezler ve diğer kaynaklar) faydalanılmıştır. Saha çalışmasına başlamadan önce müzelerin çok-kültürcülük politikaları hakkında nasıl düşündüklerini anlamak ve yaptıkları faaliyetler ile kültürlerarası diyalog yaklaşımlarını ilişkilendirmek amacıyla araştırma sorularından bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçevede müzelerin kapsayıcı müzecilik hakkındaki görüşleri, farklı dinsel, etnik ve kültürel topluluklara ve bu toplulukların koleksiyonlarına karşı

tutum ve stratejileri, sosyal bir hafıza oluşturma eğilimleri ve kentsel diyalog başlatma yönündeki girişimleri olmak üzere 4 tema belirlenmiştir. İlgili müzelerin içerik analizi yapılırken öncelikli olarak müze türleri ve amaçları göz önünde bulundurularak müze-tema ilişkisi kurulmuştur. Adalar Müzesi bir Kent Müzesi olduğundan ve Kent Müzelerinin kuruluş amaçlarında kendisini çevreleyen tüm toplulukları temsil etme, kentsel konuları ele alma ve diyalog başlatma misyonuna sahip olduğundan ötürü bu müze incelenirken daha çok kapsayıcı müzecilik anlayışı ve kentsel diyalogu başlatma yönünde oluşturduğu söyleme odaklanılmıştır. Benzer bir şekilde İstanbul Kadın Müzesi, kendisini bir Kent ve Kadın Müzesi olarak konunlandığı için kapsayıcı müzecilik anlayışı ve kentsel diyalogu başlatma yönünde oluşturduğu söylem dikkate alınmıştır. 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi ve Çatalca Mübadl Müzesi birer Topluluk Müzesi olarak Topluluk Müzelerinin kuruluş amaçları ile ilişki kurularak ele alınmıştır. Bu noktada her iki müzenin geniş toplum ile bütünleşme konusundaki yaklaşımları ve sosyal bir hafıza oluşturmaya yönelik girişimlerine odaklanılmıştır. İçerik analizi çalışmasında dökümanlardan elde edilen bilgilerden temalar ile ilişkili olan kavramlar seçilmiş ve alıntılanmıştır. Alıntılanan veriler ile temalar arasında ilişki kurulmuş, ortak kullanılan kavramlar üzerinde durulmuş, doğrudan görülmeyen fakat anlamsal olarak benzerlik taşıyan kavramlar ise okuyucunun anlayabileceği bir şekilde betimsel bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Son aşamada bulgular anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca sonuç kısmında anlamlandırılan bulgular hakkında bir özet sunulmuştur.

4.4.Bulgular ve Tartışma

4.4.1. Bir Kent Müzesi: Adalar Müzesi

4.4.1.1. Adalar Müzesi ve Kapsayıcı Müzecilik

Adalar Müzesi, Adalar Belediyesi, Adalar Vakfı ortaklığı ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı desteğiyle kurulmuştur ve İstanbul'un ilk Kent Müzesi olma özelliğine sahiptir. Müzenin iletişim politikası incelendiğinde, müzenin kapsayıcı bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Müze kuruluş amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir:

- Adalar tarihinin ve çok kültürlü yaşamın zenginliklerini tüm dünyaya tanıtır.
- Adalar üzerine çalışma yürüten sivil toplum kuruluşları, topluluklar, kurumlar ve kişiler ile birlikte üretimde bulunur.

- Adalar konusunda bilimsel çalışmaların yapılmasını destekler, iletişim ağlarının kurulmasını sağlar⁵⁵⁰.

Müzenin açılış sergilerinden “Adalılar” ve “Adalarda İz Bırakanlar” sergilerinde farklı etnik, dinsel ve kültürel geçmişlerden gelen topluluklardan kişilere yer verildiği görülmektedir. “Adalılar” sergisinden bir anlatım bu çeşitliliğin boyutlarını göstermektedir:

“Adalılar Sergisi, müze ziyaretçilerini adalardaki sıra dışı yaşamın sıradan insanlarıyla tanıştırıyor. Onların her biri, tarihin farklı dönemlerinde, farklı coğrafyalardan gelerek Prens Adaları'nda buluşan bu insan topluluğu çok değişik inanç ve kültürel kökenlerden gelse de dayanışma içinde bir arada yaşamayı başardı. Başarmanın da ötesinde, ortak bir "Adalılık Kültürü" yarattı. Pek çok toplumun ve devletin beceremediğini gerçekleştirip, inanç ve köken ayırmaksızın yaşamayı, iyi günde ve kötü günde, eğlencede ve hüzünde bir arada olmayı başardılar⁵⁵¹”.

“Adalarda İz Bırakanlar” sergisinde yer alan bir öykü de bu çeşitliliği ortaya koymaktadır:

“Adalarda İz Bırakanlar / Şimdi Öyküsü:
Yüzyıl önce olduğu gibi bugün de, yaz akşamları Adalar'ın meydan ve kordon boyları sosyalleşmek için oraya akın eden adalı gençlerle dolar. Eskiler buna "piyasa yapmak" derdi. Marika, Leonidas, Levi, Rozi, Anuş ve Garo'lar sayıları azalsa da hâlâ varlar. Orada; Burcu, Tolga, Kerimcan ve Gonca'larla buluşup, bazen dostlukları bazen de geçici ya da kalıcı aşkları ateşlerler. Şimdilerde onlara Berfin, Fırat, Rojda ve Baran'lar; Büşra, Furkan, Nisa ve Hidayet'ler de katılıyor. Adalar soluk almaya ve yaşamaya devam ediyor⁵⁵²”.

4.4.1.2. Adalar Müzesi ve Topluluklarla İlişkiler

Müze kuruluş sürecindeyken, “Adalarda yaşayan ya da yaşamış farklı etnik, dinsel ve kültürel gruplardan kişilerle yüz elliye yakın sözlü tarih görüşmesi gerçekleştirmiştir⁵⁵³”. Müze ayrıca bağış yolu ile farklı topluluklardan belge ve nesnelere toplamıştır. Bu bağışlar müzenin koleksiyonunun temelini oluşturmuştur. Müzenin kendisini çevreleyen toplulukları dikkate aldığı ve koleksiyonunu yeniden değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Müze kuruluş amaçlarında topluluklarla çalışmayı bir amaç olarak edinmiştir:

“Adalar üzerine çalışma yürüten sivil toplum kuruluşları, topluluklar, kurumlar ve kişiler ile birlikte üretimde bulunur⁵⁵⁴”.

Müzenin künyesine baktığımızda, müze ekibinin, destekçi ve bağışçıların farklı etnik, dinsel ve kültürel gruplardan birey ve topluluklardan geldikleri görülmektedir:

⁵⁵⁰ “Adalar Müzesi Hakkında”, Adalar Müzesi,

<http://www.adalarmuzesi.org/cms/adalarmuzesi/adalar-muzesi/muze-hakkinda>, [25.07.2018].

⁵⁵¹ “Adalılar”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/adalilar>. [09.05.2018].

⁵⁵² “Adalar'da İz Bırakanlar”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/adalarda-iz-birakanlar>. [10.05.2018].

⁵⁵³ Albayrak,2014, 65.

⁵⁵⁴ Adalar Müzesi, [25.07.2018].

Bağışçılar / Destek Veren Kurumlar: 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, Ada Gönüllüleri Derneği, Adalar Belediye Başkanlığı Tüm Yöneticileri ve Çalışanları, Adalar Cem Evi, Adalar Kaymakamlığı, Adalar Müftülüğü, Adalar Rotary Kulübü, Adalar Su Sporları Kulübü, Agos Gazetesi, Alaturka, Alman Arkeoloji Enstitüsü, Anadolu Kulübü, Apoyevmatini Gazetesi, Aras Yayıncılık, Atlas Dergisi, Avusturya Lezaristler Evi, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Bilgi Üniversitesi Arşivi, Burgazada Rum Cemaati Yönetim Kurulu, Burla Biraderler, Büyükada Rum Cemaati Yönetim Kurulu, Büyükada Pastanesi, Büyükada Su Sporları Kulübü, Büyükadalılar Derneği / Atina, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kitaplığı, Doğal Hayatı Koruma Vakfı, Elektrolux, Ergun Pastanesi, Fener Rum Patrikhanesi, Fincan Kafe, Galatasaray Müzesi, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, Heybeliada Deniz Lisesi Komutanlığı, Heybeliada Gönüllüleri Derneği, Heybeliada Ruhban Okulu, Heybeliada Rum Cemaati Yönetim Kurulu, Heybeliada Su Sporları Kulübü, Heybeliadalılar Derneği / Atina, HP, Hüseyin Rahmi Müzesi, İDO, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Merter Arşiv Müdürlüğü, İstanbul Deniz Müzesi, İstanbul Ermeni Patrikhanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İÜ Edebiyat Fakültesi Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Jamanak Gazetesi, Kadir Has Üniversitesi, Kartal Mezarlıklar Müdürlüğü, Kınalıada S. Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi Vakfı, Kınalıada Spor Kulübü, Kurukahveci Mehmet Efendi, Los Pasharos Sefaradis, Marmara Gazetesi, Neva Şalom Sinagogu Vakfı Barınyurt, Öztiryakiler, Panasonic, Politis Gazetesi, Sait Faik Müzesi, Semiha Berksoy Opera Vakfı, Son Vapur, Süreyya Paşa Hastanesi, Şalom Gazetesi, Turing Kulübü, TÜBİTAK, Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü, Türkiye Musevileri Hahambaşılığı, Türk Musevi Cemaati, UltraRpm, Yapı Kredi Yayınları⁵⁵⁵.

Müzenin 2014 yılında açılan “Adalarda Tanrının Evleri” fotoğraf sergisi Adada yer alan dinsel topluluklarla işbirliği yapılarak oluşturulmuştur. Sergide kullanılan materyaller Hıristiyan, Müslüman ve Musevi cemaatlerini temsil eden kurumlardan ve kişilerden elde edilmiştir. Sergi ayrıca Adada geçmişten bugüne yaşayan farklı din ve mezheplerden kişileri (üst düzey görevli, temsilciler ve halk) bir araya getirmiştir. Sergide Adada yer alan tüm mabedlerin (Camiler, Rum Ortodoks, Ortodoks Apostolik (Gregoryen) Ermeni, Katolik Ermeni ve Latin Katolik kiliseleri, Sinagoglar ve Cemevi) fotoğrafları yer almış ve kısa notlarla binaların mimari özelliklerine yer verilmiştir. Sergide ayrıca “Camide bir bayram ve cenaze namazı”, “Kilisede bir evlenme töreni ve üzüm okuma ayini”, “Cemevinde bir semah” ve “Sinagogda bir Şabat günü” gibi farklı din ve mezheplere yönelik gelenekleri aktaran fotoğraflara da yer verilmiştir. Adalar Vakfı Başkanı ve Adalar Müzesi yönetim kurulu üyesi Halim Bulutoğlu, serginin küratörü ve mimarlık tarihçisi Hasan Kuruyazıcı açılışta yaptıkları konuşmada İstanbul Adaları’nın farklılıklarla birlikte yaşamın en güzel örneklerini barındırmaya devam ettiğini, sergi ve açılışta ortaya konulan bu güzel birlikteliğin yakın coğrafyamızda yaşananlar dikkate alındığında, bütün dünyaya çok önemli ve anlamlı bir mesaj verdiğini ifade etmiştir⁵⁵⁶.

⁵⁵⁵ “Müze Künyesi”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/adalarmuzesi/muze-projesi/muze-kurucu-ekibi> [10.05.2018].

⁵⁵⁶ “Adalar’da Tanrı’nın Evleri”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/adalarda-tanrinin-evleri> [13.05.2018].

2010 yılında açılan “Adalılar” ve “Adalarda İz Bırakanlar” açılış sergilerinde, 2012 yılında açılan “Adalar Yazarlar Şairler”, 2013 yılında açılan “Hala Hatırlıyorum” ve 2014 yılında açılan “Adalar’da Tanrının Evleri” sergilerinde Adaya gelen, Adada kalan, Adadan giden farklı etnik, dinsel ve kültürel geçmişlere sahip birey ve grupların Adayla olan bağları anlatılmıştır. Sergilerde “Adalılık” söylemi üzerinden “ortak bir aidiyet duygusu” oluşturulmaya çalışılmıştır. Farklı geçmişlerden gelen ve çatışmalı bir tarihe sahip topluluklar arasında ortak bir değer, ortak bir miras, ortak bir aidiyet oluşturmak⁵⁵⁷ amaçlanmıştır. Tanınmamak veya yanlış tanınmak, bir kimseyi yanlış, çarpıtılmış ve aşağı konuma itilmiş bir varoluş tarzı içine hapsedmek suretiyle zarar verebilir ve bir baskı biçimi oluşturur⁵⁵⁸. Bu açıdan müzelerde azınlık gruplarının işbirliği ile hazırlanan sergiler, o kültürün doğru tanınması ve o kültür hakkındaki önyargıların yıkılması⁵⁵⁹, başka bir ifade ile azınlık ve çoğunluk arasında ortak bir dil oluşturulması açısından önem taşımaktadır. Müze kendisini çevreleyen topluluklar arasında bir bağ oluşturmaya çalışmıştır.

“Adalarda İz Bırakanlar” sergisinde Adalarda yazılan öyküler farklı etnik, dinsel ve kültürel gruplar arasındaki kültürlerarası etkileşimi ortaya koymaktadır. “Binlerce kahraman, bir tek öykü” sloganıyla hazırlanan serginin tanıtımında şu ifadeler yer almıştır:

“Bu öykü hepsinin, ama hepsinden daha çok kardeşliğin, dostluğun, dayanışmanın ve aşkın; Adalar’ın, ada yaşamının, çok kültürlülüğün ve adalılığın benzersiz dünyasının öyküsüdür⁵⁶⁰”.

Sergide yayınlanan Burgaz Ada'nın Şanlı 6-7 Eylül Direnişi ve Şimdi öyküsü Adanın geçmişteki ve günümüzdeki kültürlerarası etkileşimini ortaya koymaktadır.

“Adalarda İz Bırakanlar / 6-7 Eylül Direnişi:

6 Eylül 1955 Salı günü, İstanbul'da farklı dindakilere ait ev ve işyerleri saldırıya uğrayıp yağmalanmıştı. Yaralamalar, cinayet ve tecavüz de vardı. Yağmacıların vapur ve motorlarla Adalar'a saldırması bekleniyordu. Nitekim Heybeliada'dan silah sesleri duyulmuş, alevler yükselmişti. Burgazada'nın Nahiye Müdürü Zühtü, Komiserleri Remzi ve Ahmet Adalıları örgütledi. Farklı dindekiler, Müslümanların evinde korumaya alındı, silahı olan silahla, olmayanlar sopa ve taşlarla karaya çıkılacak noktalara yerleştirildi. Burgazadalılar sonuna kadar direndi. Saldırganlar püskürtüldü, kaçan iki tekne çarpıştı, biri battı ama kimse vurulmadı ve ölmedi⁵⁶¹.

“Adalarda İz Bırakanlar / Şimdi Öyküsü:

⁵⁵⁷ Baumann,2006,140; Parekh,2002,113-4,284,302; Modood,2014,79-80,214-216; Pomian,2000,22; Ünsal 2010; Avrupa Konseyi, 2008,3-5; UNESCO,2009,17-8; Kreps,2017,6; Sani,2017,85; Bodo,2013,53.

⁵⁵⁸ Taylor,2018,13.

⁵⁵⁹ Modood,2014,66,429.

⁵⁶⁰ Adalar Müzesi, [10.05.2018].

⁵⁶¹ Albayrak,2014,50.

Yüzyıl önce olduğu gibi bugün de yaz akşamları Adalar'ın meydan ve kordon boyları sosyalleşmek için oraya akın eden adalı gençlerle dolar. Eskiler buna "piyasa yapmak" derdi. Marika, Leonidas, Levi, Rozi, Anuş ve Garo'lar sayıları azalsa da hâlâ varlar. Orada; Burcu, Tolga, Kerimcan ve Gonca'larla buluşup, bazen dostlukları bazen de geçici ya da kalıcı aşkları ateşlerler. Şimdilerde onlara Berfin, Fırat, Rojda ve Baran'lar; Büşra, Furkan, Nisa ve Hidayet'ler de katılıyor. Adalar soluk almaya ve yaşamaya devam ediyor⁵⁶².

4.4.1.3. Kentli Hakları ve Dayanışma

Müze yerel, ulusal ve uluslararası sorunlara değinmektedir. Müze kalıcı sergisinde yer alan “Gelecek Senaryoları” bölümünde Adaların değişen çehresini, gelecek için neler yapılabileceğini, Adaların gelecek senaryolarını tartışmaya açmıştır⁵⁶³.

Şekil 2: Adalar Müzesi Göç Bağlantıları Sergisi Afiş

“Göç Bağlantıları”, Adalar Müzesi,
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/guncel-sergiler/goc-baglantilari>.
[11.05.2018].

2012 yılında AB Türkiye Kültürlerarası Diyalog Müzeler Hibe Fonunu kazanan müze ve bu hibe ile “Türkiye’de Kent Müzeciliğine Giriş” projesini yürütmüştür. Uluslararası müze uzmanlarının katılımı ile kent müzelerinde sözlü tarih kayıtlarının geçmiş, bugün ve gelecek için kullanımını tartışmaya açılmıştır. Bu araştırmaların

⁵⁶² Adalar Müzesi, [10.05.2018].

⁵⁶³ “Gelecek Senaryoları”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/surekli-sergiler/gelecek-senaryolari> [12.05.2018].

sonucunda müzenin şu an kalıcı sergisi olan “Göç Bağlantıları” sergisi oluşturulmuştur⁵⁶⁴. Sergi Adada yüzyıllardır süren göç olgusunun bu olguyu deneyimlendirenlere neler kazandırdığına ve neler kaybettirdiğine odaklanmıştır. Sergi gidenlerin, gelenlerin ve hareket halindeki hikayelerini bir araya getirmiş, kentler arası yer değiştirme, insan hikâyeleri, yeni yaşam deneyimleri, paylaşım, yalnızlık, sevme ve sevilme bağlantıları kavramlarını irdelemiştir⁵⁶⁵.

Müze ayrıca geçici sergilerinde de yerel, ulusal ve uluslararası sorunlara değinmektedir. 2011 yılında açılan “Adalar Binalar Mimarlar” sergisi Adaların kültürel mirasına odaklanmıştır. Sergi Adanın mimari zenginliğini ortaya koymak, erozyona uğrayan ve nesilleri yok olmaya yüz tutan binaları hatırlatmak, onları inşa eden mimarları ve kalfaları tanıtmak amacıyla hazırlanmıştır. Sergi kapsamında, video-klip, film gösterimi, söyleşi ve atölye etkinlikleri düzenlenmiştir. Düzenlenen söyleşide, kültürel mirası koruma yöntemleri ve kültürel değerleri kamusal alanda görünür hale getirilebilme araçları tartışmaya açılmıştır. Söyleşide katımcılar fikir üretme şansı yakalamıştır⁵⁶⁶.

2012 yılında açılan “Marmara’da hayat var...Şimdilik” sergisi Marmara Denizi’ndeki çevre sorunlarına odaklanmıştır. Sergide Marmara Denizi’nin geçmişteki ve günümüzdeki canlı çeşitliliğine değinilmiş, insanların yarattığı kirlilik ve kontrolsüz avcılık nedeniyle canlı çeşitliğindeki azalma tehdidi aktarılmıştır. Müze ayrıca denizdeki canlı çeşitliliği ve sualtı yaşamı hakkında farkındalık oluşturmak için 7-10 yaş arası çocukların katılımına yönelik “Müze Deniz Canlıları Atölyeleri” düzenlemiştir⁵⁶⁷. 2013 yılında açılan “Balık Ağ(a)lara Takıldı” sergisi ise Adada kontrolsüz avcılığın yıllar içinde nasıl bir tahribata neden olduğunu göstermeye odaklanmıştır. Sergide Marmara Denizi’nde balıkçılıkta dönüm noktası olan 1970 yılı öncesi ve sonrası karşılaştırılmış ve hayvan hakları ihlalleri, balık katliamları ve hızlı yok oluş belgelenmiş ve gelecekte Marmara Denizi için yeni bir gelecek kurgulamak için neler yapılması gerektiği tartışmaya açılmıştır. Sergiler kapsamında

⁵⁶⁴ “Göç Bağlantıları”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/guncel-sergiler/goc-baglantilari>. [11.05.2018].

⁵⁶⁵ “Göç Bağlantıları Sergisi Projesi”, Adalar Müzesi, <http://sanal.adalarmuzesi.org/tr/2012/goc-baglantilari-sergisi-projesi> [17.05.2018].

⁵⁶⁶ “Adalar Binalar Mimarlar”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/adalar-binalar-mimarlar?start=10> [16.05.2018].

⁵⁶⁷ “Marmara’da hayat var...Şimdilik”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/marmarada-hayat-var-simdilik> [08.07.2018].

müzenin Heybeliada'daki açık sergi alanında, tüm çevre dostlarının samimi bir işbirliği kurabileceği bir forum alanı oluşturulmuştur⁵⁶⁸.

2017 yılında açılan “Sürgün Kayıkları” sergisi ise haksızca yerinden edilenlerin hikayelerini bir araya getirmiştir. Büyükadalı Tekstil Sanatçısı Gül Bolulu, tarih boyunca gerçekleşen sürgün hikayelerinden esinlenilerek tasarladığı sergide, bir araya getirdiği yelkenliler ve sandallar üzerinden sürgün hikayelerini aktarmıştır⁵⁶⁹.

“Adalar Binalar Mimarlar”, “Göç Bağlantıları”, “Marmara’da hayat var...Şimdilik” ve “Balık Ağ(a)lara Takıldı” ve “Sürgün Kayıkları” sergilerinde odaklanılan göç, sürgün, şehircilik ve çevre sorunları, yerel gibi görünen ama günümüzde uluslararası düzeyde tartışılan önemli kentsel sorunlardır. Müzenin bu tartışmaları başlatması, çözüm önerileri araması ve bu anlamda kişileri düşünmeye ve gelecek planları oluşturmaya sevk etmesi kişiler için güvenli ve destekleyici bir tartışma ortamı imkanı oluşturmuştur⁵⁷⁰.

4.4.2. Bir Topluluk Müzesi: 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi

4.4.2.1. Musevilerin Göç Hikayesi ve Geniş Topluma Katkıları

500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, Sefarad Yahudilerinin tarih, gelenek, dini ritüeller ve sosyal yaşamını anlatmak üzere 2001 yılında Zülfaris Sinagog’unda ziyarete açılmıştır. Müze 2016 yılında Neve Şalom Sinagog’una taşınmış ve kalıcı sergisini baştan sona yenilemiştir. Yenilenen sergilemesinde müze “Sefarad Yahudilerin tarihi”, “kültürel mirası” ve “devletin sosyal ve devlet yaşamına olan katkılarından” oluşan 3 temaya odaklanmıştır.

Müzenin giriş bölümünde Sefarad Yahudileri’inin Osmanlı’ya yaptıkları göç ve uyum sürecine yer verilmiştir. “Getirdiklerimiz” başlığı ile sergilenen bölümde Sefarad Yahudilerinin Osmanlı kültürüne katkılarından bahsedilmiştir. Matbaacılık, ipek böcekçiliği, bakır ve deri işçiliği, karambola oyunu, enginar ve pandispanya hakkında bilgiler verilmiş ve numuneler paylaşılmıştır. “Etkileşim” adlı bölümde ise Sefarad Yahudilerinin Osmanlı ve Türk kültürlerinden etkilenerek, kendi kültürlerine kattıkları dini motiflere yer verilmiştir.

⁵⁶⁸ “Balık Ağ(a)lara Takıldı”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/balik-agalara-takildi> [09.07.2018].

⁵⁶⁹ “Sürgün Kayıkları Sergisi”, Adalar Müzesi, <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/guncel-sergiler/surgun-kayiklari> [18.05.2018].

⁵⁷⁰ Kreps,2013,15-6.

Şekil 3: 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi Etkileşim Bölümü Pano

Fotoğraf: Seray Begüm Kart

Minare şeklinde Hanukiya, Sedef işlemeli sandalye, Antakya işi Rimonim, Keter, Çanakkale Sefer Tora Örtüsü ve Ay Yıldızlı Rimonim bunlardan bazılarıdır. Etkileşim bölümünde ayrıca şu ifadeler kullanılmıştır:

“Osmanlı Yahudileri, geniş toplumun geleneklerinde etkilendiler ve maddi kültürünü de benimseyerek çok kez dini eşyalarında dahi Osmanlı ve Türk motiflerine geniş yer verdiler. Menoralar, Rimonim ve Hanukiya dini sembolleri ülkemizde çok kez ay-yıldızla bezenmiş olup, tekstil eşyada da geleneksel Türk ve sanat öğelerine sıkça rastlanmaktadır”.

“Etnografya” bölümünde ise Türk Sefarad Yahudilerinin dini ve sosyal yaşamı aktarılmıştır. Bu bölümde nişan, kına gecesi, çeyiz, düğün ve faşadura geleneklerine yer verilmiştir. Panolarda bu gelenekler Türk Sefarad Yahudilerinin kültürüne ait öğeler olarak anlatılmıştır. Müze gezisine rehberlik eden müze görevlisi bu bölümdeki kına gecesi, çeyiz ve faşadura adetlerin diğer devletlerden Yahudi gelenekleri ile farklılık gösterdiğini ve Sefarad Yahudilerinin, Osmanlı sosyal yaşamına katıldıktan sonra kültürlerine ekledikleri gelenekler olduğunu dile getirmiştir. Fakat bu ifadeler panolarda yer verilmemiştir.

Müze ayrıca 2014 yılından itibaren Yahudilerin kültürel ve tarihi mirasını diğer kültürlerle tanıtmaya amacıyla düzenlenen Yahudi Kültürü Avrupa Günü etkinliklerine ev sahipliği yapmaktadır. Her yıl seçilen bir günde seçilen bir tema ile müzede bir dizi etkinlik düzenlenmektedir. 2014 yılında müzenin eski mekanında yer alan Zülfaris Sinagog'undaki etkinlikler kapsamında "Mesleklerinde İlk Türk Yahudi Kadınlar" sergisi açılmıştır⁵⁷¹. 2016 yılında Yahudi Kültürü Avrupa Günü kapsamında, "Kaybolan Diller" teması seçilmiş ve "Kimdir Bu Yahudi Dostum" adlı bir program hazırlanmıştır⁵⁷². Program kapsamında Yahudi Kültürü hakkında bilmediklerini öğrenmek ve eğlenmek isteyen herkes müzeye davet edilmiştir. Yılın teması ile ilişkili olarak "Kaybolan Dillerimizle Kaybolan Mizah" başlıklı bir söyleşi düzenlenmiştir. Söyleşide Judeo-Espanyol ve Yidiş lisanları üzerine bilgiler paylaşılmıştır. "Yaşayan Kütüphane" etkinliği ise Yahudilik üzerine akılları kurcalayan, önyargılı olunan konuların tartışması için bir ortam oluşturmuştur. Etkinlikler kapsamında "Türkiye Spor Tarihinde Yahudi Sporcular" sergisi ziyarete açılmıştır. Müzede ayrıca Türk Yahudi kültürüne ait geleneklerin, şarkıların, düğün ve diğer merasimlerin yansıtıldığı etkinlikler düzenlenmiştir. "Etnografya" bölümünde İzmir Yahudilerini anlatan Sarit Bonfil ve Rahel Hayim'in senaryolaştırdığı "Dünden Bugüne İzmir Sefarad Düğünleri" belgesel filmi gösterimi yapılmış ve Yahudi ezgilerini içeren klasik müzik konseri düzenlenmiştir. Etkinliklerle paralel olarak müzede "15. İstanbul Bienali "Komşu" etkinlikleri kapsamında hazırlanan "Komşu Kapısı Can Kapısı" adlı karma fotoğraf sergisi ziyarete sunulmuştur. Sergide, farklı geçmişlerden gelen sanatçıların eserleri gösterilmiştir. Eserler, "Nostalji", "Geleneksel Komşuluk", "Kültürel Paylaşım", "Başkalaşım-Yitirilen Değerler", "Dönüşüm-Kaybolan Komşuluk", "Dayanışma ve Umut" başlığı altında 7 bölümde sergilenmiştir⁵⁷³. 2017 yılında Yahudi Kültürü Avrupa Günü kapsamında yapılan etkinliklerde ise Yahudi toplumunun ağırlıklı olarak yaşadığı mahalleleri keşfetmek için, profesyonel tur rehberi ile başta sinagoglar olmak üzere Galata gezisi düzenlenmiştir. Müzede üç farklı sergi ziyaretçinin ilgisine sunulmuştur; Silvyo Ovadya'nın küratörlüğünde "Osmanlı'da

⁵⁷¹ "Hem AVM'de, müzede hem de sinagogda tanıtık", Şalom Gazetesi, http://www.salom.com.tr/haber-92789-hem_avmde_muzede_hem_de_sinagogda_tanittik.html [10.10.2018].

⁵⁷² "Kimdir bu Yahudi komşum?", Şalom Gazetesi, http://www.salom.com.tr/haber-101215-kimdir_bu_yahudi_komsum.html [10.10.2018].

⁵⁷³ "27 Kasım: Yahudi Kültürü Avrupa Günü", Şalom Gazetesi, http://www.salom.com.tr/haber-101146-27_kasim_yahudi_kulturu_avrupa_gunu.html [10.10.2018].

Yahudi Kıyafetleri Sergisi”, fotoğraf sanatçısı Alberto Modiano’nun küratörlüğünde “İstanbul Sinagogları Fotoğraf Sergisi”, Focus Fotoğraf Grubu üyelerinin çektiği “Usta Eller Fotoğraf Sergisi”. Etkinlikler kapsamında Osmanlı Türk Sefarad Kültürü Araştırma Merkezinin direktörü Karen Gerson Şarhon’un “Sefarad Müziği” konulu müzikli sunumu gerçekleştirilmiş, ardından Yako Taragano ve Sefarad İlahileri Korusu “Sefarad Sinagog İlahilerinden” oluşan bir konser düzenlenmiştir. İlahilerde Türk sanat müziği makamlarının kullanılması izleyicilerin ilgisini çekmiştir⁵⁷⁴. Bir diğer müzik etkinliği de prodüktör İzzet Bana, müzik direktörü ve orkestra şefi Yusuf Cefi Sağlamlar ile solistler Cenk Rofe ve Ediz Bahar’ın, vokalde de Estreyikas D’Estambol Çocuk Korosunun olduğu “Poptan Müzikale, Müzikallerden Klasiklere Yolculuk” konseri olmuştur. Etkinlikler kapsamında ayrıca Dr. Siren Bora’nın “Anadolu Yahudileri” adlı son kitabının tanıtımı yapılmış, tanıtımın ardından yazarla söyleşi ve kitap imzalama etkinliği düzenlenmiştir. Ayrıca Ankara Yahudilerini anlatan “Hermana” isimli belgesel film gösterimi düzenlenmiş ve Neve Şalom Sinagogu’nda Yahudi geleneklerinin önemli bir parçası olan ‘Yahudi Düğünü’ Aşkenaz ritüellerine göre temsili bir düğün canlandırılmıştır. Düğün sonrasında hora (geleneksel folklor dansı) gerçekleştirilmiştir. Ardından Şemeş Karmiel Grubu ve Alef Gençleri’nden oluşan 150 kişilik dans grubu folklor gösterisi sunulmuştur. “Gelin Tanış Olalım” etkinliği ile Türk Yahudilerini yakından tanımaya yönelik bir program oluşturulmuştur. Ziyaretçiler bu etkinlikte Yahudi topluluğundan kişilerle sohbet ederek, akıllarındaki sorulara bir yanıt bulma şansı yakalamıştır. Yaklaşık 100 ziyaretçinin katıldığı 30 dakikalık sohbetler sonunda alınan geri bildirimler, Yahudilere yönelik önyargının kırıldığı ve yeni bir diyalog kapısının açıldığını göstermiştir. Müzenin içinde bulunan Gerez Cafe’de ise ziyaretçiler, La Casa’nın hazırladığı Sefarad lezzetlerinin deneyimlemiştir⁵⁷⁵. 2018 yılında Yahudi Kültürü Avrupa Günü kapsamında yapılan etkinliğin teması "Hikayelerle Biz" olarak belirlenmiş ve etkinliklerle Yahudilerin hikayelerine odaklanılmıştır. "Türk Yahudi Kültürü ve Mirasına Yolculuk" konulu etkinlikler kapsamında üç ayrı alanda üç farklı sergi düzenlenmiştir. SEHAK'ın düzenlediği “Anne Frank: Günümüz İçin Bir Tarih Sergisi”, İzzet Keribar'ın Türkiye’de Yahudi yaşamını aktaran fotoğraflarından bir seçki ve bir döneme tanıklık eden sözlü tarih projesini anlatan “Centropa Sergisi”

⁵⁷⁴ “Türk Yahudi Kültürü ve Mirasına Yolculuk”, Şalom Gazetesi, http://www.salom.com.tr/haber-104766-turk_yahudi_kulturu_ve_mirasina_yolculuk.html [10.10.2018].

⁵⁷⁵ “Yahudi kültürüne 1300 kişiyle yolculuk”, Şalom Gazetesi, http://www.salom.com.tr/haber-104836-yahudi_kulturune_1300_kisiyle_yolculuk.html [10.10.2018].

ziyaretçilerle buluşmuştur⁵⁷⁶. Mavi Salon'da, Şeli Gaon ve Süzet Herman eşliğinde İspanya'dan göç eden Yahudilerin günümüzde hala konuştukları Judeo Espanyol dilinin geçmişi ve etimolojisi tanıtılmıştır. Yeşil Salon'da Gilda Kohen'in Seferad Mutfağından örnekler sunduğu "Birlikte Pişirelim" etkinliği gerçekleştirilmiştir. Kırmızı Salon'da ziyaretçilerin gün boyu Türk Yahudileri hakkında merak ettikleri soruları sorabilecekleri "Gelin Tanış Olalım" etkinliği yapılmıştır. Mor Salon'da Naim Avigdor Güteryüz, "Tarih Boyunca Trakya ve Anadolu'daki Yahudi Yerleşim Yerleri" isimli kitabının tanıtımını yapmış, yazar Moris Levi "Kendi Kendime Masal Anlatıyorum" kitabından bölümler aktararak davetlilerle sohbet etmiştir⁵⁷⁷.

4.4.2.2. Sosyal Bir Hafıza Oluşturma

Müze “dini” bir topluluğun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını aktaran özel bir müzedir ve faaliyetlerinde geniş toplumla etnik kimlik üzerinden bütünleşme eğilimi göstermektedir. Müzenin ait olduğu vakfın söylemiyle, müzenin geniş topluma bakışı şu şekildedir:

“Türk toprağını vatan seçen Musevilere kucak açan Türk Milleti'nin insancıl yaklaşımını en geniş şekilde yurt içinde ve yurt dışına duyurmak ve Musevi yurttaşlarımızın şükran ifadelerinin açıklanmasına yardımcı olmaktır⁵⁷⁸”.

Müzenin 2016 yılında Çanakkale Mekor Hayim Sinagogu'nda “Çanakkale Savaşı - I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Yahudileri” başlığı ile açılan geçici sergisinde geniş toplum ile Musevi toplumu arasında “toprak” vurgusu üzerinden sosyal bir hafıza inşaa edilmiştir. Sergide sözlü tarih çalışmalarından elde edilen görsel materyal ve öyküler sergilenmiştir⁵⁷⁹. Çanakkale Savaşları sırasında Osmanlı Ordusu'nda paşa rütbesine kadar yükselen Yahudi askerlerin cephede verdiği mücadelenin anlatıldığı

⁵⁷⁶ “Neve Şalom'da Yahudi Kültürü Avrupa Günü etkinliği”, Arkeolojij Haber, <https://www.arkeolojijhaber.com/haber-neve-salomda-yahudi-kulturu-avrupa-gunu-etkinligi-17458/> [10.10.2018].

⁵⁷⁷ “Türkiye'de Yaşayan Yahudilerin Kültürü ve Gelenekleri Etkinliklerle Tanıtıldı”, haberler.com, <https://www.haberler.com/turkiye-de-yasayan-yahudilerin-kulturu-ve-11331309-haberi/> [10.10.2018].

⁵⁷⁸ “500. Yıl Vakfı”, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, http://www.muze500.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=121&lang=tr [01.04.2018].

⁵⁷⁹ “Çanakkale Savaşı - I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Yahudileri’ sergisi Çanakkale’de açıldı”, Şalom Gazetesi, http://www.salom.com.tr/haber-106120-canakkale_savasi__1dunya_savasi_ve_osmanli_yahudileri_sergisi_canakkalede_acildi.html [10.10.2018].

66 belge ve arşiv fotoğraflarına yer verilmiştir⁵⁸⁰. Serginin küratörlüğünü yapan Metin Delevi, açılış konuşmasında şu sözlere yer vermiştir :

“Hazırladığımız bu sergi Yahudi toplumunun Çanakkale ağırlıklı olmak üzere en zor günlerinde vatanlarını nasıl hizmet ettiğini gösteren çok sayıda örnekten bir kısmını yansıtır. Çanakkale Üniversitesinden Doç. Dr. Mithat Atabay’ın yıllardır devam ettirdiği araştırmalarında çok çarpıcı bulgular var. Çanakkale cephesinde Osmanlı ordusunda Müslüman askerlerin yanında imparatorluğu oluşturan gayrimüslim askerlerinde savaştığını ve hayatını kaybeden Osmanlı askerlerinden 558’inin gayrimüslim olduğunu hocamız tespit etmiş. Bu sayıya göre şehit olan her yüz askerden birinin gayri Müslim olduğu anlamına gelmekte. Bu destek yalnız orduya katılmakla kalmamış. Tüm zorluklara rağmen çeşitli hayır kurumları Anadolu’da her gün 6 bin yoksula sıcak aş ulaştırmış. Birkaç yıl önce bu gerçekleri tekrar hatırlatmak istedik ve bu sergi fikrini ortaya attık. Kayıtlara, kişilere ulaşmak için ilk önce toplumumuza daha sonra yaşamlarını başka ülkelerde devam ettiren vatandaşlarımıza duyuru yaptık. Bu çağrı sonrasında çok sayıda görsel malzeme ve hayat hikayesi aldık⁵⁸¹”.

Delevi ayrıca serginin bölümleri hakkında bilgi vermiştir :

“Sergimiz beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm 1893 yılında Musevi toplumunda askere alınması için Sultan 2’inci Abdülhamit’e gönderilen dilekçe ile başlıyor. İkinci bölümü Çanakkale Savaşlarına ayırdık. Bu bölümde savaşa katılanları ve şehit düşenleri ön plana çıkardık. Üçüncü bölümde ise ilginç bir olaydan, Balkan harbi esnasında çok sayıda Alman "Yahudi gencin Osmanlı Konsolosluğuna gönüllü olarak Osmanlı saflarında savaşa katılmak için başvuruda bulunmalarından esinlendik. Bu bölümde başka ülkelerdeki Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğuna yaptıkları desteklerden örnekleri sergiledik. Dördüncü bölüm “Herkes Kendi Vatanı İçin” Yahudiler vatandaşı oldukları ordularında görev aldıkları için elbette birçok savaşta karşı karşıya geldiler. Aynı adı, hatta soyadını taşıyanlar birbirleri ile çarpıştı. Birçoğu hayatını kaybetti. Beşinci bölümde ise Osmanlı Yahudi askerlerin Sarıkamış’tan Çanakkale’ye hatta Galiçya’ya kadar her cephede yer aldıklarını, hatta hayatları uğruna yer aldıklarını görüyoruz. Mustafa Kemal’in bir sözü ile başladık yine onun sözü ile bitirelim “Yurta Sulh Cihanda Sulh” temennimiz budur”. Müzenin “ortak toprak” söylemi üzerinden ortak bir dil oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Sefarad Yahudilerinin Osmanlı Devletinin en kötü dönemlerinde bile “sadakat” örnekleri gösterdiği vurgulanarak, “milli güvenlik” gibi nedenlerle oluşturulabilecek önyargıların ve kalıp-yargıların red edilmesi amaçlanmıştır. Milli güvenlik birçok toplumda farklılıkların kabul edilmesi önünde bir engel oluşturmaktadır⁵⁸². Bu anlamda müzenin “sadakat” ve “ortak toprak” üzerinden kurduğu bağ ortak bir dil oluşmasına, “milli güvenlik” ve “sadakatsizlik” gibi olumsuz önyargıların ve kalıp-yargıların red edilmesine olanak sağlamaktadır⁵⁸³”.

Müzenin diğer sergi içerikleri incelendiğinde müzenin çoğunlukla Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetinde “Türk Sefarad Yahudilerinin” ekonomik, sosyal ve kültürel katkılarına odaklandığı görülmektedir. Hikayeler, kurumlar ve kişiler üzerinden anlatılmıştır ve Türk Sefarad Yahudilerinin toplumundaki yeri, önemi ve sadakatine yer verilmiştir. Özellikle müzenin web sitesi incelendiğinde, geçici

⁵⁸⁰ “Sergi: Çanakkale Savaşı ve Osmanlı Yahudileri”, Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sergi-canakkale-savasi-ve-osmanli-yahudileri-40411502> http://www.salom.com.tr/haber-106120-canakkale_savasi__1dunya_savasi_ve_osmanli_yahudileri_sergisi_canakkalede_acildi.html [10.10.2018].

⁵⁸¹ “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Yahudileri”, Çanakkale Olay Gazetesi, <http://www.canakkaleolay.com/Birinci-Dunya-Savasi-39-nda-Osmanli-Yahu-42451> [10.10.2018].

⁵⁸² Kaya, 2005, 2-14; Doytcheva,2016,96.

⁵⁸³ Taylor,1992’den aktaran Modood,2014,80-96; Modood,2014,61-66; UNESCO,2009,9; Bodo,2013,55.

sergiler kısmında sadece “Çanakkale Savaşı - I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Yahudileri” sergisi ile ilgili içeriklerin paylaşıldığı, ayrıca “koleksiyon” bölümünde ise yine sadece Osmanlı ile etkileşim sonucunda ortaya çıkan içeriğinde Türk motiflerinin yer aldığı Sefarad Yahudilerine ait dini objeler listelenmiştir.

Sefarad Yahudilerinin Osmalı ile etkileşime girdikten sonra kendilerini “Osmanlı Sefarad Yahudi” ve “Türk Sefarad Yahudi” olarak ifade ettikleri dikkat çekmektedir. Müze kalıcı sergilerinde; Türk Yahudi Basını, Türk Sefarad Mutfağı, Türk Sefarad Müziği, geçici sergilerinde; “Mesleklerinde İlk Türk Yahudi Kadınlar”, “Osmanlı Yahudi Kıyafetleri”, “Çanakkale Savaşı - I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Yahudileri” ve “Türk Spor Tarihinde Yahudi Sporcular” sergileri başlıklarını kullanmıştır. Müze geçici sergi olarak ise 2009 yılında “Osmanlı’da Sinagog Paraları” ve Osmanlı’da Yahudi Matbaacılığı”, 2014 yılında “Mesleklerinde İlk Türk Yahudi Kadınlar” ve “Osmanlı Yahudi Kıyafetleri”, 2016 yılında “Çanakkale Savaşı - I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Yahudileri” ve “Sağlam Kafa Sağlam Vücutta Bulunur- Türk Spor Tarihinde Yahudi Sporcular” sergilerini düzenlemiştir.

2014 yılında düzenlenen “Mesleklerinde İlk Türk Yahudi Kadınlar” sergisinin küratörlüğünü Araştırmacı-Yazar Naim Avigdor Gülyüz yapmıştır. Sergide, 36 kadının etkileyici başarı öyküsüne yer verilmiştir. Bir gök cismine ismi verilen gökbilimci Janet Akyüz Mattei, ilk Yahudi kadın avukat Fani Kohen Motola ve TÜBİTAK Bilim Ödülü sahibi İvet Bahar sergide dikkat çeken portreler olmuştur⁵⁸⁴. Ayrıca Prof. Dr. Rejin Akyüz Kebudi (Çocuk Onkolojisi), Prof.Dr. Eti Akyüz Levi (Mimarlık- Restorasyon), Prof. Dr. Sonia Pardo Amado (Deneysel Psikoloji), Şair Ester Morguez Algranati, Yabancı Özel Okullarda Türk Müdür Başyardımcısı Anet Nahum Gomel ve Opera Sanatçısı Linet Alevi Şaul mesleklerinin öncüleri olan Yahudi kadınlar olarak tanıtılmışlardır⁵⁸⁵. Sergi küratörü Gülyüz serginin amacını şu ifadelerle açıklamıştır:

“Bu serginin amacı, cesaret ve sebatlarıyla mesleklerinde ilk Türk Yahudi kadını olma başarısına ulaşanları onurlandırmak, artık aramızda olmayanları rahmetle anmak ve tümünü anımsamaktır. Mesleklerinde ilk olan kadınlarının kısa öyküleri, Türk halkının ilgisini yakından çekecek, Türkiye Yahudilerinin ülkelerine olan hizmetlerine ışık tutacaktır⁵⁸⁶”.

⁵⁸⁴ “İlklere imza atan kadınlar!”, Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/ilkclere-imza-atan-kadinlar--gundem-1961648/> [10.10.2018].

⁵⁸⁵ “Mesleklerinde İlk Türk Yahudi Kadınlar Sergisinde İzmirli Kadınlar”, Diyalog İzmir Türk Musevileri E-Haber Bülteni, <http://doczz.biz.tr/doc/5862/diyalog> [10.10.2018].

⁵⁸⁶ “500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi Sergileri...”, Şalom Gazetesi, http://www.salom.com.tr/haber-71026-500_yil_turk_musevileri_muzesi_sergileri.html [10.10.2018].

2014 yılında küratörlüğünü Silvyo Ovadya'nın yaptığı "Osmanlı Yahudi Kıyafetleri" sergisi, Bizans döneminden 19. Yüzyıla dek yetmişe yakın gravür, kartpostal ve fotoğraftan hareketle bir seçki sunmuştur. Dönemin kullanılan renklerine uyararak, tezhip ve minyatür sanatçısı Ruhiefza Verdön, Olcay Çetinok ve Harika Yazıcı tarafından gerçekleştirilen illüstrasyonlardan oluşan sergide birkaç kıyafetin de reproduksiyonları yer almıştır⁵⁸⁷. Serginin küratörü Ovadya, sergi açılışında Osmanlı döneminde yaşamış olan Yahudi Cemaati'nin kültürel tarihleri hakkında kamuoyuna bilgi verme açısından çok önemli bir misyon taşıdığını belirtmiştir. Açılışta moda tasarımcısı Cemil İpekçi de bir konuşma yapmıştır. İpekçi atalarının Selanik'ten gelen Yahudiler olduğunu belirterek başladığı konuşmasına sanatın bir ibadet olduğunu, bütün desen ve motiflerin çok değerli, farklı anlamlar taşıdığını ve insanlara mesaj verdiğini söylemiştir⁵⁸⁸. Ayrıca çoklu kimliklerin müzede temsil edilmesi izleyiciler açısından "farklı kültürel, etnik, veya dinsel geçmişlerden gelen birey ve gruplara açık olma, bireylerin çoklu kimliklerinin farkına varma, kültürlerarası yetenekler ve tutumlar geliştirme ve kişilerin kendi bakış açıları sorgulama gibi yetenekler kazamalarına yardımcı olmaktadır"⁵⁸⁹. Bu anlamda Cemil İpekçi gibi çoklu kimliklere sahip kişilerin müzelerde daha fazla temsil edilmesi topluluklar arası ilişkilerin gelişmesi, ortaklıklar oluşması, önyargı ve kalıpyargıların red edilmesi açısından önemli bir adım oluşturmaktadır.

2016 yılında "Sağlam Kafa Sağlam Vücutta Bulunur" sergisi Türk spor tarihinde Yahudi sporculara odaklanmıştır. Sergi İstanbul Yahudi Jimnastik Kulübü'nün 1895 yılında kurulmasıyla başlayan 120 yıllık süreci anlatmıştır. Sergide kişilere ait spor yaşamları (kendi ya da yakınlarının kalemlerinden) sözlü tarih ve görsel malzemeler ile aktarılmıştır. Ayrıca sporcuların giydiği formalar, kazandıkları madalya, kupa, sertifika gibi objelere yer verilmiştir⁵⁹⁰. Görüldüğü üzere müzenin Türkiye toplumuna büyük katkılar sunan Musevi kişileri tanıtmaları ve onların katkılarını aktarmaları Yahudi toplumu hakkında olumlu bir tutum geliştirilmesi ve sosyal bir hafıza oluşturulmasına katkı sağlamıştır.

⁵⁸⁷ "Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri' Karaköy'de", Şalom Gazetesi, http://salom.com.tr/haber-89991-osmanlida_yahudi_kiyafetleri_karakoyacutede.html [10.10.2018].

⁵⁸⁸ "Şalom Gazetesi, [10.10.2018].

⁵⁸⁹ Sani,2017,88.

⁵⁹⁰ "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur", Şalom Gazetesi, http://www.salom.com.tr/haber-101213-saglam_kafa_saglam_vucutta_bulunur.html [10.10.2018].

2011 yılında ise müze müslüman çocuklarıyla bir eğitim projesi gerçekleştirmiştir. Çalışma Müslüman ve Musevi topluluğun işbirliği içerisinde gerçekleşmiştir. Proje kapsamında ilköğretim 4. ve 5. sınıf Müslüman öğrencileri müzeye davet edilmiştir. Eğitim programı Sanat Tarihçisi, Etnolog ve Müze Uzmanlarından oluşan bir ekip tarafından hazırlanmıştır⁵⁹¹. Müze eğitim projesinde topluluklar arasında ortak bir dil oluşturmayı, önyargı ve kalıp-yargıları red etmeye yönelik bir çalışma ortaya koymuştur. Proje Müslüman toplumu ile Musevi toplumu arasındaki kültürel etkileşimlerine odaklanmıştır. Müze bu proje ile “Etnografya” bölümündeki nesnelere aracılığıyla İstanbul’da geçmişten bugüne yaşamlarını birlikte sürdüren iki kültürün ortak özelliklerini keşfetmeyi, “öteki” kavramından uzaklaşarak hoşgörü kültürünün oluşmasını sağlamayı, kültür varlıklarını koruma bilincini geliştirmeyi, İstanbul kentinin tarihini öğrenerek tarih bilincinin gelişmesine katkıda bulunmayı ve ayrıca müze ve müzecilik konusunda farkındalık yaratmayı amaçlanmıştır. Eğitim projesinde iki kültürün de ortak gelenekleriyle benzer özellikler gösteren nesnelere seçilmiştir. Giyim, Doğum, Sünnet, Çeyiz, Düğün, Mücevherler-Takılar üst başlıklarıyla kronolojik olarak sunulan temalardan nesnelere seçilmesi ve bu nesnelere yola çıkarak etkileşimli soru-cevap tekniğiyle bir gezi gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Döneminde Musevi ve Müslüman kültüründe kullanılan kıyafetlerin benzerlik ve farklılıklarına dikkat çekilmek istenmiştir. Din ve mesleklere göre kıyafetlerin nasıl şekillendiği ve yüz yıllara göre kıyafetlerin nasıl değiştiği konularına değinilmiştir. Eğitim programının sonunda alınan geribildirimlerden öğrencilerin en çok Musevi isimlerine dikkat çektiği bunun haricinde Musevi ve Müslüman gelenek ve göreneklerinin birbirine çok benzediğini düşündükleri ve bu geleneklerin günümüzde de devam ettiğini fark ettikleri ortaya çıkmıştır. Çalışmanın Etnografya Bölümündeki nesnelere yapılması, Müslüman ve Musevi kültürünün günlük yaşamda sahip oldukları ortak noktaların öğrenilmesini sağladığı ifade edilmiştir. Öğrencilerin bu bölümdeki nesnelere tanımları ortak kültür öğelerinin insanların bir arada yaşamasındaki önemini kavrayabilmelerine

⁵⁹¹ Betül Selçuk Altıntaş, “500.YIL Vakfı Türk Musevileri Müzesi Etnografya Bölümü’nün Eğitim Amaçlı Kullanılması Projesi”, **Türkiye’de Müzecilik: Yeni Kavram ve Uygulamalar, Bildiri Özetleri 20-22 Mayıs 2015** (İstanbul: Deniz Müzesi, Ulusal Müzecilik Sempozyumu,2015): 61-2, 2; “500.YIL Vakfı Türk Musevileri Müzesi Etnografya Bölümü’nün Eğitim Amaçlı Kullanılması Projesi”, Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği, <http://mmkd.org.tr/muzelerin-etnografya-bolumlerinin-egitim-amacli-kullanimina-bir-ornek/>, [01.04.2018].

açısından yardımcı olduğu dile getirilmiştir.⁵⁹². Müze gelen talebe yönelik bu tür gezi ve eğitim etkinliklerine devam etmektedir.

Müzenin ayrıca yerel, ulusa ve uluslararası konulara da değinmektedir. Müze, 2018 yılında Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği (SEHAK) ve Amsterdam merkezli Anne Frank House (Müzesi) işbirliği ile oluşturulan “Anne Frank - Günümüz İçin Bir Tarih” geçici sergisine ev sahipliği yapmıştır. Sergi, önyargı, ırkçılık, aşırı milliyetçilik, zulüm, direniş, insan hakları ve demokrasi gibi temaları kişisel öyküler ve görgü tanıkları üzerinden tartışmaya açmıştır⁵⁹³. Müze ayrıca talebe yönelik, “Holokost Gerçekliği ve Pozitif Direnç” başlığında müzik terapi atölyesi düzenlemektedir. Holokost ile ilgili bilgilerin verildiği atölyede, katılımcıların ayrıca içlerindeki pozitif direnci keşfedip güçlendirmelerini ve kendi eşsiz müzik dillerini yaratmaları amaçlanmaktadır⁵⁹⁴.

4.4.3. Bir Kadın Müzesi: İstanbul Kadın Müzesi

4.4.3.1. Kadın Varlığını Meşrulaştırmak ve Kapsayıcı Olmak

2012 yılında İstanbul Kadın Kültür Vakfı tarafından açılan İstanbul Kadın Müzesi sanal bir müze olarak hizmet vermektedir. Müze Türkiye'nin ilk, dünyanın üçüncü kent kadın müzesi sıfatına sahiptir. Günümüzde çok-kültürcülük politikaları çeşitli nedenlerle, çoğunluk kültüründen dışlanmış ya da kenara itilmiş etnik olmayan çok çeşitli sosyal grupları da (geyler, lezbiyenler, kadınlar, işçi sınıfı, ateistler ve komünistler gibi grupları) içine alacak şekilde oldukça geniş bir anlamda kullanılmaktadır ve tüm dezavantajlı grupların tarihsel dışlanışını tersine çevirme gayreti olarak ifade edilmektedir⁵⁹⁵. İstanbul Kadın Müzesi de bu amaçla toplum tarafından görmezden gelinen veya unutulan kadın varlığını ortaya koymak için kurulmuştur. Müzenin koleksiyonu, İstanbul'un 2674 yıllık kadın tarihini gündemde tutan, kültür ve sanat alanında zamanının anlayış ve beklentilerinden farklı bir yaşam modelini seçen, yaratıcı, heyecanlı, meraklı, cesur, sebatkar, İstanbulda doğmuş veya İstanbul'a sonradan gelmiş ya da yaşamının bir süresini bu kentte geçirmiş ve

⁵⁹² Altıntaş,2015,62; Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği, [01.04.2018].

⁵⁹³ “Anne Frank - Günümüz İçin Bir Tarih”, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, <http://www.muze500.com/index.php?lang=tr>. [10.05.2018].

⁵⁹⁴“Holokost Eğitimi”, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, http://www.muze500.com/index.php?option=com_content&view=article&id=219&Itemid=163&lang=tr [01.04.2018].

⁵⁹⁵ Kymlicka,2015,51; Crooke,2007,82.

İstanbul kent kadın belleğini zenginleştirmiş kadın biyografilerinden seçilmiştir⁵⁹⁶. Müze geçmişte erkek alanı olarak görülen, kadınlara kapalı olan veya kadınların başarılarının görmezden gelindiği kültür-sanat alanı hakkında önyargıları ve kalıpyargıları yıkmayı amaçlamaktadır. Müzenin web sitesinde yer alan tanıtım kitabının içeriğinde “İstanbul olmak”, “kadın olmak” ve “kültür-sanat alanında öncü olmak” üzerinden ortak bir dil oluşturularak sosyal bir hafıza inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Müze tanıtım kitabında şu ifadeler yer almıştır:

“İstanbul Kadın Müzesi'nin sürekli sergisindeki Bizans'tan Osmanlı İmparatorluğu'na ve günümüz Türkiye'sine uzanan çizgideki tüm yol açıları, aynı kentin kadınları olarak tasavvur edebilmek “büyükannelerimiz”, “İstanbulluluk”, “hemşehri olmak” ve “biz” gibi kavramlar hakkında yeniden düşündürüyor. “Biz” kavramının alanını genişletmeyi, “öteki” ile aramızdaki sınırlar hakkında düşünmeyi öneriyor⁵⁹⁷.”

Tanıtım kitabında ayrıca müzenin içeriğinin 3 kriter gere oluşturulduğundan bahsedilmiştir. Bu 3 kriter; “denenmemişi deneyen yol açıları hatırlama”, “unutulmuş özelliği öne çıkarma” ve “kültür aidiyetini vurgulama” olarak belirlenmiştir. Kriterler şu ifadelerle açıklanmıştır:

“Denenmemişi deneyen yol açıları hatırlama; bu kriter, genelde erkek alanı olarak kabul gördüğü için, geleneksel olarak kadınlara kapalı veya kadınların başarılarının görmezden gelindiği bir alanda, sebatla varlığını sürdüren kadınları hatırlar. Örneğin besteleri günümüze ulaşmış dünyanın ilk kadın bestecisi Bizanslı Kassia (810–867), bilinen ilk müslüman kadın besteci Reftar Kalfa (17.yy.), Farklı müzik alanlarını kaynaştıran ilk kadın caz bestecisi Ayşe Tütüncü (*1955) gibi.

Unutulmuş özelliği öne çıkarma; bahsi geçen biyografinin gözden kaçan yol açıcı özelliğini öne çıkarmak. Bu kriter, bahsi geçen biyografinin gözden kaçan yol açıcı özelliğini öne çıkarır. Örneğin Şair Nigar (1862–1918), şair olarak bilinir, halbuki aynı zamanda ilk kadın tiyatro senaryosu yazarıdır. Agavni Zabel Binemeciyan (1865–1915) ve Kınar Sıvacıyan (1876–1950) tiyatro oyuncularını olarak tanınırlar, halbuki bu iki meslektaş, kendi tiyatrosunu kuran ilk kadınlardır. Beki L. Bahar (1926–1911) şair olarak tanınır, fakat Beki L. Bahar aynı zamanda ilk Musevi kadın tiyatro yazarıdır.

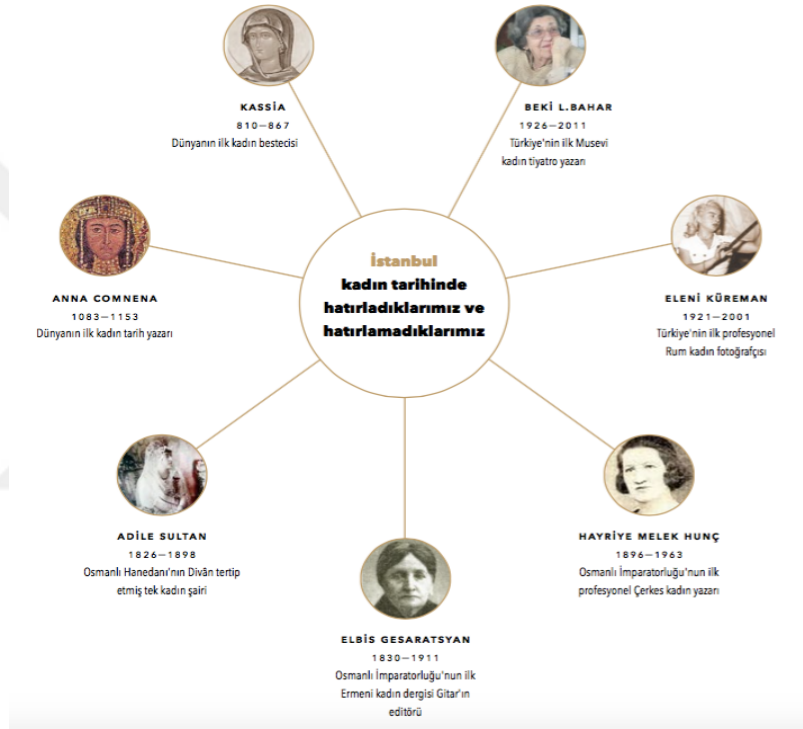
Kültür aidiyetini vurgulama; Kimlikler, kişiler dışındakiler tarafından tanımlanarak, mutlaklaştırılmaz. Fakat bir kişi duygusal seçim olarak kültürel aidiyetini vurguluyorsa, bu aidiyet başkaları (yani toplum) tarafından göz ardı edilemez. Bu kriter, yol açıcı biyografinin kişisel seçimiyle sahiplendiği kültür grubu vasfıyla müzenin sürekli sergisinde yer almasını sağlar veya yol açıcıyı biyografiyi sahiplenen kültür grubunun gurur duyduğu bir ismi onurlandırabilme fırsatını verir. Örneğin ilk Kürt kadın modern dans sanatçısı Leyla Bedirhan (1903–1986), Darülelhan, bugünkü adıyla konservatuar adına plak dolduran ilk Rum sanatçı Denizkızı Eftalya (Atanasia Yeorgiadu, 1891–1939), Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk profesyonel Çerkes kadın yazarı Hayriye Melek Hunç (1896–1963) gibi⁵⁹⁸.”

⁵⁹⁶ “Sürekli Sergi Hakkında”, İstanbul Kadın Müzesi, <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/surekli-sergi-hakkında> [20.10.2018]

⁵⁹⁷ İstanbul Kadın Müzesi, [20.10.2018].

⁵⁹⁸ İstanbul Kadın Müzesi, [20.10.2018].

Müze koleksiyonunu oluştururken kültürel çeşitliliğe ve kapsayıcı müzeciliğe önem vermiştir. Müze misyon ve vizyonunda kendisini kapsayıcı⁵⁹⁹ ve kültürlerarası ve uluslararası diyalogu teşvik eden⁶⁰⁰ çağdaş bir kurum olarak tanımlamıştır. Bu anlamda iletişim politikasında kendisini “kapsayıcı” ve “diyalogu teşvik eden” olarak tanımlayan ilk müzedir. Koleksiyonda farklı etnik, dinsel ve kültürel geçmişe sahip kadınların biyografilerine yer verildiği görülmektedir. İstanbul Kadın Müzesi, müzelerde geleneksel olarak görmezden gelinen, dışlanan ya da temsil edilmeyen kültürel kimlikleri görünür kılarak, İstanbul’un çeşitliliği yansıtmayı amaçlamıştır.

Şekil 4: İstanbul Kadın Müzesi Tanıtım Kitabı Grafik

“İstanbul Kadın Müzesi Tanıtım Kitabı”, İstanbul Kadın Müzesi, <https://drive.google.com/file/d/0B7f9pE3UfwAoUkE4N1IzQnpBZnc/view> [20.10.2018].

Müze 2016 yılında “Kadın Kültür Mirası Etkinlikleri” çerçevesinde, “Kadın Müzesi:Toplumsal Bellek Merkezi ve Kapsayıcı Mekan - Uluslararası Kadın Müzeleri Konferansı” düzenlenmiştir. Konferans tanıtımında şu ifadelere yer verilmiştir:

⁵⁹⁹ “Kültür Etkinlikleri Hakkında”, İstanbul Kadın Müzesi, <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/kultur-etkinlikleri-hakkinda> [17.10.2018]

⁶⁰⁰ “Program”, İstanbul Kadın Müzesi, <https://feministpedagogikonferansi.files.wordpress.com/2018/09/program-tu-1.pdf> [18.10.2018]

“Kapsayıcı çalışma konseptiyle uluslararası kadın müzeleri topluluğuna 2012 yılında katılmış olan İstanbul Kadın Müzesi bu konferansın konseptini geliştirdi. Konferans; kapsayıcı konseptle çalışarak günümüzde her zamankinden fazla gereksinim duyduğumuz toplumsal barış tesisine katkı yapan kadın müzelerinin kendi toplumlarındaki farklı kültürleri ve kültürel kimlikleri sunma deneyimlerini paylaşma fırsatı sunmak amacıyla organize ediliyor⁶⁰¹”.

4.4.3.2. Kültürlerarası ve Uluslararası Diyalogu Güçlendirme

Müze düzenlediği kültürlerarası ve uluslararası, etkinliklerle; yerel, ulusal ve uluslararası sorunlara değinmekte ve kentsel diyalogu başlatmaktadır. Müzenin tanıtım sayfasında “Bilimsel ve Kültürel Ortaklıklar” bölümünde şu ifadeler yer verilmiştir: “İstanbul Kadın Müzesi® (İKM), kadın belleği konusunda çalışan kurumlarla hem ülke içinde ve hem de sınırlar aşan bilimsel ve kültürel ortaklıklar gerçekleştirmektedir⁶⁰²”. Müze düzenlediği etkinliklerde aşağıdaki kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde çalışmaktadır:

“Museum Frauenkultur Regional - International (muse-f), İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, (KSAUM), Frauen in der Einen Welt – Zentrum für interkulturelle Frauenalltagsforschung und internationaler Austausch, (FidEW), Women in Museum, The Women's Museums Network, Türk-Alman Kadınlar Kulübü / Deutsch-Türkischer Frauenclub Nordbayern e.V., Koral İstanbul⁶⁰³”.

Müze, “Kadın Kültür Mirası Etkinlikleri” çerçevesinde düzenlediği etkinliklerin amacını şu şekilde ifade etmiştir:

- Kadın Kültür Mirası Etkinlikleri, kadın tarihiyle günümüze ayna tutar ve gelenekselleşme amacı güden uluslararası diyaloglara yol açar.
- Konferansta kadın müzelerindeki; tarihi, sanatı, toplumsal cinsiyetleri ve toplumu yansıtan stratejilerinin teorik, eleştirel ve uygulama yöntemleri hakkında tartışılacak;
- Hatırlama kültürü, çeşitlilik, kapsayıcılık prensibi ile çalışan kadın müzeleri arasında iletişim sağlanacak; farklı devletlerden gelen meslektaşları ile Türkiyeli müze profesyonelleri arasında kalıcı ilişkilerin oluşması ve ortak projelerin tartışılması teşvik edilecek⁶⁰⁴.

Müze 2014 yılında “Kadın Kültür Mirası Etkinlikleri” çerçevesinde, kadınların yüksek eğitim hakkını kazanmalarının 100. yılında dolayısıyla, “Akademide Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Uluslararası Sempozyumu, İyi Örnekler Sempozyumu” Sabancı ve Koç Üniversiteleri işbirliği ile düzenlenmiştir. Konferansta ve sergide, Osmanlı Devleti’nde ve Türkiye Cumhuriyeti’nde “kadın olmak”, “eğitim eşitliği” ve “farklılığa karşı saygı” konularını tartışmaya açmıştır. Sempozyum kapsamında “Kadınların Üniversitede 100 Yılı- İnas Darül- fununu / Kadın Üniversitesi 1914–

601 “Kooperasyon Ortaklarımız”, İstanbul Kadın Müzesi, <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/kooperasyon-ortaklarimiz>, [21.12.2018].

602 “Amaç”, İstanbul Kadın Müzesi, <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/ikm-amac> [17.12.2018].

603 “Kooperasyon Ortaklarımız”, İstanbul Kadın Müzesi, <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/kooperasyon-ortaklarimiz>, [21.12.2018]

604 İstanbul Kadın Müzesi, [17.10.2018].

1919” başlığı ile Yunanistan İstanbul Başkonsolosluğunda Sismanoglio Megaro galerisinde bir sergi düzenlenmiştir. Serginin giriş bölümünde şu ifadeler yer verilmiştir:

“İstanbul Kadın Müzesi’nin nesiller, cinsiyetler ve kültürlerarası diyalog oluşturma konsepti doğrultusunda, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki ve Türkiye Cumhuriyeti’ndeki ilk yol açıcı, ilham verici Müslüman kadın akademisyenlerle birlikte, Rum, Yahudi, Ermeni ve Kürt kadın akademisyenlere de sergide yer verildi. Kadın akademisyenlerin öğretim ve idari kariyerlerinden örnekler, kadınların yüksek eğitim hakkını kazanmalarının 100. yılında, üniversitede toplumsal cinsiyet eşitliğine hangi alanlarda ve ne kadar yaklaşıldığını düşünmeyi önerirken, çeşitlilik (diversity) konusunu da gündeme getiriyor⁶⁰⁵”.

2016 yılında gerçekleştirilen “Kadın Müzesi: Toplumsal Bellek Merkezi ve Kapsayıcı Mekan Uluslararası Kadın Müzeleri Konferansı” İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi işbirliği ile düzenlenmiştir. Konferansta, kadınların 21’inci yüzyılda toplumsal değişim ve demokratikleşme sürecinde oynadığı rol, “müze”, “kadın”, “kadın müzesi” ve “kadın tarihi” gibi farklı bağlamlarda tartışılmış ve 2018 yılında “Kadın Müzesi – Toplumsal Bellek Merkezi ve Kapsayıcı Mekân” başlığı ile konferansın kitabı yayınlanmıştır⁶⁰⁶.

2018 yılında gerçekleştirilen “Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekanları, Hatırlama Pratikleri Konferansı” ise Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) işbirliği ile gerçekleştirilmiştir⁶⁰⁷. Konferansta “farklı coğrafyalarda kadın olma olgusu” ve “zor geçmişlerle mücadele etmek için hatırlama pratikleri” tartışmaya açılmıştır. Konferans kapsamında 4 atölye çalışması düzenlenmiştir: “Uzlaşma için diyalog: Sergi konseptleri”, “İstanbul heykelleri: Bir toplumsal cinsiyet haritalaması”, “Kız çocukları ve ergen kızların alanları: Bir küresel bellek projesi” ve “Kadınlara karşı işlenen savaş suçlarının görünür kılınması”.

Müze, ayrıca “Anı Etkinlikleri” çerçevesinde koleksiyonunda yer alan kadınların önemli günlerinde (doğum ve ölüm) onları anarak ve hatırlatarak, nesiller arası etkileşimi güçlendirmeyi ve kadın tarihinin kesintisiz sürecini yansıtılmayı

⁶⁰⁵ “Geçici Sergiler Hakkında” İstanbul Kadın Müzesi, <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/gecici-sergiler-hakkında> [21.10.2018].

⁶⁰⁶ İstanbul Kadın Müzesi, [17.10.2018].

⁶⁰⁷ “Dostlarımıza Teşekkürler”, İstanbul Kadın Müzesi, <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/dostlarimiza-tesekkurler> [20.12.2018]

amaçlanmaktadır⁶⁰⁸. “Anı Etkinlikleri” müzenin sosyal medya hesaplarında paylaşılarak yapılmaktadır.

4.4.4. Bir Göç Müzesi: Çatalca Mübadele Müzesi

Çatalca Mübadele Müzesi, İstanbul 2010 AKB Ajansı’nın finansal desteği ve Lozan Mübadilleri Vakfı ile Çatalca Belediyesi ortaklığında 2010 tarihinde açılmıştır⁶⁰⁹. Lozan Mübadilleri Vakfı kuruluş amaçlarında mübadillerin kültür, sanat ve folklorik değerlerin korunmasını amaçladığını açıklamıştır. Vakfın kuruluşu ile Türkiye’ye göç eden mübadillerinin kültür, sanat ve folklorik değerlerine odaklanılmıştır:

“Yunanistan ve Türkiye’de mübadele ile göç eden kitlelerin yaşadıkları sürece baktığımızda Türkiye’den Yunanistan’a göç edenlerin; kültür, sanat ve folklorik değerlerini korumak için çeşitli etkinlikler yaptıklarını, kendi aralarında dernekler, vakıflar kurarak örgütlendiklerini, kültür ve sanat merkezleri, araştırma enstitüleri, müzeler kurduklarını görüyoruz. Yunanistan’dan Türkiye’ye göç edenlerin ise yaygın ve etkin bir örgütlenme içine girmedikleri görülmektedir. Yakın zamana kadar bir kaç akademisyenin dışında bu konuya pek eğilen de olmamıştır. Oysa göç edenler; bilgi birikimlerini, kültür, sanat ve folklorik değerlerini de beraberinde taşımışlardır. Bizler, bugünkü kültürümüzün oluşumunda önemli etkisi olan değerlerin ve yakın tarihimizin ciddi biçimde ve bilimsel olarak araştırılmasının önemli bir görev olduğuna inanıyoruz⁶¹⁰”.

Vakıf, iletişim politikasında Türkiye’de yaşayan Mübadillerin kültürel ifadelerinin korunmasını ve geleceğe taşınması misyonunun gerçekleştirilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Vakfın altını çizdiği diğer bir unsur ise iki toplum arasındaki çatışmaların sonlandırılmasıdır:

“Türkiye, Yunanistan, Akdeniz ve Balkan ülkeleri halkları ve gençleri arasında dostluk, sevgi ve iş birliği duygularını geliştirecek kültür, sanat, spor ve turizm etkinlikleri düzenler. Eğitim-öğretimin ve müzelerin karşılıklı düşmanlık doğuracak öğelerden arındırılması için çalışır. Bu amaç doğrultusunda faaliyet gösteren yurt içindeki ve yurt dışındaki kuruluşlarla yasaların izni doğrultusunda iş birliği yapar⁶¹¹”.

Vakıf ayrıca iki toplum arasındaki ortak mirası “insanlık mirası” olarak tanımlamıştır. Misyonunda Türk mirası kadar Yunan mirasının da korunmasını amaçladığını bildirmiştir ve bu halk arasında yeni bir sosyal hafıza kurulmasını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Her iki ülke topraklarının tarihi zenginliği ve mirası kabul edilmesi gereken kültür varlıklarının yeterince korunmamış olduğunu düşünüyoruz. “İnsanlık Mirası” olan bu kültürel varlıklara sahip çıkılması için her iki ulusun ve uluslararası kültür kurumlarının duyarlı

⁶⁰⁸ “Anı Etkinlikleri”, İstanbul Kadın Müzesi, <http://www.istanbulkadimuzesi.org/ani-etkinlikleri> [19.10.2018].

⁶⁰⁹ “Mübadele Müzesi Yapılış Öyküsü”. Lozan Mübadilleri Vakfı. <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/catalca-mubadele-muzesi/> [30.05.2018].

⁶¹⁰ “Lozan Mübadilleri Vakfı’nın Kuruluş Gerekçesi”, Lozan Mübadilleri Vakfı, <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/projeler/> [01.06.2018].

⁶¹¹ Lozan Mübadilleri Vakfı, [01.06.2018].

olmasını sağlayacak çabalara ihtiyaç vardır. Günümüzde, halkların yakınlaşmasının dünya barışı açısından ne denli önem taşıdığı bilinmektedir. Bizler, Türkiye ve Yunanistan halkları arasında, 17 Ağustos 1999'da meydana gelen Körfez depremi ve 7 Eylül 1999'da meydana gelen Atina depremi sonrası yaşanan dostluk havasının kalıcı olması ve giderek diğer halklara örnek olmasının objektif şartlarının, her iki ülke mübadilleri arasındaki iletişimin güçlendirilmesi ile oluşturulabileceğini düşünüyor ve bu nedenle Türkiye'deki mübadillerin bir an önce örgütlenmesi gerektiğine inanıyoruz⁶¹².

Vakfın amaçlarında barış kültürü, sosyal ve kültürel dayanışma altı çizilen kavramlar olarak vurgulanmıştır:

“Kültür, sanat, folklorik değerlerini korumak, yaşatmak,
Yakın tarihimizi ve mübadeleyi bilimsel olarak araştırmak, belgelemek,
Mübadillerin geride bıraktıkları insanlık mirası olan kültür varlıklarının korunması için çaba göstermek,
Türkiye ve Yunanistan halkları arasındaki dostluk, sevgi ve iş birliğini geliştirmek ve barış kültürünün yerleşmesi için çaba göstermek,
Mübadiller ve sonraki kuşaklar arasındaki sosyal ve kültürel dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlamaktır⁶¹³”.

Müzenin kalıcı sergisinde ise, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Mübadillerin göç tarihine ve aile hikayelerine odaklanılmıştır. Müzede ilk tematik aktarımda Mübadillerin geldiği Selanik, Kavala, Preveze, Limni, Sakız, Serez, Girit, Manastır, Yanya, Yenice, Vodino, Midilli, Drama, Yunanistan vilayetleri ve kazaları tanıtılmıştır. Bu vilayet ve kazalarla ilişki olarak Mübadillerin ailelerin hikayelerine yer verilmiştir. Ailelerin yaşam hikayeleri yaşamlarına tanıklık eden objelerle zenginleştirilmiştir. Sergide yer alan objeler şu şekildedir: el dokuması çarşaflar, kanaviçe işli perdelik pamuk dokuma kumaşlar, yastık kılıfları, masa örtüleri, nakış işi süslemelerden oluşan çeyiz eşyaları, müzik ve fotoğrafçılık ile ilgili aletler, mutfak ve ev eşyaları, harita, pul gazete, fotoğraf ve mübadele dönemine ait belgeler. Müzede ayrıca Mübadillerin göç yollarına yer verilmiş ve göç sürecinde kullanılan araçlar (gemiler, trenler vb) tanıtılmıştır.

İkinci tematik aktarımda ailelerin soyadları üzerinden gruplanan aile ve göç hikayelerine yer verilmiştir. Bu bölümde tek tek aile üyelerine, mesleklerine ve yerleştikleri yeni evlerine sağladıkları katkılara yer verilmiştir. Göç hikayeleri etno-merkezci bir bakış açısı ile aktarılmıştır. Bu bölümde ayrıca ailelerin çoklu kimlikleri üzerinde durulmuştur.

Bu bölümlerde ayrıca ailelerin Yunan kültürü ile etkileşimlerine yer verilmiş ve Yunan ve Osmanlı topluluklarının kültürel etkileşimleri üzerinden sosyal bir hafıza oluşturulmuştur. Göç süreci aktarılırken, Mübadillerin Yunanistan'da yaşarken

⁶¹² Lozan Mübadilleri Vakfı, [01.06.2018].

⁶¹³ Lozan Mübadilleri Vakfı, [01.06.2018].

edindikleri gelenekleri yeni evlerinde de uygulamaya devam ettikleri ve Rumca konuşmaya devam ettikleri dile getirilmiş, mübadillerin çoklu-kimliklerine değinilmiştir:

“25 bin Girit Müslümanı, iskan edildikleri Ayvalık, Edremit, İzmir, Bodrum, Mersin gibi kıyı şehirlerinde ana dilleri Rumca konuşmaya, Girit kültürünün bir ifade biçimi olan manilerini okumaya, şifalı otların hakim olduğu özel Girit mutfağını yaşatmaya devam ettiler.”

Yunanistan’dan gelen Mübadillerin kültürel bağlarının ikinci kuşağa nasıl aktarıldığını gösteren diğer bir örnek ise Ananur Aynibal Tatarı’nın Aile Öyküsü’nde yer verilmiştir.

“Sadece Rumca bilen Anneanne ile büyüyen ikinci kuşak mübadil kızlar, Rumca’yı Türkçe ile eşzamanlı olarak evde öğrenmiştir”.

Şekil 5: Çatalca Mübadele Müzesi Aile Öyküsü Pano

Fotoğraf: Seray Begüm Kart

Giritli mübadil Hamza Rüstem’in Girit’e duyduğu özlem şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Hamza Rüstem uzun bir ömür yaşamış, sevmiş, sevilmiş, çocuklarının mesleğe devam ettiğini görmüş, torunlarını sevmiş, fakat çok sevdiği Girit’e bir daha kavuşmadan özlemle 1971 yılında 99 yaşında Hak’ka yürümüştür”.

Müze geçici sergi, eğitim, yayın yapmamaktadır. Vakıf ise müze işbirliği ile geçici sergiler, Mübadil buluşmaları, Memleket ziyaretleri ve çeşitli yayımlar ortaya koymaktadır. Vakıf ayrıca 2000 yılından itibaren Memleket Ziyaretleri

düzenlemektedir. Müzenin açılışından sonra bu ziyaretlere hem Yunanistan’da hem de Türkiye’de gerçekleştirilen müze gezileri de eklenmiştir. Müze ziyaretleri karşılıklı olarak her sonbahar ve her ilkbaharda gerçekleştirilmektedir:

“Mübadillerin doğdukları toprakları ziyaret etmelerine uzun yıllar izin verilmedi. 1. Kuşak mübadillerin hemen hemen tamamı memleket hasreti ile bu dünyadan sessizce göçüp gittiler. Lozan Mübadilleri Vakfı’nın öncülüğünde son yıllarda giderek artan sayıda mübadil çocuğu ve torunu bir vasiyeti yerine getirircesine aile büyüklerinin memleketlerini; yaşadıkları kentleri, köyleri, mahalleleri, ibadet ettikleri kutsal mekanları ziyaret ediyor. Atalarımızın doğdukları topraklara yaptığımız ziyaretlerde hem kültürümüzün izlerini sürüyoruz hem de bizlerle aynı kaderi paylaşmış olan Anadolu’dan göç eden Rum-Ortodoks mübadillerle buluşuyoruz⁶¹⁴”.

Vakıf müze işbirliği ile Mübadil Buluşmaları düzenlemektedir:

“Aile büyüklerimizin doğdukları topraklara yapmış olduğumuz ziyaretler sıradan bir turistik gezi değildir. Yunanistan’a gittiğimizde Anadolu’dan göç eden Rum-Ortodoks mübadiller tarafından büyük bir konukseverlik ve sıcak duygularla karşılanıyoruz. Bizler de Türkiye’yi ziyarete gelen Rum-Ortodoks mübadilleri aynı sıcak duygularla ve konukseverlikle karşılıyoruz. Bu ziyaretlerde her iki ülke mübadilleri arasında kalıcı dostluklar kuruluyor. Pekiyen dostluklar ön yargıların kırılmasında ve barış kültürünün gelişmesinde önemli bir rol oynuyor. Mübadil kimliği ile toplu olarak Yunanistan’a yaptığımız ilk ziyareti 15 Ekim 2000 tarihinde gerçekleştirdik. 2000 yılından bu yana her yıl ilkbahar ve sonbahar aylarında bu ziyaretlerimiz devam ediyor⁶¹⁵”.

4.4.5. Diğer İstanbul Müzeleri

İstanbul’da yer alan diğer müzelerinin 2008-2018 yılları arasında gerçekleştirdikleri faaliyetler incelendiğinde, İstanbul’daki devlet ve özel müzelerin geniş toplumun tarihine ve kültürüne odaklandığı görülmektedir.

Tablo 4: İstanbul Müzelerinde Kültürlerarası Diyalog Girişimleri

Sadberk Hanım Müzesi	(2008) Sarayın Terzisi: Bir Levanten Ailesinin Osmanlı Sarayına Yaptığı İşler
Türk ve İslam Eserleri Müzesi	(2009) Ortak Kültürel Miras- Birlik İçinde Çocukluk
İstanbul Modern	(2012) Batılılaşan İstanbul’un Ermeni Mimarları
Topkapı Sarayı	(2012) İstanbullu Rum Ressamlar

⁶¹⁴ Lozan Mübadilleri Vakfı, [01.06.2018].

⁶¹⁵ Lozan Mübadilleri Vakfı, [01.06.2018].

Tablo 4- Devam

Pera Müzesi	(2016) Mario Prassinos Bir Sanatçının İzinde: İstanbul-Paris-İstanbul Sergisi
İstanbul Deniz Müzesi	(2018) Bomonti Kendine Has

İstanbul'un kültürel çeşitliliğine odaklanan ve İstanbul müzelerinde görünür olmayan veya geleneksel olarak temsil edilmeyen diğer kültürleri ele alan sınırlı sayıda örneğe yer verildiği görülmektedir. Bu örnekler Tablo 4'de yer verilmiştir.

Buna karşın İstanbuldaki müzelerinin 2008-2018 yılları arasında sıklıkla Türkiye ile dostluk ilişkileri bulunan veya bulunması istenen devletler ile uluslararası diyalogu geliştirmeye yönelik çalışmalar yaptıkları ve bu çalışmalarının sürdürülebilir olduğu görülmektedir. Bu örnekler Tablo 5'de yer verilmiştir.

Tablo 5: İstanbul Müzelerinde Uluslararası Diyalog Girişimleri

Topkapı Sarayı	(2009) İran: On bin Yıllık İran Medeniyeti ve İki bin Yıllık Ortak Miras, (2010) Japonya: Japon Sanatının Beşbin Yılı, (2010) Rusya: Moskova Kremlin Sarayı Topkapı Sarayı'nda, (2011) İtalya: Venedik ve İstanbul: Olağanüstü İlişkiler Dokusu. Dokumada Sekizyüz Yıllık Karşılıklı Etkileşimler, (2012) Çin: Çin Hazinesi, (2013) Kore: İhtişam ve Zarafet: Kore Sanatı
Dolmabahçe Sarayı	(2009) Macaristan: Türk-Macar Dostluk İlişkilerinden Kesitler, (2013) Japonya: Osmanlı Sarayı'nda Japon Rüzgarı
Yıldız Şale Sarayı	(2009) Almanya: "İki Dost Hükümdar II. Abdülhamit ve Kaiser II. Wilhem
İstanbul Arkeoloji Müzeleri	(2010) Yunanistan: "Diskobolus Heykeli, (2012) Kazakistan: Altın Elbiseli Adam, (2010) İtalya: Hoşgörü ve Birlikte Yaşamın Simgesi Dört Dilli Mezar Taşı
İstanbul Deniz Müzesi	(2015) Japonya: Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya Seyri ve Sonsuzluğa Uğurlanışı
Türk ve İslam Eserleri Müzesi	(2015) Macaristan: Budapeşte Uygulamalı Sanatlar Müzesi ile İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonlarından 15.-17. Yüzyıl Osmanlı Halıları Sergisi, (2016) Katar İnci: Denizdeki Mücevher Sergisi

Tablo: 5 – Devam

Adam Mickiewicz Müzesi	(2015) Polonya: Sanatsal Müdahaleler, Mickiewicz Göçer Üniversitesi
Pera Müzesi	(2011) Rusya: Çarlık Rusya'sından Sahneler: Rus Devlet Müzesi Koleksiyonundan 19. Yüzyıl Rus Klasikleri, (2012) Hollanda: Sultanlar, Tüccarlar, Ressamlar Türk - Hollanda İlişkilerinin Başlangıcı, (2013) Ürdün: Çöl ve Deniz Arasında Ürdün Güzel Sanatlar Galerisi'nden Bir Seçki, (2015) Polonya: Polonya Sanatında Oryantalizm, (2015) Saraybosna: Günümüz İmgeleri, (2016) Arnavutluk, Bosna-Hersek: Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya: Balkanlardan Gelen Soğuk Hava, (2017) Bosna-Hersek: Mersad Berber Bir Bosna Alegorisi, (2018) Singapur: Görünenin Ardındaki Singapur
İstanbul Modern	(2010) Rusya, Yunanistan: İçimizdeki Zaman, Japonya: Manga'yı Keşfet!, (2012) Çin: Dönüşüm: Çağdaş Çin Sanatına Bir Bakış, (2014) Balkanlar, Kafkasya Orta Doğu: Komşular
Sakıp Sabancı Müzesi	(2009) İtalya: Osmanlı Döneminde Venedik ve İstanbul: Nam-ı Diğer Aşk, (2009) Portekiz: LİZBON Bir Başka Şehirden Hatıralar, (2010) Japonya: Fırça ve Kalemın İzinde Sınırları Aşmak, (2012) Hollanda: "Karanlıkla Işığın Buluştuğu Yerde...", (2014) Polonya: Uzak Komşu, Yakın Anılar - Türkiye - Polonya İlişkilerinin 600 Yılı
Rezan Has Müzesi	(2009) Afganistan: Işıyan Sabahlara Doğru Afganistan
İstanbul Oyuncak Müzesi	(2016-2018) Japonya: Sadakı Sasaki'yi Anma Günü Etkinlikleri, (2014) Hollanda: Barış Gemisi Etkinliği
Rahmi M. Koç Müzesi	(2015) Avusturalya: Unutulmayan Hatıralar ile Çanakkale Kara Savaşı
İşbankası Müzesi	(2015) Avusturalya: Derinden Siperlere: Çanakkale 1915

Bununla birlikte özel müzelerin İstanbul'un ve Türkiye'nin kültürel zenginliğini vurgulamak amacıyla İstanbul'dan ve Anadolu'ndan geçip giden eski uygarlıkların (Bizans, Urartu, Hitit, Selçuk vb) tarih ve kültürlerine yer veren çalışmalara odaklandıkları görülmektedir. Bu örneklere Tablo 6'de yer verilmiştir.

Bu anlamda İstanbul müzelerinin uluslararası diyalogu geliştirme çalışmaları ile daha fazla ilgilenerek farklı milletlerin kültür ve tarihlerinin tanıtıldığı sergilere öncelik verdiklerini, İstanbul'un çeşitliliğini yansıtan etnik, dinsel ve kültürel gruplar arasındaki kültürlerarası diyaloga az yer verdiklerini, başka bir ifade ile İstanbul müzelerinin kendi kenti içinde yaşayan farklı etnik, dinsel ve kültürel grupların müzelerde temsil edilmesi noktasında yetersiz kaldıklarını ve değişimi görmezden geldiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 6: İstanbul ve Anadolu'nun Çok-kültürlüğüne Odaklanan Sergiler

Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi	(2009) Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük
Kadir Has Müzesi	(2007) Anadolu'da Pişen Toprak, (2007) Zamansız Sadelik, (2009) Çizgilerle Anadolu, (2009) Haliç'e On Beş Kapı, (2013) Neolitik'ten Selçuklu'ya Sessiz Tanıklar, (2014,2010) Kayıp Dillerin Fısıldadıkları, (2017) Cevher ve Zanaat: Kapalıçarşı Ustalarının İzinde,
Pera Müzesi	(2015) Hayat Kısa Sanat Uzun: Bizans'ta Şifa Sanatı, (2010) Hipodrom/At meydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi, (2012) Konstantiniyye'den İstanbul'a XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıla Boğaziçi'nin Anadolu Yakası Fotoğrafları.
Sakıp Sabancı Müzesi	(2010) Bizantion'dan İstanbul'a- Bir Başkentin 8000 Yılı, (2011) Karşıdan Karşıya-M.Ö. 3. Binde Kiklad Adaları ve Batı Anadolu

5. SONUÇ

Dünya genelinde kentleşme, göç hareketliliği, küreselleşme nedeniyle yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler; toplumsal yaşamda farklılık, çoğulculuk, kültürel çeşitlilik, kültürel haklar, kültüre katılım, sürdürülebilir kültürel kalkınma, kapsayıcılık ve kültürlerarası diyalog kavramlarının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu değişim 21. yüzyılın kamusal alanlarını daha toplumsal, daha kapsayıcı ve daha demokratik alanlar olma konusunda yeni bir yola sokmuştur. Müzeler bu süreçte çağdaş özellikler kazanarak, yeni toplumsal yaşamın ihtiyaçlarına yönelik amaçlar ve hedefler geliştiren kamusal alanlar olarak öne çıkmıştır. Değişime cevap veren müzelerin, varlık nedenlerini ve amaçlarını yeniden gözden geçirdikleri ve tüm işlevlerini bu yeni bakış açıları ile yeniden değerlendirmeye başladıkları görülmektedir. Müzeler farklı geçmişlerden gelen etnik, dinsel ve kültürel gruplar arasında çatışmaları tartışmaya açan, sonlandıran ve ortak (sosyal) bir hafıza inşaa eden, yerel, ulusal ve uluslararası sorunları ele alan ve kentsel diyalogu başlatan kurumlar olarak bir arada yaşamı destekleme yeni roller edinmiştir. Özellikle son 10 yıldır müzelerin kendilerini tanımlarken kültürlerarası diyalog mekanları olarak nitelendirdiği ve mekanlarını forum ve süreç alanı olarak tasarladıkları görülmektedir.

Bu tezde müzelerde bir arada yaşamı desteklemede kültürlerarası diyalog yaklaşımının rolünü ele almak üzere 18. yüzyıldan başlayarak müze biliminin demokratikleşme süreci önemli dönemeçlere yer verilerek aktarılmıştır. Bu süreci daha anlaşılır kılmak amacıyla mümkün olduğunca geniş bir bakış açısı çizilerek farklı kıta ve ülkelerden müze birliklerinin, sivil toplum kuruluşlarının, müze bilimi alanında araştırmacıların ve müzelerin konuya katkıları yansıtılmaya çalışılmıştır. Zaman kısıtlamasından dolayı tüm müze birliklerinin, tüm sivil toplum kuruluşlarının ve müze bilimcilerin görüş, ölçüt ve çalışmalarına yer verilememiştir. Özellikle Avrupa Parlamentosu ile Konseyi'nin 2008 yılını "Kültürlerarası diyalog yılı" ilan etmesi ile birlikte bir arada yaşamı desteklemede kültürlerarası diyalog

yaklaşımı, Avrupa’da daha çok vurgulanan bir kavram olmuştur. Bu süreçte Avrupa’da kültürlerarası diyalog yaklaşımı ile ilgili önemli boyutta görüş, ölçüt ve pilot çalışma ortaya çıkmış, daha fazla iyi örnek oluşmuştur. Avrupa’nın kültürlerarası diyalog yaklaşımını kültür politikalarına daha belirgin bir şekilde entegre ettiği, daha fazla çalışmayı teşvik ettiği ve bu çalışmalarını literatür ile daha fazla ilişkilendirdiği görülmüştür. Her ikisi de Avrupa merkezli olan UNESCO ve ICOM’un da katkıları bu nedenle diğer kurum ve kuruluşlara nazaran daha geniş kapsamda ele alınmıştır. Özellikle “Çağdaş Müze: Demokratik, İletişim Odaklı ve Postmodern” başlığı ile ele alınan 3. bölümün büyük bir bölümünde, Avrupa müze bilim çevresi etrafından dönen tartışmalara ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Bu nedenle çok-kültürcülük paradigması üzerinden ele alınan kültürlerarası diyalog yaklaşımı ve girişimlerinin incelendiği bir başka çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. 3. Bölümde ayrıca “Değişime Cevap Veren Müzeler” başlığında dünyanın farklı yerlerinden müzelerin çok-kültürcülük politikalarını kapsayan pilot çalışmalara yer verilmiştir. Kuzey-Güney Amerika’dan, Avustralya’dan, Avrupa’dan, Afrika’dan ve Ortadoğu ve Uzak Doğu’dan örnekler sunulmuştur. Pilot çalışmaları değerlendirilirken her bir çalışmanın kendine özgü oluşundan ve kültür politikaları ekseninde ayırım yapmanın zorluğundan dolayı kategorize edilirken kültürlerarası diyalog yaklaşımının alt başlıkları dikkate alınarak bir gruplandırma yapılmıştır. Çalışmalar; “Topluluklarla birlikte çalışmak”, “ortak bir dil bulmak” ve “diyalog başlatmak” başlıkları altında değerlendirilmiştir. 3. Bölümde son olarak Türkiye ve İstanbul müzelerindeki değişime odaklanılmıştır. Araştırma bölümünde ise kendilerini birer kültürlerarası diyalog mekanı olarak tanımlayan veya bu amaçla açılan müzelere yer verilmiştir. Bu çalışmada İstanbul’un tercih edilmesinin nedeni Türkiye’nin en büyük metropolü olmasının yanı sıra, yüzyıllardır farklı etnik, dinsel ve kültürel grupların göçtüğü ve göç ettiği bir il olması, 2003 yılında “2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti” (İstanbul AKB) seçilen İstanbul’un 7 yıllık hazırlık sürecinde çok-kültürcülük politikaları ve kültürlerarası diyalog yaklaşımı ile ilgili bir farkındalık oluşmasıdır. Araştırmacının da İstanbul’da ikamet etmesi nedeniyle müzelere fiziksel olarak erişmek kolaylaşmıştır. Ulaşım zorluğu nedeniyle Türkiye’nin diğer şehirlerindeki etkili örneklerle yer verilememiştir.

Dört müzenin belirlenmesi süresince İstanbul’da yer alan diğer müzeler ziyaret edilmiş, geçmişe dönük (2008-2018) iletişim çalışmaları değerlendirilmiştir. Bu

müzelerden bir çoğunun kendine ait bir web sitesi olmaması ya da web sitelerinde iletişim politikalarının yer almaması müzelerin kapsayıcılık hakkında nasıl düşündüklerini izlemeyi ve incelemeyi zorlaştırmıştır. Fakat ortaya koydukları sergiler, sergi değişimleri, eğitim, etkinlik ve yayın çalışmalarından bir durum tespiti ortaya koymak mümkün olmuştur. Değerlendirmeler müzelerin web siteleri, yetersiz kaldığı zamanlarda da ikincil kaynaklardan (Kültür Bakanlığı web sitesi, gazete ve dergilerin online kaynakları, bloglar ve tezler dikkate alınmıştır) incelenerek elde edilmiştir.

- İncelenen Adalar Müzesi, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, İstanbul Kadın Müzesi ve Çatalca Mübadele Müzesi örneklerinde müzelerin; 21. yüzyıl çağdaş müzeciliğinin bakış açısını yansıtan uluslararası ve tarafsız bir tavır sergiledikleri, ulusal müzelerde görmezden gelinen veya dışlanan grupların tarihin ve kültürüne odaklandıkları, bu yönüyle İstanbul'da yaşayan farklı etnik, dinsel ve kültürel grupları temsil ettikleri ve ulusal müzelere bir alternatif oluşturdukları, kendilerini çevreleyen topluluklarla işbirliği içinde çalıştıkları ve geniş toplum ile bu topluluklar arasında kültürlerarası diyalogun gelişmesini ve güçlenmesini amaçlayan stratejiler ürettikleri ve katkılar sağladıkları ve çalışmalarının sürdürülebilir olduğu görülmüştür.
- Müzelerin çalışmaları incelendiğinde kültür politikalarında kültürlerarasılık ya da çok-kültürcülük paradigmasını benimsediklerine dair bir söyleme rastlanmamıştır. Müzelerin çalışmaları zaman zaman kültürlerarasılık paradigmasının zaman zaman da çok-kültürcülük paradigmasının savunduğu unsurlar içermiştir. Uygulamalarda kültürlerarasılık paradigmasını, çok-kültürcülük paradigmasından ayırmak kültürlerarasılık paradigmasının, çok-kültürcülük paradigması ile paralel unsurları savunmasından dolayı mümkün olmamıştır. Kültürlerarasılık paradigması, daha önce bahsedildiği gibi kültürler arasındaki etkileşime ve çok-kimliklere vurgu yapılarak ortak bir hafıza oluşturulmasını amaçlamaktadır. Çok-kültürcülük paradigması da politikalarında bu yaklaşımı savunmaktadır. Çok-kültürcülük paradigmasını savunanlardan Parekh'in ifade ettiği gibi bireyler ve gruplar arasında ortak çıkarlar, değerler ve duygular geliştirmeye adalet ilkeleri hakkında anlaşmayı kolaylaştırmaktadır⁶¹⁶. Bu nedenle gruplar ve bireyler arasında ortak bir günlük etkileşim dağarcığı

⁶¹⁶ Parekh,2002,113-4.

oluşturmak onların sürekli bir diyalog ortamına dahil etmek anlamında bütünleşmelerine katkı sunmaktadır⁶¹⁷. Modood da çok-kültürlü bir toplumdan bahsedebilmek için toplumda ortak bir aidiyet duygusu oluşturmak gerektiğini savunmaktadır⁶¹⁸. Kültürlerarasılık paradigmasını savunanlardan Kymlicka ve Baumann'ın ifade ettiği gibi kültürler arasındaki etkileşim her bir kültüre yeni bir zenginlik katmaktadır, onları durağan olmaktan ve yok olmaktan kurtarmaktadır. Baumann kültürün sürekli üretildiğini, üretiminin sonlandığı zaman ise yok olduğunu ifade ederek kültürel etkileşimin önemine vurgu yapmıştır. Baumann ayrıca birden fazla kültüre sahip olan bireylerin çoklu kimliklerinin farkına varmasını ve bu kimliklerini kucaklamasını kültürlerarası bütünleşmeye olumlu bir katkı sunacağını öngörmüştür⁶¹⁹. Kymlicka da benzer bir şekilde kültürün diğer kültürlerden beslenerek zenginleşmesinin o kültürün ve üyelerinin yararına olduğu ifade etmiştir⁶²⁰. Sani de bireylerin çoklu kimliklerinin farkına varmalarının kültürlerarası yetenekler ve tutumlar geliştirmeye katkı sağlayacağından bahsetmiştir⁶²¹. Bu anlamda kültürlerarası ortaklıkları konu eden ve yeni ortaklıklar kurmayı amaçlayan, çoklu kimliklere dikkat çeken çalışmalar çok-kültürcülük ve kültürlerarasılık paradigmalarından her ikisinin de özünde benimsediği unsurlardır. Çok-kültürcülük ve kültürlerarasılık paradigmalarının özünde benimsediği unsurlara yer veren çalışmalar şu şekildedir; Adalar Müzesi'nde "Adalılar", "Ada'da İz Bırakanlar", "Lefter... Biz Bu Memleketi Seninle Sevdik", "Göç Bağlantıları", "Adalar Binalar Mimarlar", "Balık Ağ(a)lara Takıldı", "Marmara'da hayat var...Şimdilik" sergileri ortak bir Adalılık kültürüne işaret etmektedir. Bu sergilerde ortak bir aidiyet üzerinden sosyal bir hafıza inşa edilmektedir. 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi'nin "Mesleklerinde İlk Türk Yahudi Kadınlar", "Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri", "Çanakkale Savaşı - I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Yahudileri", "Sağlam Kafa Sağlam Vücutta Bulunur-Türk Spor Tarihinde Yahudi Sporcular" sergileri ve müzenin Müslüman ve Musevi çocukları ile gerçekleştirdiği eğitim çalışması geniş toplumla ortak bir aidiyet üzerinden bütünleşme çabasını yansıtmaktadır. İstanbul Kadın Müzesi'nin "Kadın Kültür Mirası Etkinlikleri", "Anı

⁶¹⁷ Parekh,2002,302.

⁶¹⁸ Modood,2014,214-216.

⁶¹⁹ Baumann,2006,85-6,99.

⁶²⁰ Kymlicka,2015,182-3.

⁶²¹ Sani,2016,88.

Etkinlikleri”, “Kadınların Üniversitede 100 Yılı- İnas Darül- fününu / Kadın Üniversitesi 1914–1919”, “Kadın Müzesi: Toplumsal Bellek Merkezi ve Kapsayıcı Mekan Uluslararası Kadın Müzeleri Konferansı”, “Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekanları, Hatırlama Pratikleri Konferansı” etkinlikleri farklı geçmişlerden gelen kadınları ortak bir aidiyet altında birleştirmekte ve onları kültür-sanat alanına verdikleri katkılar, İstanbullu ve kadın oluşları noktasında benzer bir kümeye almaktadır. Çatalca Mübadele Müzesi’nin kalıcı sergisinde mübadillerin çoklu kimliklerine vurgu yapılmıştır. Mübadillerin her iki kültürün izlerini taşıyan kültürel ifadeleri aktararak sosyal bir hafıza oluşturulmuştur. Vakfın müze işbirliği ile yaptığı “Mübadiller Buluşuyor” ve “Memleket Gezileri” etkinliklerinde ise iki toplum arasında kültürlerarası diyalog kurulması ve barış kültürünün oluşması amaçlanmıştır. Ayrıca toplumların kültürel etkileşimlerini fark etmeleri ve ortak miraslarının farkına varmaları ve korumaları hedeflenmiştir. Farklı geçmişlerden gelen ve çatışmalı bir tarihe sahip topluluklar arasında ortak bir değer, ortak bir miras, ortak bir aidiyet oluşturmak⁶²² çatışmanın denetim altına alınması ve önlenmesi açısından önemli bir araç olarak görülmektedir⁶²³.

- Çok-kültürcülük paradigması kültürlerarasılık paradigmasından farklı olarak sentezlere ve benzerliklere yer vermeden de farklı toplulukların tarihlerine ve kültürlerine yer verilmesini anlamlı bulmaktadır. Çok-kültürcülük paradigması, özellikle toplumların ötekilik ve çeşitlik kavramlarına yönelik açık bir tutum geliştirmesi, kalıp-yargılara ve önyargılara meydan okuma yeteneği kazanması⁶²⁴, olumsuz duyguların yerine olumlu duyguların ortaya çıkarılması⁶²⁵, yanlış tanınmadan doğan anlaşmazlıkları önlemesi ve doğru tanınmayı sağması⁶²⁶ gibi unsurlara daha fazla dikkat çekmektedir. Uygulamalarda “ortak bir değere”, “ortak bir aidiyete” ya da “kültürlerarası etkileşime” vurgu yapılmadan tek bir grubun tarihi ve kültürü üzerinden aktarım yapılan çok-kültürcü paradigmanın izlerini taşıyan çalışmalar şu şekildedir; Adalar Müzesi’inde Adalar’da Tanrının Evleri Sergisi. Sergi kapsamında

⁶²² Baumann,2006,140; Parekh,2002,113-4,284,302; Modood,2014,79-80,214-216; Pomian,2000,22; Ünsal 2010; Avrupa Konseyi, 2008,3-5; UNESCO,2009,17-8; Kreps,2017,6; Sani,2017,85; Bodo,2013,53

⁶²³ Rawls,1985,242'den aktaran Kymlicka,2015,165; Parekh,2002,251; Avrupa Konseyi, 2008,3-5.

⁶²⁴ Bodo,2013,53.

⁶²⁵ Modood,2014,66,429.

⁶²⁶ Taylor,1992'den aktaran Modood,2014,80.

düzenlenen etkinliklerde Adalar'da yer alan tüm dinlerin tarih ve kültürlerine yer verilmiştir. Bununla birlikte kültürler arasında bir etkileşim vurgulanmamıştır. Bu yönüyle sergi ile paralel etkinliklerin çok-kültürcülük paradigmasının benimsediği bir yaklaşımı yansıttığı söylenebilir. Adalar Müzesi'nde düzenlenen "Hala Hatırlıyorum" ve "Pazar Kayıklarından Şehir Hatlarına İstanbul'da Seyrüsefer" sergisinde, Adadan göç etmiş Akillas Millas'ın Ada ile kurduğu ilişki aktarılmıştır. Yine "Sürgün Kayıkları" sergisinde Gül Bolulu'nun sanatı ile sürgün hikayeleri aktarılmıştır. Bu sergiler geleneksel olarak müzeden dışlanan ya da görmezden gelinen toplulukların müzede temsil edilmesi rolünü üstlenmiştir. Ayrıca bu toplulukların tarihi ve kültürü diğer kültürlerle arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmadan aktarılmıştır. Benzer bir şekilde 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi'nin "Gelin Tanış Olalım" ve "Birlikte Pişirelim" etkinlikleri, "İstanbul Sinagogları Fotoğraf Sergisi", "Yahudi Düğünü" canlandırması, "Anadolu Yahudileri" ve "Tarih Boyunca Trakya ve Anadolu'daki Yahudi Yerleşim Yerleri" kitaplarının tanıtımları, "Anne Frank - Günümüz İçin Bir Tarih" sergisi, "Holokost Gerçekliği ve Pozitif Direnç" atölyesi vb etkinlikler Musevi kültürünü tanıtmaya, Musevi kültürü hakkındaki kötü etiketleri red etmeye yönelik çabaları yansıttığı için çok-kültürcülük paradigmasının benimsediği bir yaklaşımı yansıttığını söylemek yanlış olmayacaktır.

- İstanbul'da yer alan devlet müzelerinin 2008-2018 yılları arasında gerçekleştirdiği iletişim çalışmaları incelendiğinde, İstanbul'un kültürel çeşitliliğine odaklanan ve İstanbul müzelerinde görünür olmayan veya geleneksel olarak temsil edilmeyen diğer kültürleri ele alan sınırlı sayıda örneğe yer verildiği görülmektedir. Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde 2009 yılında düzenlenen "Ortak Kültürel Miras- Birlik İçinde Çokluk Sergisi", Topkapı Sarayı'nda 2012 yılında düzenlenen "İstanbullu Rum Ressamlar Sergisi" ve İstanbul Deniz Müzesi'nde 2018 yılında düzenlenen "Bomonti Kendine Has Sergisi" bu çalışmalara örnek oluşturan sadece birkaç sergidir⁶²⁷.
- Buna karşın İstanbul'daki devlet müzelerinin 2008-2018 yılları arasında sıklıkla Türkiye ile dostluk ilişkileri bulunan veya bulunması istenen devletler ile uluslararası diyalogu geliştirmeye yönelik çalışmalar yaptıkları ve bu çalışmalarının sürdürülebilir olduğu görülmektedir. Bu süreçte Topkapı Sarayı;

⁶²⁷ Bkz Tablo 4.

İran, Japonya, Rusya, İtalya, Çin, Kore, Dolmabahçe Sarayı; Macaristan, Japonya, Yıldız Şare Sarayı; Almanya, İstanbul Arkeoloji Müzeleri; İtalya, Kazakistan, Yunanistan, İstanbul Deniz Müzesi; Japonya, Türk ve İslam Eserleri Müzesi; Macaristan, Katar, Polonya, Adam Mickiewicz Müzesi; Polonya tarihine ve kültürüne odaklanan sergiler, sergi değişimleri, eğitim, etkinlik ve yayın çalışmaları oluşturmuştur. İstanbul'daki devlet müzelerinin, farklı medeniyetlere bu kadar sıklıkla yer verirken, kendi toplumunda yaşayan farklı etnik, dinsel ve kültürel topluluklara bu kadar az sayıda yer vermesi devlet müzelerinde kültürlerarası diyalogun farklı ele alındığını, kültürlerarası diyalog yaklaşımının sadece uluslararası diyalog bağlamında dikkate alındığını göstermektedir⁶²⁸.

- Özel müzelere baktığımızda ise durum çok farklı değildir. İstanbul'da yer alan özel müzelerin de İstanbul'un kültürel çeşitliliğini yansıtan çalışmaları çok yer vermediği görülmektedir. İstanbul'un kültürel çeşitliliğine odaklanan ve Türkiye müzelerinde görünür olmayan veya geleneksel olarak temsil edilmeyen diğer kültürleri ele alan sınırlı sayıda örnekler vardır. Sadberk Hanım Müzesi'nde 2008 yılında düzenlenen "Sarayın Terzisi: Bir Levanten Ailesinin Osmanlı Sarayına Yaptığı İşler Sergisi" ve İstanbul Modern'in 2012 yılında düzenlenen "Batılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları Sergisi" ve Pera Müzesi'nin 2016 yılında düzenlenen "Mario Prassinos Bir Sanatçının İzinde: İstanbul-Paris-İstanbul Sergisi" bu sergilere örnek oluşturmaktadır⁶²⁹. Özel müzelerde devlet müzeleri gibi son yıllarda uluslararası diyalogu geliştirmeye yönelik çalışmalara önem vermiştir. Bu müzelerden Pera Müzesi; Rusya, Hollanda, Ürdün, Polonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya ve Singapur, İstanbul Modern; Japonya, Çin, Macaristan, Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu, Rusya ve Yunanistan, Sakıp Sabancı Müzesi; İtalya, Japonya, Portekiz, Hollanda ve Polonya, Rezan Has Müzesi; Afganistan, İstanbul Oyuncak Müzesi; Japonya, Hollanda, Rahmi M. Koç Müzesi; Avusturalya ve İşbankası Müzesi; Avusturalya işbirliği ile farklı medeniyetlerin tarihlerinin ve kültürlerinin tanıtılmasına yönelik çalışmalar (sergiler, sergi değişimleri, eğitim, etkinlik ve yayın çalışmaları) ortaya koymuştur⁶³⁰. Özel müzelerin devlet müzelerinden farklı

⁶²⁸ Bkz Tablo 5.

⁶²⁹ Bkz Tablo 4.

⁶³⁰ Bkz Tablo 5.

olarak İstanbul'dan ve Anadolu'ndan geçip giden eski uygarlıkların (Bizans, Urartu, Hitit, Selçuk vb) tarih ve kültürlerine daha fazla yer verdikleri görülmektedir⁶³¹. Özellikle sanat müzelerinde bu etkinlikler aracılığı ile “kent”, “kimlik”, “göç” ve “çoklu-kimlikler” gibi konular hakkında tartışma açan bir söylem oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

- Bu anlamda İstanbul müzelerinin uluslararası diyalogu geliştirme çalışmaları ile daha fazla ilgilenerak farklı milletlerin kültür ve tarihlerinin tanıtıldığı sergilerle öncelik verdiklerini, İstanbul'un çeşitliliğini yansıtan etnik, dinsel ve kültürel gruplar arasındaki kültürlerarası diyaloga az yer verdiklerini, başka bir ifade ile İstanbul müzelerinin kendi kenti içinde yaşayan farklı etnik, dinsel ve kültürel grupların müzelerde temsil edilmesi noktasında yetersiz kaldıklarını ve değişimi görmezden geldiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

İstanbul'daki müzelerin değişime olumlu ve hızlı bir cevap verebilmesi için kapsayıcılık hakkında düşünmeleri, koleksiyonlarını İstanbul'da yaşayan farklı toplulukları da ele alarak yeniden değerlendirmeleri, tüm süreçlerini bu farklı topluluklarla işbirliği içinde geliştirmeleri, farklı/ çatışmalı topluluklar arasında diyalog başlatmaya, kültürlerarası etkileşimi keşfetmeye, önyargı ve kalıp yargıları red etmeye ve sosyal bir hafıza oluşturmaya yönelik çalışmalar üretmeleri gerekmektedir.

Farklılıklara karşı tahammülsüzlüğün arttığı günümüzde müzelerin, bir arada yaşamı desteklemede güvenli ve destekleyici kamusal alanlar olarak önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Özellikle büyük topluluklara ulaşan müzelerin kültürlerarası diyalog yaklaşımının önemini anlaması, bu yaklaşımı benimsemesi ve çalışmalarında ağırlık vermesi büyük önem teşkil etmektedir.

⁶³¹ Bkz Tablo 6.

KAYNAKÇA

- “#SocialMedium”. Frye Art Museum.
<http://www.fryemuseum.org/exhibition/5631/%20FryeArt%20Museum/#Social%20museum> [09.05.2018].
- “27 Kasım: Yahudi Kültürü Avrupa Günü”. Şalom Gazetesi.
http://www.salom.com.tr/haber-101146-27_kasim_yahudi_kulturu_avrupa_gunu.html [10.10.2018].
- “500. Yıl Vakfı”. 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi.
http://www.muze500.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=121&lang=tr [01.04.2018].
- “500.YIL Vakfı Türk Musevileri Müzesi Etnografya Bölümü’nün Eğitim Amaçlı Kullanılması Projesi”. Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği.
<http://mmkd.org.tr/muzelerin-etnografya-bolumlerinin-egitim-amacli-kullanimina-bir-ornek/>, [01.04.2018].
- “500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi Sergileri...”. Şalom Gazetesi.
http://www.salom.com.tr/haber-71026-500_yil_turk_musevileri_muzesi_sergileri.html [10.10.2018].
- “2008- Avrupa Kültürlerarası Diyalog Yılı”. Avrupa ve Türkiye.
<https://avrupa.wordpress.com/2006/08/25/2008---avrupa-kulturlerarasi-diyalog-yili/> [09.05.2018].
- “AB - Türkiye Kültürlerarası Diyalog - Müzeler Hibe Programı”. Museuni Projesi.
<http://muze.kocaeli.edu.tr/museuni/index.html> [17.05.2018].
- “AB-Türkiye Kültürlerarası Diyalog-Müzeler Hibe Programı”. APİKAM.
<http://www.apikam.org.tr/proje-ayrinti/1> [17.05.2018].
- “Adalar Binalar Mimarlar”. Adalar Müzesi.
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/adalar-binalar-mimarlar?start=10> [16.05.2018].
- “Adalar Müzesi Hakkında”. Adalar Müzesi.
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/adalarmuzesi/adalar-muzesi/muze-hakkinda>. [25.07.2018].
- “Adalar’da İz Birakanlar”. Adalar Müzesi.
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/adalarda-iz-birakanlar>. [10.05.2018].

- “Adalar’da Tanrı'nın Evleri”. Adalar Müzesi.
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/adalarda-tanrinin-evleri> [13.05.2018].
- “Adalar’da Tanrı'nın Evleri - K rat rden”. Adalar Müzesi.
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/adalarda-tanrinin-evleri/458-adalarda-tanrinin-evleri-kuratorden> [10.07.2018].
- “Adalılar”. Adalar Müzesi. <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/adalilar>. [09.05.2018].
- “Adalar’da Tanrı'nın Evleri Sergisi - Gösterimler”. Adalar Müzesi.
<http://sanal.adalarmuzesi.org/tr/2014/adalarda-tanrinin-evleri-sergisi/item/269-adalarda-tanrinin-evleri-sergisi-gosterimler> [03.10.2018].
- Akkent, Meral “Kadın Müzelerinin Tarihine Kısa Bir Bakış”. Kadın Müzesi: Toplumsal Bellek ve Kapsayıcı Mekan. ed. Meral Akkent, Güldünya Yayınları: **İstanbul Kadın Müzesi Kitapları**, 2017.
- Akmehmet, Tezcan, Kadriye. “Müzeler ve Eğitim”. **Müzecilik ve Sergileme**. ed. Erol Altınsapan ve Nurdan K  kchask yl . Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013: 128-154.
- _____. “Müze eğitimi: Okul programları”. **Müzebilimin ABC’si**. ed. Nevra Ertürk ve Hanzade Uralman. İstanbul: Ege Yayınları. 2012: 195-208.
- Akmehmet, Tezcan, Kadriye, Ödekan, Ayla. “Müze Eğitiminin Tarihsel Gelişimi”. **İT  Sosyal Bilimler Dergisi** c. 3 s. 1, (2006) :47-58.
- Albayrak, Ayhan. “Kent Müzelerinde Barış Kültürü: Adalar Müzesi  rneği”. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2014.
- Altaylı, şakir, Afşin. Müzenin Kentsel Planlama ve Toplumsal Dönüşümdeki Rolü. Yüksek Lisans Tezi: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler. 2009.
- _____. “Müzenin Kentsel Planlama ve Toplumsal Dönüşümdeki Rolü”. **29. Müzeler Haftası Kültür Mirası ve Müzeler  ğrenci Konferansı. 1-10 Mayıs 2011**. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014): 1-10.
- Altıntaş, Selçuk, Betül. “500.YIL Vakfı Türk Musevileri Müzesi Etnografya Bölümü’n n Eğitim Amaçlı Kullanılması Projesi”. **Türkiye’de Müzecilik: Yeni Kavram ve Uygulamalar, Bildiri  zetleri 20-22 Mayıs 2015**. İstanbul: Deniz Müzesi Ulusal Müzecilik Sempozyumu. 2015: 61-2.
- “Amaç”. İstanbul Kadın Müzesi. <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/ikm-amac> [17.12.2018]
- “Anadolu ve Berlin Müzeleri buluştu”. Konya Yenigün.
<http://www.konyayenigun.com/bolge/anadolu-ve-berlin-muzeleri-bulustu-h51121.html> [21.05.2018].

- “Anadolu Buluşmaları”. Tarihi Kentler Birliği ,
<http://www.tarihiKentlerBirligi.org/etkinlikler/anadolu-bulusmalari/#>
[05.08.2018].
- “Anne Frank - Günümüz İçin Bir Tarih”. 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi.
<http://www.muze500.com/index.php?lang=tr> [10.05.2018].
- “Anı Etkinlikleri”. İstanbul Kadın Müzesi. <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/ani-etkinlikleri> [19.10.2018].
- “ARTLAB+”. New Learning Institute. <https://hirshhorn.si.edu/explore/about-artlab/>
[09.04.2018].
- “ARTLAB+”. Smithsonian Institute.
http://www.newlearninginstitute.org/digital_media_programs/2011_summer_programs/smithsonian_institute_launches_artlab_series/ [10.04.2018].
- Artun, Ali. **Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri 1: Müze ve Eleştirel Düşünce**. İstanbul. İletişim Yayınları, 2006a.
- _____. **Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri 2: Müze ve Eleştirel Düşünce**. İstanbul. İletişim Yayınları, 2006b.
- _____. **Mümkün Olmayan Müze: Müzeler Ne Gösteriyor**. İstanbul. İletişim Yayınları. 2017.
- Atalay, D., “Müze ve İletişim; MSGSÜ Resim ve Heykel Müzesi’nin Toplumla İletişimindeki Sorunları ve Çözüm Önerileri”. Yüksek Lisans Tezi: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2012.
- Atagök, Tomur. “Çağdaş Müzeciliğin Anlamı; Müze ve İlişkileri”. **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**. der. Tomur Atagök. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi. 1999: 131-142.
- _____. “Müzelerin Anlaşılır Kılınması: Müze Mimarisi, İç Mekan ve Sergi Tasarımları”. **Müzebilimin ABC’si**. ed. Nevra Ertürk ve Hanzade Uralman. İstanbul: Ege Yayınları, 2012: 277-28.
- Atik, Şeniz “Müzelerimizin Yeniden Yapılanması Kapsamında Müze-Toplum İlişkisi Müze Toplum İlişkisi Bağlamında Müze Tanıtımı ve İletişim”. **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**. der. Tomur Atagök. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi,1999: 155-172.
- “Avrupa Birliği, Kültürel Çeşitliliği ve Kültürlerarası Diyalogu Desteklemede Kültürel Kurumların ve Kamusal Sanatın Rolü Üzerine Rapor”.
http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/201405-omc-diversity-dialogue_en.pdf [09.10.2018].
- “Avrupa Gençlik Müzesi”. Avrupa Birliği Bakanlığı.
https://www.ab.gov.tr/files/CSD/csd_ii_dosyalar/ca_17-genclik_ve_kulturevi_dernegi/ca_17.pdf. [17.05.2018].
- Aydın, Gül. “Kadın Temsiline Eleştirel Bir Bakış, Türkiye’deki Kadın Müzeleri”. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018),136,149.

- “Balık Ağ(a)lara Takıldı”. Adalar Müzesi.
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/balik-agalara-takildi>
[09.07.2018].
- Barın, Taylan. “Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Liberal Bir Yaklaşım: Çok-kültürlülük Teorisi”. **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi** s. 2. (2016): 57-88.
- “Basın Odası”. İstanbul Oyuncak Müzesi.
<http://www.istanbuloyuncakmuzesi.com/basinodasi.asp> [10.10.2018].
- Baumann, Gerd. **Çok-kültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek**. çev: Işıl Demirakin. (Ankara: Dost Kitabevi),2006.
- Bellamy, Kate. Oppenheim, Carey. “Learning to live: Museums, young people and education”. **Learning to Live: Museums, young people and education, Institute for Public Policy Research and National Museum Directors' Conference 2009**. London: Institute for Public Policy Research, 2009:
- Bellamy, Kate. Burghes, Louie. Oppenheim, Carey. “1. Learning to Live: Museums, young people and education”. **Learning to Live: Museums, young people and education, Institute for Public Policy Research and National Museum Directors' Conference 2009**. London: Institute for Public Policy Research, 2009: 9-11.
- Bergeron, Yves. “Bir Devlet Müzesinde Tarihi Yorumlamak: Uygurlık Müzesi-Quebec Örneği”. **Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme**. ed. Z. A. Kızılyaprak. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000: 29-41.
- Berktaş, Halil, “Çatışmanın Üstesinden Gelmek: İstanbul’da Bir Toplumsal Tarih Müzesi İçin...”. **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkıları**. ed. Burçak Madran. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 159-165, 162
- Bıçakçı, İlker. “Sanat Sponsorluğu ve Müzeler”. **Müzebilimin ABC’si**. ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade. İstanbul: Ege Yayınları, 2012: 229-239.
- “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Yahudileri”. Çanakkale Olay Gazetesi.
<http://www.canakkaleolay.com/Birinci-Dunya-Savasi-39-nda-Osmanli-Yahu-42451> [10.10.2018].
- Birol, Özalp. “Nitelik ve İtibar Eksenli Müze Pazarlaması”. **Müzebilimin ABC’si**. ed. Ertürk, Nevra. Uralman. Hanzade. İstanbul: Ege Yayınlar. 2012: 241-246.
- Bodo, Simona. “Introduction to Pilot Projects”. **Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe**. ed. Simona Bodo, Kirsten Gibbs, Margherita Sani. Park Printing Co. Ltd, 2009: 26.
- _____. “New Paradigms for Intercultural Work As a New Paradigm for Museum Practice”. **Museums and Intercultural Dialogue, The Learning Museum Network Project Report Nr. 4**. ed. Ineta Zelča Šimansone. Lifelong Learning Programme of the European Union, 2013 :48-56.

- Bodo, Simona, Gibbs, Kristen, Sani, Margherita. "Introduction". **Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe**. ed. Simona Bodo, Kirsten Gibbs, Margherita Sani. Park Printing Co. Ltd, 2009: 6.
- Bonet, Lluís, Negrier, Emmanuel. **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları**. çev. Işık Ergüder. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Bourdieu, Pierre, Darbel, Alain. **Sanat Sevdası Avrupa Sanat Müzeleri ve Sanatçı Kitlesi**. çev. Sertaç Canbolat. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.
- "Changing roles of museums: social responsibility and creative management Shanghai". INTERCOM. <http://intercom.museum/shanghai2010.html> [17.04.2018].
- Chester, Timothy, J, "Çatışma, Ruhsallık ve Öz Kimliği Sergilemek: Bir Kentsel Tarih Müzesinde Etkileşimli Teknolojinin Uygun Kullanımları". **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkıları**. ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 62-7, 64-5.
- "Cultural Diversity Charter". ICOM. http://inclusivemuseum.org/wp-content/uploads/2013/04/ICOM_Cultural_Diversity_Charter.pdf [16.05.2018].
- Crooke, Elizabeth. **Museums and Committiy: Ideas, Issues and Challenges**. Canada and USA: Routledge, 2007.
- "Çanakkale Savaşı - 1.Dünya Savaşı ve Osmanlı Yahudileri' sergisi Çanakkale'de açıldı". Şalom Gazetesi. http://www.salom.com.tr/haber-106120-canakkale_savasi__1dunya_savasi_ve_osmanli_yahudileri_sergisi_canakkalede_acildi.html [10.10.2018].
- Çarpar, Mustafa. "Çok-kültürlü Bir Toplumda Antropolojinin Önemi". **Cyprus International University Folklor/edebiyat**. c. 18, s. 70/2 (2012): 47-66.
- "Çin Hazinesi". Topkapı Sarayı Müzesi. <http://www.topkapisarayi.gov.tr/tr/ç-hazinesi>. [17.05.2018].
- "Derinlerden Siperlere: Çanakkale 1915". Türkiye İş Bankası Müze. <https://muze.isbank.com.tr/Sayfalar/derinlerden-siperlere.aspx>. [10.05.2018].
- Desmond, Tim. "Beyond The School: Museums and the Young People". **Learning to Live: Museums, Young People and Education**. Institute for Public Policy Research and National Museum Directors' Conference 2009. London: Institute for Public Policy Research, 2009: 67-73.
- "Dostlarımıza Teşekkürler". İstanbul Kadın Müzesi. <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/dostlarimiza-tesekkurler> [20.12.2018]
- Doytcheva, Milena. **Çok-kültürlülük**. 3. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

- “Dünyadaki Sosyal Değişimin Aynası: Kadın Müzeleri”. Bianet.
http://bianet.org/files/doc_files/000/000/133/original/kadin_muzeleri_tr-_izmir.htm [05.07.2018].
- “Edirne ve Kırcaali müze yetkilileri ortak proje için bir araya geldi”. Timeturk.
<https://www.timeturk.com/tr/2011/11/21/edirne-ve-kircaali-muze-yetkilileri-ortak-proje-icin-bir-araya-geldi.html> [17.05.2018].
- “Enerji Atölyesi”. Rahmi Koç Müzesi. http://www.rmk-museum.org.tr/rmk_enerji_Atolyesi.htm [10.10.2018]
- Erbay, Fethiye. “Müze Yönetiminin Etki Alanları”. **Müzebilimin ABC’si**. ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade. İstanbul: Ege Yayınları, 2012 : 25-30.
- _____. “Uluslararası Düzeyde Devlet Otoritelerinin Müzelerdeki Etkisi”. **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**. ed. Tomur Atagök. İstanbul:Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 1999: 33-43.
- Fidangenç, Şenel. ”Yereli Korumak ve Türkiye’de Kent Müzeleri”. **İDEALKENT 7** (2018): 936-965.
- Fleming, David. “Kentler, Müzeler ve Toplum”. **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**. ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,2001: 25-33, 25
- Fleming, David, Rogers, Carol. “Museums, Young People and Social Justice”. **Learning to Live: Museums, Young People and Education. Institute for Public Policy Research and National Museum Directors' Conference 2009**. London: Institute for Public Policy Research, 2009: 74-80.
- Freudeheim, Tom, L. “Engola Gay Sergisi ve Smithsonian Müzesi: Tarih Müzeleri Bulanımda mı?”. **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**. ed. Burçak Madran. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 149-153.
- “Gelecek Senaryoları”. Adalar Müzesi.
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/surekli-sergiler/gelecek-senaryolari> [12.05.2018].
- “Geçici Sergiler Hakkında”. İstanbul Kadın Müzesi.
<http://www.istanbulkadınmuzesi.org/gecici-sergiler-hakkında> [21.10.2018].
- Gonen, Rivka. “Müze Bağlamında, Toplumsal Çoğulculuk Amaçlar ve İkilimler”. **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**. ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 154-158, 157.
- “Göç Bağlantıları”. Adalar Müzesi.
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/guncel-sergiler/goc-baglantilari>. [11.05.2018].

“Göç Bağlantıları Sergisi Projesi”. Adalar Müzesi.
<http://sanal.adalarmuzesi.org/tr/2012/goc-baglantilari-sergisi-projesi>
[17.05.2018].

Gökalp, Demirel, Zeliha. “Müze Türleri, Müze Yönetimi ve Pazarlaması”.
Müzecilik ve Sergileme. ed. Erol Altınsapan ve Nurdan Küçükhasköylü.
Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013 : 72-126.

Guimaraes, Vanessa, Mourao, Carmen, Gomes, Hilda. “Producing culture and social engagement with teenagers at Manguinhos”. **ICOM Ceca Annual Conference, 10-17 August 2013**. Rio de Janeiro: Museu da República/IBRAM, 2013: 220-4.

Gürsoy, Yaprak. “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”. **Avrupa Birliği’ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar**. ed. Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgüt, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal. Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009: 55-72.

Hazır, Mesut. “Çok-kültürlülük Teorisine Çağdaş Katkılar ve Bireysel Haklar-Grup Hakları Ekseninde Çok-kültürlülüğü Tartışmak”. **Akademik İncelemeler Dergisi**: c. 7. s.1 (2012): 1-28.

Hein, George. “The Constructivist Museum”.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.461.3236&rep=rep1&type=pdf> [01.04.2018].

“Hem AVM’de müzede hem de sinagogda tanittik”. Şalom Gazetesi.
http://www.salom.com.tr/haber-92789-hem_avmde_muzede_hem_de_sinagogda_tanittik.html [10.10.2018].

“Hikayemiz”. İstanbul Oyuncak Müzesi.
<http://www.istanbuloyuncakmuzesi.com/hikayemiz.asp> [10.10.2018]

“Holokost Eğitimi”. 500. Yıl Vakfı Türk Müsevileri Müzesi.
http://www.muze500.com/index.php?option=com_content&view=article&id=219&Itemid=163&lang=tr [01.04.2018].

Hooper-Greenhill, Eilean. **Müze ve Galeri Eğitimi**. çev. Bekir Onur. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1999.
_____. **Museums and the Shaping of Knowledge**. London: Taylor & Francis e-Library, 2003.

“ICOM Müzecilik Etik Yasası”. ICOM Türkiye. <http://icomturkey.org/tr/icom-muzecilik-etik-yasasi>, [13.02.2018].

“International Museum Day”. Wikipedi. <http://www.wiki-zero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvSW50ZXJuYXRpb25hbF9NdXNldW1fRGF5> [28.05.2018].

“İklere imza atan kadınlar!”. Milliyet Gazetesi. <http://www.milliyet.com.tr/iklere-imza-atan-kadinlar--gundem-1961648/> [10.10.2018].

- “İki Dost Hükümdar II. Abdülhamit ve Kaiser II. Wilhem”. Meclis Haber. http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=89603 [21.05.2018].
- “İklim Değişikliğinde Farkındalık Atölyesi”. Rahmi Koç Müzesi. http://www.rmk-museum.org.tr/rmk_Kesif_Kuresi_-_Planetaryum.htm [10.10.2018].
- “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”. Türkiye Büyük Millet Meclisi. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> [03.09.2018].
- “İstanbul Kadın Müzesi Tanıtım Kitabı”. İstanbul Kadın Müzesi. <https://drive.google.com/file/d/0B7f9pE3UfwAoUkE4N1IzQnpBZnc/view> [20.10.2018]
- “İstanbul'da Seyrüsefer”. Adalar Müzesi. <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/guncel-sergiler/istanbulda-seyrusefer> [10.07.2018].
- “İstanbullu Rum Ressamlar Topkapı Sarayı'nda”. Yunanistan İstanbul Başkonsolosluğu. <https://www.mfa.gr/turkey/tr/consulate-general-in-istanbul/news/istanbullu-rum-ressamlar-topkapi-sarayinda.html>. [17.05.2018].
- Jones, Pierson, Jane. “The Colonial Legacy and The Community: The Gallery Project 33”. **Museums and Communities: The Politics of Public Culture**. edited by Ivan Karp, Christine Mullen Kreamer. Smithsonian Institution,1992: 221-41.
- Kai-Kee, Elliot. “Yorum ve Deneyim, Sanat Müzesinde Eğitimin Kısa Bir Tarihi”. **Müze Dersleri**. ed. Rika Burnham ve Elliot Kai-Kee. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları,2015.
- Kahn, David M. “Amerikan Kent Tarihi Müzelerinde Yeni Misyonlar”. **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkıları**. ed. Burçak Madran. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,2001: 20-24.
- Kandemir, Özge, Uçar, Özlem. “Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekanlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri”. **Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi** Sayı 9. (2015): 17-46.
- Karaca, Gülçin. “Müzenin Kamusalının Sanat Yoluyla Eleştirisi”. **Anadolu Üniversitesi Sanat Tasarım Dergisi** s. 8. (2015): 62-74.
- Karadeniz. Ceren. “Çağdaş Müze ve Kültürel Çeşitlilik: Arkeoloji Müzesi Uzmanlarının Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi”. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Karaosmanoğlu, Kerem, Karaosmanoğlu, Defne. “Avrupa-merkezciliği Eleştirmek: Çıkmazlar ve Alternatif bakışlar”. **İnsan ve Toplum** c.3 s.6. (2013): 49-68.

“Karun Hazinesi AB Projesiyle Dünyaya Tanıtılacak”. Arkeoloji Haber. [https://arkeolojihaber.net/2012/02/19/karun-hazinesi-ab-projesiyle-dunyaya-tanitilacak/\[17.05.2018\]](https://arkeolojihaber.net/2012/02/19/karun-hazinesi-ab-projesiyle-dunyaya-tanitilacak/[17.05.2018]).

Kaya, Ayhan. “Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çok-kültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Bir Arada Yaşama Siyaseti”. **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları**. ed. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı. İstanbul: Tesev Yayınları,2005: 35-63.

_____. “Sosyal Demokrasi, Farklılıklar ve Avrupa Birliği Tartışmaları”. İktisat Dergisi s. 487 (2007): 60-67.

_____. “Avrupa Birliği Yurttaşlığı”. Avrupa Birliği’ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar, Avrupa Birliği Yurttaşlığı. ed. Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgüt, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal. Bilgi Üniversitesi Yayınları,2009: 127-144.

Kaya, Ayhan, Kentel, Ferhat. Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi?: **Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2005.

Kırçova, İbrahim, Erdoğan, Hasan, Hüseyin. “Müze Deneyimi Boyutları: İstanbul Oyuncak Müzesi”. **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi** s.16 (2017): 649-664.

“Kimdir bu Yahudi komşum?”. Şalom Gazetesi. http://www.salom.com.tr/haber-101215-kimdir_bu_yahudi_komsum.html [10.10.2018].

Knowles, Loraine. "Müze Gündeminde Toplumsal Tarih Kavramını Geliştirmek". **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**. ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 14-19.

“Kooperasyon Ortaklarımız”. İstanbul Kadın Müzesi. <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/kooperasyon-ortaklarımız> [21.12.2018]

Kramer, Dieter. “Alman Müzelerinde Modern Toplumsal Tarih”. **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkılar**. ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001,34-38,5.

Kreps, Christina. “Foreword”. **Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe**. ed. Simona Bodo. Kirsten Gibbs. Margherita Sani. Park Printing Co. Ltd,2009: 4-7.

_____. “The Power of Words and Vocabularies”. **Museums and Intercultural Dialogue, The Learning Museum Network Project Report Nr. 4**. ed. Ineta Zelča Sīmansone. Lifelong Learning Programme of the European Union, 2013: 13-17.

Kunak, Göksü. “Modern ve Postmodern Müzelere Karşıt Fikirler: Bir İktidar Aracı Olarak Müze”. **29. Müzeler Haftası Kültür Mirası ve Müzeler Öğrenci Konferansı. 1-10 Mayıs 2011**. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014: 24-34.

- Kundakçı, Seda. “İnsan Hakları Kuramı: Çok-kültürlülük Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”. **Liberal Düşünce** c. 14. s.56 (2009): 173-195.
- Küçük, Salim. “Kültürlerarası Öğrenme Üzerine Bir Kavram-Model Denemesi ve Türkçe Ders Kitapları”. **TÜBAR** s.29. (2011): 227-260.
- Küçükhasköylü, Nurdan. “Dünyada Müzeciliğin Tarihsel Gelişimi”. **Müzecilik ve Sergileme**. ed. Erol Altınsapan ve Nurdan Küçükhasköylü. Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013: 22-70.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu. **Çağdaş Müzecilik Anlayışı ve Ülkemizdeki Müzeler**. ed. Aysun Altunbaş, Çiğdem Özdemir. Ankara, 2012.
- “Kültür Etkinlikleri Hakkında”. İstanbul Kadın Müzesi. <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/kultur-etkinlikleri-hakkında> [17.10.2018]
- “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”. UNESCO Milli Komite. <http://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/> [09.01.2018].
- “Kültürel Paylaşımın Uzun Soluklu Ortaklıklar Yaratmak”. Sivil Toplum Diyalogu Programı. http://siviltoplumdiyalogu.org/wp-content/uploads/2015/05/compendium_TUR_04022013.pdf [05.07.2018].
- “Kültürel Miras”. ÇEKÜL. <https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/cekulun-kulturel-miras-anlayisi> [05.09.2018].
- “Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap: Eşit Bireyler Olarak Onurlu Biçimde Bir Arada Yaşamak”. Avrupa Konseyi. https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/WhitePaper_I_D_Turkish.pdf [09.05.2018].
- Kymlicka, Will. “Çok-kültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek”. çev. Fatih Öztürk. **İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası**, c. LXX, s. 2. (2012): 297-332.
- _____. **Çok-kültürlü yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**. 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Madran, Burçak. “Müze Türleri”. **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**. der. Tomur Atagök. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, 1999: 3-19.
- “Marmara’da hayat var...Şimdilik”. Adalar Müzesi. <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/gecmis-sergiler/marmarada-hayat-var-simdilik> [08.07.2018].
- “Neukölln Museum”. Museumportal Berlin. <https://www.museumportal-berlin.de/en/museums/museum-neukolln/> [09.04.2018].
- Mataraso, François. “Birleşik Krallıkta Kültür Politikaları ve Çeşitlilik”. **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları**. çev. Işık Ergüder. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015 :85-96.

- Meira, Frauke. "Not a One-Way Road? Integration as a Concept and as a Policy". I'm a. Triandafyllidou". **European Multiculturalisms: Cultural, Religious and Ethic Challenges**. ed. Tariq Modood and Nasar Meer. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012.
- Merimann, Nick. "Müzeler Koleksiyonlar İçin mi, İnsanlar İçin mi? İngiltere'de Müzelere Ulaşmada artan Olanaklar Üzerine Son Gelişmeler". **Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme**. ed. Z. A. Kızılyaprak. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000 :69-80.
- "Mesleklerinde İlk Türk Yahudi Kadınlar Sergisinde İzmirli Kadınlar". Diyalog İzmir Türk Musevileri E-Haber Bülteni. <http://doczz.biz.tr/doc/5862/diyalog> [10.10.2018].
- Modood, Tariq. **Çok-kültürcülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı**. çev: İsmail Yılmaz. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014.
- _____. "Intercultural Public Intellectual Engagement". **Interculturalism at the Crossroads Comparative Perspectives on Concepts, Policies and Practices**. ed. Fethi Mansouri. Paris: UNESCO Publishing, 2017: 83-103.
- "Museums and Cultural Diversity: Policy Statement - Report of the Working Group on Cross Cultural Issues of the International Council of Museums". ICOM. <http://archives.icom.museum/diversity.html> [11.02.2018].
- "Museums Working in Partnership Torreon". INTERCOM. <http://intercom.museum/mexico2009.html> [21.04.2018].
- "Mübadele Müzesi Yapılış Öyküsü". Lozan Mübadilleri Vakfı. <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/catalca-mubadele-muzesi/> [30.05.2018].
- "Müze Künyesi". Adalar Müzesi. <http://www.adalarmuzesi.org/cms/adalarmuzesi/muze-projesi/muze-kurucu-ekibi> [10.05.2018]. "Museums and Human Rights". INTERCOM. <http://intercom.museum/RiodeJaneiro.html> [18.04.2018].
- "Müze ve Koleksiyonların Çeşitlilikleri ve Toplumdaki Görevlerinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararı". UNESCO Milli Komite. <http://www.unesco.org.tr/Pages/159/176/> [09.02.2018].
- NEMO. **Museums, Migration and Cultural Diversity: Recommendations for museum work**. Berlin, 2016.
- "Neve Şalom'da Yahudi Kültürü Avrupa Günü etkinliği". Arkeolojij Haber. [https://www.arkeolojikhaber.com/haber-neve-salomda-yahudi-kulturu-avrupa-gunu-etkinligi-17458/](https://www.arkeolojikh Haber.com/haber-neve-salomda-yahudi-kulturu-avrupa-gunu-etkinligi-17458/) [10.10.2018].
- "Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri' Karaköy'de". Şalom Gazetesi. http://salom.com.tr/haber-89991-osmanlida__yahudi_kiyafetleri__karakoyacutede.html [10.10.2018].

Özhan, İmran. “Farklılaşmanın Özel Görünümleri Olarak Çok-kültürlülük ve Çok-kültürcülük”. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Özkasım, Hale. “T.C. Bakanlığı Müzelerinde Finansal Sorunlar ve Mali Yapının Biçimlenmesiyle İlişkisi”. **Yeniden Müzeciliği Düşünmek**. ed. Tomur Atagök. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 1999 :45-58.

_____. “Müzelerde Koleksiyon Yönetimi”. **Müzebilimin ABC’si**. ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade. İstanbul: Ege Yayınları, 2012 :43-56.

_____. “Müze ve Müzecilik”. **Müzecilik ve Sergileme**. ed. Erol Altınsapan ve Nurdan Küçükasköylü. Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013: 2-21.

Parekh, Bhikhu. **Çok-kültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori**. çev. Bilge Tanrıseven. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002.

Paykoç, Fersun, Baykal Serçin. “Müze Pedagojisi: Kültür, iletişim ve aktif öğrenme ortamı olarak müzelerin etkinliğine ilişkin bir çalışma”. **Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme**. ed. Z. A. Kızılyaprak. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000: 102-113.

Pomian, Krzysztof. “Çağdaş Tarih Yazımı ve Çağdaş Müzeler”. **Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme**. ed. Z. A. Kızılyaprak. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000: 15-25.

“Program”. İstanbul Kadın Müzesi. <https://feministpedagojikonferansi.files.wordpress.com/2018/09/program-tu-1.pdf> [18.10.2018]

“Projeler”. Lozan Mübadilleri Vakfı. <http://lozanmubadilleri.org.tr/projeler/> [01.05.2018].

“Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur”. Şalom Gazetesi. http://www.salom.com.tr/haber-101213-saglam_kafa_saglam_vucutta_bulunur.html [10.10.2018].

“Sağlık Müzesi’nin Müzikle Şifaya Yolculuk projesi kabul edildi”. Medimagazin. <https://www.medimagazin.com.tr/hekim/tr-saglik-muzesinin-muzikle-sifaya-yolculuk-projesi-kabul-edildi-2-668-39404.html> [17.05.2018].

Sanıvar, İrem. “Müzelerde İzleyici Araştırmalarının Sergi Geliştirmedeki Rolü”. **29. Müzeler Haftası Kültür Mirası ve Müzeler Öğrenci Konferansı 1-10 2014**. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014: 35-49.

Sani, Margherita. “LEM-The Learning Museum”. **Museums and Intercultural Dialogue The Learning Museum Network Project Report Nr. 4**. ed. Ineta Zelča Sımansone. Lifelong Learning Programme of the European Union, 2013: 6-10.

_____. **Museums, Migration and Cultural Diversity- Recommendations for Museum Work**. Berlin: Network of European Museum Organisations, 2016: 84-91.

- Semel, Ady. “Kültürel Çoğulculuğun Toplumsal Tarih Müzelerine Yansıması”. **Kent, Toplum, Müze Deneyimler- Katkıları**. ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2001: 166-170.
- “Sergi: Çanakkale Savaşı-1.Dünya Savaşı Ve Osmanlı Yahudileri” Sergisi Açıldı...” Çanakkale Belediyesi, <http://www.canakkale.bel.tr/icerik/25348/canakkale-savasi-1dunya-savasi-ve-osmanli-yahudileri-sergisi-acildi/> [10.10.2018].
- “Sergi : Çanakkale Savaşı ve Osmanlı Yahudileri”. Hürriyet Gazetesi. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sergi-canakkale-savasi-ve-osmanli-yahudileri-40411502> http://www.salom.com.tr/haber-106120-canakkale_savasi__1dunya_savasi_ve_osmanli_yahudileri_sergisi_canakkale_e_acildi.html [10.10.2018].
- Severo, Marta. The International Network of Migration Institutions: Promoting the Public Understanding of Migration, **AEMI Journal** (Association of European Migration Institutions). 2009, pp.148- 153,149.
- “Sosyolojinin Doğuşunda Etkili Olan Gelişmeler: Aydınlanma Düşüncesi”. Sosyolojisi.com. <http://sosyolojisi.com/sosyolojinin-dogusunda-etkili-olan-gelismeler-aydinlanma-dusuncesi/394.html> [09.01.2018].
- “Sürekli Sergi Hakkında”. İstanbul Kadın Müzesi. <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/surekli-sergi-hakkında> [20.10.2018]
- “Sürgün Kayıkları Sergisi”. Adalar Müzesi. <http://www.adalarmuzesi.org/cms/sergiler/guncel-sergiler/surgun-kayiklari> [18.05.2018].
- Şan, Mustafa, Kemal, Haşlak, İrfan. “Asimilasyon ile Çok-kültürlülük Arasında Amerikan Ana akımını Yeniden Düşünmek”. **Akademik İncelemeler Dergisi** c.7. s.1. (2012): 29-54.
- “Tales from the City”. Museum of Liverpool. <http://www.liverpoolmuseums.org.uk/mol/exhibitions/tales-from-the-city/> [08.05.2018].
- “Tarihi Paylaşmak (Sharing History) Sanal Müze Projesi”, Kültür Varlıkları ve Müzeler Müdürlüğü, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-134104/tarihi-paylasmak-sharing-history-sanal-muze-projesi.html> [28.10.2018].
- Taylor, Charles. **Çok-kültürcülük**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 1996.
- Taylor, Charles, Habermas, Jürgen, Walzer, Micheal, Rockefeller, Steven, C., Wolf, Susan. **Çok-kültürcülük Tanınma Politikası**. der Amy Gutmann. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Türk, Ozan. “Küreselleşme ve Çok-kültürlülük”. Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

“Türk Yahudi Kültürü ve Mirasına Yolculuk”. Şalom Gazetesi.
http://www.salom.com.tr/haber-104766-turk_yahudi_kulturu__ve_mirasina_yolculuk.html [10.10.2018].

“Türkiye’de Kent Müzeciliği”. Adalar Müzesi.
<http://www.adalarmuzesi.org/cms/projeler/turkiyede-kent-muzeciligi> [26.07.2018].

“Türkiye’de Yaşayan Yahudilerin Kültürü ve Gelenekleri Etkinliklerle Tanıtıldı”, haberler.com, <https://www.haberler.com/turkiye-de-yasayan-yahudilerin-kulturu-ve-11331309-haberi/> [10.10.2018].

“Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”. Türkiye Büyük Millet Meclisi.
<http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf> [03.09.2018].

“UNESCO Kuruluş Sözleşmesi”. UNESCO Milli Komite.
<http://www.unesco.org.tr/Pages/97/150/UNESCO-Kuruluş-Sözleşmesi> [09.03.2018].

UNESCO. **Diversity, Dialogue and Sharing Online Resources for A More Resourceful World**. ed. Francine Saillant. Paris: UNESCO Publishing. 2017.

UNESCO Milli Komite. **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği: Türkiye Deneyimi**. Ankara. 2013.

_____. **Somut Olmayan Kültür Mirası Sözleşmesi**. Ankara. 2003.

UNESCO World Report. Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue. Paris,2009.

Uralman, Hanzade. “Müze Halkla İlişkilerinin Genişleyen Perspektifi”. **Müzebilimin ABC’si**. ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade. İstanbul: Ege Yayınları.2012: 247-262.

Ünsal, Deniz. “Müze, Katılım ve Yurttaşlık”. **Müzebilimin ABC’si**. ed. Ertürk, Nevra, Uralman, Hanzade. İstanbul: Ege Yayınları, 2012: 13-23.

_____. “Bir Büyük Müze Lüksümüz Yok”.
<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/aysegul-sonmez/bir-buyuk-muze-luksumuz-yok-1002370/>. [01.03. 2018].

Velázquez, M. Elisa. “Collective Volume: The UNESCO Slave Route Project”.
<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/slave-route/right-box/volume-collectif/> [17.05.2018].

Whitehead, C., Eckersley, S., Mason, R., “Placing migration in european museums: theoretical, contextual and methodological foundations”, http://www.mela-project.polimi.it/upl/cms/attach/20130222/164225568_2602.pdf 17.05.2018].

“Yahudi kültürüne 1300 kişiyle yolculuk”. Şalom Gazetesi.
http://www.salom.com.tr/haber-104836-yahudi_kulturune__1300_kisiyle_yolculuk.html [10.10.2018].

Yaylacı, Göktuna, Filiz. “Süper-çeşitlilik Çağında Çok-kültürcülük”. **Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 10 (2017): 345-364.

“Yıldız Sarayı'nın Tarihi Teknolojiyle Birleşti”. Hürriyet.
<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/yildiz-sarayinin-tarihi-teknolojiyle-birlesti-21739917>. [21.05.2018].

ÖZ GEÇMİŞ

1984 yılında İstanbul’da doğdu. 2002 yılında Şişli Terakki Lisesi’ni, 2007 yılında Kocaeli Üniversitesi Felsefe bölümünü bitirdi. 2007 yılından 2014 yılına kadar internet yayıncılığı alanında çeşitli kurumlarda muhabir, editörlük ve proje yöneticisi olarak görev aldı. Bu süreçte kendini geliştirmek amacıyla Galatasaray Üniversitesi’de Medya ve İletişim Stratejileri Sertifika Programına ve Portfolio Reklam ve Yaratıcılık Okulu’nun Yaratıcılık kursuna katıldı. Müzelere ve kültürel mirasa olan hassasiyet ve duyarlılığını fark edince 2014 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisansı’na başladı. 2014-2015 Bahar döneminde İTÜ’de özel öğrenci olarak Sanat Teorileri dersini takip etti. Yüksek lisans öğrenciliği süresince çeşitli sivil toplum örgütlerinde görev aldı: Ruhi Su Kültür ve Sanat Vakfı’nın Sanal Müzesi Projesi’nde envanter ve kaynak geliştirme çalışmalarına katkı sundu. Hrant Dink Vakfı’nın Adalar ili Sözlü Tarih çalışmalarına katıldı. 2016 yılında proje bazlı olarak Beşiktaş JK Müzesi’nin “Beşiktaş Hakkında Her Şey” projesinde içerik editörü olarak çalıştı. 2015 yılından itibaren ise Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği’nde sosyal platformlar editörü olarak görev almaktadır.